KUR'ÂN'IN BİLİMSEL İ'CÂZI

Dr. Mehmet Zeki DOĞAN

Editör
Dr. Lokman ŞAN

Merhum babam Hasan Doğan
ve muhterem annem Asiye Doğan'a…

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER III
ÖNSÖZ V
GİRİŞ 1
1. KUR'ÂN'IN İ'CÂZI 10
1.1. İ'câzın Kavramsal Çerçevesi 11
1.2. İ'câz Düşüncesinin Ortaya Çıkışı 13
1.3. Kur'ân'ın Meydan Okuması 17
1.4. Kur'ân'ın Benzerini Yapma Girişimleri 21
1.5. Kur'ân'ın İ'câz Ölçüsü 26
1.6. Kur'ân'ın İ'câz Yönleri 27
1.6.1. Gaybî Haberler Yönüyle İ'câz 28
1.6.2. Beyân Yönüyle İ'câz 48
1.6.3. Psikolojik Etkileme Yönüyle İ'câz 57
1.6.4. Teşrî' Hükümler Yönüyle İ'câz 63
1.6.5. Sayısal İ'câz Teorisinin Kritiği 67
1.6.6. Sarfe Teorisinin Kritiği 72
2. BİLİMSEL TEFSİR EKOLÜ 77
2.1. Bilimsel Tefsirin Tanımı 77
2.2. Bilimsel Tefsirin Doğuşu 80
2.2.1. Bilimsel Tefsirin Doğuşunu Etkileyen Faktörler 81
2.3. Bilimsel Tefsirin Gelişmesi 83
2.4. XIX. Asırdan Günümüze Kadar Bilimsel Tefsir Çalışmaları 88
2.5. Bilimsel Tefsire Karşı Çıkanlar 94
2.6. Bilimsel Tefsirde Uyulması Gereken Kurallar 99
3. KUR'ÂN'IN BİLİMSEL İ'CÂZI 101
3.1. Astronomi 102
3.1.1. Evrenin Yaratılması 103
3.1.2. Evrenin Genişlemesi 108

3.1.3. Göklerin ve Yerin Yaratılması 111
3.1.4. Dünyanın Şekli 125
3.1.5. Dünyanın Dönmesi 130
3.1.6. Güneş ve Ay Hareketleri 135
3.2. Jeoloji 143
3.2.1. Yeryüzünü Sağlamlaştıran Dağlar 144
3.2.2. Kömürün Oluşumu 148
3.2.3. Demirin İndirilmesi 152
3.2.4. Yanan Deniz 157
3. 3. Biyoloji 161
3.3.1. Hayatın Kaynağı Olan Su 162
3.3.2. Rüzgârların Aşılayıcı Fonksiyonu 168
3.4. Tıp 173
3.4.1. İnsanın Üremesi 174
3.4.2. Embriyonun Geçirdiği Aşamalar 182
3.4.3. Cinsiyetin Belirlenmesi 200
3.4.4. Üç Karanlıkta Yaratılış 203
3.4.5. Koruyucu Hekimlik 205
SONUÇ 226
KAYNAKLAR ……242

ÖNSÖZ

Toplumun ahlâkını güzelleştiren temel ilkeleri, mükemmel üslûbu, veciz nazmı, belâgatı, fesâhatı, beyânı, akıcılığı, insanlığa her iki âlemin saadetini temin eden prensipleri ve kesinleşmiş bilimsel verilerle uyumlu olan Kur'ân-ı Kerîm, çağlar boyu hem dostlarını hem de düşmanlarını ciddi anlamda etkilemiştir. Kur'ân, bu özelliğiyle nüzûlünden zamanımıza kadar, yaşanan dönemin özelliklerine, karşılaşılan problemlere, onu anlamaya çalışanların bilgi birikimine ve ilgi duydukları hususlara göre farklı şekillerde tefsir edilmeye çalışılmıştır. Müfessirler, ilk dönemlerde genellikle rivâyet metoduyla Kur'ân'ı tefsir ederken, İslâm toplumunun sınırlarının genişlemesi, yeni olayların ve ilimlerin ortaya çıkmasıyla birlikte dirâyet metodu da ön plana çıkmaya başlamıştır. Zaman içerisinde dirâyet tefsir metodu ve yönteminde de yeni ekoller ortaya çıkmıştır. Bu ekollerden biri Kur'ân'daki kevnî âyetleri pozitif bilimlerin verileriyle tefsir etmeye çalışan bilimsel tefsir akımıdır.

Bilimsel tefsir anlayışı dirâyet tefsirin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Zira kevnî âyetleri pozitif bilimlerin verileriyle tefsir etmeye çalışmak, bir tür içtihat ve görüş beyân etmektir. Zaten bilimsel tefsir hareketi müstakil bir ekol haline gelinceye kadar dirâyet tefsirleri içinde yer almış ve böylece gelişmesini sürdürmüştür. Abbasîler döneminde başlayan tercüme faaliyetleriyle de canlanmıştır. Bu faaliyetler neticesinde, İslâm âlimleri Kur'ân'ı daha fazla düşünmeye ve özellikle kevnî âyetleri anlamaya ve mahiyetini araştırmaya çalışmışlardır. Böylece İslâm alêminde canlılık ve yeniliğe sebep olan felsefe, fizik, kimya, tıp ve astronomi gibi ilimlerde yüzlerce ilim adamı yetişmiş ve bilimsel tefsir hareketinin başlamasına önemli bir etken olmuştur. Bilimsel tefsirin doğuşunu etkileyen dinî, sosyal ve kültürel birçok etken bulunmaktadır. Dinî etkenlerin başında Kur'ân'da her şeyin mevcut olduğu, çıkmış ve çıkacak bütün ilimlerin onda var olduğu hususudur. Ayrıca Kur'ân'da astronomi, jeoloji, biyoloji ve tıp gibi ilimlerle ilgili insanı düşünmeye ve araştırmaya sevk eden âyetler de bilimsel tefsirin doğuşuna neden olan etkenlerdendir.

Kur'ân'da birçok sûrede bilimsel hakikatlere değinilmekte, yeryüzü, gökyüzü, yıldız, dağ, deniz, hava, su, insan, kuş, böcek, evcil ve yabani hayvanlar

hakkında pek çok âyet bulunmaktadır. İlk dönemlerde bu âyetlerin mahiyetinden ziyade daha çok onların hikmetleri üzerinde durulmuş, VIII. yüzyıldan itibaren de onların tefsiri üzerinde fikir yürütme sürecine girilmiştir. Kur'ân'da pozitif bilim dallarına ait bilgilerin yer alması, birçok ilim adamını bu yönden Kur'ân'a yönelmeye sevk etmiştir. Bilim ve teknoloji geliştikçe, bilimsel açıdan Kur'ân'a yöneliş ve ilerleme de o oranda gelişmiştir. Kur'ân'da pozitif bilim dallarına ait bazı bilgilerin bulunması, onun bir bilim kitabı olduğu anlamına gelmez. Kur'ân bir bilim kitabı olmaktan ziyade bir hidayet kitabıdır. Zira Kur'ân'ın temel amacı insana yol göstermektir.

Çalışmamızın bilimsel tefsirin yeri, konumu ve işlevinin ortaya çıkmasına katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Çalışmamızda istemeden de olsa düşündüğümüz hataların ve eksik kalan yönlerin hoşgörüyle karşılanmasını bekliyoruz. Bu hususlarda yapılacak her türlü samimi tenkit ve değerlendirmelerin ileriki çalışmalarımızda bizler için ufuk açıcı olacağını düşünüyoruz.

Elinizdeki bu kitap, 2020 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne takdim edilen "*Bilimsel Tefsir Açısından Kur'ân'ın İ'câzı"* adlı doktora çalışmanın gözden geçirilmiş şeklidir.

Çalışmamızın bu hale gelinceye kadarki süreçte değerli fikirleriyle bana yol gösteren saygıdeğer Danışman Hocam Prof. Dr. Abdulbaki GÜNEŞ'e teşekkürlerimi arz ederim. Gerek proje gerekse yazım sürecinde çalışmamızı okuyarak yaptıkları önerileriyle çalışmamızın şekillenmesine büyük katkıları olan değerli Hocalarım Doç. Dr. Mahmut DÜNDAR ve Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Selim AYDAY'a da şükranlarımı arz ederim. Çalışmamızın tıpla ilgili bölümünü okuyup yaptıkları tenkitlerle katkıda bulunan değerli tıp doktoru dostum Abdullah SAKMAN'a da teşekkür ederim. Hayatım boyunca yetişmem için maddî ve manevî katkılarını benden esirgemeyen, her zaman yanımda olan merhum babam Hasan DOĞAN, kıymetli annem Asiye DOĞAN ve rihle-i tedrisinden geçtiğim muhterem Hocam Prof. Dr. Mehmet Halil ÇİÇEK'e şükranlarımı arz ederim. Son olarak, çalışmam boyunca sıkıcı tempoma ve ihmalime sabreden eşime, çocuklarıma ve sevdiklerime de teşekkür ederim.

Hata ve kusur bizden, bağış ve lütuf Allah'tandır.

Dr. Mehmet Zeki DOĞAN

Van-2021

GİRİŞ

Girişte araştırmamızın konusu olan Kur'ân'ın bilimsel i'câzını detaylı bir şekilde ele almaya ve i'câz yönünün ne tür bir fonksiyona sahip olduğunu açıklamaya çalışacağız. Ayrıca araştırmamızın amacı ve önemi bu bölümde netleştirilecek, kapsamı, yöntemi tespit edilecek ve en sonunda da istifade ettiğimiz kaynaklara yer verilecektir.

Araştırmanın Konusu

Yüce Allah'ın kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm, tenzilinden günümüze kadar anlaşılmaya çalışılmış ve tefsir edilmiştir. Kur'ân, Hz. Peygamber'e nazil olduğu için onu en iyi anlayan ve en güzel yaşayan kişi odur. Kur'ân'ın ilk muhatapları olarak sahâbîler de dillerinin Arapça olması, Hz. Peygamber'in yürüttüğü Kur'ân'ın okunması, yazılması, anlaşılması ve uygulanması gibi tüm faaliyetlere bizzat katıldıkları için kendi kültür seviyeleri nispetinde onu anlıyorlardı. Âyetlerin anlaşılmasıyla ilgili bir sorunla karşılaştığında Hz. Peygamber'e başvurarak sorunu çözüyorlardı. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ise sahâbîler tefsir konusunda iki farklı eğilim sergilemekteydi. Onların bir kısmı, âyetleri tefsir etme konusunda çekingen davranırken,[1] bir kısmı da naklin bulunmadığı yerde kendi içtihatlarıyla âyetleri tefsir etmeye çalışırdı.[2]

Sahâbeden sonra tâbiîn döneminde de tefsir faaliyeti artarak devam etmiştir. Tabiîn âlimleri, Kur'ân tefsirini müfessir sahâbîler tarafından kurulan tefsir ekolleri aracılığıyla doğrudan aldıkları için, onların tefsirle ilgili yorumları sonraki nesiller için güvenilir bir kaynak niteliğindedir.[3] Böylece Hz. Peygamber, sahâbe ve tabiîn tefsirinin yanında zamanla tefsir metotları değişmiş ve tarihsel süreç içerisinde dilbilimsel, fıkhî, kelâmî, işârî, felsefî ve içtîmâî gibi birçok farklı yöneliş ortaya çıkmıştır. Bu yönelişlerden biri ve aynı zamanda araştırmamızın da konusu olan *bilimsel tefsir*dir.

---

[1] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2000), 1/27; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1997), 4/404.

[2] Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* (Mısır: Dâru'l-Hadis, 2005), 1/53.

[3] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî , *el-İtkân fi 'ulumi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Dîb el-Bugā (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1996), 2/1233-1234.

Kur'ân'da bilimsel konularla ilgili birçok âyetin bulunmasından hareketle, ilk dönemlerden itibaren âlimler bu tür âyetleri düşünmeye, araştırmaya ve tefsir etmeye çalışmışlardır. Bu çalışmaların neticesinde de kevnî âyetleri bilimsel verilerden yararlanarak tefsir etmeye çalışan *bilimsel tefsir ekolü* ortaya çıkmıştır. Bu ekolün ilk nüveleri Emeviler döneminde belirginleşmiş, Abbasîler zamanında da birtakım gelişmeler gözlenmiştir. Bu ekolün teorik olarak öncülüğünü Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî (ö. 505/1111)'nin yaptığı düşünülmektedir. Gazâlî'den sonra Ebû Abdullah Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî (ö. 606/1209), Ebû'l-Fadl el-Mürsî (ö. 655/1257), Abdurrahmân b. Ebû Bekr Celâluddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505), Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî (ö. 1306/1888), Abdurrahmân el-Kevâkibî (ö. 1320/1902), Gazi Ahmed Muhtar Paşa (ö. 1336/1918) ve Tantâvî Cevherî (ö. 1359/1940) gibi bazı müfessirler de kevnî âyetleri bilimsel verilerden yararlanarak tefsir etmeye çalışmışlardır. Muhammed Abduh (ö. 1323/1905) ve Mustafa el-Merâğî (ö. 1371/1945) gibi diğer bazı müfessirler de bilimsel tefsir anlayışından etkilenmiş ve Kur'ân'ın bazı âyetlerini bilimsel verilerden istifâde ederek tefsir etmişlerdir.

Bilimsel tefsir ekolünün karşısında olmasına rağmen Reşit Rızâ (ö. 1354/1935), Seyyid Kutub (ö. 1369/1966) ve Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdî (ö. 1399/1979) gibi bazı müfessirler bile bazı kevnî âyetleri çağının pozitif bilimlerinden istifâde ederek açıklamışlardır.

Ülkemizde ise Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1361/1942), Süleyman Ateş ve Celal Kırca gibi bazı müfessirler bilimsel verilerden yararlanarak kevnî âyetleri tefsir etmişlerdir. Çağımızda yazılan tefsirlerin genelinde, bilimsel tefsir örneklerine rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra, bilimsel tefsir yöntemini savunanlar bu görüşlerini tefsir kitapları dışında, müstakil eserler ve akademik çalışmalarla da ortaya koymuşlardır.

Bilimsel tefsir yöntemini kabul eden müfessirler ve araştırmacılar, literatürde genelde Arap âleminde "et-Tefsîru'l-'İlmî" veya "et-Tefsîru'l-Fennî" ifâdelerini kullanmaktadır. Ülkemizde de daha çok "bilimsel tefsir", "ilmî tefsir" bazen de "fennî tefsir" ifâdeleri kullanılmaktadır. Bu muhtemel isimler yerine, "bilimsel

tefsir" ifâdesini tercih edişimizin gerekçelerini "İlmî Tefsir ve Bilimsel Tefsir Kavramları Arasındaki Fark" adlı alt başlığımızda ele almaya çalışacağız.

Araştırmamızın konusu, literatürde bilimsel tefsir ekolü olarak adlandırılan bu olguyu, doğuşundan günümüze kadar analiz etmek ve Kur'ân'ın bilimsel i'câzını detaylı bir şekilde ele almaktır. Dolayısıyla konunun problematik yönü, geçmişten günümüze kadar bilimsel tefsirle doğrudan alakalı tefsirlerin ve Kur'ân'ın bilimsel i'câzının ne tür bir fonksiyona sahip olduğunu açıklamaktır. Bu bağlamda çalışmamıza rehberlik eden şu soruların sorulması mümkündür:

Kur'ân'ın i'câz yönleri nelerdir?

Kur'ân bilimsel yönden mu'ciz midir?

Müfessirlerin, bilimsel tefsir açısından Kur'ân'ın i'câz meselesine yaklaşımları nasıl olmuştur?

Kur'ân'ın anlaşılmasında bilimsel tefsirin katkısı olmuş mudur?

Kur'ân'ın anlaşılmasında bilimsel tefsirin yeri ve işlevi nedir?

Kur'ân'ın anlaşılmasında bilimsel tefsir tek başına yeterli midir?

Bilimsel tefsirin günümüz açısından önemi nedir?

Bilimsel tefsirde uyulması gereken hususlar nelerdir?

Kur'ân'ın pozitif bilimlerle olan münasebeti nedir?

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Güncelliğini muhafaza eden bilimsel tefsir anlayışı, ilk dönemlerden günümüze kadar Müslümanların gündemini meşgul etmiş ve etmeye de devam etmektedir. Zira Kur'ân'da, pozitif bilim dallarına ait pek çok bilimsel âyetin yer alması, birçok bilim adamını bu yönden Kur'ân'a yönelmeye sevk etmektedir. Kur'ân, üzerinden zaman geçtikçe daha da gençleşmekte, bilim ve teknoloji ilerledikçe de eşsiz olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle çağımızda, Kur'ân'ın asırlar öncesinde dile getirdiği nice gerçekler yeni keşfedilmektedir.

Tefsir konuları arasında *Kur'ân'ın Bilimsel İ'câzı* konusunu tercih edişimizin sebebi, Kur'ân'ın tefsir yöntemlerinden dilbilimsel, fıkhî, kelâmî, işârî, felsefî ve

içtîmâî gibi tefsir ekolleriyle ilgili pek çok çalışma yapılmış olmasına karşın, ülkemizde bir ekol olarak bilimsel tefsir üzerinde, doktora düzeyinde bir çalışmadan başka çalışmanın olmayışıdır. Türkiye'de bu alanda ilk çalışmayı Celal Kırca yapmıştır. Kırca, *"İlmî Tefsir Hareketi"* adıyla hazırladığı doktora tez çalışmasını 1981 yılında *"Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler* adıyla yayınlamıştır. Bu eser ülkemizde yapılan ilk çalışma olması açısından önemlidir. Bu çalışma bizim için ufuk açıcı olduğu için ondan oldukça yararlandık. Ortak noktaları olmakla birlikte, çalışmamız birçok yönden söz konusu çalışmadan ayrılmaktadır. Zira çalışmamız kapsamı, içeriği, konuların ele alınış tarzı, örnekleri ve günümüzde geçerliliğini koruyan bilimsel verilerden daha fazla yararlanma bakımından söz konusu eserden farklı bir yapıya sahiptir. Bu açıdan çalışmamızın daha sistematik olduğunu söyleyebiliriz. Bütün bu farklılıklar çalışmamızın orijinal olduğunu ortaya koymakta ve araştırma konumuzu önemli kılmaktadır.

XIX. asrın başlarından bu yana bilimsel tefsir anlayışıyla Kur'ân'ı anlamaya ve incelemeye çalışanların neredeyse tamamı Arap âleminde yapılmıştır. Özellikle Tantâvî Cevherî'den sonra bu alanda pek çok eser yazılmış ve bu eserlerin sayısı her geçen gün daha da artmaktadır. Ülkemizde ise bilimsel tefsir alanında yapılan çalışmalar yetersizdir. Dolayısıyla bilimsel tefsir alanında yapılan çalışmaların yeteri kadar yapılmamış olması, araştırmamıza ayrı bir önem katmaktadır.

*Kur'ân'ın Bilimsel İ'câzı'*nı tercih edişimizin bir nedeni de bilimsel tefsirin XIX. yüzyılın ortalarından itibaren tefsir ilminin parlayan yüzü olmaya devam etmesidir. Zira bilim ve teknoloji ilerledikçe Kur'ân'ın eşsiz olduğu daha iyi anlaşılmıştır. Bilim çağı olan asrımızda Kur'ân'daki kevnî âyetleri bilimsel verilerle açıklamaya çalışmak, İslâm'a davette önemli kolaylıklar sağlamaktadır. Nitekim bu konuya ağırlık veren âlimler, İslâm davetinde Kur'ân'ın bu i'câz yönüyle pek çok bilim adamının Müslüman olmasına vesile olmaktadır. Bu bilim adamlarından biri Paris Tıp Akademisi Cerrahi Kliniği Başkanı Dr. Maurice Bucaille'dir (ö. 1978). Bucaille, Kur'ân'ı incelerken ondaki bilimsel ifâdelerle günümüzde kesinleşmiş bilimsel verilerin örtüştüğünü görmesi üzerine Müslüman olmuştur.[4] Müslüman olan bilim adamlarından biri de Kanadalı Matematikçi ve eski Hristiyan olan Dr. Gary

[4] Maurice Bucaille, *Tevrat, İncil, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim*, çev. Suat Yıldırım (İstanbul: Işık Yayınları, 2005), 221.

Miller'dir. Miller, Kur'ân'daki bilimsel hataları bulmak için 15 yıl uğraşmıştır. Hiçbir hata bulamayınca da sonunda Müslüman olmuştur.[5] Bu bilim adamlarından bir diğeri de Japonya'daki Astronomi Gözlemevi'nin direktörü olan Bruso Ushadi Cruzai'dir (بروسو بوشادي كروزاي). Cruzai, Kur'ân'ın Astronomi ile ilgili âyetleri inceledikten sonra Müslüman olmuştur.[6]

Kur'ân'ın Bilimsel İ'câzı'nı tercih edişimizin bir diğer önemli nedeni ise Kur'ân'ın bütün insanlara hitap etmesidir. Ama günümüzde onun muhataplarının çoğu Arapçayı bilmeyenlerdir. Bu açıdan Kur'ân'ın i'câzını sadece nazm, belâgat ve fesâhat gibi Arapça bilenlerin anlayabileceği i'câz yönleriyle sınırlandırmak doğru değildir. Dolayısıyla Kur'ân'ın Arapça bilmeyen insanlara yönelik bir i'câz yönünün olması gerekir ki inanmayanların hidayetine, inananların da imanlarının güçlenmesine vesile olsun. Bunun da Kur'ân'ın bilimsel i'câz yönü olduğunu düşünmekteyiz.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Kur'ân'ın Bilimsel İ'câz'ı adlı bu çalışmamızda Kur'ân'ın i'câzı, bilimsel tefsir ekolü ve Kur'ân'ın pozitif bilimlerle olan münasebeti üzerinde durulacaktır. Bunu gerçekleştirmek için de araştırmamızı giriş ve sonuç dışında üç ana bölüme ayırdık.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Kur'ân'ın i'câzı, i'câzın kavramsal çerçevesi, i'câz düşüncesinin ortaya çıkışı, Kur'ân'ın meydan okuması, Kur'ân'ın benzerini yapma girişimleri, Kur'ân'ın i'câz ölçüsü ve Kur'ân'ın i'câz yönleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca bu bölümde Kur'ân'ın i'câz yönlerinden olan geçmişe, nüzûl zamanına ve geleceğe dair gaybî haberler yönüyle i'câz; nazm, belâgat, fesahat ve beyân yönüyle i'câz, psikolojik etkileme yönüyle i'câz, teşrî' hükümler yönüyle i'câz, sarfe ve sayısal i'câz teorisinin kritiği hakkında ayrıntılı değerlendirmeler yapılacaktır."

[5] Abdülaziz Hatip, "Hidâyet ve Bazı İhtida Sebepleri", *Bakü Devlet Üniviversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası* mart (2007), 107-108.
[6] Yûsuf el-Hâc Ahmed, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî fi Kur'ân ves-sünneti'l-mutâhhare* (Dımaşk: Mektebetu Dâru İbn Hacer, 2003), 325.

Bilimsel tefsir ekolünün ele alınacağı ikinci bölümde, ilk olarak bilimsel tefsirin tanımı, doğuşu, doğuşunu etkileyen faktörler, kabul edenlerin delilleri ve bilimsel tefsirin gelişmesi üzerinde durulacaktır. Ayrıca bu bölümde, XIX. asırdan günümüze kadar olan bilimsel tefsir çalışmaları, ona karşı çıkanların delilleri ve bu tefsirde uyulması gereken hususlar hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Kur'ân'ın bilimsel i'câzını ele alacağımız üçüncü bölümde ise Kur'ân'a göre evrenin yaratılışı, genişlemesi, Dünyanın şekli, dönmesi, gök ile yerin yaratılması, Güneş ve Ay hareketleri gibi astronomi ile ilgili kevnî âyetler detaylandırılarak incelenecektir. Daha sonra yeryüzünü sağlamlaştıran dağlar, kömürün oluşumu, demirin indirilmesi ve yanan deniz gibi jeoloji ile alakalı âyetler ele alınacaktır. Ayrıca bu bölümde, hayatın kaynağı olan su ve rüzgârların aşılayıcı fonksiyonları gibi biyoloji hakkındaki kevnî âyetler üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda bu son bölümde, üremeyle ilgili erkek ile kadın üreme sistemi; embriyonun geçirdiği aşamalarla alakalı nutfe, alaka, mudğa, kemik ve et aşamaları; cinsiyetin belirlenmesi, üç karanlıkta yaratılış; koruyucu hekimlik ile ilgili alkol, zina, adet günlerinde cinsel ilişki ve domuz etinin yasaklanması gibi tıp ile alakalı olan âyetleri günümüzde geçerliliğini koruyan kesinleşmiş bilimsel verilerden de istifâde edilerek incelenecektir.

Araştırmamız, bir değerlendirmenin yapılacağı bir sonuçla bitirilecektir.

Çalışmamızı sürdürürken takip edeceğimiz yöntemi şöyle açıklayabiliriz:

1. Araştırmamızda özellikle sosyal bilimler alanlarında kullanılan İsnad Atıf sistemi kaynak olarak kullanılacaktır.

2. Araştırmamızın gayesi, birçok yönüyle mu'ciz olan Kur'ân'ın kevnî âyetlerini belirlemek ve kesinleşmiş bilimsel verilerden de istifâde edilerek onları yorumlamaktır. Kevnî âyetlerin tamamını incelemek çalışmamızın sınırını aşacağından yeteri kadar örnek vererek tüme varım yöntemi kullanılacaktır.

3. Kur'ân'da 1300'den fazla bilimsel âyet bulunmaktadır. Çalışmamızda sadece astronomi, jeoloji, biyoloji ve tıpla ilgili olan âyetlerin bir kısmı ele alınacaktır.

4. İstişhad konusu olan âyet ile hadisler, Arapça metinleri ve tercümeleriyle birlikte verilecektir. Âyetlerin meâlleri heyet tarafından hazırlandığı için büyük ölçüde Diyanet İşleri Başkanlığı yayını olan Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri'nden alınacaktır. Hadis kaynakları verilirken İsnad Atıf Sistemi kullanılacaktır.

5. Araştırmamızla ilgili kavramların etimolojik ve filolojik boyutlarını açıklamak için Arapça yazılmış mu'cem ve kamus türündeki eserlere ihtiyaç nispetinde müracaat edilecektir. Az da olsa Diyanet İslâm Ansiklopedisindeki ilgili maddelerden de istifâde edilecektir.

Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamızda yararlandığımız kaynaklar, Kur'ân'ın i'câzı, bilimsel tefsir, Kur'ân'ın bilimsel i'câzını ele alan ve bunlar hakkında yazılmış müstakil çalışmalar olacaktır. Bununla birlikte, bölümlerde yer alan başlıklar incelendiğinde, konuyla ilgili temel kaynaklara da başvurulacaktır.

Buna göre Kur'ân'ın i'câzını ele alacağımız birinci bölümdeki Kur'ân ve hadis olmak üzere temel kaynaklarımız şunlardır; Ferrâ (ö. 207/822), *Me'âni'l-Kur'ân*, Ebû 'Ubeyde (ö. 209/824), *Mecâzu'l-Kur'ân*, İbn Kuteybe (ö. 276/889), *Ğaribu'l-Kur'ân-Müşkilu'l-Kur'ân*, Taberî (ö. 310/923), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîl-i Âyi'l Kur'ân,* Rummânî (ö. 384/994), *en-Nüket fi İ'câzi'l-Kur'ân,* Hattâbî (ö. 388/998), *İ'câzu'l-Kur'ân*, Bâkillânî (ö. 403/1012), *İ'câzu'l-Kur'ân*, Curcânî (ö. 471/1079), *Risâletüş-Şâfiye, Delâilu'l-İ'câz* ve *Esrâru'l-Belâğâ*, İsfahânî (ö. 425/1109), *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, İbn 'Atıyye (ö. 541/1147), *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz,* Râzî, *Nihâyetu'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İ'câz*, Zemlekânî (ö. 727/1325), *et-Tibyân fi'l-İ'câz*, Zerkeşî (ö. 794/1392), *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Süyûtî, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân* ve *Mu'terâku'l-Akrân fi İ'câzi'l-Kur'ân*.

Çağdaşlardan kaynaklarımız; Abduh, *Tefsiru'z-Zikri'l-Hâkim*, Râfiî (ö. 1356/1937), *İ'câzu'l-Kur'ân ve'l-Belâgatü'n-Nebeviyye*, Derrâz (ö. 1377/1958), *en-Nebeü'l-'Azîm*, Nursî (ö. 1363/1960), *İşarâtü'l-İ'câz*, Emin el-Hûlî (ö. 1369/1966), *et-Tefsîr Ma'âlimu Hayâtihi ve Menhecehu'l-Yevm*, Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-*

Kur'ân, Aişe Abdurrahman Bintü'ş-Şâtî (ö. 1419/1998), *el-İ'câzu'l-Beyânî li'l-Kur'ân ve Mesâilu İbnu'l-Ezrak.*

Bilimsel tefsir ekolünün ele alınacağı ikinci bölümdeki temel kaynaklarımız; Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn* ve *Cevâhiru'l-Kur'ân*, Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb,* Süyûtî, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l- Kur'ân ve el-İklîl fi İstinbâti't-Tenzîl*, İskenderânî, *Keşfu'l-Esrâri'n-Nûraniyyeti'l-Kur'âniyye fî mâ Yete'alleku bi'l-Ecrâmi's-Semâviyye ve'l-Ardiyye ve'l-Hayvânât ve'n-Nebâtât ve'l-Cevâhiri'l-Ma'deniyye*, Kevâkibî, *Tabâi'u'l-İstibdâd ve Mesâiri'u'l-İsti'bâd*, Muhtar Paşa, *Serâiru'l-Kur'ân,* Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fi Tefsîri'l-Kur'ân,* Abdülazîz İsmâîl (ö. 1357/1942) *el-İslâm ve't-Tıbbu'l-Hadîs,* Neccâr, *min Âyâti'l-İ'câzi'l-'İlmî fi'l-Kur'ân'i'l-Kerîm*, Zendânî, *el-İ'câzu'l-'İlmî fi'l-Kur'ân*, Hımsî, *Fikretu İ'câzi'l-Kur'ân, Münzü'l-Ba'seti'n-Nebeviyye hatta 'Asrina'l- Hadır me'â'n-Nakdi ve't-Ta'lîk*, Yusuf el-Hâc, *Mevsû'atu'l-İ'câzi'l-'İlmî fi'l-Kur'ân'ı ves-Sünneti'l-Mutâhherah*, Muslih, *el-İ'câzu'l-'İlmî fi'l-Kur'ân'ı ve's-Sünneti Tarihuhu ve Dâvabituhu*, Hind eş-Şelebî, *et-Tefsiru'l 'İlmî li'l Kur'âni'l-Kerîm'i Beyne'n-Nazariyâti ve't-Tatbîk,* Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*.

Üçüncü bölümdeki kaynaklarımız; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vil-i Âyi'l Kur'ân,* Beğâvî (ö. 516/1122), *Me'alimu't-Tenzîl*, Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, İbn 'Atıyye, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz,* Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*'i, İbn Kesîr (ö. 774/1373), *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Nesefî (710/1310), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâikut'-Te'vil*, Ebû Hayyân (ö. 745/1344), *Tefsiru'l-Bahri'l-Muhît* ve Ebû's-Su'ûd (982/1574), *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ila Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*.

Yine bu son bölümde astronomi, jeoloji, biyoloji ve tıpla ilgili olan Chown'ün *Atomların Dansı, Büyük Patlamanın Işığı,* Hawking'in *Zamanın Kısa Tarihi,* Garfınkle'in *Üç Adımda Evren*, Bucaille'nin *Tevrat, İncil, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim,* Akman'ın *Yıldızların Doğumu, Evrenin Varoluşu*, Kerr'in *How Does Earth's Interior Work*, Tuna'nın *Güneş Sistemi,* Moore ve Persaud'ün, *İnsan Embriyolojisi*, Bâr'ın *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,* Karabulut'un *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi,* Şeftalioğlu'nun *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi ve*

Straus'un *Tıbbî Mucizeler Tıp Tarihinde Yaşamı Değiştiren 100 Gelişme* gibi eserlere müracaat edilecektir.

Elbette çalışmamızda yararlandığımız kaynaklar sadece bunlardan ibaret değildir. Yararlandığımız kaynakların tamamını burada göstermemiz çalışmamızın sınırını ve amacını aşacağı için biz burada sadece bunlarla yetineceğiz. Diğer kaynaklarımızı "kaynakça"da zikredeceğiz. Bütün bu kaynaklardan yararlanarak Kur'ân'ın bilimsel i'câzını ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalışacağız.

1. KUR'ÂN'IN İ'CÂZI

Yüce Allah, her peygambere risâletini tasdik eden mucizeler vermiştir. Peygamberlere verilen bu mucizeler, o dönemin insanları arasında revaçta olandan daha üstün özellikler taşıyordu. Sihrin yaygın olduğu bir dönemde Hz. Mûsâ'ya mucize olarak sihirli bir asâ,[7] tıbbın yüksek bir seviyeye ulaştığı bir zamanda ise Hz. Îsâ'ya tıpla ilgili mucizeler verilmiştir.[8] Hz. Muhammed'in ise en büyük mucizesi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bu gerçeği Hz. Peygamber şöyle dile getirmiştir: "Gönderilen her peygambere ümmetinin imanına vesile olan bir mucize verilmiştir. Benim mucizem ise Allah'ın gönderdiği vahiydir. Bundan dolayı kıyamet gününde en çok tabi olunan peygamber olacağımı umuyorum".[9]

Kur'ân, Arapların belâgat ve fesâhat yönünden en yüksek seviyeye ulaştığı, Arap dilinin adeta altın çağını yaşadığı ve panayırlarda seçilen en güzel şiirlerin Kâbe duvarına asıldığı bir dönemde nazil olmuştur. Kur'ân, onların kullandıkları nesir ve nazımdan farklı bir üslup kullanarak herkesi kendine hayran bırakmıştır Araplar onun en kısa sûresinin benzerini dahi getirmekten âciz kalmışlardır. Çünkü başta Araplar olmak üzere her çağdaki bilginler, Kur'ân'ın sahip olduğu belâgat, fesâhat ve beyân mertebesine ulaşamayacaklarını itiraf etmişlerdir.[10]

Kur'ân, beşer üstü ilahî bir kitap olması, inanmayanlara meydan okuması, benzerinin getirilememesi ve kesinleşmiş bilimsel buluşlarla örtüşmesi gibi birçok yönden mu'cizdir. Kur'ân, üzerinden zaman geçtikçe daha da gençleşen, bilim ve teknoloji ilerledikçe de eşsiz olduğu daha da iyi anlaşılan bir kitaptır. Özellikle asrımızda, bilimsel araştırmaların ilerlemesiyle Kur'ân'ın asırlar öncesinde dile getirdiği ve insanlara kapalı kalmış nice gerçekler keşfedilmektedir.

---

[7] Tâhâ 20/65-70.
[8] Âl-i İmrân 3/49.
[9] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1422/2001), "Fedâilu'l-Kur'ân", 1.
[10] Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyîb b. Muhammed el-Bâkillânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed b. Abdilmün'im b. Hafâcî b. Süleymân (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991), 313-314; Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulumi'l-Kur'ân*, thk. Mustafâ Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Fik, 1988), 2/104; Subhi Sâlih, *Mebâhis fî 'ulumi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-'İlmi li'l Melâyîn, 2014), 313.

1.1. İ‘câzın Kavramsal Çerçevesi

İ‘câzu’l-Kur’ân kavramını incelemeden önce *i‘câz* kelimesinin sözlük ve terim anlamlarına değinmek istiyoruz. İ‘câz, عَجَزَ kökünden türeyen if‘âl vezninde bir masdar olup, “âciz bırakmak, acze düşürmek, rakibi geçmek ve geride bırakmak” gibi anlamlara gelmektedir. Arapçada “onu âciz bıraktım” demek için عَاجَزْتُ فُلَانًا, عَجَزْتُهُ ya da عَاجَزْتُهُ tabirleri kullanılmaktadır. Bir şeyin aynısını getirmekten muhatabı âciz bırakan şeye ise mucize (مُعْجِزَةٌ) denilmektedir. Mucizenin aslı, مُعْجِزٌ’dur. Sonundaki “t” harfi, mübalağa ifâde etmektedir. Zıddı ise kudrettir.[11]

عَجَزَ kelimesi, türevleriyle beraber Kur’ân’da 26 yerde ve farklı anlamlarda geçmekte; âcizlik, güçsüzlük,[12] yaşlı kadın,[13] geri kalmak, alıkoymak,[14] ve sökülmüş hurma kütüğü[15] gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Ancak i‘câz kelimesi ve İ‘câzu’l-Kur’ân terimi, Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde geçmemektedir.[16]

Terim olarak Kur’ân’ın i‘câzı iki şekilde tanımlanır: Âlimlerin çoğunluğunun kabul ettiği birinci tanıma göre Kur’ân’ın i‘câzından maksat “Kur’ân’ın sahip olduğu edebî üstünlük ve muhteva zenginliği nedeniyle benzerinin meydana getirilememesi yönüyle bütün insanları âciz bırakması” demektir.[17] Bu tanımdaki “edebî üstünlük” tabiri birinci derecede Arap dili ve edebiyatında mahir olanları ilgilendirirken “muhteva zenginliği” ise ediplerle birlikte aklıselim olan herkesi ilgilendirmekte ve böylece Kur’ân’ın evrensel ilâhî bir kitap olduğu ortaya çıkmaktadır.[18]

---

[11] Şerif el-Curcânî, *et-Ta‘rifât* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2013), 35; Ebû’l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru’s-Sadr, ts.), 5/369; Hüseyn b. Muhammed b. Mufaddal el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi’l-Kur’ân*, çev. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 973.

[12] el-Mâide 5/31; el-Enfâl 8/59; et-Tevbe 9/2-3; Yûnus 10/53; Hûd 11/21-33; en-Nahl 16/46; en-Nûr 24/57; eş-Şuarâ 26/171; el-Ankebût 29/22; Fâtır 35/44; ez-Zümer,39/51; eş-Şuarâ 26/31; El-Ahkâf 46/32; el-Cin 72/12.

[13] Hûd 11/72; es-Sâffât 37/135; ez-Zâriyât 51/29.

[14] el-En'âm 6/134; el-Hac 22/51; Sebe’ 34/5.

[15] el-Kamer 54/20; el-Hâkka 69/7.

[16] İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 5/369; İsfahânî, *Müfredât*, 973; Muhammed Fuâd Abdulbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres li alfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-‘Arabî, ts.), 442.

[17] Curcânî, *Ta‘rifât*, 16-20; Mustafa Sâdık er-Râfiî, *İ‘câzü’l-Kur’ân ve’l-belâğatü’n-nebeviyye* (Lübnan: Dâru’l-Erkam bin Ebi Erkam, 2004), 156; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Dımaş: Dâru’l-Kalem, 1408), 120.

[18] Yusuf Şevki Yavuz, “İ‘câzü’l-Kur’ân”, *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/406.

Kur'ân'ın i'câzına yapılan ikinci tanım ise Mu'tezile âlimlerinden Ebû İshak İbrahim b. Seyyâr en-Nazzâm (ö. 231/845) ve ona tabi olanlara aittir. Bu tanıma göre: "Allah, Arapların dillerini tutmuş, akıllarını başlarından, güç ve kuvvetlerini ellerinden almış; bu şekilde Kur'ân'a nazîre yapmalarına engel olmuştur. Bu engellemelerden dolayı insanlar Kur'ân'ın benzerini getirmekten âciz kalmışlardır. Eğer bu engelleme olmasaydı onun benzeri getirilebilirdi. Zira Kur'ân'ın belâgat ve nazmı, insanların kullandığı edebî dilden üstün değildir".[19]

Akıl ve idrake dayanmayan, Allah'ın kudretiyle de bağdaşmayan Sarfe teorisinin detayları Kur'ân'ın i'câz yönleri bölümünde ayrıntılı bir şekilde işlenecektir.

İ'câzla aynı kökten gelen mucize kelimesi, sözlükte "âciz, güçsüz ve kudretsiz duruma getirmek gibi" anlamlara gelmektedir.[20]

Terim olarak ise "peygamberlerin risâletini tasdik etmek üzere Yüce Allah'ın kendilerine verdiği eşsiz iş ve durum" manasına gelmektedir.[21]

Klasik kaynaklarda i'câz ile mucize kavramları birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Hâlbuki tanımdan da anlaşıldığı üzere mucize genel bir kavram olup bütün peygamberlerin risâletinin ispatına yönelik bir delil niteliği taşırken, i'câz ise Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olan Kur'ân'ın ilâhî ve eşsiz bir kelam olduğunu ispat etme niteliğini taşımaktadır.[22]

Bir hususun mucize sayılabilmesi için bazı şartların tahakkuk etmesi gerekir. Âlimler bu şartları şu şekilde sıralamışlardır:

1. Yüce Allah'tan başkası ona güç yetirmemelidir.

2. Harikulade bir iş ve durum olmalıdır.

3. Peygamber onunla istişhatta bulunmalıdır.

4. Mucize isteyenin hedefi doğrultusunda gerçekleşmelidir.

---

[19] Zerkeşî, *Burhân*, 2/104; Süyûtî, *İtkân*, 2/1005.
[20] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab,* 5/369; İsfahânî, *el-Müfredât*, 973.
[21] Curcânî, *Ta'rifât*, 217; Süyûtî, *İtkân*, 2/1001.
[22] Ne'îm el-Hımsî, *Fikretu i 'câzi'l-Kur'ân mine'l-bi'seti'n-nebeviyye hatta 'asrine'l- hâdır ma'a'n-nakd ve't-ta'lik* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 7; Abdullâh b. Abdul'azîz el-Muslih, *el-İ'câzü'l-ilmî fi'l-Kur'ân ve's-Sünne tarihuhu ve devâbituhu* (Cidde: Dâru Ciyâd li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2011), 2; Faig Ahmadzada, *Kâdî Abdülcebbâr'a göre i'câzu'l-Kur'ân.* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2010), 22.

5. Tehaddi edilen hususun aynısını, hiç kimsenin yapamamasıdır.[23]

1.2. İ‘câz Düşüncesinin Ortaya Çıkışı

Müslümanlar ilk dönemlerde Kur’ân’a pratik yönden yaklaştıklarından İ‘câzu’l-Kur’ân meselesini araştırma ihtiyacını duymamışlardır. Ancak İslâm toplumunun genişlemesi, diğer din ve kültürlere mensup kişilerin Kur’ân’ı eleştirmeleri ve imanı zayıf olan Müslümanların bu eleştirilerden etkilenmesi karşısında, âlimlerin üzerinde durduğu bir konu haline gelmiştir.[24]

“İ‘câzu’l-Kur’ân” terimi ilk dönemlerde Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdullah el-‘Absi el-Ferrâ’nin (ö. 207/822) *Me‘âni’l-Kur’ân,* Ebû ‘Ubeyde Ma‘mer b. Musennâ’nin (ö. 209/824) *Mecâzu’l-Kur’ân,* Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî’nin (ö. 276/889) *Ğaribu’l-Kur’ân, Müşkilü’l-Kur’ân* ve Muhammed b. Cerîr et-Taberî’nin *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vil-i Âyi’l Kur’ân* gibi eserlerinde geçmektedir. Bu çalışmalardan sonra İ‘câzu’l-Kur’ân kavramı hakkında görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Hicri III. asrın başından itibaren de bu konu hakkında genellikle “Nazmu’l-Kur’ân” ismiyle müstakil eserler yazılmaya başlanmıştır.[25]

Kur’ân’ın i‘câzını ilk önce Mu‘tezile bilginleri ele almışlardır. Nazzâm sarfe teorisiyle, Kur’ân’ın mu‘ciz olduğunu iddia eden ve i‘câz konusuna farklılık kazandıran ilk âlim olmuştur. Sarfe teorisine ilk karşı çıkan ise Nazzâm’ın öğrencisi Ebû Osman ‘Amr b. Bahr el-Câhiz (ö. 255/869) olmuştur. Câhiz, Kur’ân’ın nazmıyla muciz olduğunu savunmuştur. Onun *Nazmu’l-Kur’ân* isminde bir kitap yazmış olması bunun delilidir. Ancak eseri günümüze kadar ulaşmamıştır. Câhiz’ın bu görüşü kendisinden sonraki birçok bilgin tarafından kabul edilmiş ve geliştirilmiştir.[26]

---

[23] Bâkillânî, *İ‘câzü’l-Kur’ân*, 313; Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi‘u li ahkâmi’l-Kur’ân,* thk. Ahmed el-Berdunî - İbrâhim el-Atfîş (Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 1964), 1/69-70.

[24] Enver Arpa, “İ‘câzu’l-Kur’ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 43/1 (2002), 83.

[25] Yavuz, “İ‘câzü’l-Kur’ân”, 21/406.

[26] Sâlih, *Mebâhis*, 313; Aişe Abdurrahmân Bintü’ş-Şâtî, *el-İ‘câzü’l-beyâni li’l-Kur’ân ve mesâilu İbni’l-Ezrâk* (Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, 1984), 19.

Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyîb b. Muhammed el-Bâkillânî ise: "İ'câz konusunda kendisinden önceki kelamcıların söylediklerine bir şey ilave etmemiş ve mucizenin vecihlerini açıklamada bir keşifte bulunmamıştır" diyerek[27] Câhiz'ı eleştirmiştir.

Aynı asırda Ebû Bekr Abdullah es-Sicistânî (ö. 316/926), Ebû Zeyd el-Belhî (ö. 322/936) ve Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. el-İhşid de (ö. 326/940) *Nazmu'l-Kur'ân* ismiyle eserler te'lif etmişlerdir. Ancak bu üç müellifin eserleri de günümüze ulaşmamıştır.[28]

Ancak hicri IV. asırda İ'câzu'l-Kur'ân hakkında müstakil eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu alanda ilk müstakil eser yazan *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Beyânî* adlı kitabın müellifi Ebû Abdullah Muhammed el-Vâsıtî'dir (ö. 306/918). Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Curcânî tarafından "el-Mu'tedâd" adıyla şerh edilen bu eser günümüze ulaşmamıştır.[29]

Daha sonra *en-Nüket fi İ'câzi'l-Kur'ân* adlı eserin yazarı Ebû'l-Hasan Alî b. Îsâ b. Alî er-Rummânî gelmektedir. Rummânî, bu alanda farklı bir yöntem kullanarak i'câzın farklı görüşlerini bir araya getiren ilk bilgin olmuştur. O, Kur'ân'ın i'câz yönlerini şöyle sıralamıştır:

1. Bütün çabalarına rağmen Kur'ân muarızlarının benzerini getirememeleri hususunda mu'cizdir.

2. Kur'ân, kendisini ilâhî kaynaklı bir kitap olarak takdim etmiş ve karşı çıkan herkese tehaddi kuralına uygun olarak meydan okumuştur.

3. Kur'ân, sarfe teorisi yönüyle mu'cizdir.

4. Kur'ân, fesâhat ve belâgat yönüyle mu'cizdir.

5. Gelecek hakkında haber vermesi yönüyle mu'cizdir.

6. Kur'ân, eşsiz bir üsluba sahip olduğu için mu'cizdir.

[27] Bâkillânî, *İ'câzü'l-Kur'ân,* 25.
[28] Hımsî, *Fikretu i'câzi'l-Kur'ân,* 50.
[29] Bâkillânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 25; Sâlih, *Mebâhis,* 314.

7. Kur'ân, diğer mucizelerle kıyaslanabildiği yönüyle mu'cizdir.[30]

Rummânî'den sonra eseri günümüze ulaşan ilk Ehl-i Sünnet bilgini olarak bilinen Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hattâbî'nin *İ'câzu'l-Kur'ân*'ı gelmektedir. Ona göre Kur'ân'ın mucizeliği şu üç unsurun bir araya gelmesi ile mümkündür:

1. Manayı taşıyan lafız.

2. Lafızla kaim olan mana.

3. Bu ikisi arasındaki nazım.[31]

Hicri V. asırda, Kur'ân'ın mucizeliği ile Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamak, Kur'ân'ın eşsizliğine karşı iddiaları cevaplamak amacıyla yazılan ve Kur'ân'ın i'câzında kendisinden sonrakiler tarafından kaynak kabul edilen ilk hacimli eser, Bâkillânî'nin *İ'câzu'l-Kur'ân* adlı eseridir. Onun bu eseri İslâm dünyasında beğenilen ve Kur'ân i'câzı denilince akla ilk gelen eserlerden biri olmuştur.[32]

Bâkillânî, Kur'ân'ın i'câz yönlerini şöyle sıralamıştır:

1. Kur'ân'ın gaybî haberleri ihtiva etmesi.

2. Hz. Peygamber ümmî olduğu halde Kur'ân'da geçmiş ümmetlerin hikâyelerinin olması.

3. Kur'ân'ın nazmı.[33]

Bâkillânî ile aynı dönemde yaşamış *Telhîsu'l-Beyân fi Mecâzâti'l-Kur'ân* isimli eserin yazarı Ebû'l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şerîf er-Radî (ö. 406/1015), Mu'tezile âlimlerinden *el-Muğni fi Ebvâbi't-Tevhîd* isimli kitabın müellifi Ebû'l-Hasan Abdulcebbâr b. Ahmed b. Abdulcebbâr el-Hemedânî (ö. 415/1024), *el-Mûdah 'an Ciheti İ'câzi'l-Kur'ân: es-Sarfe* isimli eserin

[30] Ebü'l-Hasen Alî b. Îsâ b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî, *en-Nüket fî i'câzi'l-Kur'ân* (Selasu Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân), thk. Muhammed Halefullah - Muhammed Zağlûl Sellâm (Kahire: Dâru'l-Ma'ârîf, ts.), 75.
[31] Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî el-Hattâbî, *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halefullah Ahmed, Muhammed Zağlûl Sellâm (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, t.s.), 27.
[32] Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân,* 125-126; Sâlih, *Mebâhis*, 316; Bintü'ş-Şâtî, *el-İ'câzü'l-beyânî,* 21-23.
[33] Bâkillânî, *İ'câzü'l-Kur'ân,* 43.

sahibi Ebû'l-Kasım Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed el-'Alevî eş-Şerif el-Murtadâ (ö. 436/1044) ve sarfe görüşünü savunanlardan *el-Fasl fi'l- Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal* kitabın yazarı Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm (ö. 456/1064) gibi âlimler de bu alanda eserler te'lif etmişlerdir.[34]

Bu dönemin meşhur âlimlerinden biri olan Abdülkâhir el-Curcânî de bu alanda müstakil eserler yazmıştır. İ'câz konusunu ilk sistemleştiren ve Kur'ân'ın nazm yönüyle mu'ciz olduğunu ileri süren Curcânî, *Risâletüş-Şâfiye, Delâilu'l-İ'câz* ve *Esrâru'l-Belâğâ* isimli eserlere imza atmıştır. Nazm teorisini savunan Ebû Ya'kûb Sirâcuddîn Yûsûf b. Ebû Bekr b. Muhammed b. Alî es-Sekkâkî (ö. 626/1229), *Delâilu'l-İ'câz*'ı *Miftâhu'l-'Ulûm* adını vererek düzenlemiştir. Ebû'l-Meâlî Celâluddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî (ö. 739/1338) bu eseri *Telhîsu'l-Miftâh* adıyla özetlemiş, Sa'duddin Mes'ûd b. Fahruddîn Ömer b. Burhânuddîn Abdullah et-Teftâzânî ise (ö. 792/1390) *el-Mutâvvel ve Muhtasaru'l-Me'ânî* eseriyle bu özeti şerh etmiştir.[35]

Hicri VI. asırda bu alanda çalışan âlimler arasında Kur'ân'ın i'câzını gaybî haberleri içermesinde ve nazmında gören Ebû Kâsim Mahmûd b. 'Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî'in *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*'i ile Kur'ân'ın i'câzını Allah'ın ilminin her şeyi ihata etmesinde gören Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğâlib b. Abdurrahman b. Temâm b. 'Atıyye'nin *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz* adlı eserleri öne çıkmaktadır.[36]

Bu dönemde İ'câzu'l-Kur'ân alanında çalışma yapan âlimlerden birisi de *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukukî Mustafâ* adlı eserin yazarı Ebû'l-Fazl 'İyâd b. 'İyâd el-Yahsubî'dir (Kâdî İyâz) (ö. 544/1149). Kâdî 'İyâd, Kur'ân i'câzını belâgat, fesâhat, geçmiş ve geleceğe dair gaybî haberleri ihtiva etmesine bağlamaktadır.[37]

---

[34] Muhammed Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübra:el-Kur'ân* (b.y.: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1970), 82; Abdurrahmân b. Mu'âdad eş-Şehrî, *el-Kavlu bis'sarfe fi i'câz'il-Kur'ân 'ardun ve nakdun.* (Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1436), 20.

[35] Curcânî, *Delâilü'l-i'câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Kahire: Matba'atu'l-Hannacî., 2004), 39; Hımsî, *Fikretu i'câzi'l-Kur'ân*, 86-87.

[36] Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-akâvîli fi vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407), 2/48; Ebû Muhammed 'Abdülhak b. Gâlib b. 'Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbî'l-'azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfî Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1422), 52-53.

[37] Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", 21/406; Numan Konaklı, "İ'câzu'l-Kur'ân Fikri: Mahiyyet, Tarihsel Süreç ve Literatör", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2012/2 (2012), 279.

Bundan sonraki dönemlerde ise İ'câzu'l-Kur'ân alanında yazılan eserler öncekileri desteklemek ya da derlemek amacıyla yapılmıştır. Râzî'nin *Nihâyetu'l-Îcâz fi Dirâyeti'l-İ'câz*'ı, Ebû'l-Me'alî Kemâluddîn Muhammed b. Alî b. Abdulvâhid İbnü'z-Zemlekânî'nin *el-Burhânü'l-Kâşif 'an İ'câzi'l-Kur'ân*, Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah ez-Zerkeşî'nin *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*'ı ve Süyûtî'nin *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*'ı ile *Mu'terâku'l-Akrân fi İ'câzi'l-Kur'ân*'ı gibi eserler buna örnek gösterilebilir.[38]

Çağımızda da i'câz konusunda orijinal eserler de te'lif edilmiştir. Bu çağda Abduh'un *Tefsiru'z-Zikri'l-Hâkîm'i*, Mustafa Sadık er-Râfiî'nin *İ'câzu'l-Kur'ân ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyye*'si, Muhammed Abdullah Derrâz'ın *en-Nebeü'l-Âzîm*'i, Saîd Nursî'nin *İşârâtü'l-İ'câz*'ı, Hûlî'nin *et-Tefsîr Ma'âlimu Hayâtihi ve Menhecehu'l-Yevm*'i, Kutub'un *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân* ve Bintü'ş-Şâtî'nin *el-İ'câzu'l-Beyânî li'l-Kur'ân ve Mesâilu İbni'l-Ezrak* gibi pek çok kitap yazılmıştır.[39]

1.3. Kur'ân'ın Meydan Okuması

Hz. Peygamber, Arapların hitâbet, belâgat, fesâhat, şiir ve diğer edebî sanatlarda yüksek mertebeye ulaştığı bir dönemde Allah'ın elçisi olduğunu açıklamıştır. Onlardan Allah'ın birliğine ve Kur'ân'ın Yüce Allah'ın kelâmı olduğuna imân etmelerini istemiştir. Önceki peygamberlerin ümmetleri gibi Kur'ân'ın ilk muhatapları da Hz. Peygamber'den nübüvvetini tasdik eden mucizeler istemiştir.[40] Yüce Allah, bu insanların kalplerinin hak ve hakikatlere kapalı oluşları sebebiyle mucizelere rağmen imân etmeyeceklerini bildiği için onların bu isteklerini geri çevirmiştir.[41] Mucize olarak Kur'ân'ın yeterli olduğu belirtilmesine rağmen[42] inkârcılar mucize konusunda hem ısrarcı olmuşlar, hem de inatlarını sürdürerek Kur'ân'a nazire yapmaya çalışmışlarsa da onun belâgat, fesâhat ve beyânı karşısında acziyetlerini itiraf etmek zorunda kalmışlardır.[43]

---

[38] Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 126; Bintü'ş-Şâtî, *el-İ'câzü'l-beyânî*, 29; Arpa, "İ'câzu'l-Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", 38.
[39] Sâlih, *Mebâhis,* 316-317; Mustafâ Müslim, *Mebâhîs fi İ'câzi'l-Kur'ân* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, ts.), 83-85; Mustafa Ünver, "Temel Tefsir Yöntemleri", *Tefsir Tarihi ve Usûlü,* ed. Bahattin Dartma (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010), 203.
[40] el-En'âm 6/37; Yûnus 10/20; er-Ra'd 13/7, 27, 31; Tâhâ 20/133.
[41] el-En'âm 6/4, 25, 111; el-A'râf 7/132, 136; Yâsin 36/46.
[42] el-Ankebût 29/49-50.
[43] Bâkillânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 314; Zerkeşî, *Burhân,* 2/102.

Kur'ân, kendisini ilâhî kaynaklı bir kitap olarak takdim etmiş ve karşı çıkan herkese de meydan (tehaddi) okumuştur. Bunu yaparken de muarızlarına kendi imkân ve kudretlerini yeterince kullanabilecekleri bir zaman tanımış, rakipleriyle adalet ve insaf ölçüleri içinde tehaddi etmiştir.[44]

Tehaddi âyetleri Kur'ân'ın değişik beş sûresinde yer almaktadır. Meşhur görüşe göre nüzûl sıralaması Mekke'de nazil olan İsrâ, 17/88, Yûnus, 10/38, Hûd, 11/13, Tûr, 52/34 ve Medenî olan Bakara, 2/23 sûrelerinin inzali şeklinde olmuştur.[45]

Bu âyetlerin içeriğinden hareketle nüzûl sırasına farklı yaklaşanlar da olmuştur. Kimi tehaddinin bir sûreden Kur'ân'ın tümüne doğru bir sıralama şeklinde gerçekleştiğini iddia etmiştir. Çünkü Kur'ân'ın bir kısmının nazil olduğu bir dönemde Kur'ân'ın tümüyle meydan okuması uygun görülmemiştir. Kimi de önce Kur'ân'dan daha üstünüyle, sonra Kur'ân'ın tümü, daha sonra on sûresi ve en son olarak bir sûresi ile tehaddi etmenin uygun olacağını düşünmüştür.[46]

Modern tefsir hareketinin önemli isimlerinden olan Abduh ve Reşîd Rızâ ise tehaddiyi âyetlerin bağlamını esas alarak, Kur'ân karşıtlarının onun kaynağı hakkındaki iddia ve şüphelerini gidermeye yönelik bir çaba olarak görmüşlerdir. Bundan dolayı da zordan kolaya doğru bir aşamayı uygun görmemişler ve söz konusu âyetleri şöyle irtibatlandırmışlardır:

Hûd sûresinde, Kur'ân'daki kıssaların uydurulduğu iddiasına karşı فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ "*Onun gibi uydurulmuş on sûre getirin"*[47] âyeti, Bakara sûresinde, Kur'ân'ın kaynağı hakkındaki şüphelere karşı "فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ*Onun benzeri bir sûre getirin*"[48] âyeti ile muhaliflerin şüpheleri giderilmeye çalışılmıştır.[49]

Âyetlerin içeriğine dikkat edilirse mantıksal olarak önce Kur'ân'dan daha üstün, sonra Kur'ân'ın tümü, sonra on sûre ve en son olarak bir sûrenin benzeri ile

[44] Süyûtî, *İtkân*, 2/1002.
[45] Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr* (Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-'Ammatü li'l-Kitâb, 1990), 1/161; Bintü'ş-Şâtî, *el-İ'câzü'l-beyâni li'l-Kur'ân*, 66-68.
[46] Ebû 'Abdillâh Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1420), 2/349.
[47] Hûd 11/13.
[48] el-Bakara 2/23.
[49] Rızâ, *Menâr*, 1/161.

meydan okuması tehaddi kuralına daha uygun olduğu görülecektir. Kur'ân'ın meydan okuması şu dört aşamada gerçekleşmiştir:

1. Kur'ân ilk önce muarızlarından kendisinden daha üstün bir kitap getirmelerini talep etmiştir:

قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَى مِنْهُمَا أَتَّبِعْهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"(Ey Resûlüm), onlara de ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah katından, doğruya bu ikisinden (Tevrat ve Kur'ân'dan) daha çok ulaştıran bir kitap getirin de ben de uyayım".[50]

2. Kur'ân'ın muarızları kendisinden daha üstün bir kitap getirmekten âciz kalmaları karşısında, Kur'ân, meydan okumayı biraz daha aşağıya çekerek kendisine benzer bir kitap getirmeleri konusunda onlara şöyle tehaddide bulunmuştur:

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

"(Ey Resûlüm), onlara de ki: And olsun, insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler"[51],

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ *"Eğer doğru sözlü iseler onun benzeri bir söz getirsinler* [52].

3. Buna da güçleri yetmeyince Allah onlara merhametli davrandı ve Kur'ân'ın sûrelerine benzer on sûre getirmelerini teklif etmiştir:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"*Yoksa onu (Kur'ân'ı) uydurdu mu diyorlar? De ki: eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurulma on sûre getirin"*.[53]

---

[50] el-Kasas 28/49.
[51] el-İsrâ 17/88.
[52] et-Tûr 52/34.
[53] Hûd 11/13

4. Bütün bu aşamalardan sonra Kur'ân meydan okumayı şu âyetlerle on sûreden bir sûreye indirmiştir:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"Yoksa onu (Muhammed kendisi) uydurdu mu diyorlar? De ki: doğru söyleyenler iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın".[54]

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

"Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah'tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz. Bunu yapamazsınız –ki asla yapamayacaksınız- yakıtı insanlar ve taş olan ateşten sakının; o, inkârcılar için hazırlanmıştır".[55]

Kur'ân onların bu muârazayı gerçekleştiremediklerini ve asla gerçekleştiremeyeceklerini kesin bir şekilde sonlandırmıştır.[56]

Bu âyetlerdeki مِثْلِهِ kelimesinin zamiri hakkında âlimlerin iki görüşü bulunmaktadır:

1. Âlimlerin çoğuna göre zamir Kur'ân'a râcidir. Buna göre belâgat, nazm ve fesâhatta Kur'ân'ın özelliklerini taşıyan bir sûre getirin, anlamına gelmektedir.[57]

2. Zamir Hz. Peygamber'e râcidir. Yani Hz. Peygamber gibi ümmî olan bir insanın Kur'ân gibi bir kitabı getirmesiyle tehaddi edilmiştir. Buna göre ümmî olmayan birisi Kur'ân'ın meydan okuması karşısında âciz olamayacağını göstermektedir.[58]

---

[54] Yûnus 10/38.
[55] el-Bakara 2/23.
[56] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/349; Zerkeşî, *Burhân*, 2/118; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1996), 2/261.
[57] Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'rabuhu* (Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb, 1988), 1/100.
[58] Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd el-Begâvî, *Meâlimü't-Tenzîl* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1997), 1/72.

1.4. Kur'ân'ın Benzerini Yapma Girişimleri

Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde Araplar, dillerinin fesâhatı ve hislerinin zarifliği bakımından en yüksek seviyeye ulaşmışlardı. Kelimelerindeki belâgat ve konuşmalarındaki fesâhatın zirvede olduğu bir zamanda Kur'ân onlara meydan okumuştur. Araplar dillerinin en kuvvetli ve muâraza sanatında bilekleri bükülmeyen bir zamanda bile Kur'ân'ın bu meydan okuyuşu karşısında âciz kalmışlardır. Onun en kısa sûresinin benzerini bile getiremeyerek yenilgiye uğramışlardır. Tarih boyunca Kur'ân'a ciddi anlamda bir nazire yapılamamış olması, bundan sonra da asla yapılamayacağının delilidir. Çünkü her çağdaki bilgin ve edipler Kur'ân'ın i'câzı karşısında acziyetlerini itiraf etmişlerdir.[59]

Bu gerçeklere rağmen Hz. Peygamber'in vefatına yakın bir zamanda bazıları Kur'ân'ın benzerini getirmeye teşebbüs etmişlerdir. Bu teşebbüslerin kabilecilik gayreti, inat, gurur ve mal düşkünlüğünden kaynaklandığı bilinmektedir. Bunun en tipik örneği Müseylime ile Talhü'n-Nemri arasında geçen şu diyalogdur:

Talha: sana kim geliyor?

Müseylime: Rahman (isimli melek) geliyor.

Talha: Karanlıkta mı, yoksa aydınlıkta mı?

Müseylime: Karanlıkta dedi.

O zaman Talha: "Ben şehadet ederim ki sen yalancısın, Muhammed ise doğrudur. Fakat Rabiâ kabilesinin yalancısı, Mudar kabilesinin doğrusundan bize daha sevimlidir" dedi.[60]

Kur'ân'ın benzerini getirmeye yeltenenler, daha ilk adımlarında gülünç bir duruma düşmüş ve birbirleriyle alay etmek durumunda kalmışlardır.

Kur'ân'a Karşı Nazire Denemelerine Girişenler:

1. Ayhele b. Kâ'b (10/631):

---

[59] Süyûtî, *İtkân*, 2/1004; Hüseyin Diyâuddîn 'Itr, *el-Mu'cizetu'l-hâlide* (Cidde: Dâru Nuri'l-Mektebât, 2005), 139; Muhammed el-Hüseynî eş-Şirâzî, *el-Kur'ân'u yetehaddâ* (Beyrut: Mektebetu Heyeti'l-Emîn, 2005), 41-42.

[60] Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân* , dipnot:2, 140-141.

Gerçek ismi el-Esved el-‘Ansî olan bu kişi, fesâhat, kehânet ve hitâbet alanlarında mahir olan biriydi. Kendisine peçeli bir varlığın vahiy getirdiğini iddia ettiği için Zü’l-Himâr olarak da biliniyordu. Kendisine vahiy geldiği zaman yüz üstü yere kapanır, sonra başını kaldırarak: “Şeytan bana, şöyle şöyle söyledi, derdi.” Son derece zalim olan Ayhele b. Kâ‘b, Hz. Peygamber zamanında nübüvvet iddia etmiş ve Yemen’de Hz. Peygamber’e karşı başkaldırmıştır. Hz. Peygamber’in vefatından bir gün önce öldürülmüştür.[61]

2. Müseylime b. Habîb el-Kezzâb (12/633):

Müslüman olduktan sonra Yemâme’de Benî Hanîfe kabilesi arasında peygamberlik iddiasında bulunmuş olan Müseylime, Rahman adında bir meleğin kendisine vahiy getirdiğini ve bir “Kur’ân”ı olduğunu belirtmiştir. Kâhinlerin sahip olduğu saygınlık ve nüfuzdan yararlanmak için onların secilerine benzer sözler kullanarak, Kur’ân’ın benzerini getirmeye yeltenmiştir. Mal-mülk elde etmek için peygamberlik iddiasında bulunan Müseylime, hicretin onuncu yılında Hz. Peygamber’e şu mektubu göndermiştir:

“Yeryüzünde sana ortak kılındım, muhakkak onun yarısı bizim, yarısı da Kureyş’indir. Fakat Kureyş haddi aşan bir topluluktur”. [62]

Peygamberlik iddiasında bulunan Müseylime Hz. Ebû Bekr’in halifeliği döneminde öldürülmüştür.[63]

Müseylime’nin garip ve komik sözlerinin bir kısmını Kur’ân’la kıyaslama imkânı sağlamak için burada sunmak istiyoruz:

والمبذرات زرعا والحاصدات حصدا والذاريات قمحا والطاحنات طحنا والخابزات خبزا والثاردات ثردا

واللاقمات لقما إهالة وسمنا لقد فضلتم على أهل الوبر وما سبقكم أهل المدر ريفكم فامنعوه والمعتر فآووه والباغي فناوئوه

“Ekin ekenlere, hasadı biçenlere, buğdayı savuranlara, onu öğütenlere, hamuru yoğuranlara, ekmeği pişirenlere, tirit yapanlara, hızlı ve döküp saçarak

[61] Taberî, *Tarihu’l-ümemi ve’l-mülûk* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1407), 2/247; Suat Kılıç, *Kur’ân: Dildeki Sonsuz Mucize* (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003), 109-110.
[62] Taberî, *Tarihu’l-ümemi ve’l-mülûk*, 2/276-282.
[63] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyerî, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, thk. Tahâ Abdurrauf Sa‘d (Beyrut: Dâru’l- ‘Ömer, 1411), 2/576.

yiyenlere yemin olsun ki siz bedevilere tercih edildiniz; kent halkı da sizi geçemedi. Köyünüzü koruyunuz, muhtacı barındırınız, zalim ile mücadele ediniz.”

يا ضفدع بنت ضفدعين، نقي ما تنقين، نصفك في الماء ونصفك في الطين، لا الماء تكدرين ولا الشارب تمنعين

“Ey iki kurbağanın kızı kurbağa! Temizleyebildiğin kadar temizle, yarın suda, yarın da çamurdadır; suyu bulandırmıyorsun, içmeye de engel olmuyorsun”.

الفيل، ماالفيل، وما أدراك ما الفيل، له جسم كبير، وذيل وبيل، وخرطوم طويل

“Fil, nedir Fil? Filin ne olduğunu sana kim öğretti? Onun büyük bir cismi, sert bir kuyruğu ve uzun bir hortumu vardır”.[64]

Müseylime bu sözlerini Kur’ân’ın değişik sûre formatlarına benzetmeye çalışmıştır. Ancak formları, konuları ve iç unsurları bakımından hiçbir özgün tarafı bulunmamaktadır. İfadeleri tutarsız, anlamları ise mübtezel olduğu için kendisini gülünç bir duruma düşürmüştür.[65]

3. İbnu’l-Mukaffa‘ (142/ 579):

Mecûsî bir ailenin çocuğu olan İbnu’l-Mukaffa‘, İran asıllı olup Arap, Fars, Hint ve Yunan edebiyatları hakkında geniş bilgiye sahip olan bir bilgindir.[66] Onun Kur’ân ile muârazaya kalkıştığı iddia edilmektedir.[67] Mani ve Mezdek karışımı Mecûsî bir inancı benimseyen İbnu’l-Mukaffa‘, bir çocuğun akşam yemeğinde Kur’ân’dan

وَقِيلَ يَاأَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَاسَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

[64] Bâkillânî, *İ‘câzü’l-Kur’ân,* 199-200.
[65] Taberî, *Tarihu’l-ümemi ve’l-mülûk,* 2/276-282; Râfiî, *İ‘câzü’l-Kur’ân,* 141-144; Sâbûnî, *et-Tibyân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân,* 159-160.
[66] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Tarihu’l-İslâm ve vefeyatü’l-meşâhîri ve’l-‘alâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1987), 9/198-199; İsmail Durmuş, “İbnu’l-Mukaffa‘”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/130.
[67] Zerkeşî, *Burhân,* 2/105.

"Ey yer suyunu tut ve ey gök (yağmuru) tut! denildi. Su azaldı, iş bitirildi. (Gemi) Cûdî'ye oturdu. "Haksızlık yapan kavim yok olsun" denildi"[68] âyetine geldiğinde âyetin çarpıcı belâgat ve fesâhatı karşısında: "Bir beşer bunun bir benzerini meydana getiremez" dedi ve muârazayı terk etti. Uydurmuş olduğu şeyleri de yok ederek davetlilerin huzurunda Müslüman oldu. Adını Abdullah, yeni doğan çocuğuna da Muhammed ismini verdiği için Ebû Muhammed olarak da anıldı. İbnu'l-Mukaffa'ya nispet edilen "*ed-Dürretü'l-Yetîme*" adlı eserin ona ait olması imkânsızdır. Çünkü İbnu'l-Mukaffa' gibi ünlü birinin yazmış olduğu bir kitaptan kelamcıların haberdar olmaması mâkul görünmemektedir. Aynı zamanda bu eser defalarca basılmış ve Arap edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Adı geçen kitabın Kur'ân ile muâraza için te'lif edildiğine dair bir delil de bulunmamaktadır.[69]

Bâkillânî, bu eserin Büzrü Cemhar'e ait olduğunu, İbnu'l-Mukaffa'nın ise sadece onu tercüme ettiğini ifâde etmiştir.[70]

Râfiî de İbnu'l-Mukaffa'nın Kur'ân-ı Kerîm'e nazire yaptığı ile ilgili iddiaları ret etmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: "İbnu'l-Mukaffa', Kur'ân'ın benzerini getiremeyeceğini herkesten daha iyi bilen en büyük ediptir. Eğer birisi Kur'ân ile muârazanın mümkün olduğunu iddia edip, bunun hakkında delil toplamaya çalışıyorsa; bu kişi ya kendini aldatan bir cahil ya da insanlara yalan söyleyen bir bilgindir üçüncüsü olamaz. Bu ithamla karşı karşıya kalan yalnız İbnu'l-Mukaffa' değildir. Onun dışında başka edipler de aynı ithamlarla karşılaşmışlardır".[71]

4. Mütenebbî (354/965):

Büyük Arap şairi olan Mütenebbî, Kufe'nin Benî Kinde mahallesinde doğmuştur. İslâm şairi olarak da bilinen bu zat, Semâve bölgesinde peygamberlik iddiasında bulunmuştur. Kendisine indirilen bir "Kur'ân"ı olduğunu iddia ederek bir kısım insanları etkilemiştir. İnsanlara kendisinin derlediği *Risâletu'l-Ğufran* isimli eserinden bazı harikulâde şeyler göstermiştir. Bu şekilde Kelb ve diğer kabilelerden

[68] Hûd 11/44.
[69] Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, dipnot: 4, 145.
[70] Bâkillânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 81.
[71] Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 145-146.

de pek çok kişi ona tabi olmuştur. Daha sonra bu düşüncesinden vazgeçerek tevbe etmiştir.[72]

Kaynaklarda Mütenebbî'nin "Kur'ân"ına ait olduğu iddia edilen şu kısım geçmektedir:

والنجم السيار والفلك الدوار والليل والنهار إن الكافر لفي أخطار، إمض على سننك واقف أثر من كان قبلك من المرسلين، وإن الله قامع زيغ من ألحد في الدين وضل عن السبيل.

"Akan yıldıza, dönen feleğe, gece ile gündüze yemin olsun ki kâfirler büyük tehlikeler içindedir. Kendi geleneğine devam et ve senden önceki peygamberlerin izinden ayrılma! Muhakkak ki Allah dininden ayrılanı ve yolundan sapanı cezalandıracaktır".[73]

Kaynaklarda Kur'ân'a karşı nazire denemelerine girişenler arasında, Tuleyhâ b. Huveylid (ö. 21/642), Secâh bintü'l-Hâris (ö. 55/675), Nadr b. Hâris (ö. 2/624), İbnu'r-Râvendî (ö. 293/905) ve Ebû'l-A'lâ el-Ma'arrî'nin (ö. 444/1057) isimleri de geçmektedir.[74]

Ayrıca son asırlarda ortaya çıkan ve zahirde dini bir görüntü vermeye çalışan ama İslâm birliğini bozmayı amaçlayan Bahâîlik ve Kâdiyanîlik mezhepleri de bu kategoride zikredilmektedir.[75]

Sonuç olarak diyebiliriz ki Kur'ân'ın benzerini getirmeye girişenler, onun toplum ahlâkını güzelleştiren ilkeleri, müstesna ikna sistemi, delillerin kuvveti, mantığının üstünlüğü, üslûbunun mükemmelliği, belâgatı, fesâhatı, beyânı ve insanlığa her iki âlemin saadetini temin eden prensipleri karşısında kalemlerini kırmak ve yazdıklarını yırtmak zorunda kalmışlardır. Onların bu teşebbüsleri isbat-ı i'câz konusunda bir belge olarak tarihin sayfalarında yerini almıştır.

---

[72] Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Muntezam fî tarihi'l-mulûki ve'l-ümem* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1358), 7/26; Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân,* 149.
[73] Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşâhîri ve'l-'alâm,* 26/103.
[74] Taberî, *Tarihu'l-ümemi ve'l-mülûk,* 2/247-282; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/576; Bâkillânî, *İ'câzü'l-Kur'ân,* 199-200; İbnü'l-Cevzî, *Muntezam,* 7/26.
[75] Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşâhîri ve'l-'alâm*, 26/103; Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân,* 141-151.

1.5. Kur'ân'ın İ'câz Ölçüsü

Kur'ân'ın i'câz ölçüsü hakkındaki âlimlerin çeşitli görüşlerini ve değerlendirmelerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Âlimlerin çoğunluğuna göre Kur'ân'da i'câz ölçüsü, ister uzun, ister kısa olsun, bir sûre veya en kısa sûre olan Kevser sûresinin harfleri kadardır. Bunların delilleri de فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ *"onun benzeri bir sûre getirin"*[76] âyetindeki بِسُورَةٍ kelimesinin nekre/belirsiz gelmesidir.[77]

2. Mu'tezile âlimleri ise Kur'ân'ın i'câz ölçüsü onun tamamıyla ancak mümkün olabileceğini iddia etmişlerdir. Onlara göre Kur'ân'ın bir kısmı veya bir sûresi ile i'câz mümkün değildir. Mu'tezilenin bu görüşü Bakara (2/23) ve Yûnus (10/38) sûrelerine ters olduğu için âlimlerin çoğu tarafından reddedilmiştir.[78]

Zerkeşî *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde Kadı Abdulcebbâr'dan (ö. 415/1024) şunu nakletmiştir: "Mu'tezile, "her sûre kendi başına bir mucizedir" şeklindeki görüşü benimsemiştir. Onlardan bizim görüşümüze benzer bir şey (ister uzun, ister kısa olsun, bir sûre veya Kevser sûresinin harfleri kadar olan her âyet) de nakledilmiştir. Ancak onlardan bir kısmı da âyetin sûre kadar uzun olmasını şart koşmamış, fakat büyük âyetler kadar olmasını şart koşmuştur".[79]

3. Âlimlerden bazıları da Kevser sûresi gibi kısa bir âyet ile i'câzın gerçekleşemeyeceğini, i'câz ancak büyük âyetlerin ölçü alınmasıyla mümkün olacağını söylemişlerdir.[80]

4. Diğer bir grup âlim ise فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ *"Eğer doğru sözlü iseler onun (Kur'ân'ın) benzeri bir söz getirsinler* [81] âyetini delil sayarak i'câzın Kur'ân'ın azını da çoğunu da kapsadığını söylemişlerdir.[82]

---

[76] el-Bakara 2/23.
[77] Bâkillânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 287; İbrâhim Ebyârî, *el-Mevsû'atu'l-Kur'ân'iyye* (b.y.: Müessesetu Sicli'l-'Arab, 1405), 2/364.
[78] Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 2/261; Müslim, *Mebâhîs,* 36.
[79] Zerkeşî, *Burhân*, 2/116.
[80] Sait Nursî, *İşâratu'l-i'câz* (İstanbul: Tenvir Neşriyat, ts.), 221; İsmail Karaçam, *En Büyük Mucize Kur'ân-ı Kerîm'in İlmî ve Edebî Sırları* (İstanbul: İmaj Yayıncılık, 2005), 332.
[81] et-Tûr 52/34.
[82] Süyûtî, *İtkân,* 2/1017.

Ancak Bâkillânî birinci görüşü benimseyerek bu âyetin kendisinin tercih ettiği görüşe ters olmadığını, zira tam bir sözün benzerinin, kısa bir sûrenin kelimelerinden daha azı ile gerçekleşemeyeceğini ve bu âyetin birinci görüşü desteklediğini ifâde etmiştir.[83]

1.6. Kur'ân'ın İ'câz Yönleri

Âlimler, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak onun hangi yönüyle mu'ciz olduğu hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu alanla ilgilenen her bilgin kendi zevkine ve ilgi alanına uygun olan tarafı almış ve o yönü incelemiştir. Kur'ân'ın i'câz yönlerini sadece belâgat, fesâhat ve nazım gibi bazı vecihlerle sınırlandırmak doğru değildir. Çünkü i'câz; gaybî haberlerden bahsetme, geçmiş ümmetlerin hikâyeleri, gelecekle ilgili haberler, ümmî bir peygamber tarafından tebliğ edilmesi, erişilmez bir hidâyet kaynağı olması, beyânı, telif tarzı, tertibi, olağanüstü üslûbu, psikolojik etkileme gücü, teşrî' için koyduğu hükümler ve bilimsel gibi birçok yönden kendini göstermektedir. Aynı zamanda Kur'ân'ın i'câz vecihleri zamana göre değişebilecek ve yenilenebilecek bir özelliğe sahip olmaktadır.

Kur'ân'ın i'câz yönleri hakkında âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ahmed b. Ali Ebû Bekr el-Cessâs'a (ö. 371/981) göre, Kur'ân'ın nazmından belâgatına ve özlü sözlerine varıncaya kadar birçok i'câz vechi bulunmaktadır.[84] Rummânî, Kur'ân'ın yedi i'câz yönü olduğunu belirtmiştir.[85] Hattâbî, Kur'ân'ın i'câz yönlerini üç ile sınırlandırmışken,[86] Muhammed Abdulazîm ez-Zürkânî (ö. 1367/1948) ise on dört i'câz yönünün olduğunu beyan etmiştir.[87] Said Nursî (ö. 1379/1960) ise Kur'ân'ın kırk yönden mu'ciz olduğunu ifâde etmiştir.[88]

Taberî, Râzî, Reşîd Rızâ ve Tantâvî Cevherî gibi bilginlerin bir kısmı, Kur'ân'ın i'câz yönlerini tefsir kitaplarında açıklamıştır. Rummânî, Hattâbî, Bâkillânî ve Râfiî gibi bir kısım âlim de bu alanda müstakil eserler yazmıştır.

---

[83] Bâkillânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 287.
[84] Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1405), 5/34.
[85] Rummânî, *en-Nüket fî i'câzi'l-Kur'ân*, 75.
[86] Hattâbî, *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'ân*, 27.
[87] Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 2/264-314.
[88] Sait Nursî, *Sözler* (İstanbul: Tenvir Neşriyat, 2010), 322.

Daha önce ifâde ettiğimiz gibi Kur'ân'ın birçok i'câz yönü bulunmaktadır. Ancak biz bu çalışmamızda âlimlerinin çoğunun üzerinde ittifak ettikleri, Kur'ân'ın gaybî haberler yönüyle i'câzını, belâgatını, fesâhatını, beyânını, nazmını, psikolojik etkileme yönüyle i'câzını, teşrî' hükümler yönüyle i'câzını, bilimsel i'câzını, sarfe ve sayısal i'câz teoriğinin kritiğini ayrıntılı bir şekilde inceleyip, değerlendirmeye çalışacağız.

1.6.1. Gaybî Haberler Yönüyle İ'câz

الغَيْب/Ğayb kelimesi, "gizli kalmak, gizlenmek, görünmemek, uzaklaşmak, gözden kaybolmak" gibi anlamlara gelen غَابَ fiilinin masdarıdır. Fiil olarak gözümden gizlendi, saklandı manasında غَابَ عَنِّي كَذا şeklinde kullanılır.[89]

Gayb sözcüğü, türevleriyle birlikte Kur'ân'da 60 yerde geçmektedir.[90]. İlgili bazı âyetlerde Allah'ın sadece gaybı bildiği ifâde edilmektedir.[91] Bazı âyetlerde ise Allah'ın dilediği kullarına bu konuda bilgi verdiği haber verilmektedir.[92]

Kur'ân'ın en önemli i'câz vecihlerinden biri onun ihtiva ettiği gaybî haberlerdir. Kur'ân, gayba dair birçok haber içermektedir. Bu konuda Hz. Peygamber'in bilgisi olmadığı gibi diğer insanların da bu bilgileri bilmesine imkân yoktur. Çünkü وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ *"Gaybın anahtarları yalnızca O'nun (Allah'ın) yanındadır; onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir; O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır"*[93] âyeti gayb bilgisinin; varlığı idare eden, evreni elinde tutan âlemlerin Rabbi olan Allah'ın kudretinde olduğunu ifâde etmektedir.[94]

Kur'ân'daki gaybî haberleri geçmiş, nüzûl zamanı ve istikbal ile ilgili olmak üzere üç bölüme ayırmak mümkündür. İnsanın ilk yaratılış sahnesi, önceki

[89] Curcânî, *Ta'rifât*, 165; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/654; İsfahânî, *Müfredât*, 1105.
[90] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 507.
[91] el-En'âm 6/59; Yûnus 10/20; Hûd 11/23; en-Nahl 16/77.
[92] Âl-i İmrân 3/49, 179; el-Cin 72/26-27; el-En'âm 6/75; Yûsuf 12/21 37.
[93] el-En'âm 6/59.
[94] Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 2/285.

toplumların hayat serüvenleri ve peygamberleriyle olan münasebetleri geçmişe; Ehl-i Kitabın, münafıkların ve müşriklerin iç yüzü nüzûl zamanına; Bizans'ın İran'la savaşı, Mekke'nin fethi, Müslümanların en zayıf oldukları bir durumda düşmanlarını yeneceği, Allah'ın Hz. Peygamber'i ve Kur'ân'ı koruyacağına dair verdiği vaatler ise geleceğe ait gaybî haberlerdir.

Kur'ân'ın geçmişten haber verdiği bilgilerin doğruluğunu tarih ispat etmiştir. Kur'ân'ın nüzûl zamanındaki gaybî haberlerini, önceki semavî kitaplar tasdik etmiştir.[95] Geleceğe ait haberler ise aynen tahakkuk ettiğine tarih tanıklık etmiştir.

Kur'ân'ın gaybî haberler yönüyle mu'ciz olduğunu savunan âlimler, genellikle onu diğer yönleriyle birlikte kabul etmişlerdir. Kur'ân'ın sarfe teorisiyle mu'ciz olduğunu savunan Nazzâm bile Kur'ân'ın gaybî haberler yönüyle de mu'ciz olduğunu kabul etmiştir.[96]

Nazzâm'dan sonra gelen önemli Mu'tezile âlimlerinden biri olan Rummânî de Kur'ân'ın farklı mu'ciz yönlerinden birinin Kur'ân'ın gelecek hakkında haber vermesi olabileceğini savunmuştur.[97]

Rummânî'den sonra Kur'ân'ın i'câzı hakkında söz söyleyen ilk Ehl-i Sünnet bilgini olarak da bilinen Hattâbî ise Kur'ân'ın gaybî haberler yönüyle mu'ciz olduğunu kabul etmiş, ancak bu yönün her sûrede bulunmadığını ve bundan dolayı gaybî haberlerin tek başına yeterli olamayacağını da ifâde etmiştir.[98]

Kur'ân'ın eşsizliğine karşı iddiaları cevaplamak amacıyla yazılan ve Kur'ân'ın i'câzında kendisinden sonrakiler tarafından kaynak kabul edilen ilk hacimli eserin yazarı olan Bâkillânî de Kur'ân'ın gaybî haberler yönüyle mu'ciz olduğunu kabul etmiştir.[99]

Çağdaş âlimlerden Reşîd Rızâ,[100] Zürkânî,[101] Merâğî,[102] Bintü'ş-Şâtî,[103] Sâbûnî,[104] Salih Müslim[105] ve Muhaysın[106] gibi araştırmacılar da Kur'ân'ın gaybî

[95] el-Bakara 2/89, 101, 146; Âl-i İmrân 3/81; el-A'râf 7/157; es-Saf 61//6.
[96] Bintü'ş-Şâtî, *el-İ'câzu'l-beyâni li'l-Kur'ân*, 92.
[97] Rummânî, *en-Nüket fî i'câzi'l-Kur'ân*, 75.
[98] Hattâbî, *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'ân*, 27-28.
[99] Bâkillânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 43.
[100] Rızâ, *Menâr*, 1/169.
[101] Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 2/285.
[102] Ahmed Mustafâ el-Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî* (Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evladihi, 1946), 11/109.

haberler yönüyle mu‘ciz olduğunu kabul etmiş, ancak bu yönün tek başına yeterli olamayacağını ifâde etmişlerdir.

Biz de geçmiş, şimdiki ve geleceğe ait gaybî haberleri üç başlık altında ana hatlarıyla değerlendirmeye çalışacağız:

1.6.1.1. Geçmişe Ait Gaybî Haberler Yönüyle İ‘câz

Kur’ân’da tarihi i‘câz olarak da bilinen geçmişe ait gaybî haberlerin örnekleri çoktur. Bu tür tarihi olaylar Kur’ân’ın nüzûlünden önce gerçekleşmiştir. Vahye ilk kez muhatap olan Araplar bu bilgiler hakkında malumat sahibi değillerdi. Hz. Peygamber’in de bunları ancak vahiyle öğrenebildiği Kur’ân’da ifâde edilmiştir.

1. Hz. Nuh Kıssası:

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ

“İşte bunlar sana vahiy ile bildirdiğimiz gayba ait haberlerdir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin! Sabret, çünkü iyi sonuç (sabredip) sakınanlarındır”.[107]

2. Hz. Mûsâ Kıssası:

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ (44) وَلَكِنَّا أَنْشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ (45) وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

“Mûsâ’ya emrimizi vahiy ettiğimiz sırada sen (ey Muhammed, vadinin) batı tarafında bulunmuyordun ve olayın tanıklarından da değildin. Bilâkis (aranızda) biz nice nesiller meydana getirdik re onların ömrü nice yıllar sürdü. Sen âyetlerimizi kendilerinden okuyarak Öğrenmek üzere Medyen halkı arasında oturmuş da değilsin; aksine (bu bilgileri sana) gönderen biziz. Evet, Mûsâ’ya seslendiğimiz zaman sen Tûr’un yanında değildin. Fakat senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş

---

[103] Bintü’ş-Şâtî, *el-İ‘câzu’l-beyâni li’l-Kur’ân*, 92.
[104] Sâbûnî, *et-Tibyân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 131.
[105] Müslim, *Mebâhîs*, 235.
[106] Muhammed Sâlim el-Muhaysin, *Ravâi‘u’l-beyân fî İ‘câzil-Kur’ân* (Kahire: Dâru’l- Muhaysin, 2002), 47.
[107] Hûd 11/47.

olan bir kavmi uyarman için rabbinden bir rahmet olarak (sana da vahyettik); umulur ki düşünüp öğüt alırlar".[108]

3. Hz. Yusuf ve Kardeşlerinin Kıssaları:

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ

"*İşte bu kıssa, gayb haberlerindendir. Onu sana vahdediyoruz. Onlar, tuzak kurmak üzere ittifak ettikleri zaman, sen onların yanında değildin* (*ki bunları bilesin)*".[109]

4. Hz. Meryem'in Kıssası:

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ "*Bunlar bizim sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kura çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; onlar çekişirken de sen onların yanlarında değildin"*.[110]

Yukarıdaki âyetlerde de vurgulandığı gibi geçmişe ait gaybî bilgiler Kur'ân'ın nüzûlünden önce Hz. Peygamber ve kavmi tarafından bilinmemektedir. Kur'ân onların daha önce bilmedikleri bu tür bilgileri bildirerek kendisinin ilâhî kaynaklı olduğunu ispatlamıştır.

Geçmişe ait gaybî haberlerden bir kısmı da Ehl-i kitap olan Yahûdî ve Hristiyanların Hz. Peygamber'e, ruh,[111] Zü'l-Karneyn,[112] Ashab-ı Kehf,[113] ve Hz. Îsâ[114] gibi konulardaki sorularına Kur'ân'ın verdiği cevaplardır.

Kur'ân, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar birçok peygamberin ve çeşitli toplulukların önemli olaylarını bildirmiştir. Aynı zamanda Kur'ân, semavî

[108] el-Kasas 28/44-46.
[109] Yûsuf 12/102.
[110] Âl-i İmrân 3/44.
[111] el-İsrâ 17/85.
[112] el-Kehf 18/83-97.
[113] el-Kehf 18/9-26.
[114] en-Nisâ 4/171.

kitapların ittifak ettikleri konuları onaylamış, ihtilaf ettiklerini de tashih ederek düzeltmiştir.[115]

Bütün bunlar, Hz. Muhammed gibi okuma-yazma bilmeyen ümmî birinin bilemeyeceği gaybî haberlerdir. Çünkü geçmişe dair gaybî haberleri akıl ile öğrenmek mümkün değildir ki Hz. Peygamber bunları aklı ile öğrenmiş olup haber vermiş olsun. Bu tür haberler sem'a dayanan nakillerdir. Nakil ise ancak okuma-yazma bilen kişilere mahsustur. Böylece Hz. Peygamber'in doğrudan Kur'ân sayesinde geçmişte vuku bulmuş birçok meseleden haberdar olduğu anlaşılmaktadır.[116]

Hz. Peygamber'in geçmişte vuku bulmuş gaybî haberleri Kur'ân sayesinde öğrendiğini izah ettikten sonra, bu haberlerin Kur'ân'da yer almasının gaye ve hikmetlerini de şu şekilde açıklayabiliriz:

1. Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat etmek, onu ve ümmetini teselli etmektir. İslâm'a davet zor ve meşakkatli bir iş olduğu için önceki peygamberlerin tamamı bu yolda sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Kur'ân, peygamberlerin kıssalarını örnek vererek, onun da aynı problemlerle karşılaştığını anlatmakta, böylece Peygamberini ve mü'minleri teselli edip azimlerini ve iradelerini güçlendirmektedir.[117]

2. Kur'ân'daki kıssaların hedef ve gayelerinden biri de muhatapların bu kıssalar üzerinde tefekkür etmelerini ve onlardan ibret almalarını sağlamaktır.[118]

3. Tevhid ve inanç birliğini vurgulamaktır. Zira bütün peygamberlerin temel görevi, insanlara Allah'ın varlığını, birliğini tebliğ etmek ve onları şirkten uzaklaştırmaktır. إِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ *"Muhakkak ki bu sizin ümmettiniz bir tek ümmettir, (dininiz bir tek dindir); Ben de sizin Rabbinizim. O halde (başkasına değil) yalnız bana kulluk edin*"[119] âyeti bu gerçeği ortaya koymaktır.

[115] Âl-i İmrân 3/50; el-Mâide 5/15, 48; el-En'âm 6/91-92; el-A'râf 7/157; Yûsuf, 12/111.
[116] Bâkillânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 85; Müslim, *Mebâhîs*, 237.
[117] Müslim, *Mebâhîs*, 238-239.
[118] Mehmet Sait Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993), 107.
[119] el-Enbiyâ 21/2.

4. Âyetleri anlamaya yardımcı olmaktır. Kıssaların iyiliği teşvik etmesi, öğüt ve ibret alma yönlerini örneklendirerek açıklamasıdır. Zira örnekleme yoluyla yapılan nasihatler daha etkili olmaktadır.[120]

5. Hak dinlerin temelde bir olduğunu göstermektir. Hz. Muhammed'in dini ile özelde İbrahim'in genelde ise İsrailoğullarının dinleri arasında müşterek aslı beyan etmek ve bu ilişkinin bütün dinler arasındaki genel bağlantıdan daha kuvvetli olduğunu açıklamaktır.[121]

6. İnsanları şeytana karşı korumaktır. Âdemoğullarını şeytanın hilelerine karşı uyarma, şeytanla onlar arasında babalarından beri devam edegelen düşmanlığı belirtmektir.[122]

7. Allah'ın kudretini vurgulamaktır. Kıssaların gayelerinden birisi de Allah'ın harikalara (olağandışı olaylara) muktedir olduğu gerçeğidir. Âdem'i yaratması,[123] Îsâ'nın doğumu,[124] İbrahim ve kuşlar hadisesi,[125] harabe bir kasabadan geçen ve Allah'ın kudretinden şüpheye düştüğü için Allah'ın kendisini öldürüp yüz sene sonra dirilttiği[126] kişinin (Hz. Üzeyr'in) kıssası bu hususa en güzel örneklerdendir.

8. Kurtuluş ve fesadın sonucunu açıklamaktır. Bu konuya Hz. Âdem'in iki oğlunun kıssasını,[127] bahçe sahiplerinin kıssasını,[128] İsrailoğullarının isyandan sonraki kıssalarını,[129] ve Ashâbu'l-Uhdûd[130] kıssalarını örnek verebiliriz.

1.6.1.2. Nüzûl Zamanına Dair Gaybî Haberler Yönüyle İ'câz

Kur'ân'da geçmişe ait gaybî haberler olduğu gibi, nüzûl zamanına dair gaybî haberler de bulunmaktadır. Bu tür haberler Hz. Peygamber'in nübüvveti sırasında vahiy yoluyla bildirilen "Gayb-ı Hâdır" yani yaşanan zaman ile ilgili haberlerdir. Bu haberler Allah, Kur'ân, melek, cin, cennet, cehennem, münafıkların iç yüzü ve

[120] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 171.
[121] İdris Şengül, "Kıssa", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 25/504.
[122] Ömer Dumlu-Mehmet Aydın, *Ana Konularıyla Kur'ân,* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2009), 264.
[123] el-Bakara 2/230.
[124] Âl-i İmrân 3/35.
[125] el-Bakara 2/260.
[126] el-Bakara 2/259.
[127] el-Mâide 5/27.
[128] el-Kehf 18/35.
[129] el-Bakara 2/254.
[130] el-Burûc 85/1.

benzeri hususlarla ilgili haberlerdir. Nitekim Hz. Peygamber, nüzûl zamanına dair gaybî haberlere önceden şahit olmadığı gibi onlar hakkında bilgi sahibi de değildi. Kur'ân'daki bu gaybî haberler sayesinde Allah'ın sıfatları, meleklerin, cinlerin, ahiret, sırat, mizan, cennet ve cehennem halleri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz.

Kur'ân'da nüzûl zamanına dair gaybî haberlerin çoğu Yahûdî ve münafıkların tuzaklarını ve iç yüzünü ortaya çıkaran haberlerdir. Bu haberlerin bir kısmı da Müslümanlar hakkındaki bilgilerdir. Bu gaybî haberleri üç gruba ayırmak mümkündür:

1. Yahûdîlerin Gizli Hallerini Ortaya Çıkaran Haberler:

Yahûdîlerin gizli hallerini ortaya çıkaran nüzûl zamanına dair gaybî haberlerden biri Medîne'de evli olup da zina eden bir Yahûdînin cezalandırılması meselesidir. Tevrat'ın zina ile ilgili hükmünü ağır bulan Yahûdîler, Hz. Muhammed'in daha hafif bir ceza vereceğini umdukları için meseleyi ona havale ettiler. Hz. Peygamber Yahûdîlere, suçun kitaplarındaki cezasını sordu. Onlar "sopa vurulur ve yüzleri ziftlenerek sırt sırta eşeğe bindirilip mahallede dolaştırılarak teşhir edilir" cevabını verince Hz. Muhammed, âlimlerinden birisini çağırdı ve ona şöyle dedi: "Tevrat'ı Mûsâ'ya indiren Allah adına bana söyle, kitabınızda zina edenin haddini böyle mi buluyorsunuz?" Kişi "hayır" dedi. "Eğer bu şekilde bana yemin verdirmeseydin sana bildirmeyecektim. Biz, cezanın recm olduğunu görüyoruz. Fakat zina, soylularımız arasında çoğaldı. O bakımdan soylu bir kimseyi yakaladık mı, onu bırakırdık. Zayıf birisini yakaladık mı, ona had uygulardık. Sonunda hem soyluya hem de fakire recm yerine yüzü kömürle karartmayı ve sopa vurmayı uygun gördük" deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

اللّهُمَّ إِنِّي أَوَّلُ منْ أَحْيَا أَمْرَكَ، إِذْ أَمَاتُوهُ "Allah'ım! Kendilerinin öldürdükleri bir zamanda senin emrini ihya eden ilk kişi ben oluyorum" dedi ve zina eden kişinin recm edilmesini emrettikten sonra aşağıdaki âyet nazil oldu:

يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا

فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"*Ey Peygamber! Kalpleri inanmadığı halde ağızlarıyla "imân ettik" diyenlerden ve Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar hep yalana kulak verirler, sana gelmeyen başka bir kesimi dinler dururlar; kelimeleri konulduğu anlamlarından kaydırıp değiştirirler. "Eğer size şu verilirse hemen alın, eğer o verilmezse uzak durun" derler. Allah bir kimseyi fitneye düşürmek isterse elbette Allah'ın iradesine karşı senin elinden hiçbir şey gelmez. İşte onlar Allah'ın, kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onların dünyadaki hakkı büyük bir rezilliktir. Âhirette de onlar için büyük bir azap vardır*".[131]

Yani, onlar diyorlar ki: Hz. Peygamber'e gidiniz. Eğer o size yüzü kömürle karartmayı ve sopa vurmayı emrederse kabul ediniz. Eğer size recmin uygulanmasını söylerse, ondan sakınınız.[132]

Yahûdîlerin gaybî hallerini ortaya çıkaran haberlerden biri de Hz. Peygamber'i ayrı bir biçimde selâmlamalarıdır. Yahûdîler Hz. Peygamber'in yanına gelerek السَّلامُ عَلَيْكُم "selâm üzerine olsun" yerine السَّامُ عَلَيْكُمْ "başına ölüm gelsin" veya "içine (dinine) bıkkınlık gelsin" şeklinde selâm verince, Hz. Âişe bunu fark etmiş ve onlara lanetleyici bir ifâde ile karşılık vermiştir. Hz. Peygamber, "Ya Âişe! Yavaş ol! Allah çirkin sözü ve davranışı sevmez" cevabını vermiştir. Hz. Âişe'nin, "Ama ey Allah'ın Resûlü, onların ne dediğini duymadın mı?" sorması üzerine Hz. Peygamber, "Benim de onlara وَعَلَيْكُمْ dediğimi duymadın mı?" cevabını vermiştir.[133] Onların bu durumları üzerine aşağıdaki âyet nazil olmuştur:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ

[131] el-Mâide 5/41.
[132] Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), "Hudûd", 26.
[133] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "Edeb", 35.

"Fısıltı ile konuşmaktan men edilip de sonra men edildikleri şeye dönen ve aralarında günahı, düşmanlığı ve peygambere isyanı fısıldaşanları görmüyor musun? Onlar sana geldikleri zaman seni Allah'ın selâmlamadığı şeyle selâmlarlar. Kendi aralarında da "Söylediğimiz şey yüzünden Allah bize azap etmeli değil midir, derler. Onlara cehennem yeter. Oraya girecekler. İşte o ne kötü dönüş yeridir.[134]

Bazı âlimler bu âyetin münafıklar hakkında nazil olduğunu söylemişlerse de İbn 'Abbâs (ö. 68/687) ve Mücâhid'e (ö. 103/721) göre bu âyet Yahûdîler hakkında inmiştir.[135]

Yahûdîlerin gaybî hallerini ortaya çıkaran haberlerden bir diğeri de Âl-i İmrân 188. ayetidir:

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

"*Sanma ki yaptıklarından memnun olanlar, yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananlar, evet, sanma ki onlar azaptan kurtulacaklardır! Onlar için elem verici bir azap vardır*".

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, Yahûdîlere belli bir şey hakkında soru sordu. Onlar sorunun gerçek cevabını gizlediler ve bilerek yanlış cevap verdiler. Soruya cevap verdikleri için hem Hz. Muhammed'in kendilerini takdir etmesini beklediler, hem de hakikati gizledikleri için de sevindiler.[136] İşte bu âyetle Yüce Allah onların gizli hallerini ifşa etmiş, tutarsızlıklarını ortaya koymuş ve çetin bir azabı tadacaklarını bildirmiştir.

2. Münafıkların İç Yüzünü Ortaya Çıkaran Gaybî Haberler:

Hz. Muhammed'in Medîne'ye hicretinden kısa bir sûre önce aralarında senelerce süren iç kavgalardan bitkin düşen Evs ve Hazreç kabileleri, aralarında anlaşarak Abdullah b. Übey b. Selûl'ü başkan yapmaya karar vermişlerdi. Fakat Hz.

---

[134] el-Mücâdele 58.

[135] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 28/239; Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *Tefsîrü'l-bahri'l-muhît*, thk. Zekeriyâ Abdülmevcud-Ahmed en-Necûlî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2010), 8/234.

[136] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb b. Muharrem el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 4/445.

Peygamber'in hicretiyle onun bu hayali suya düştü. Abdullah b. Übey Müslümanların birliğini bozmak, muhâcir ile ensârı birbirine düşürmek için çok uğraştı. Uhud savaşında üç yüz askeri ile İslâm ordusundan ayrıldı ve Medîne'ye dönünce,[137] Yüce Allah onların küfre daha yakın olduklarını ve kalplerinde imanın olmadığını Âl-i İmrân 166-167 âyetleri ile ifşa etmiştir:

وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ (166) وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوِ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ

"İki ordunun karşılaştığı günde başınıza gelenler, Allah'ın emriyle ve mü'minleri ayırt etmesi içindi. Bir de münafıkları ortaya çıkarması içindir. Onlara, "Gelin, Allah yolunda savaşın veya hiç olmazsa savunmada bulunun" denildi. Onlar, "Savaş olacağını bilsek elbette size katılırız" dediler. O gün onlar imandan çok küfre yakındılar. Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Gizlediklerini Allah onlardan daha iyi bilir."

Münafıkların iç yüzünü ortaya çıkaran gaybî haberlerden biri de Hendek savaşındaki tutumlarıdır. Hendek kazılırken sahâbe büyük bir kayayla karşılaştı. Kayayı kıramayınca Hz. Muhammed'e haber verdiler. Hz. Muhammed Selmân-ı Fârisî'nin balyozunu eline aldı ve "bismillah" diyerek üç vuruşla kayayı parçaladı. Her vuruşta "Allah'ü ekber" diyerek Suriye, İran ve Yemen gibi yerlerin ileride Müslümanlar tarafından fethedileceğini müjdeledi. Bu müjdeyi işiten münafıklar ise "Muhammed bize İran ve Bisans'ın hazinelerini müjdeliyor. Oysa bugün bırakın hazineleri, korkudan tabii ihtiyacımızı gidermeye bile fırsat bulamıyoruz. Yapabileceğiniz bir şey kalmamıştır, evlerimiz açık ve sahipsiz kaldı. Bu aldatmadan başka bir şey değil" demeleri üzerine,[138] Allah onların samimi olmadıklarını Ahzâb 12-13 âyetleriyle ortaya çıkarmıştır:

[137] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 3/126.
[138] Taberî, *Tarihu'l-ümemi ve'l-mülûk*, 2/93-94; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 3/56.

وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّه وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا (12) وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَاأَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارً

"Yine o zaman münafıklar ve kalplerinde bozukluk bulunanlar "Allah ve Resulü'nün vaatleri bizleri aldatmaktan ibaretmiş!" demişlerdi. Onlardan bir grup "Ey Medineliler! Sizin işiniz burada durmak değildir, hemen dönün" diyorlardı. Onlardan bir bölük de aslında açıkta olmadığı halde "Evlerimiz açıkta ve korumasız" diyerek Peygamber'den izin istiyorlardı; bunların istediği kaçmaktan başka bir şey değildi."

Sıcaklık, kıtlık ve kuraklığın her tarafı kasıp kavurduğu, meyvelerin olgunlaştığı bir mevsimde; Müslümanlarla o dönemin en güçlü devletlerinden biri olan Bizans'ın karşı karşıya geldikleri Tebük savaşında da münafıkların ortalığı karıştırdığı görülmektedir.[139] Liderleri Abdullah b. Übey, Müslümanların birliğini bozmak, aralarına fitne sokmak ve onları savaştan alıkoymak için şöyle demiştir:

"Muhammed Bizans devletini oyuncak mı sanıyor? Onun ve ashabının esir düşeceklerini şimdiden görür gibiyim!"[140]

Dünya hayatını ahirete tercih eden münafıkların bir kısmı "bu sıcakta savaşa mı çıkılır?" bir kısmı da "bana izin ver, beni fitne ve isyana düşürme!" diyerek, Hz. Peygamber'den bu şekilde izin almışlardır.[141]

Allah, onların Hz. Peygamber'e beyan ettikleri özürlerinde yalancı olduklarını, Allah'a ve Resûlüne gerçek anlamda inanmadıklarını Tevbe 45-49 âyetleri ile ortaya çıkarmıştır:

إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ (45) وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ (46) لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (47) لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ

[139] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* 5/195-196.
[140] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî el-Medenî, *Kitabü'l-Megâzî,* thk. M. Cons (Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb, ts.), 3/995.
[141] Taberî, *Tarihu'l-ümemi ve'l-mülûk,* 2/182-186.

مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ (48) وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ

"Senden izin isteyenler sadece, Allah'a ve âhiret gününe imân etmeyenler ve kendilerini şüpheye kaptıranlardır; onlar şüpheleri içinde bocalayıp dururlar. Eğer onlar savaşa çıkmak isteselerdi elbette bunun için bir hazırlık yapabilirlerdi; fakat Allah da onların sefere çıkmalarını istemedi, onları geri koydu. Onlara "Oturun bakalım diğer oturanlarla beraber!" denildi. Şayet onlar sizinle beraber çıkmış olsalardı, size bozgunculuktan başka katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranıza sokulacaklardı; içinizde onlara kulak asacak olanlar da vardı. Allah zalimleri çok iyi bilir. Aslında onlar daha önce de fitne çıkarmak istemişler ve senin işlerini altüst etmeye çalışmışlardı. Nihayet onlar istemeseler de hak yerini buldu ve Allah'ın iradesi galip geldi. İçlerinden "Aman bana izin ver, başımı derde sokma" diyenler de var. Ama bilmiş olsunlar ki asıl (bu tutumlarıyla) belânın içine düşmüş oldular. Cehennem inkârcıları mutlaka kuşatacaktır.

Münafıkların İslâm'a karşı kin ve nefretleri; hile ve planları sadece savaş zamanıyla sınırlı değildi. Müslümanlar arasına fitne sokmak ve birliklerini bozmak için her yola başvuruyorlardı. Öyle ki Hz. Peygamber'in tertemiz ailesine bile dil uzatacak kadar ileri gittiler. Onların bu kirli niyetleri ifk hadisesinde de açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Benî Müstalik seferine Hz. Peygamber'in eşi Hz. Âişe de katılmıştı. Dönüşte Medîne'ye yakın bir yerde Hz. Peygamber ordusu ile istirahat etmişlerdi. Bu arada Hz. Âişe ihtiyacını gidermek için ordudan uzaklaşmıştı. Geri geldiğinde kolyesinin düştüğünü fark etmiştir. Kolyesini bulup getirince kafilenin gittiğini anlayan Hz. Âişe "fark ettiklerinde beni burada ararlar" diyerek olduğu yerde durmuştur. Kervanın arkasını toparlamakla görevli olan Safvân b. Muattal Hz. Âişe'yi devesine bindirmiş ve öğle vakti istirahat etmekte olan birliğe yetiştirmişti. Hadise böyle olduğu halde başta Abdullah b. Übey olmak üzere münafıklardan bir kısmı meseleyi kötü yorumlayarak Hz. Âişe ile erkeklik özelliğinden bile mahrum olan ve samimi bir mü'min olan Safvân'ın arasında iffete aykırı bir hadise yaşandığını halk içinde

yaymaya başladılar. Bu durum tam bir ay devam ettikten sonra Hz. Âişe'nin masum olduğunu ifâde eden[142] ve münafıkların yüzünü karartan şu âyetler nazil oldu:

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ (11) لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُبِينٌ(12) لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ (13) وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ(14) إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ (15) وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

"*0 iftirayı atanlar içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, aksine bu hakkınızda hayırlıdır. Onların her biri işlediği günahı yüklenecektir. İçlerinden günahın büyüğünü üstlenen için ise büyük bir azap vardır. Bunu işittiğiniz zaman mü'min erkekler ve kadınların birbiri hakkında hüsn-i zan beslemeleri ve "Bu apaçık bir iftiradır" demeleri gerekmez miydi? Dört şahit getirseler ya! Şahit getirtmiyorlarsa onlar, Allah nezdinde yalancıların ta kendileridir. Eğer dünyada ve âhirette Allah'ın lütfü ve rahmeti hep sizinle olmasaydı içine daldığınız günah yüzünden size büyük bir azap gelecekti. Çünkü siz, iftirayı dilden dile yayıyor, hakkında bilgi sahibi olmadığınız bir şeyi ağızlarınızla söylüyorsunuz; bunu da önemsiz sanıyorsunuz; hâlbuki Allah katında o büyük bir şeydir. O kulağınıza geldiğinde "Bunu konuşmak bize yakışmaz, fesübhânallah, bu apaçık bir iftiradır" deseydiniz ya! Eğer gerçek mü'minlerseniz Allah size, bir daha asla böyle bir şey yapmamanızı öğütlüyor".*[143]

3. Nüzûl Zamanına Dair Müslümanlar Hakkındaki Gaybî Haberler:

Nüzûl zamanına dair Müslümanlar hakkındaki gaybî haberlerden biri Hz. Peygamber'in eşlerinden birine bir sır söylemesi ve onun da o sırrı başka birine ifşa etmesidir. Yüce Allah bu durumu Hz. Peygamber'e Tahrîm 3-4 âyetleriyle haber vermiştir:

[142] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "İfk", 32.
[143] en-Nûr 24/11-17.

وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ (3) إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ

"Hani Peygamber eşlerinden birine gizli bir şey söylemişti. Eşi bunu başkalarına aktarıp Allah da durumu Peygamber'e açıklayınca Peygamber bunun bir kısmım anlattı, bir kısmından vazgeçti. Eşine bunu anlatınca o, "Bunu sana kim haber verdi?" diye sordu. "Her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana bildirdi" diye cevap verdi. İkiniz de Allah'a tövbe ederseniz (çok iyi olur), çünkü kalpleriniz eğrilmişti. Ama Peygamber'e karşı bir dayanışma içine girecek olursanız bilin ki herkesten önce Allah onun dostu ve koruyucusudur, sonra da Cebrail ve iyi mü'minler. Melekler de bunların ardından onun yardımcısıdır."

Âyetlerde işaret edilen olay hakkında çeşitli rivâyetler bulunmaktadır. Bunlardan birine göre Hz. Peygamber eşi Hz. Hafsa'yı ailesini ziyarete göndermiş, onun odasında Hz. Mâriye ile yatmıştır. Hz. Hafsa durumu öğrenince onu teselli etmek için bir daha Hz. Mâriye ile yatmayacağını söylemesi üzerine bu âyetler inmiştir.[144]

Diğer bir rivâyete göre Hz. Peygamber'in, Hz. Zeyneb'in yanında fazla kalmasını kıskanan diğer iki eşi, Hz. Zeyneb'in evinde meğâfir kokan bal şerbeti içmiş olduğunu, bu yüzden kendisinden meğâfir kokusunun geldiğini söylediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, bir daha bu şerbeti içmeyeceğini söylediğinde bu âyetler nazil olmuştur.[145]

Bir başka rivâyete göre de hanımlarının dünya süsü ve servetini istemeleri yüzünden Hz. Peygamber'in onlardan bir ay ayrılmaları üzerine nazil olmuştur.[146]

Nüzûl zamanına dair Müslümanları uyaran gaybî haberlerden bir diğeri de Uhud savaşındaki olaylardır. Yüce Allah savaşın başında Müslümanlara verdiği yardım sözünü yerine getirmiş ve Müslümanlar galip gelmişlerdi. Ancak okçuların nöbet yerini terk ederek ganimet toplamaya başlaması üzerine galibiyet durumu

[144] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/475.
[145] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "Tefsir", 4.
[146] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4/330.

tersine dönmüştür.[147] Bu yenilginin bir imtihan olduğunu, gerçek Müslümanla münafıkların birbirinden ayırt edilmesine ve komutanın emrine itaat etmemesinin nelere sebep olacağını Yüce Allah, Âl-i İmrân 152. âyetiyle açıklamıştır:

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِين

"*Andolsun ki Allah size verdiği sözü yerine getirdi. Hatırlayın ki O'nun izniyle kâfirleri öldürüyordunuz, ama Allah size istediğiniz zaferi gösterdikten sonra gevşediniz, emre itaat hususunda birbirinizle tartıştınız ve emre aykırı hareket ettiniz; içinizden kimi dünyayı istiyordu, kiminiz de âhireti istiyordunuz; derken Allah denemek için onların karşısında sizi bozguna uğrattı. Sonunda yine de sizi bağışladı. Allah mü'minlere karşı lütufkârdır*."

Nüzûl zamanına dair Müslümanları uyaran gaybî haberlerden bir diğeri ise Huneyn savaşındaki tutumlarıdır. Bazı Müslümanların on iki bin kişilik İslâm ordusunun sayısından dolayı gurura kapılıp, لَنْ نُغْلَب الْيَوْم مِنْ قِلَّة "bugün azlıktan dolayı asla yenilmeyeceğiz" sözleri üzerine,[148] Yüce Allah sayı çokluğunun kendilerine bir şey kazandırmadığını, düşmanın saldırısı karşısında şaşırdıklarını, geniş olan dünyanın kendilerine dar geldiğini ve geri dönüp kaçmaya çalıştıklarını belirten Tevbe 25-26 âyetleriyle haber vermiştir:

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ (25) ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

"*Allah birçok yerde, bu arada Huneyn gününde gerçekten size yardım etmiştir. O gün çokluğunuz sizi böbürlendirmiş, fakat size hiçbir yararı olmamıştı; o yer geniş olmasına rağmen size dar gelmiş, nihayet geriye çekilmeye başlamıştınız.*

[147] Abdullah b. ʻAbbâs, *Tenvîru'l-mıkbâs min tefsîri İbni'l-ʻAbbâs*, thk. Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Yaʻkûb el-Fîrûzâbâd (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-ʻİlmiyye, t.s.), 58; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/282.
[148] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "Meğâzî", 51; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 5/112.

Bunun üzerine Allah, Peygamber'inin ve mü'minlerin üzerine kendi katından bir güven duygusu indirdi, bir de göremediğiniz askerler gönderdi ve böylece inkâr edenlerin cezasını verdi. İşte bu, inkârcıların hakettiği karşılıktır."

1.6.1.3. Gelecekle İlgili Gaybî Haberler Yönüyle İ'câz

Kur'ân'da geçmişe ve nüzûl zamanına dair gaybî haberler olduğu gibi gelecekle ilgili gaybî haberler de bulunmaktadır. Kur'ân, bu tür haberler daha gerçekleşmeden önce onların vuku bulacağını haber vermiştir. Bu haberlerin aynen çıkması, Kur'ân'ın her şeyi en iyi bilen Yüce Allah tarafından indirildiğini göstermektedir. Bu çeşit haberlerin insanlar tarafından bilinmesi imkânsızdır. Daha önce Hz. Peygamber'in de bunları akıl ile değil, ancak vahiy ile öğrenebildiğini ifâde etmiştik.

Kur'ân'daki gelecekle ilgili gaybî haberleri üç gruba ayırabiliriz. Bunların bir kısmı Hz. Peygamber hayatta iken gerçekleşmiştir.[149] Bir kısmı da Hz. Peygamber'in vefatından sonra vuku bulmuştur.[150] Diğer bir kısmı ise bazı âlimlerin görüşüne göre Dâbbetü'l-Ard'ın yerden çıkması,[151] Ye'cûc ve Me'cûc'ün önünün açılması[152] gibi şu ana kadar geçekleşmemiş ama bundan sonra gerçekleşecek olan haberlerdir. [153]

Hz. Peygamber hayatta iken gelecekle ilgili gerçekleşen gaybî haberlerden biri, Rumların Perslere birkaç yıl içinde galip geleceği ile ilgilidir. Hristiyan olan Rumlar putperest olan Perslere 614 yılında yenilmişlerdi. Müslümanlar, Ehl-i Kitap bir devletin, putperest bir devletin karşısında yenilmesine üzüldüler, Mekke Müşrikleri ise buna sevindiler ve şöyle dediler: "Ateşperest olan Persiler Ehl-i Kitap olan Rumları yendiği gibi biz de sizi yeneriz".[154] Bunun üzerine birkaç yıl içinde Bizanslıların zafer kazanacağını, Müslümanların sevineceğini haber veren Rûm 2-6 âyetleri nazil olmuştur:

---

[149] er-Rûm 30/2-6; el-Kamer 54/45; el-Fetih 48/27; el-Mâide 5/67; Tebbet 111/1-3; el-Müddessir 74/11-26; el-Alak 96/9-18.
[150] el-Fetih 48/16; en-Nûr 24/55; el-Hicr 15/9.
[151] en-Neml 27/82.
[152] el-Enbiya 21/96.
[153] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "Hac", 46; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/498.
[154] Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, ts.), "Rûm" 5; Taberî, *Tarihu'l-ümemi ve'l-mülûk*, 1/468.

غُلِبَتِ الرُّومُ (2) فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ (3) فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ (4) بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (5) وَعْدَ اللَّهِ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

"*Rumlar yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Fakat onlar bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip gelecekler. Önce olduğu gibi sonra da Yüce Allah'ın dediği olur. O gün mü'minler sevinecekler; Allah'ın yardımıyla. O dilediğini muzaffer kılar. Ve O, çok güçlüdür, engin merhamet sahibidir. Bu Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden caymaz; ama insanların çoğu bunun şuurunda değildirler."*

Yukarıdaki âyetler indiği anda Rumların Persleri yeneceğine dair en küçük bir ihtimal bile yoktu. Çünkü bu savaşta Rumlar büyük bir darbe almışlardı. Persler ise zaten güçlü ve kuvvetli bir devletti. Bu son savaşla gücüne güç katmışlardı. Rumların birkaç yıl içinde galip geleceği haberine ihtimal vermeyen Übeyy b. Halef, Hz. Ebû Bekr ile yüz deve üzerine bahse girdi. Ama Yüce Allah verdiği sözü yerine getirdi ve bu müjdeli haber 624 yılında, Bedir savaşı esnasında gerçekleşti ve Hz. Ebû Bekr Übeyy'in varislerinden yüz deveyi alarak fakirlere dağıttı.[155]

Hz. Peygamber hayatta iken gelecekle ilgili gerçekleşen gaybî haberlerden bir diğeri de Müslümanların sıkıntılı günler yaşadıkları ve çok zayıf oldukları bir dönemde, onların zafer elde edeceğini, Müşriklerin ise hezimete uğrayacağını haber veren Kamer 45. ayetidir:

سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ "*Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklardır".*

Bu âyet nazil olduğu dönemde savaşmak şöyle dursun, kimsenin aklına Müslümanların galip geleceği gelmezdi. Çünkü o zaman Müslümanlar güç ve kuvvet yönünden çok zayıf, Müşrikler ise her yönden çok güçlü ve kuvvetli bir durumdaydı. Ama Yüce Allah'ın bu müjdesi Bedir savaşında, Kur'ân'ın yedi yıl önce haber verdiği[156] gibi gerçekleşmiş; Müslümanlar galip olmuş, Müşrikler ise hezimete uğramışlardır. Bu da Kur'ân'ın Yüce Allah'ın kelamı olduğunun göstergesidir.

[155] Tirmizî, *es-Sünen*, "Rûm" 5; Taberî, *Tarihu'l-ümemi ve'l-mülûk*, 1/468.
[156] Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 27/145.

Nitekim Hz. Ömer, bu âyet nazil olunca "ey Allah'ın Rasûlü hangi cemiyet bozulacak?" diye sordum. Bedir savaşının olduğu günde Kureyş yenildiğinde, Rasûlullah'a baktım, arkalarından kılıcını çekmiş bu âyeti okuduğunu görünce, o zaman yenilecek topluluğun kim olduğunu anladım.[157]

Hz. Peygamber hayatta iken gelecekle ilgili gerçekleşen gaybî haberlerden bir diğeri ise Medîne'de bulunan Hz. Peygamber ve ashabının başlarını tıraş ederek veya saçlarını kısaltarak emin bir şekilde Mekke'ye gireceklerini haber veren Fetih 27. âyetidir:

لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا

"Allah, Resulüne gerçeğe uygun rüyasında doğruyu bildirmiştir. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Haram'a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir fethi de takdir buyurmuştur."

Hz. Peygamber 628 yılında rüyasında ashabıyla birlikte güven içinde bazılarının saçlarını tamamen tıraş etmiş bir şekilde, bazılarının da kısaltmış olarak Mekke'ye girdiklerini görmüş ve rüyasını ashabına anlattıktan bir müddet sonra bu âyet onun rüyasını tasdik etmiştir.[158] Yüce Allah bu âyet ile Müslümanların Mekke'ye gireceklerini, Kâbe'yi ziyaret edeceklerini ve Kureyş'ten emin olacaklarını müjdelemiştir. Nitekim Yüce Allah'ın bu sözü Hudeybiye antlaşmasından (628) bir sene sonra gerçekleşmiştir. Âyetin haber verdiği gibi Müslümanlar güven içinde Kâbe'yi ziyaret etmiş ve Medîne'ye emin bir şekilde dönmüşlerdir.[159]

Hz. Peygamber hayatta iken gelecekle ilgili gerçekleşen başka bir gaybî haber de Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'i koruyup muhafaza edeceğine dair Mâide 67. âyetidir:

---

[157] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 27/602; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4/226.
[158] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 27/257-258.
[159] Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 2002), 9/64.

وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ "*Allah seni insanlardan koruyacaktır."*

Yukarıdaki âyet inmeden önce Sahâbe Hz. Peygamber'i inanmayanlardan korumak için geceleri nöbet tutardı. Bu âyet nazil olunca Hz. Peygamber, Yüce Allah'a olan güveni, kendisini koruyanlara olan güveninden daha fazla bulduğu için nöbetçilere:

لا تحرسوني إنّ ربّي قد عَصَمني "Ey insanlar benim için nöbet tutmayın artık Rabbim beni koruyor." diye seslendi ve onları evlerine gönderdi.[160]

Hz. Peygamber nübüvvetini açıkladığı andan itibaren inanmayanlar, onun hayatına son verme gibi her türlü yollara başvurmuş, fakat hiçbirinde başarılı olamamışlardır. Çünkü O, daima Yüce Allah'ın koruması ve emniyeti altında olmuştur. Hz. Peygamber'in Yüce Allah tarafından muhafaza edildiğine dair örnekler çoktur.

Hz. Peygamber'in Yüce Allah tarafından korunduğuna dair örneklerden biri 628 tarihinde Zâtu'r-Rikâ' savaşında gerçekleşen hadisedir. Bu gazveden dönen Hz. Peygamber ashabıyla birlikte ağaçlı bir bölgede mola vermişti. Hz. Peygamber "semüre" denilen ağacın altında istirahat ederken, Müşriklerden biri Hz. Peygamber'in ağaçta asılı olan kılıcını alıp: "Seni binim elimden kim kurtarır?" dedi. Hz. Peygamber "Allah" cevabını verince, adamın elindeki kılıç yere düştü. Bu sefer Hz. Peygamber kılıcı aldı ve: "Peki şimdi seni benim elimden kim kurtaracak?" buyurduktan sonra adamı serbest bıraktı.[161] Daha sonra bu kişinin kabilesi ile birlikte Müslüman olduğu rivâyet edilmiştir. [162]

Peygamber'in Yüce Allah tarafından muhafaza edildiğine dair örneklerden biri de Huneyn savaşıdır. Bu savaşta belli bir sayıdaki Sahâbe dışında herkes kaçmıştı. Hz. Peygamber ise Yüce Allah'ın verdiği bu vaade güvendiği için etrafı sarılmış olmasına rağmen kaçmamış, atından inmiş ve Müşriklere şu şekilde meydan okumuştur:

---

[160] Tirmizî, *es-Sünen*, "Tefsîr", 5.
[161] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, Meğâzî", 29.
[162] Ebû Abdullâh Bedreddîn Muhammed b. Ebi Bekr ed-Demmâminî, *Mesâbihu'l-câmi',* thk. Nureddin Tâlib (Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2009), 6/292.

أَنَا النَّبِيُّ لاَ كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ اللَّهُمَّ نَزِّلِ نَصْرَكَ "Ben Peygamberim yalan değil! Ben Abdülmuttalib'in oğluyum! Allah'ım yardımını indir".[163]

Hz. Peygamber hayatta iken gelecekle ilgili gerçekleşen gaybî bir başka haber de Ebû Leheb,[164] Velîd b. Muğîre,[165] ve Ebû Cehil[166] gibi bazı İslâm düşmanlarının küfür üzerine öleceklerini bildiren âyetlerdir. İsimleri geçen bu Müşrikler Kur'ân'ın haber verdiği gibi imân etmemişlerdir.[167] Bizzat Kur'ân'da ismi geçen ve küfür üzere öleceği ve alevli bir ateşe atılacağından bahsedilen Ebû Leheb, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer gibi Müslüman olsaydı, Kur'ân'ın i'câzından söz edilebilir miydi? Hz. Peygamber onun yüzüne bakarak Tebbet sûresini okuyabilir miydi? Mekke fethinde diğer Müşrikler gibi o da Müslüman olsaydı, bu İslâm'ın yıkılışı değil miydi?

Bu örnekler dışında gelecekle ilgili gaybî haberlere daha önce belirtiğimiz gibi Kur'ân'ın benzerinin getirilemeyişini, İslâm'ın galip geleceğini,[168] Mekke Müşriklerinin kıtlık çekeceğini,[169] Yahûdîlerin isyan, düşmanlık ve taşkınlıkları yüzünden sürekli zillet içinde yaşayacaklarını,[170] ahiret yurdunu kendilerine tahsis ettikleri halde yaptıkları günah ve isyandan dolayı ölümü hiçbir zaman temenni etmeyeceklerini[171] örnek olarak verebiliriz.

Bütün bu örnekler gösteriyor ki Hz. Peygamber, gaybî haberleri kesb ile değil her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Yüce Allah'tan vahiyle öğrenmiştir. Hz. Muhammed gibi okuma-yazma bilmeyen ümmî birinin gaybî haberleri akıl ile öğrenmesi mümkün değildir. Çünkü bu tür haberler semâa dayanan nakillerdir. Nakil ise ancak okuma-yazma bilen kişilere mahsustur. Böylece Hz. Peygamber'in doğrudan Kur'ân sayesinde gaybî haberlerden haberdar olduğu anlaşılmaktadır

Kanaatimize göre Kur'ân'da geçmiş, nüzûl zamanı ve gelecekle ilgili birçok gaybî haber bulunduğu için bu yön Kur'ân'ın i'câz yönlerinden birini teşkil

---

[163] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "Meğâzî", 51; Muhammed Emîn b. Abdullah el-Ürmî el-Hererî, *el-Kevkebü'l-vahhâc şerhu Sahihi Müslim* (Mekke: Dâru'l-Minhâc, 2009), 19/254.
[164] Tebbet 111/1-3.
[165] El-Müddessir 74/11-26.
[166] Alak 96/9-18.
[167] Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer el-Bekrî el-Kureşî el-Maarrî, *Târîhu İbni'l-Verdî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1996), 1/110.
[168] en-Nûr 24/55; es-Sâffât 37/173; el-Mü'min 40/51.
[169] ed-Duhân, 44/10-16.
[170] Âl-i İmrân 3/111-112.
[171] el-Bakara 2/94-96.

etmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki bu yön Kur'ân'ın i'câzı için tek başına yeterli değildir. Çünkü gaybî haberler her sûrede bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu yön diğer i'câz yönleriyle birlikte ele alınmalıdır.

1.6.2. Beyân Yönüyle İ'câz

البَيَانْ/Beyân kelimesi sözlükte, "açıklamak, ortaya koymak, anlaşılır hale getirmek ve açık seçik olmak" gibi manalara gelmektedir.[172] Kur'ân'da üç yerde geçmekte olan beyân kelimesi; ilan etme,[173] ifâde etme[174] ve mücmel ile müphemi tebyîn etme[175] anlamlarında kullanılmıştır.[176] Hz. Peygamber'in اِنَّ مِنَ البَيَانِ لَسِحْراً "şüphesiz ki beyânın bir kısmı büyüleyicidir."[177] hadisinde de beyân kelimesi etkili söz ve ifâde manasında kullanılmıştır.

Terim olarak beyân, manayı ifâde etmek için lafzı açıklığa kavuşturan duygu ve düşünceleri değişik yollarla ifâde etme yöntemlerini inceleyen; belirli usûl ve kuralları olan ilim demektir. Gayesi ise duygu ve düşünceleri yerine ve zamanına göre dile getirmek ve meramı daha iyi anlatmaktır.[178]

Belâgat ilmini meydana getiren üç ilim (Me'ânî, Beyân ve Bedî') dalından biri olan beyân, sözün kullanışına göre hakikat, mecaz, teşbih, isti'âre ve kinaye gibi bazı bölümlere ayrılmakta ve bunlardan hangisinin daha beliğ olduğunu incelemektedir.[179]

Beyân ilminin kurucusu Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'dır (ö. 209/824). Bu ilmin gelişmesinde sırasıyla Câhiz, Abdullah b. Muhammed el-Mu'tez (ö. 269/909), Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948), Ebû Hilâl el-'Askerî (ö. 400/1009), İbn

[172] Curcânî, *Ta'rifât*, 52; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 13/62; İsfahânî, *Müfredât*, 257-258.
[173] Âl-i İmrân 3/138.
[174] er-Rahmân 55/4.
[175] el-Kıyâmet 75/19.
[176] İsfahânî, *Müfredât*, 257-258.
[177] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, Tıb", 49; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 4/332.
[178] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 13/62; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Beyân", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 6/22.
[179] Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-ma'ânî* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1411), 5; Nusrettin Bolelli, *Belâgat* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 33.

Raşik el-Keyravânî (ö. 456/1064) ve Abdulkâhir el-Curcânî gibi âlimler rol oynamışlardır.[180]

Kur'ân'ın en önemli i'câz vecihlerinden biri olarak kabul edilen ve i'câz konusunda hakkında en az tartışmanın yapıldığı[181] Beyân yönüyle i'câz, mana ve içerik yönünden değil, daha çok Kur'ân'ın harfleri, kelimeleri, ifâdeleri ve kalıplarının kullanılış şeklini konu edinmektedir.

Âlimlerin çoğu Kur'ân'ın beyân yönüyle mu'ciz olduğunu kabul etmiş, ancak her biri onu farklı bir isimle ifâde etmiştir. Rummânî'nin belâgat olarak isimlendirdiği bu özelliği, Hattâbî ve Curcânî nazm, Kadı Abdülcebbâr (ö. 415/1024) ise fesâhat olarak ifâde etmiştir.[182]

"Beyân Sanatı Yönüyle İ'câz" olarak isimlendirdiğimiz bu görüşler, belâgat-fesâhat ve nazm olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

1.6.2.1. Belâgat ve Fesâhat Yönüyle İ'câz

البلاغَة/Belâgat kelimesi sözlükte, "varmak ve hedefe ulaşmak" gibi manalara gelmektedir. Kişi muradına erdiğinde بَلَغَ فُلاَنٌ مُرَادَهُ tabiri kullanılmaktadır.[183] Kavram olarak belâgat, "doğru bir manayı, kendisine uygun olan en güzel şekilde ifâde etmek" şeklinde tanımlanmaktadır. Bundan dolayı fasih ve güzel konuşan adama رَجُلٌ بَليغٌ denilmektedir.[184]

الفَصَاحَة/Fesâhat ise sözlükte, "açık olma ve ortaya koyma" manasına gelmektedir. Gündüzün başları, yani ufkun güneşin ilk ışıklarıyla kızardığı, tan vaktinin ışığı yayılmaya başladığı zaman اَفْصَحَ الصُّبْحُ denilmektedir.[185]

---

[180] Bintü'ş-Şâtî, *el-İ'câzu'l-beyâni li'l-Kur'ân*, 100; Hacımüftüoğlu, "Beyân", 6/22-24.
[181] Bintü'ş-Şâtî, *el-İ'câzu'l-beyâni li'l-Kur'ân*, 82.
[182] Rummânî, *en-Nüket fî i'câzi'l-Kur'ân*, 75-76; Hattâbî, *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'ân*, 25; Curcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 45-56.
[183] Ebî Hüseyn 'Ahmed b. Zekeriyâ b. Fâris, *Mu'cemu meḳâyîsi'l-luğa*, thk. Abdusselâm Muḥammed Hârûn (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1979), 1/301; Curcânî, *Ta'rifât*, 51; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 13/419; İsfahânî, *Müfredât*, 232.
[184] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 13/419.
[185] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 2/544; İsfahânî, *Müfredât*, 1142.

Kur'ân-ı Kerîm'de de fesâhat sözcüğü fasih ve düzgün anlamlarında kullanılmaktadır. Zira Yüce Allah, Kur'ân'da Hz. Mûsâ'nın diliyle şöyle buyurmuştur:

وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا *"Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür"*.[186]

Terim olarak fesâhat; "sözün ses ve mana kusurlarından arınmış olmasıdır. Fasih söz, manası kolay anlaşılan, rahat telaffuz edilen ve dizimi mükemmel olan söz" şeklinde tarif edilmiştir.[187]

Âlimler bir kelimenin fasih olması için şu şartları ileri sürmüşlerdir:

1. Kelime konuşanın diline ağır gelmemelidir.

2. Kelime kıyasa aykırı olmamalıdır.

3. Kelime garip olmamalıdır.

4. Kelime kulağa hoş gelmelidir.[188]

Âlimlerin bir kısmı fesâhat ile belâgatı aynı anlamda kullanmışken, bir kısmı da farklı anlamlarda kullanmışlardır.[189] Diğer bir kısmı ise lafız güzelliğine fesâhat, mana güzelliğine belâgat demiştir.[190] Kadî Abdülcebbâr (ö. 415/1025), belâgatı fesâhatın niteliğinde gördüğü için daha çok belâgat yerine fesâhat kavramını kullanmıştır.[191] Curcânî ise fesâhatı, belâgatın anlamını kapsadığında ona müradif olarak görmüştür.[192]

Kur'ân'ın belâgat yönüyle mu'ciz olduğunu ilk kez dile getiren ve bununla meşhur olan Rummânî ise belâgatı şöyle tanımlamıştır: "Mananın en güzel lafızlarla kalbe ulaşmasıdır".[193]

---

[186] el-Kasas 28/34.
[187] Curcânî, *Ta'rifât*, 169; Müslim, *Mebâhîs*, 93; Mustafa Çuhadar, "Fesâhat", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 12/423-424.
[188] Müslim, *Mebâhîs*, 95; Bolelli, *Belâgat*, 26.
[189] Ebû'l-Feyd Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezâk el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhîri'l-Kâmûs* (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 7/18.
[190] Çuhadar, "Fesâhat", 12/423.
[191] Ahmadzada, *Kâdî Abdülcebbâr'a göre i'câzu'l-Kur'ân*, 145-146.
[192] Curcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 58-59.
[193] Rummânî, *en-Nüket fî i'câzi'l-Kur'ân*, 75.

Tanımdan da anlaşıldığına göre belâgat; istenilen manayı gereksiz uzatmalardan, anlama halel getirecek kadar kısa olmaktan, garip ve zorlamalardan uzak olan en uygun sözcüklerle ifâde etmektir.

Belâgat, sadece manayı anlaşılır bir hale getirmekten ibaret değildir. Çünkü bazen hiç beliğ olmayan bir kişinin de sözü anlaşılabilir. Belâgat aynı zamanda lafzın istenilen manaya uygun seçiminden de ibaret değildir. Zira lafız bazen zorlama ve kerih de olsa manayı tahakkuk etmeye yeterli gelebilir. Şu halde sözün belâgatlı olabilmesi için, seçilmiş lafızların, en güzel cümlelerle insan gönlüne ulaşmasını temin etmektir.[194]

Rummânî belâgatın; îcâz, teşbih, isti'are, telâum, fevâsıl, tecânus, tasrif, tadmin, mübalağa ve beyân olmak üzere on bölümden meydana geldiğini ifâde etmekte ve derecesine göre belâgatı üç gruba ayırmaktadır:

1. En yüksek belâgat.

2. En düşük belâgat.

3. Bu ikisinin arasındaki belâgat.

En yüksek olan belâgat, i'câz özelliği olan ve sadece Kur'ân'da bulunan belâgattır. Diğer belâgat düzeylerinin benzerinin oluşması ise mümkündür. Kur'ân'ın belâgatı, güzellikte en yüksek seviyede bulunduğu gibi, belâgatın da en yüksek tabakasına sahiptir. Bu en yüksek belâgat tabakası, Arap ve Arap olmayan bütün milletler nezdinde Kur'ân'ın i'câz yönü olarak kabul edilmektedir.[195]

Kur'ân'ın belâgat yönüyle mu'ciz olduğunu savunanlardan biri de Hattâbî'dir. Yalnız o Kur'ân'ın bu yönden mu'ciz olduğunu savunanları yeterli bilgiye sahip olmamakla eleştirmiştir.[196]

Belâgat ilminin doğmasında ve gelişmesinde Kur'ân'ın i'câzı en önemli etkendir. Buna delil olarak da Câhiz, Vâsıtî, Askerî (ö. 382/992), Rummânî ve Curcânî gibi âlimlerin eserleri örnek olarak gösterilebilir.[197]

---

[194] Teftâzânî, *Muhtasarü'l-ma'ânî,* 19.
[195] Rummânî, *en-Nüket fî i'câzi'l-Kur'ân,* 75-56.
[196] Hattâbî, *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'ân,* 25.
[197] Hımsî, *Fikretu i 'câzi'l-Kur'ân,* 45-46.

Kur'ân'ın i'câz cihetinden birisi de belâgat ve beyân yönüdür. Bu ise Kur'ân nazmının vecizliğinden, güzel üslûbundan, mükemmel beyânından, kelimelerin fesâhat ve akıcılığından kaynaklanmaktadır. Kur'ân, bu özelliği ile zamanın en büyük edip ve şairlerini âciz bırakmıştır. Kur'ân onları on dört asırdan beri muârazaya davet ettiği halde bütün rakipleri onun önünde boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Kur'ân'ın belâgat ve fesâhat yönüyle mu'ciz olduğunu kabul edenlerin delili nüzûl dönemidir. Çünkü bu dönemde belâgat ve fesâhat önem taşımakta, beliğ ve fasih olan kişiler öne çıkmaktadır. Zaten Yüce Allah, peygamberlerinin risâletini tasdik etmek için o zamanın insanları arasında revaçta olandan daha üstün özellikler taşıyan mucizeler vermiştir. Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olan Kur'ân da buna uygun bir şekilde gerçekleşmiştir. Araplar dillerinin en kuvvetli ve muâraza sanatında bilekleri bükülmeyen bir zamanda bile Kur'ân'ın belâgat ve fesâhatı karşısında âciz kalmışlardır. Onun en kısa sûresinin benzerini bile getiremeyerek yenilgiye uğramışlardır. Bu şekilde Kur'ân'ın manasındaki üstün belâgat, lafızlarındaki fesâhat ve beyanındaki parlaklık yönüyle i'câzı gerçekleşmiştir.[198]

1.6.2.2. Nazm Yönüyle İ'câz

Kur'ân'ın i'câz yönlerinden biri de Arapların nesir ve şiirlerine benzemeyen kendine özgü bir yapısı ve düzeni olan nazm yönüdür.[199]

النظم/Nazm kelimesi sözlükte, "telif etmek, bir şeyi diğerine bağlamak, eklemek ve inciyi ipte dizmek" gibi manalara gelmektedir. Mecazî olarak söz ve şiir anlamında da kullanılmaktadır.[200] Eşya üst üste konulup düzenlendiğinde نَظَمَ ٱلأَشْيَاءَ veya اِنْتَظَمَ الشَّيْءُ tabirleri kullanılmaktadır.[201] Terim olarak nazm ise "aklın gerektiği şekilde, delâletine ve manasına uygun olan kelime ve cümlelerin düzenlenmesi" şeklinde tanımlanmaktadır.[202]

---

[198] Süyûtî, *İtkân*, 2/1004; 'Itr, *el-Mu'cizetu'l-hâlide*, 139; Şirâzî, *el-Kur'ân'u yetehaddâ*, 41-42.
[199] Süyûtî, *İtkân*, 2/1014.
[200] Curcânî, *Ta'rifât*, 238; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/578.
[201] İbrâhîm Mustafâ vd., *el-Mu'cemu'l-vasît* (İstanbul: el-Mektebetu'l-İslamiyye, 1972), 933.
[202] Curcânî, *Ta'rifât*, 238.

Âlimlerin çoğu, Kur'ân'ın nazm yönüyle mu'ciz olduğunu kabul etmiş ve i'câzın bu yönünü ortaya koymak için büyük çaba harcamıştır. Kur'ân'ın bu yönden mu'ciz olduğunu muhtemelen ilk dile getiren *Nazmü'l-Kurân* isimli eserin sahibi olan Câhiz'dir. Ancak onun bu alanda yazdığı eser maalesef günümüze ulaşmamıştır.[203]

Câhiz'dan sonra, bu alanda farklı bir yöntem kullanarak i'câzın farklı görüşlerini bir araya getiren Rummânî de, Kur'ân'ın nazm yönüyle mu'ciz olduğunu kabul etmiştir.[204]

Ehl-i Sünnet bilgini olarak bilinen Hattâbî'ye göre ise Kur'ân'ın i'câzı ancak manayı taşıyan lafız, lafızla kaim olan mana ve bu ikisi arasındaki nazımla gerçekleşebileceğini belirtmektedir. O aynı zamanda Kur'ân'ın en fasih söz, en güzel diziliş ve en sahih anlama sahip olduğunu da ifâde etmektedir.[205]

Kur'ân i'câzı denilince akla ilk gelen eserlerden biri olan *İ'câzu'l-Kur'ân*'ın müellifi Bâkillânî de Kur'ân'ın nazm yönüyle mu'ciz olduğunu kabul etmiştir. Ona göre Kur'ân, eşsiz nazmıyla, telifin güzelliği ile üslûbunun vecizliği ile beyânın mükemmelliği ile kelimelerin fesâhat ve akıcılığıyla belâgat zirvesine ulaşarak da mu'cizdir.[206]

Nazmın üstadı sayılan Curcânî'nin düşünceleri bu alanda daha fazla kabul görmüş ve kendisinden sonrakilere öncülük yapmıştır. Curcânî nazmı, Kur'ân'ın en önemli i'câz yönlerinden biri olarak görmekte ve onun mana ile ilgili olduğunu söylemektedir. Lafızlar ise meydana getirilmek istenen manaya göre şekillenmekte ve dizilmektedir. Ona göre lafızların nazmı manaların nazmına tabi olduğu için, Kur'ân'ın nazmı denilince anlamların nazmı anlaşılmaktadır. Nazmın gerçekleşmesi için lafzın Arap dili gramerine uygun olması gerekmektedir. Diğer bir ifâdeyle nazım, nefiste oluşan manalara uygun lafızların, cümlelerde gereken şekilde düzenlenmesidir.[207]

---

[203] Sâlih, *Mebâhis*, 313.
[204] Rummânî, *en-Nüket fî i'câzi'l-Kur'ân*, 75.
[205] Hattâbî, *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'ân*, 27.
[206] Bâkillânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 86-99.
[207] Curcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 81-82.

Curcânî bu teorisini takdim-te'hir, hazf-zikir, ta'rif-tenkir, te'kid, kasr, fasl-vasl ve haberin değişik kalıplarla verilişi gibi edebî özelliklerle âyetlerden örnekler vererek açıklamıştır.[208]

Modern dönem âlimlerinden biri olan Râfiî de Kur'ân'ın nazmına önem vermiş ve onu harfler, kelimeler ve cümleler şeklinde üç bölümde incelemiştir. O Kur'ân'ın nazmını şöyle açıklamıştır: "Kur'ân'da mevcut olan mûsikîyi kimse ortaya koyamaz. Harflerinin ses ve mahreçleri itibariyle mevcut tertiplerinden, seslilik ile sessizlik; şiddet ve rihvet; tefhîm ve terkîk gibi hususlarda birbiriyle tam bir uyum içindedir."[209]

Çağdaş yazarlardan Kutub ve Bintü'ş-Şâtî gibi bilginler de Kur'ân'ın nazmı yönüyle mu'ciz olduğunu kabul etmişlerdir. Ayrıca Hint alt kıtasındaki âlimler de âyetler ve sûreler arası münasebet ve nazm konusunu özellikle incelemişlerdir. Bunun temel sebebi, o bölgede faaliyet gösteren oryantalistlerin Kur'an'ı bütünlük ve uyumdan yoksun bir kitap olduğu yönünde eleştirmeleridir.[210]

Bütün bu açıklamalardan sonra şu noktaya varıyoruz ki Kur'ân yirmi üç yılda çeşitli zaman aralığında inmesine rağmen, harflerin kelimelerle, kelimelerin âyetlerle, âyetlerin sûrelerle, sûrelerin birbirleriyle münasebeti hem lafız hem de mana itibariyle bütünlüğü görülmektedir.

Kur'ân'daki harfleri, kelimeleri, sükûn veya harekeleri, med yahut kasrı, fasılalar ve makta'lar duyulduğu anda kulaklar hemen onu dinlemeye başlamakta, onu dinlemekten usanmaz ve bir daha dinlemek istemektedir. Kur'ân, kulağa hoş gelen bir musikiye sahip olduğu için Arapça bilmeyenlerin üzerinde bile etkili olmaktadır. Kur'ân'ın mu'ciz nazmı karşısında kişinin durumu, konumu ve kariyeri ne olursa olsun ondan etkilenmekte ve ihtiyacının giderildiğini görmektedir. Kur'ân'ın eşsiz nazmı, belâgat ve fesâhatın bütün çeşitlerini hakkıyla karşılamakta, bu alanların tamamında en küçük bir uygunsuzluk ve tutarsızlık görülmemektedir. Bu da göstermektedir ki Kur'ân, her şeyi yaratan ve rızık veren Yüce Allah'ın eşsiz kelamıdır.

---

[208] Curcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 138-280.
[209] Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 169-172.
[210] Sedat Şensoy, "Nazmü'l-Kur'ân" (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/465.

Kur'ân'ın eşsiz nazmı, genellikle mana ile uygunluk arz etmektedir. Kur'ân, imân eden sihirbazlara karşı Firavn'un söylediği tehdit edici sözleri aktarırken çok sert ve vurgulu bir şekilde şu ifâdeleri kullanmıştır:

فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى

"Ama ahdim olsun ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım! Böylece hangimizin cezasının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu anlayacaksınız!".[211]

Buna mukabil aynı sûrede cennete gireceklerin sevincini çok yumuşak bir üslupla şu şekilde tasvir etmiştir:

وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى

"İyi işler yapmış bir mü'min olarak onun huzuruna çıkan kimseler için ise üstün dereceler vardır. İçinde ebedî olarak kalacakları, altlarından ırmaklar akan adn cennetleri! İşte günahlardan arınanların nıükâfaatı budur."[212]

Kur'ân'daki her harf bulunduğu yerde manayı tam ifâde edebilecek bir şekilde kullanıldığı için birer mucizedir. Çünkü ondaki harf ve lafızlar öylesine güzel yerleştirilmiş ki insanı hayrete düşüren bir ses armonisi meydana gelmektedir. Kur'ân'ın nazmındaki bu eşsizliğe yalnız üç örnek vererek bu konuyu noktalamaya çalışacağız:

1. وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَاوَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ *"Andolsun, onlara rabbinin azabından azıcık bir miktar dahi dokunsa muhakkak ki "Vah bize! Hakikaten biz zalim kimselermişiz!" derler."*[213]

Bu âyetin her kelimesi azlığa delâlet etmektedir. Bu da Yüce Allah'ın azabının en azı bile ne kadar şiddetli ve dehşetli olduğunu ifâde etmektedir. Az bir azabın tesiri bu kadarsa, Yüce Allah'ın büyük azabı ne kadar dehşetli olur, onu da ancak Yüce Allah bilir. Azlığa delâlet eden bu âyeti şöyle açıklayabiliriz:

[211] Tâhâ 20/71.
[212] Tâhâ 20/75-76.
[213] el-Enbiyâ 21/46.

لَئِنْ kelimesi, şüpheyi ifâde etmektedir. Şüphe ise azlığa delâlet etmektedir.

مَسَّ fiili, azıcık dokunma anlamına geldiği için azlığı ifâde etmektedir.

نَفْحَةٌ kelimesi, masdar-ı merre olup esinti demektir. Sonundaki tenvin ise nekrelik/belirsizlik bildirmekte ve azlık anlamına gelmektedir.

مِنْ teb'îd harfidir. "Bir parça" anlamına gelip, azlığı ifâde ettiği için azabın tamamı değil bir kısmı anlamına gelmektedir.

عَذاب sözcüğü, nekâl ve ıkâb kelimelerine oranla taklîli ifâde ettiği için daha hafif olan bir ceza anlamına gelmektedir.

رَبّ kelimesi, Yüce Allah'ın güzel isimlerinden biri olup, diğer Kahhâr, Cebbâr ve Müntakîm gibi isimlere nazaran şefkat ifâde ettiği için yine azlığa delâlet etmektedir.[214]

2. وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ "*kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar"*.[215] Bu âyette de her harf bulunduğu yerde manayı tam ifâde edebilecek bir şekilde kullanılmıştır. Bu âyetin tahlilini şöyle yapabiliriz:

و harfi atıf anlamına gelmektedir.

مِمَّا deki مِنْ harfi ba'zîyyet ifâde etmekte olup, infâk edilmesi gereken malın tamamı değil bir kısmıdır.

ما lafzı umumu ifâde eden "şey" anlamına gelmektedir. Bu da infâkın sadece mal ile değil, ilimle, bedenle, fikir vs. ile olabileceğine işaret etmektedir.

رَزَقْنَاهُمْ cümlesi, verilecek sadakanın başkasının malından değil, kendi malından vermeyi bildirir. Ayrıca bu ifâde infâka konu olan malı verenin Yüce Allah, kulun ise sadece aracı olduğunu bildirmektedir.

[214] Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/119; Müslim, *Mebâhîs*, 111.
[215] el-Bakara 2/3.

يُنْفِقُونَ ifâdesi de verilecek malın ihtiyacı gidermeye yönelik olduğunu beyân etmektedir. Çünkü يُنْفِقُونَ fiilinin sözlük anlamında, ihtiyacı karşılama anlamı da bulunmaktadır.[216]

3. قَالُوا أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَاإِبْرَاهِيمُ *"Ey İbrahim, bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın? dediler."* [217]

Bu âyette أَنْتَ zamiri fiilden önce verilmiştir. Hâlbuki gramer kuralına göre fiil başta olmalı ve أ فَعَلْتَ هَذَا denilmesi gerekiyordu. Curcânî, bunun sırrını şöyle açıklamıştır: Cümle oluştururken şüphe edilen husus başa alınır. Bu âyette şüpheli olan putların kırılması meselesi değil, bu eylemin kimin tarafından yapılmasıdır. Çünkü putların kırıldığı ortadadır. Putperestler bu şekilde cümle kurarak yıkma olayını Hz. İbrahim'e yüklemek istediler. Âyet de onların içlerinden geçenleri uygun bir şekilde ifâde etmiştir.[218]

1.6.3. Psikolojik Etkileme Yönüyle İ'câz

Kur'ân'ın i'câz yönlerinden biri de insanlar ve hatta cinler[219] üzerinde bile bırakmış olduğu psikolojik etkidir. Kur'ân'ın psikolojik etkileme yönüyle mu'ciz olduğunu savunan ilk kişilerden biri Hattâbî'dir. Hattâbî, isim vermese de kendisinden önce birkaç kişi dışında hiç kimsenin bu i'câz yönünü fark etmediğini söylemektedir. Ona göre, ister nazm, ister nesir olsun kalpler ve gönüller üzerinde etkili olan Kur'ân gibi başka bir söz bulunmamaktadır. Çünkü Kur'ân duyulduğu anda kalpler ondan etkilenmekte, gönüller onunla huzur bulmakta, korku ve endişe yok olmaktadır. Zira Kur'ân sahip olduğu bu özelliği sebebiyledir ki Hz. Peygamber'i öldürmeye gelen Hz. Ömer gibi nice kişilerin Müslüman olmalarını sağlamıştır.[220] Ayrıca Hattâbî Kur'ân'ın bu yönden mu'ciz olduğuna delâlet eden birçok âyeti de[221] örnek olarak vermektedir.[222]

---

[216] Nursî, *İşâratu'l-i'câz*, 48-49; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul, 2011), 147.
[217] el-Enbiyâ 21/62.
[218] Curcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 145.
[219] el-Cin 72/1-15.
[220] Hattâbî, *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'ân*, 70.
[221] el-Mâide 5/83; el-Enfâl 8/2; el-Ankebût 29/51; ez-Zümer 39/23; el-Haşr 59/51.
[222] Hattâbî, *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'ân*, 71.

Hattâbî'den sonra Kâdî Iyâd da (ö. 544/1149) Kur'ân'ın psikolojik yönden mu'ciz olduğunu kabul etmektedir. Ona göre Kur'ân'ı dinleyen her insan ondan etkilenmektedir. İnkârcılar üzerindeki etkisi daha fazla olduğu için, onların inatları artmakta ve onu dinlemek onlara ağır[223] gelmektedir. Mü'min ise onu dinlediğinde mutlu ve huzurlu[224] olmaktadır.[225]

Kur'ân'ın psikolojik yönden mu'ciz olduğunu kabul edenlerden biri de Zerkeşî'dir. Ona göre Kur'ân'ı dinleyen kişi ister mü'min ister inkârcı olsun Kur'ân'ın bu özelliğinden ve çekiciliğinden etkilenmektedir. Mü'min onu dinlediğinde sevgisi artmakta, inkârcı ise gördüğü güzellik ve çekiciliğe rağmen ön yargıdan dolayı inadı ve nefreti artmaktadır.[226]

Modern dönem âlimlerinden biri olan Zürkânî (ö. 1367/1948), Kur'ân'ın bu harika tesir gücünü şöyle açıklamaktadır:

"Kur'ân'ı düşünerek, derinliğini anlayarak ve insaf ile okuyan, onun Arapça üslûbunda mahir olan, indiği şartları ve nüzûl sebeplerini iyi bilen herkes, bu eşsiz etkiyi ve baş döndürücü başarıyı idrak etmektedir. Fakat Arap dilinde mahir olmayan, Kur'ân'ın indiği şartları ve özel sebepleri kavramayanlar ise Kur'ân'ın bu etkisini idrak etmeyebilirler. Bunlar için âlemin gidişatını değiştiren, daha ilk bakışta muhatabın kalbini fetheden ve ülkelerin sınırlarını yerinden oynatan bu kitabın üstlendiği etkili gücünü tarihe sormaları yeterli olacaktır".[227]

Çağımızda Râfiî,[228] Kutub,[229] Itr,[230] Sâbûnî[231] ve Muhaysın[232] gibi âlimler de i'câzın bu çeşidini oldukça önemsemekte ve Kur'ân'ın en önemli i'câz yönlerinden biri olarak kabul etmektedirler.

Kur'ân'ın bu eşsiz etkisi, şüphe götürmez bir gerçektir. Ancak unutulmamalıdır ki bu etki, Kur'ân'ın getirmiş olduğu harika anlatımından

---

[223] el-İsrâ 17/41-46.
[224] ez-Zümer 39/23; el-Enfâl 8/2.
[225] Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *eş-Şifâ bi ta'rifi hukûkî Mustâfâ*, thk. Âmir el-Cezâr (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2004), 1/273-274.
[226] Zerkeşî, *Burhân*, 2/114.
[227] Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 2/315.
[228] Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 207-208.
[229] Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-fenniyyi li'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâruş-Şurûk, 2002), 11-23.
[230] 'Itr, *el-Mu'cizetu'l-hâlide*, 341-344.
[231] Sâbûnî, *et-Tibyân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 155-157.
[232] Muhaysin, *Ravâi'u'l-beyân fi İ'câzil-Kur'ân*, 47.

kaynaklanmaktadır. Eğer Kur'ân, böyle harika bir metin ve manaya sahip olmasaydı getirmiş olduğu esaslar ile gönülleri ve vicdanları bu derecede etkilemezdi. Dolayısıyla Kur'ân'ın psikolojik yönden i'câzını tek başına yeterli görmek doğru değildir. Çünkü bu yönün etkinliği ancak Kur'ân'ın diğer i'câz yönleriyle birlikte olabilmektedir.

Kur'ân, nazmının vecizliğinden, güzel üslûbundan, mükemmel beyânından, kelimelerin fesâhat ve akıcılığından dolayı dinleyenleri ciddi anlamda etkilemektedir. Kur'ân, onları manevi hazzın zirvesine ulaştırdığını şu şekilde belirtmektedir:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

"Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi. Rablerinden korkanların onun etkisiyle tüyleri ürperir, sonra da Allah'ı anmakla onların bedenleri ve kalpleri yumuşayıp rahatlar. İşte bu kitap, Allah'ın bir rehberi olup dilediği kimseyi onunla doğruya yönlendirir; ama Allah kimi şaşırtırsa artık ona doğru yolu gösterecek yoktur."[233]

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

"Mü'minler o kimselerdir ki Allah'ın adı geçtiğinde yürekleri titrer, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır. Onlar yalnızca rablerine güvenirler."[234]

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ

"Peygamber'e indirileni dinledikleri zaman hakikate dair bilgileri bulunduğundan dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün. Derler ki: Rabbimiz! İman ettik, bizi şahitlik edenlerle beraber yaz."[235]

[233] ez-Zümer 39/23.
[234] el-Enfâl 8/2.
[235] el-Mâide 5/83.

Kur'ân'ın toplum ahlâkını güzelleştiren ilkeleri, müstesna ikna sistemi, delillerin kuvveti, mantığının üstünlüğü, üslûbunun mükemmelliği, belâgatı, fesâhatı, beyânı ve insanlığa her iki âlemin saadetini temin eden prensipleri karşısında hem dostlarını hem de düşmanlarını etkilemektedir:

a) Kur'ân'ın Düşmanlarını Etkilediğine Dair Bazı Örnekler:

1. Kureyşin ileri gelenlerinden biri olan Utbe b. Rabîa, Hz. Peygamber'i davasından vaz geçirmek için bazı teklifler sundu. Hz. Peygamber onu dinledikten sonra Fussilet 1-37. âyetlerini okudu ve secde edinceye kadar Utbe onu dinledi. Sonra Utbe arkadaşların yanına gelerek şöyle dedi:

"Öyle bir söz dinledim ki Allah'a yemin ederim, şimdiye kadar bunun gibi hiçbir söz duymadım. O ne şiirdir ne sihirdir ne de kehânettir. Ey Kureyş topluluğu, söylediklerime kulak verin ve dediklerimi yapın. Bu adamı kendi haline bırakın, Allah'a yemin ederim ki ondan duyduğum sözlerde büyük haberler vardır. Eğer Araplar onu yok ederse başkasının eliyle ondan kurtulmuş olursunuz, ama eğer Araplara üstün gelirse, onun hâkimiyeti sizin hâkimiyetiniz, onun gücü de sizin gücünüzdür. Böylece insanların en şanslısı olursunuz." Onu dinleyen Kureyşliler "o, seni diliyle büyülemiş" diyerek onunla alay ettiler. Utbe de onlara "benim kanaatim budur, siz ne yaparsanız yapınız" dedi. [236]

2. İslâma ve Müslümanlara karşı insafsız ve katı kalpli olan Ömer b. Hattâb, kılıcını kuşanıp Hz. Peygamber'i öldürmeye giderken yolda kız kardeşi Fatıma ve eniştesi Saîd'in Müslüman olduğunu öğrenince hemen onların evine gitmiştir. Evlerinde Kur'ân okunuyordu. Hz. Ömer'in geldiğini duyunca Kur'ân sayfalarını hemen sakladılar, fakat Hz. Ömer Kur'ân sesini duymuştur. Bu şekilde Müslüman olduklarını anlamış ve onları dövmüştür. Daha önce Müslümanlığını gizleyen kız kardeşi Ömer'e bakarak şöyle demiştir: "Ne yaparsan yap Müslümanlıktan vazgeçmeyiz!" Bu sözler üzerine Ömer kardeşine bakmış ve kanlar içinde olan Fatıma'nın durumundan etkilenmiştir. Daha sonra onlarda saklı olan Tâhâ sûresini okumuş ve fazla zaman geçmeden imân etmiştir.[237]

[236] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* 2/131-132; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm,* 4/88.
[237] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* 2/186-189.

3. Kur'ân'ın eşsiz belâgatı ve üslûbu karşısında hemen teslim olanlardan biri de Evs kabilesinin reisi Sa'd b. Mu'âz ve yeğeni Üseyd b. Hudayr'ın Müslüman oluşudur. Medîne'de İslâm'ı tebliğ etmek ve Kur'ân'ı öğretmekle görevli olan Mus'ab b. 'Umeyr ile Abdullah b. Ümmi Mektûm'un faaliyetlerinden rahatsız olan Sa'd, Üseyd'e "zayıflarımızı yoldan çıkaran şu iki kişiye gidip onları bu işten engellemez misin?" demiştir. Bunun üzerine Üseyd onları tehdit ederek Medîne'den çıkmalarını söylemiştir. Bu tehditlere aldırmayan Mus'ab, Üseyd'e: "İstersen otur ve Kur'ân'ı dinle beğenirsen kabul edersin, beğenmezsen kabul etmezsin" demiştir. Sonra Mus'ab Kur'ân okumaya başlamıştır. Üseyd ise onu dinlemiş ve yerinden kalkmadan hemen Müslüman olmuştur. Daha sonra Sa'd'ın yanına gelerek "vallahi bu adamlarda bir sakınca görmedim" demiştir. Buna sinirlenen Sa'd onların yanına bizzat kendisi gitmiştir. Mus'ab Üseyd'i karşıladığı gibi onu da karşılamış ve o da yeğeni gibi hemen Müslüman olmuştur. Sa'd bundan sonra kabilesini toplamış ve onun sayesinde kabilenin tamamı da Müslüman olmuştur.[238]

4. Bedir savaşında esir düşenlerin durumunu görüşmek üzere Medîne'ye gelen Cübeyr b. Mut'im, okunan Kur'ân karşısında çok etkilendiğini şöyle anlatmaktadır: "Hz. Peygamber akşam namazında Tûr sûresini okudu, ben de dinledim,

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ (35) أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ (36) أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ

"*Acaba onlar bir şey bulunmadan mı yaratıldılar, yoksa yaratıcı kendileri midir? 36. Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yaratmışlar? Hayır hayır! Onlar bir türlü idrak edip inanmıyorlar. 37. Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Yoksa her şeye egemen olan onlar mıdır*?"[239] âyetlerine gelince kalbim yerinden fırlayacak gibi oldu." [240]

Ayrıca, Müşriklerin gece Müslümanların evlerinde okunan Kur'ân'a gizlice kulak vermeleri, birbirlerine Kur'ân'ı dinlememelerini tavsiye etmeleri, onu

[238] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* 2/283-286.
[239] et-Tûr 52/35-37.
[240] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "Tefsir", 4.

işittikleri zaman gürültü yapmaları,[241] Mescid-i Harâm'da, çarşı-pazarda ve Müslümanların onu açıktan okumalarını engellemeleri[242] gibi durumlar da Kur'ân'ın İslâm düşmanlarını ne derece etkilediğine dair örneklerdir. Bu durum, Kur'ân'ın onların duygularını tatmin ettiğini, fakat inatları, kibirleri, saltanat tutkusu gibi nedenlerle ona imân etmekten vazgeçtiklerini göstermektedir.

b) Kur'ân'ın Dostlarına Tesiri

Kur'ân, düşmanlarını etkilediği gibi dostlarını da derinden etkilemektedir. Kur'ân'ın dostları, onu dinleyince yerine göre tüyleri ürpermekte, yerine göre bedenleri, kalpleri Allah'ın zikri ile yumuşamakta ve ruhları rahatlamaktadır.[243] Dostları, Kur'ân'ı duyduklarında gözlerinden yaşlar akmakta ve şöyle demekteler: يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ "*Rabbimiz! İman ettik, bizi şahitlik edenlerle beraber yaz*."[244] Onlar, Allah'ın adını duyunca yürekleri titremekte, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda da imanları ve Rablerine olan güvenleri artmaktadır.[245]

Kur'ân'ın dostları, onu ezberleme, namazda ve namaz dışında okuma ve anlama hususunda birbirleriyle yarışırlardı. Onlar Kur'ân'a o kadar bağlı kimselerdir ki seherlerde en güzel uykularını terk etmiş, onu okumaya ve anlamaya çalışmışlardır. Rivâyet edildiğine göre sahâbe Kur'ân'ı o kadar okuyordu ki gece onların evlerinden arı uğultusuna benzer Kur'ân uğultusu duyuluyordu.[246]

Kur'ân'ın dostları, onun emir ve yasaklarına aykırı olan her şeyi terk etmişlerdir. Bunu yaparken de kalpleri rahat, gönülleri hoşnut, bedenleri itaatkâr, güç ve kuvvetleri onun emrinde olmuştur. Kur'ân onları potasında eriterek, akidesi doğru, ibadeti düzgün, yaşayışları tertemiz, ahlâkı güzel, şeref ve haysiyetleri yüksek örnek bir toplum haline getirmiştir.[247]

Kur'ân'ın dostları, onu yaymak ve savunmak için ölümü hiçe sayan bir fedakârlık ve kahramanlık örneği vermişlerdir. İhlaslı bir şekilde Yüce Allah'a verdikleri sözde durmuşlar ve ahde vefanın timsali olmuşlardır. Onlardan kimi Yüce

[241] Fussile t41/26.
[242] Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*, 9/176.
[243] ez-Zümer 39/23.
[244] el-Mâide 5/83.
[245] el-Enfâl 8/2.
[246] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "Meğâzî", 36.
[247] Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 2/317.

Allah'a verdikleri sözü yerine getirip sadakatlerini ispat etmiş, canını vermiş, kimi de beklemektedir.[248] Hatta durum öyle bir düzeye varmıştır ki Hz. Peygamber gönüllü olarak savaşa katılmak isteyen yaşları küçük veya mazereti olan ve teçhizatı olmayan sahâbîleri geri çevirmek zorunda kalmıştır. Hz. Peygamber ordusuyla birlikte savaşa katılmayı çok istemesine rağmen mazereti olanlardan dolayı bazen kendisi bile gazveden vazgeçmiştir.[249]

Kur'ân'ın dostlarını ne derecede etkilediğini açıklayan Fudayl b. İyâd'ı (ö. 187/803) örnek vererek bu konuya son vereceğiz:

Fudayl b. İyâd, Merv ve Ebivert kentleri arasında eşkıyalık yapan, yolları kesen ve kan döken bir çetenin reisiydi. Âşık olduğu cariyenin evine girmek için duvara tırmandığı bir sırada evin içinde Kur'ân'ın şu âyeti okunuyordu:

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ

"İman edenlerin Allah'ı ve inen gerçeği anmaktan dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi! Onlar daha önce kendilerine kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılaşmış kimseler gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu yoldan çıkmışlardır."[250]

Bu âyetten çok etkilenen Fudayl بَلَى وَاللَّهِ قَدْ آنَ "evet ya rabbi, o an geldi" diyerek oradan ayrılmıştır. Yaptıklarından dolayı tevbe edip kendini tamamen ibadet ve ilme vermiştir.[251]

1.6.4. Teşrî' Hükümler Yönüyle İ'câz

Kur'ân'ın i'câz yönlerinden biri de her asırda ve her yerde beşeriyetin bütün ihtiyacını mükemmel bir şekilde karşılayan evrensel ilkeleridir. İnsanlığın ihtiyacını karşılayan Kur'ân'ın bu ilkeleri, hiçbir dinde ve hukuk nizamında görülmeyecek şekilde ferdî ve ictimaî alanlarda insanların ihtiyaçlarını gidermekte, onları dünya ve ahirette mutlu olmayı amaçlamaktadır.

---

[248] el-Ahzâb 33/23.
[249] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/72.
[250] el-Hadîd 57/16.
[251] Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 27/250-251.

Beşeriyetin bütün ihtiyaçlarını karşılayan Kur'ân'ın bu i'câz yönünü çağımızdaki Zürkânî,[252] Ebû Zehre,[253] Itr,[254] Sâbûnî,[255] Kattân,[256] Yûsuf el-Hâc Ahmed[257] ve Müslim[258] gibi bazı âlimler tarafından dile getirilmektedir.

Zürkânî, Kur'ân'ın bütün zaman ve mekânlarda hiçbir din ve nizamda görülmeyecek şekilde beşeriyetin bütün ihtiyaçlarını karşılaması yönüyle mu'ciz olduğunu kabul etmektedir. Ona göre Kur'ân'ın hedeflediği temel amaçları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Kur'ân, insanları hidâyete erdirmekte ve onların inanç ve akidelerini ıslah etmektedir.

2. Kur'ân, insanlara birey ve topluma fayda veren kulluk prensiplerini öğretmektedir.

3. Kur'ân, insanları fazilet ve erdeme teşvik etmekte, çirkin davranışlardan da uzaklaştırmaktadır. Bunu yaparken de ifrat ve tefritten daima uzak kalmaktadır.

4. Kur'ân, mü'minlerin kardeş, herkesin eşit olduğunu ve hiç kimsenin takva dışında kimseden üstün olmadığını belirtmektedir.

5. Kur'ân, adalet, eşitlik, ahde vefa ve merhamet gibi ilkeleri gözetmekte, zulüm, ihanet, faiz ve rüşvet gibi kötü davranışlardan sakındırmak suretiyle siyaseti ve uluslararası ilişkileri düzenlemektedir.

6. Kur'ân, malın zayi olmasını engellemekte ve insanları infak konusunda belirlemiş olduğu ilkeler çerçevesinde yönlendirerek ekonomiyi ıslah etmektedir.

7. Kur'ân, kadına insanî, dinî ve medenî bütün hakları vererek ona saygı duyulmasını sağlamaktadır.

8. Kur'ân, ilke ve amaçlarına uymak şartıyla savaşa izin vermektedir.

9. Kur'ân, kölelik yerine özgürlüğü teşvik etmektedir.

---

[252] Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 2/273-275.
[253] Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübra:el-Kur'ân*, 455.
[254] 'Itr, *el-Mu'cizetu'l-hâlide*, 323-325.
[255] Sâbûnî, *et-Tibyân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 155.
[256] Mannâ' Halîl Kattân, *Mebâhis fi 'ulumi'l-Kur'ân* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârifi li'n-Neşri ve't-Tevz', 2011), 284-289.
[257] Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî*, 59-60.
[258] Müslim, *Mebâhîs*, 205-232.

10. Kur'ân, baskı ve dinî tahakküm yerine düşünce özgürlüğünü önemsemektedir.[259]

Çağımızdaki âlimlerden biri olan Ebû Zehre de (ö. 1393/1974) Kur'ân'ın bu i'câz yönünü savunmaktadır. Ona göre Kur'ân, içerdiği rahmet, şefkat ve adalet ilkeleriyle birey ve toplum arasındaki ilişkileri güçlendirmektedir. Yüzyılların deneyimi ve zamanın seçkinleri tarafından hazırlanan Roma ve Yunan hukuku bile Kur'ân hukuku ile kıyaslanamaz. İlim geleneğinin, enstitü ve üniversitelerin olmadığı bir toplumda yaşamış ve kendisi de okuma-yazma bilmeyen ümmî biri olan Hz. Peygamber'in Kur'ân gibi beşeriyetin bütün ihtiyacını karşılayacak şekilde mükemmel bir hukuk nizamını içeren bir kitabı getirmesi mümkün görünmemektedir.[260]

Modern dönem âlimlerinden biri olan Mennâu'l-Kattân da teşrî' yönüyle i'câzı kabul etmektedir. Ona göre insanlık tarihi boyunca faziletli ve erdemli bir toplum içinde birey ve toplum saadetini hedefleyen çeşitli yasa ve normlar bulunmaktadır. Fakat bunlardan hiç biri beşeriyetin ihtiyacını mükemmel bir şekilde karşılayan Kur'ân'ın teşrî' i'câzı seviyesine ulaşmamıştır. Kur'ân, toplumun esası olan bireyin terbiyesi, ailenin kurulması, hak ve adalete dayalı toplumu yönetme nizamı; insan hayatı için zaruri olan can, din, ırz, mal ve aklın korunması gibi faziletlere teşvik ettiğinden bu i'câz yönü de diğer i'câz yönleri ile beraber sonsuza kadar devam edecektir.[261]

İ'câzın bu yönünü kabul eden âlimlerden bir diğeri de Mustafa Müslim'dir. Ona göre Kur'ân'ın beşeriyetin ihtiyacını mükemmel bir şekilde karşılamasının temel nedeni onun ilâhî kaynaklı olmasıdır. Çünkü insanı en güzel şekilde yaratan Yüce Allah, onların birbirleriyle ve yaratıcısıyla olan münasebetleri düzenleyen ilkeler de koymuştur. Kişi bu ilkelere uymakla dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmektedir. Kur'ân'da akide, miras, aile hayatı ve ahlâkî prensipler gibi beşeriyetin ihtiyaç duyduğu bütün hayatı kapsayan temel ilkelerin bulunması, Hz. Peygamber'in

[259] Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 2/273-274.
[260] Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübra:el-Kur'ân*, 455.
[261] Kattân, *Mebâhis*, 284-289.

onları Yüce Allah'tan aldığını ve peygamberliğine açık bir delil olduğunu göstermektedir.[262]

Kur'ân, insanlara dünya ve ahirette mutlu olmaları için doğru yolu göstererek onların Allah'a, meleklerine, peygamberine ve ahiret gününe imân etmelerini amaçlamakta; gönülleri tezkiye edecek, iradeyi düzeltecek, birey ve topluma fayda verecek ilkeleri emretmektedir. Kur'ân, ifrat ve tefritten uzak bir şekilde insanlığı erdemli esaslara teşvik etmekte, kötü, çirkin ve zararlı olan her şeyi de yasaklayarak ahlâk esaslarını düzenlemeyi hedeflemektedir.

Kısaca Kur'ân, beşeriyetin hayatı için gerekli olan manevî, ictimaî, ahlâkî, idarî ve ekonomik temeller yanında,[263] ruh, kalp ve vicdan temizliği,[264] eşitlik,[265] ahde vefa,[266] merhamet,[267] ev idaresi,[268] adalet, hukuk,[269] barışı harekete geçirmeyi,[270] ticaret ilkelerine,[271] kadının insanî ve sosyal haklarına,[272] savaş kurallarına riayet etmeyi[273] ve insanın özgür bir şekilde yaşamasını[274] teşvik etmektedir.

Kur'ân aynı zamanda zulüm,[275] ihanet, ahdi bozma,[276] yalan,[277] aldatma,[278] riya,[279] rüşvet,[280] faiz,[281] zina,[282] içki, kumar[283] ve ırkçılık[284] gibi kötü davranışlardan da uzak durmayı emretmektedir. Kur'ân bunları yasaklarken ortaya koyduğu ilkelerin detayına girmemiş, formüllerini vererek ayrıntılarını ilimde derinleşmiş insanlara bırakmaktadır. Kur'ân'ın ortaya koyduğu bu evrensel ilkeler çerçevesinde

[262] Müslim, *Mebâhîs*, 231-233.
[263] el-Bakara 2/282-283.
[264] el-A'râf 7/43; er-Ra'd 13/28.
[265] el-Hucurât 49/13.
[266] el-Bakara 2/40, 80; el-Mâide 5/1.
[267] en-Nisâ 4/159.
[268] el-Bakara 2/187, 223.
[269] el-Mâide 5/8, 44.
[270] el-Hucurât 49/9.
[271] el-Bakara 2/14-16, 282-283.
[272] en-Nisâ 4/1, 7; Âl-i İmrân, 3/195.
[273] el-Bakara 2/ 2/191, 217; el-Fetih 48/17.
[274] el-Bakara 2/177; en-Nisâ 4/92; el-Mâide 5/89.
[275] en-Nisâ 4/ 57, 92.
[276] el-Bakara 2/40, 80; Âl-i İmrân 3/75-76.
[277] Âl-i İmrân 3/61, 93-94.
[278] el-A'râf 7/85; el-Mutaffifîn 83/1-3.
[279] el-Bakara 2/264.
[280] el-Bakara 2/188.
[281] el-Bakara 2/ 2/275-281.
[282] en-Nûr 24/2.
[283] el-Mâide 5/90-91.
[284] el-Hucurât 49/13.

düşünen ve bunları uygulamaya çalışan her insaflı insan, onun hedeflediği huzur ve saadeti elde edecektir.

Kanaatimize göre Kur'ân'ın ortaya koyduğu bu evrensel prensipler, beşeriyetin bütün ihtiyacını karşılamakta ve Kur'ân'ın i'câz yönlerinden birini teşkil etmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki bu yön Kur'ân'ın i'câzı için tek başına yeterli değildir. Çünkü teşrî' i'câz ile ilgili âyet sayısı beş yüz civarında ve belirli sûrelerde bulunmaktadır.

1.6.5. Sayısal İ'câz Teorisinin Kritiği

Çağımızdaki ilmî gelişmeler, i'câz vecihleri meselesinde araştırmacılara farklı bakış açıları kazandırmaktadır. Özellikle de Kur'ân'daki harf ve kelimeler üzerine birçok araştırma yapılmaktadır. Bu araştırmalar neticesinde Kur'ân'daki bazı kelimeler arasındaki sayısal uygunluk bulunmuş ve böylece Kur'ân'ın sayısal yönden de mu'ciz olduğu iddia edilmiştir. Bu teori, Kur'ân'da yer alan harf, kelime, âyet ve sûreler arasında sayısal bir uygunluğun bulunması ile dengeye zarar verecek bir istisnaya rastlanmaması düşüncesine dayanmaktadır.[285]

Sayısal i'câz, çağdaş bazı âlimlerin çalışmaları sayesinde Kur'ân ilimleri arasında yer bulmuştur. Ancak Kur'ân'ın i'câz yönleri arasında sayılması konusunda âlimlerin farklı bakış açıları olmuş, onların bir kısmı sayısal i'câzı kabul etmiş, bir kısmı da reddetmiştir. Bu tartışma iki temel nokta üzerinde yoğunlaşmaktadır:

1. Reşat Halife'nin başını çektiği ve Kur'ân'ın i'câzının on dokuz sayısına dayandığını ileri sürenlerin görüşüdür. Bu görüş, Bahailik düşüncesini temellendirmeyi amaçladığı, birçok zayıf noktaları ve tutarsızlıklarının olduğu iddiasıyla âlimlerin çoğu tarafından reddedilmiştir.[286]

2. Abdurrezak Nevfel'in önderliğini yaptığı ve Kur'ân'daki harf, kelime, âyet ve sûreler arasında veya zıt olan kelimeler arasında sayısal bir uyumun bulunması düşüncesine dayanan sayısal i'câz teorisidir. Nevfel'in bilgisayar ortamında yaptığı

[285] Abdurrazâk Nevfel, *el-Kur'ân ve'l-'ilmu'l-hadîs* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1984), 253; Müslim, *Mebâhîs*, 263; Muhammed Abdullatif, "el-İ'câzu'l-Kur'ân'iyu'l-'adediyyu fi'l-Mîzân", *Ekev Akademi Dergisi* 18/58 (2014), 284; İbrahim Fethullahî, "Kur'ân İlimlerinde Bilimsel Metodların Kullanımı", *Misbah İslâmî Düşünce ve Araştırma Dergisi* 4/11 (2015), 59-61.

[286] Orhan Kutman, "Ondokuz Mesele'nin Reddi ve Mesele ile İlgili Önemli Meseller", *İslami Araştırmalar Dergisi Ankara* 2/7 (1998), 7-21; Arpa, "İ'câzu'l-Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", 104-105.

araştırmalar neticesinde ortaya çıkan bu teori, sayıların öne çıktığı zamanımızda Kur'ân'ın da bu hususa ilişkin bir i'câz yönünün olması gerektiği düşüncesinden hareket etmektedir. Yapılan araştırmaya göre Kur'ân'da yer alan bazı kelimeler, anlam yönünden birbirine zıt, yakın veya birbirini andıran sözcüklerin sayısal açıdan eşit olduğu, sayılarında denge ve uyumun olduğu gözlemlenmiştir.[287].

Sayısal i'câz teorisini geliştiren bilim adamlarından biri de Mühendis ve Kur'ân araştırıcısı Abduddâim el-Küheyl'dir. Allah'a daveti ilmî üslup ve diyalog çerçevesinde yapmak, Kur'ân'ın bilimsel verilerle çelişmediğini ortaya koymak ve İslâm'ın doğru olan yüzünü ortaya koymak için kurduğu "Kur'ân ve Sünnette Bilimsel İ'câz" adlı siteyi de organize etmektedir. Birçok dille sunulan bu sitede, 1500'ye yakın makale ve ilmî araştırma yayınlanmış bulunmaktadır.[288]

Kur'ân, sayısal uyuma ve dengeye sahip olan ilahî bir kitaptır. Yalnız Kur'ân'ın sayısal i'câzına uygun düşmesi için yapılan bazı yanlış hesaplamalar veya zorlamalar bu telakkiyi desteklemekten daha çok ona zarar vermektedir. Bu yüzden bu teoriyi i'câz bağlamında değil, daha çok Kur'ân'daki birbirine zıt ve yakın olan sözcüklerin sayısal yönden eşit, dengeli, uyumlu ve şaşırtıcı özellikleri açısından değerlendirmeyi uygun bulmaktayız. Ayrıca bu teoriyi, Yüce Allah'ın ilmini, kudretini, sanatını, her şeyi nasıl kusursuz ve mükemmel planladığını ifâde eden Kur'ân'ın sayısal yönden eşsizliği, birbiriyle dengeli, uyumlu olması ve kitabın bozulmadan zamanımıza kadar ulaşması yönünden de ele almayı uygun görmekteyiz. Aynı zamanda bu telakkiyi, Kur'ân'ın Yüce Allah'ın kelamı olması, beşer sözü olmaması, indiği ilk günden kıyamete kadar hiçbir harf, kelime, âyet ve sûrelerinde değişikliğin, eksikliğin, fazlalığın ve uyumsuzluğun olmaması açısından da değerlendirmeyi uygun görmekteyiz. Bir bakıma bu özellikler Kur'ân'ın beşer sözü olmadığını ortaya koyan çok güçlü delillerdir.

Kur'ân'da yer alan harf, kelime, âyet ve sûrelerde mükemmel bir ölçü, inanılmaz uyum ve eşsiz bir ahenk bulunmaktadır. Çalışmamızın konusunu aşmamak için daha çok sayısal yönden uyumlu, dengeli ve şaşırtıcı özellik taşıyan şu örnekleri vermekle yetineceğiz:

---

[287] Nevfel, *el-Kur'ân ve'l-'ilmu'l-hadîs*, 10-247.
[288] http://www.kaheel7.com

1. Kur'ân'ın 92. sûresinin ismi Leyl sûresidir. Gece anlamına gelen الليل sözcüğü ve türevleri de Kur'ân'da 92 defa geçmektedir.[289]

2. Kur'ân'ın 32. sûrenin ismi Secde sûresidir. Kur'ân'da yer alan secde kelimesi ve türevleri de 32 defa tekrarlanmıştır.[290]

3. Hz. Peygamber, bir hadisi şeriflerinde cennet kapılarının 8 adet olduğunu beyân etmiştir.[291] Kur'ân'da da cennet ehlinin, yeşil renkli elbise giyeceği ifâde edilmiştir.[292] Aynı zamanda Kur'ân'da yeşil anlamına gelen خُضْر kelimesi ve türevleri de 8 defa geçmektedir.[293] Yani Kur'ân'da tekrarlanan yeşil renk, cennet kapılarının sayısı kadardır.

4. Kur'ân'da cehennemin 7 kapısı olduğu belirtilmektedir.[294] Hz. Peygamber de cehennemin siyah ve karanlık olduğunu beyân etmiştir.[295] Kur'ân'da siyah anlamına gelen kelimeler de 7 defa geçmektedir.[296]

5. Kur'ân'da سَبْعَ سَماواتٍ "*yedi gök*" ifâdesi ve bu anlama gelen türevleri gökyüzü katları gibi 7 defa tekrarlanmıştır.[297] Zira müfessirlerin büyük bir kısmı سَبْعَ سَمَاوَات tabirinin hakiki manada olduğunu ve semânın yedi kattan oluştuğunu söylemişlerdir. Delil olarak da Hz. Peygamber'in yedi gök ve yerin varlığını ifâde eden çeşitli hadislerini örnek vermişlerdir.[298]

6. Kur'ân, erkek ve kadının psikolojik ve fizyolojik yapılarına göre adil ve eşit bir görev taksimi yapmaktadır.[299] Bu adalet ve eşitlik, Kur'ân'da yer alan erkek ve kadın anlamına gelen sözcüklere bile yansımaktadır. Zira erkek anlamına gelen

---

[289] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 656-657.
[290] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 344-345.
[291] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "Ehlu'l-Kitâb", 48.
[292] el-Kehf 18/3; el-İnsân, 76/ 21.
[293] el-En'âm 6/99; Yûsuf 12/43, 46; el-Kehf 18/31; el-Hac 22/63; Yâsîn 36/80; er-Rahmân 55/76; el-İnsân 76/21.
[294] en-Nahl 16/44.
[295] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/238.
[296] el-Bakara 2/187; Âl-i İmrân 3/106; en-Nahl 16/58; Fâtır 35/27; ez-Zümer 39/60; ez-Zuhruf 43/17.
[297] el-Bakara 2/29; el-İsrâ 17/44; el-Mü'minûn 23/86; Fussilet 41/12; et-Talâk 65/12; el-Mülk 67/3; Nûh 71/15.
[298] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "Arş", 1; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkī (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, ts.), "Sidretu'l-Munteha", 173.
[299] el-Bakara 2/228.

رجل kelimesi Kur'ân'da 24 defa geçmektedir.[300] Aynı zamanda kadın anlamına gelen امرة sözcüğü de Kur'ân'da 24 defa geçmektedir.[301]

7. Kur'ân'da ismi geçen peygamber isimlerinin toplamı 518'dir. Peygamber anlamına gelen resûl (368), nebî (75), beşîr (18) ve nezîr (57) sözcüklerinin toplamı da peygamberlerin Kur'ân'da yer alan isimlerinin toplamı kadardır.[302]

8. Yüce Allah, Kur'ân'da, ayların sayısını 12 ile sınırlandırılmaktadır (Tevbe, 9/36). Ay anlamına gelen شَهْر kelimesi de Kur'ân'da 12 defa geçmektedir.[303]

9. Kur'ân'da yer alan Hz. Îsâ'nın ismi ile annesi Hz. Meryem'in ismi arasında da sayısal uyum ve denge bulunmaktadır. Zira Meryem ismi ile Meryem'in oğlu Îsâ anlamına gelen عيس ابن مريم sözcükleri 16 defa geçmektedir.[304]

10. Kur'ân'da yer alan kelimelerin tekrarı, uyumu ve tevazünü ile ilgili ortaya konulan tespitlerden biri de bir ifâdeyi veya bir âyeti meydana getiren kelime sayıları ile diğer ifâde veya âyetle uyum içinde olmasıdır. İki rükünden oluşan bu uyuma şu âyetleri örnek olarak verebiliriz:

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ

"Allah'a ve âhiret gününe imân edenler, kendilerini mallarıyla ve canlarıyla cihat etmekten muaf tutman için senden izin istemezler. Allah, buyruğuna karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilir."[305] Bu âyette, on dört kelime bulunmaktadır. Aynı konudaki bir sonraki şu âyette de on dört kelime bulunmaktadır:

إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ

"*Senden izin isteyenler sadece, Allah'a ve âhiret gününe imân etmeyenler ve kendilerini şüpheye kaptıranlardır; onlar şüpheleri içinde bocalayıp dururlar*."[306]

[300] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 302-303.
[301] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 663.
[302] Nevfel, *el-Kur'ân ve'l-'ilmu'l-hadîs*, 241-244.
[303] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 390.
[304] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 665.
[305] et-Tevbe 9/44.
[306] et-Tevbe 9/45.

Ayrıca Kur'ân'da, dünya[307] ve ahiret 115[308]; şeytan[309] ile melek 68[310]; küfür[311] ve imân 17[312]; iblis[313] ile ondan korunma anlamına gelen اعوذ ve فاستعذ sözcükleri 11[314]; fayda anlamına gelen نفع sözcüğü türevleri[315] ile bozgunculuk anlamına gelen فساد kelimesi tüm türevleriyle 50[316]; darlık anlamına gelen ضيق kelimesi[317] ve genişlik anlamına gelen طمأنينة sözcüğü türevleriyle birlikte 13[318] defa geçmektedir.

Aynı zamanda Kur'ân'da yer alan ve kalp anlamına gelen eş anlamlı[319] الألباب ile افئدة sözcükleri türevleriyle birlikte 16;[320] istek/rağbet[321] ve korku/rahbet kelimeleri türevleriyle beraber 8;[322] iyilik[323] ile sevap 20;[324] açık ve aleni anlamına gelen eş anlamlı جهر [325] ve علانية sözcükleri türevleriyle birlikte 16;[326] bitki anlamına gelen نبات kelimesi ve ağaç manasına gelen شجر sözcüğü üç âyette birlikte gelmekte[327] ve her iki sözcükte türevleriyle birlikte 26[328] defa geçmektedir.

Kur'ân'daki bu mükemmel sayısal uyum konusu araştırıldığında, verdiğimiz bu örnekler dışında yüzlerce sayfayı aşan pek çok örnek daha olduğu görülecektir. Kur'ân'daki bu harika sayısal uyumun gerçekleşebilmesi için de sadece iki ihtimal vardır. Birincisi, Kur'ân'daki bu eşsiz uyum rastlantıdır. Hâlbuki rastlantının da her zaman aynı şekilde tekrarlanması mümkün değildir. Zira matematiksel olarak birinci seferde rastlantının aynı şekilde olma ihtimali 1/7, ikinci seferde 1/49 ve üçüncü seferde 1/343'tür. Kur'ân dışındaki hiçbir kitapta bulunmayan bu harika uyum ve ahengin bilimsel olarak da rastlantı olmadığı görüldüğü üzere geriye tek bir ihtimal

[307] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 262.
[308] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 21.
[309] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 382.
[310] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 675.
[311] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 610.
[312] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 89.
[313] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 134.
[314] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 494.
[315] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 714-715.
[316] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 518-519.
[317] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 424.
[318] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 428.
[319] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 644.
[320] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 510.
[321] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 322.
[322] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 325.
[323] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 117.
[324] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 162.
[325] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 183.
[326] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 418.
[327] el-Mü'minûn 23/20; en-Neml 27/60; es-Sâffât 37/146.
[328] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 375,687-688.

kalmaktadır. O da Kur'ân'ın bütün konularında ve sözcüklerinde eşsiz bir ölçü ve uyumun olduğu, Yüce Allah'ın kelamı olduğu, beşer sözü olmadığı, nüzûlünden kıyamete kadar hiçbir harfinde, kelimesinde, âyetinde ve sûresinde fazlalığın ve uyumsuzluğun olmadığıdır. Bu özellikleri taşıyan Kur'ân, ancak her şeyin ölçüsünü, kemiyetini ve keyfiyetini bilen Yüce Allah'a ait olabilmektedir.

1.6.6. Sarfe Teorisinin Kritiği

صَرَفَ fiilinin masdârı olan صَرْفَة/sarfe kelimesi sözlükte, "bir nesneyi bir hâlden başka bir hâle döndürmek, çevirmek, ya da onu bir başkasıyla değiştirmek" gibi anlamlara gelmektedir. Fiil olarak صَرَّفْتُهُ tabiri onu "bir hâlden başka bir hâle döndürdüm, çevirdim, ya da onu bir başkasıyla değiştirdim" şeklinde ifâde edilir. Bu anlamlar dışında صَرَّفَ tefi'l babından ise "açıklamak ve çevirmek" gibi manalara gelmektedir. تَصْريفُ الرِّياحِ denilirken rüzgârların bir hâlden başka bir hâle evirip çevirmesi kastedilmektedir.[329]

صَرَفَ kelimesi türevleriyle beraber Kur'ân'da 31 yerde geçmekte ve uzaklaştırma,[330] alıkoyma,[331] çevirme,[332] yönlendirme[333] ve açıklama[334] gibi değişik anlamlarda kullanılmaktadır. [335]

Sarfe lafzının sözlük manalarıyla alakalı bu açıklamalardan sonra bazı âlimler onu terim olarak şöyle tanımlamışlardır: "Belâgat ve fesâhat açısından Kur'ân'ın benzerini getirme kuvvetine sahip olan insanların ellerinden bu gücün alınması, ya da bunu yapma niyetlerinin engellenmesidir. Allah Arapların dillerini tutmuş, akıllarını başlarından, güç ve kuvvetlerini ise ellerinden almıştır. Bu şekilde Kur'ân'a nazîre yapmalarına engel olmuştur. Bu engellemelerden dolayı insanlar Kur'ân'ın benzerini getirmekten âciz kalmışlardır. Eğer böyle ilahî bir engelleme olmasaydı onun benzeri getirilebilirdi. Zira Kur'ân'ın belâgat ve nazmı muhataplarının seviyelerinden üstün

[329] Curcânî, *Ta'rifât*, 136; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 9/189; İsfahânî, *Müfredât,* 854.
[330] Hûd 11/8.
[331] Âl-i İmrân 3/152.
[332] et-Tevbe 9/27-29; el-Furkân 25/19; el-Ahkâf 46/29; Tâhâ 20/113.
[333] el-Ahkâf 46/27-29.
[334] el-İsrâ 17/41-89; el-Kehf 18/54.
[335] İsfahânî, *Müfredât*, 854; Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres,* 408.

değildi. Bu ilahî müdahaleyle, Kur'ân'ın tesiri daha önceki peygamberlere verilen ve hissedilen mucizeler gibi olmuştur.[336]

Âlimler Kur'ân'ın i'câzını ilk kez sarfe teorisiyle ispatlamaya çalışmışlardır. Kaynakların büyük çoğunluğuna göre bu teoriyi ilk dile getiren kişi Nazzâm olmuştur.[337] Bu görüşün Mu'tezile'nin ileri gelenlerinden Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) ile başladığını iddia edenler de vardır.[338] Fakat bu düşüncenin alt yapısı, Kur'ân'ın mahlûk olduğunu ilk kez ifâde eden ve insanların Kur'ân'ın benzerini veya daha güzelini getirebilme yeteneğinin olduğunu iddia eden Ca'd b. Dirhem'in (ö. 118/736) görüşüne dayanması muhtemeldir. Ayrıca kaynaklarda bu teoriyi ortaya atanlar arasında Îsâ b. Sabîh el-Murdâr'ın (ö. 226/841) ismi de geçmektedir.[339] Konu hakkında Nazzâm, Hişâm el-Kûtî (ö. 200/815) ve 'Abbâd b. Süleymân (ö. 250/864) gibi Mu'tezile âlimlerinden bazı sözler nakledilmiştir.[340]

Sarfe teorisini kabul eden bilginleri iki gruba ayırmak mümkündür:

1. Bunlardan bir grup, Kur'ân'ın gaybî haberleri içerdiği cihetiyle mu'ciz olduğunu kabul etmiş, ama belâgat yönünü kabul etmemiştir. Bu görüşü Nazzâm, Murdâr (ö. 226/841), Kûtî (ö. 200/815) ve 'Abbâd (ö. 250/864) gibi âlimler savunmuştur.[341]

2. Diğer bir grup ise Kur'ân'ın belâgat ve sarfe yönüyle mu'ciz olduğunu kabul etmiştir. Bu gruba örnek olarak Câhiz, Rummânî, Şerîf el-Murtezâ (ö. 436/1044), İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073) ve Râğib el-İsfahânî gibi âlimleri zikredebiliriz.[342]

Bu teori genellikle Mu'tezile âlimleri tarafından kabul görmüşse de Sünnî bilginlerden; İmâm Mâverdî (ö. 450/1058), İbn Hazm; Şiî bilginlerden; Şerif el-

---

[336] Rummânî, *en-Nüket fî i'câzi'l-Kur'ân*, 110; Hattâbî, *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'ân,* 22; Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Curcânî, "Risâletüş-şâfiye (Selasu Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân)", ed. thk. Muhammed Halefullah ve Muhammed Zağlûl Sellâm, Dâru'l-Ma'ârif; Zerkeşî, *Burhân*, 2/104; Süyûtî, *İtkân,* 2/105.
[337] Zerkeşî, *Burhân*, 2/104; Muhaysin, *Ravâi'u'l-beyân fi İ'câzil-Kur'ân,* 50.
[338] Müslim, *Mebâhîs*, 40.
[339] Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân,* 118.
[340] 'Ammâd Hasan Mezrûk, *el-İ'câzü'l-belâğî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i 'inde'l-Mu'tezile* (İskenderiye: Mektebetu Bustân el-Ma'rife, 2005), 14-15; Bintü'ş-Şâtî, *el-İ'câzu'l-beyâni li'l-Kur'ân,* 82.
[341] Şehrî, *el-Kavlu bis'sarfe,* 18.
[342] 'Itr, *el-Mu'cizetu'l-hâlide,* 8-165; Şehrî, *el-Kavlu bis'sarfe,* 19.

Murtedâ (ö. 436/1044) ve İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073) gibi âlimler tarafından da benimsenmiştir.[343]

Râzî'nin belirttiğine göre Nazzâm bu konudaki görüşlerini temellendirirken şöyle demektedir: "Allah Kur'ân'ı, nübüvvete bir delil olsun diye indirmemiştir. Aksine o helal ve haram hükümleri beyan etmek için indirilmiş olan diğer kitaplar gibidir. Araplar ise Allah onları bundan men ettiği ve bu konuya dair ilimleri onlardan aldığı için Kur'ân'a nazîre yapamamışlardır".[344]

Aynı gerekçelerle sarfe teorisini benimseyen Şerif el-Murtedâ da (ö. 436/1044) bu görüşü: "Allah, Araplardan Kur'ân'ın benzerini ortaya koyabilmeleri için muârazada ihtiyaç duydukları ilimlerin alınması" şeklinde ifâde etmiştir.[345]

Bu teoriyi benimseyenlere göre Araplar, Kur'ân'a şu üç nedenden dolayı muâraza edememişlerdir:

1. Muâraza etkenleri ve gerekçeleri Araplarda tamamen oluşmamıştır.

2. Muârazadan alıkoyan şey, onların bu konuya ilgi göstermemeleridir.

3. Herhangi ani bir nedenin onların edebî yeteneklerini etkisiz hale getirmesi ve belâgate dair güçlerinin engellenmesi, onları muâraza istemelerinden uzak tutmasıdır.[346]

Sarfe teorisi, Hattâbî Bâkillânî, Curcânî İmam Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1058), Zemlekânî, İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Zerkeşî ve Süyûtî (ö. 911/1505) gibi bu alanda eser te'lif eden âlimler tarafından şiddetle reddedilmiştir.

Çağımızda bu alanda eser yazan âlimler de bu görüşü kabul etmemişlerdir. Râfiî bu teoriyi ancak okula yeni başlayan öğrencilerin söyleyebileceği bir görüş olarak görmüş ve istihzaî bir tavırla değerlendirmiştir.[347]

Kur'ân i'câzının sarfe ile gerçekleştiğini kabul etmeyen Saîd Nursî'nin görüşü de Curcânî, Zemahşerî ve Sekkâkî'nin anlayışına yakındır. Ona göre: "Beşerin tâkat ve kudreti, Kur'ân'ın yüce nazmının derecesine ulaşamaz".[348]

---

[343] Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübra:el-Kur'ân,* 81-90; Şehrî, *el-Kavlu bis'sarfe,* 19.
[344] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb,* 26.
[345] Sâbûnî, *et-Tibyân fi 'ulûmi'l-Kur'ân,* 129.
[346] Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân,* 2/320-321.
[347] Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân,* 119.

Kanaatimizce sarfe teorisini kabul eden ve ona karşı çıkanların ileri sürdükleri kanıtlar karşılaştırıldığında bu görüşü kabul etmeyenlerin daha isabetli olduğu anlaşılacaktır. Çünkü bu teorinin kabul edilmesi durumunda Kur'ân'ın i'câzı fazla bir anlam taşımayacak ve Kur'ân'ın metinsel üstünlüğü de kalmayacaktır. Bu da Kur'ân'ın i'câzını savunmak değil ona gölge düşürmektir. Ayrıca, Allah'ın büyüklük ve kudreti ile bağdaşmayan "sarfe teorisini" şu nedenlerle doğru bulmamaktayız:

1. Bu görüş, meydan okumayı sonlandıran Bakara (2/23) âyetiyle bağdaştırmak mümkün değildir:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

"Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah'tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz. Bunu yapamazsınız –ki asla yapamayacaksınız- yakıtı insanlar ve taş olan ateşten sakının; o, inkârcılar için hazırlanmıştır."

Bu âyet, insanların güç ve kuvvetleri olduğu halde, Kur'ân'ın benzerini getiremediklerini ifâde etmektedir. İnsanların ellerini kollarını bağlayıp onlara, *"haydi onun benzeri bir sûre de siz getirin*" demek tehaddi ve mantık ilkeleriyle bağdaşmaz. Bu durum meydan okuma değil ta'cizdir. Çünkü gücü ve kuvveti alınan insan ölü mesabesinde olur. Ondan bir şey istemek doğru bir yaklaşım olamaz. Zaten böyle bir meydan okumayı Allah için düşünmek de uygun olmaz.[349]

2. Kur'ân'ın i'câzını lafızda değil sadece mana ile olabileceğini iddia eden sarfe taraftarlarının görüşlerini, tehaddi âyetlerinden biri olan Hûd (11/13) âyeti ile de bağdaştırmak mümkün değildir:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"*Yoksa onu (Kur'ân'ı) uydurdu mu diyorlar? De ki: eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi*

[348] Nursî, *İşâratu'l-i'câz*, 222.
[349] Zerkeşî, *Burhân*, 2/104-105.

uydurulma on sûre getirin". Çünkü bu âyetteki مُفْتَرَيَاتٍ "uydurma" sözü ile anlamsız ya da anlamı zayıf olan sözler anlaşılmaktadır. Bu da Kur'ân i'câzının sadece mana ile değil, lafızla da ilgili olduğunu ifâde etmektedir .[350]

3. Bu görüşü kabul edenleri bizzat realite yalanlamaktadır. Zira daha önce belirtiğimiz Ayhele (ö. 10/631), Müseylime (ö. 12/633), İbnu'l-Mukaffa' (ö. 142/ 579), Mütenebbî (ö. 354/965), Tuleyha (ö. 21/642), Secah (ö. 55/675), Nadr b. Hâris (ö. 2/624), İbnu'r-Râvendî (ö. 293/905) ve el-Ma'arrî (ö. 444/1057) gibi zatlar, Kur'ân'ın benzerini yapmaya girişmiş ve başarısız olmuşlardır.

4. Süyûtî'nin belirttiğine göre, Kur'ân'ın mu'ciz olduğu konusunda icma vardır. Eğer Kur'ân'ın âciz bırakma özelliği olmasaydı, onun mucize olduğu nasıl söylenebilirdi?[351]

5. İnanmayanların meydan okumadan önceki halleriyle sonraki halleri arasında, Yüce Allah'ın mucize olarak Hz. Zekeriya'yı konuşmaktan âciz bırakması gibi muhatapları âciz bırakmamıştır.[352] Dolayısıyla onların Kur'ân'a karşı nazire yetenekleri engellendiği tezi doğru değildir.[353]

6. Sarfe teorisini kabul edenlere göre Arap edebiyatı, Kur'ân nazil olduktan sonra duraklamış, insanların güçleri ellerinden alındıkları için de sürekli zayıflamıştır. Oysa bu doğru değildir. Çünkü Arap dili ve edebiyatı Kur'ân sayesinde her dönemde seçkin diller arasında ön sıralarda yer almıştır.[354]

7. Tehaddi döneminin geçmesiyle Kur'ân'ın i'câzının da son bulması gerekirdi. Oysa Kur'ân'ın i'câzı hala devam etmekte ve sonsuza kadar da devam edecektir. Ayrıca eğer Kur'ân o dönemdeki muhatapları engellemiş olsaydı, çağımızdaki inkârcılar, bu meydan okumaya cevap verme hususunda kesinlikle geri kalmayacaklardı.[355]

---

[350] Rızâ, *Menâr*, 1/161-162.
[351] Süyûtî, *İtkân*, 2/1006.
[352] Meryem 19/10.
[353] Arpa, "İ'câzu'l-Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", 91.
[354] Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 2/324.
[355] Ünver, "Temel Tefsir Yöntemleri", 200.

2. BİLİMSEL TEFSİR EKOLÜ

Kur'ân, tema itibariyle zengin ve kapsamlı bir kitap olduğundan onu anlamak, tefsir ve te'vil etmek için birçok yöntem kullanılmıştır. Tefsirciler Kur'ân'ı tefsir ederken rivâyet ve dirâyet yöntemlerine başvurmuşlardır. Müfessirlerin bir kısmı Kur'ân'ı, Hz. Peygamber'in sünnetine, seleften gelen açıklamalara, Arap diline ve şiirine dayanarak tefsir etmişlerdir. Diğer bir kısmı da bu kaynaklarla birlikte dil edebiyat, mantık, kıyas ve çeşitli ilimlerden de istifâde etmiş ve kendi görüşlerini de aktararak Kur'ân'ı tefsir etmişlerdir.[356]

Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada müfessirlerin ilgisini çeken yönler farklı olmuştur. Müfessirlerin bir kısmı Kur'ân'ın i'râb özelliklerine ilgi duyarken, bir kısmı da ibadet, muamelât ve ceza ile ilgili ahkâm âyetlerine ilgi duymuştur. Onlardan bazıları âyetlerin bir kısmını bâtınî bilgiyle te'vil etmeye çalışırken bazıları da Kur'ân'ın bir hidâyet kitabı, bireysel ve toplumsal sorunlara çözümler üreten bir rehber olduğunu belirtmişlerdir. Müfessirlerin diğer bir kısmı da Kur'ân'daki kevnî âyetleri pozitif bilimlerin verileriyle tefsir etmeye çalışmıştır.

Biz de şimdi Yüce Allah'ın sözlü ve yazılı olmayan kâinat, insan, hayvan ve bitkiler gibi kevnî âyetleri, bilimsel verilerden istifâde ederek yorumlamaya çalışan bilimsel tefsir ekolünün tanımını, doğuşunu, gelişmesini, bilimsel tefsir çalışmalarını, ona karşı çıkanların delillerini verip ve bilimsel tefsirde uyulması gereken hususlar hakkında genel bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

2.1. Bilimsel Tefsirin Tanımı

Bilimsel tefsirin sözlük ve terim anlamına geçmeden önce şu üç hususa değinmek yerinde olacaktır.

1. "Bilimsel tefsir" tamlamasında bulunan tefsir sözcüğünün sözlük ve terim anlamları:

اَلتَّفْسِير/Tefsir sözcüğü, فسر veya سفر kökünden türeyen تفعيل babından gelen bir masdardır. فسر sözcüğü "bir şeyi ortaya çıkarmak, açıklamak ve kapalı bir şeyi açmak" gibi manalara gelmektedir. سفر kelimesi ise "aydınlatmak, ortaya çıkarmak,

[356] Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 1/134.

bir şeyin üzerindeki örtüyü açmak" gibi manalarda kullanılmaktadır. Bundan dolayı kadın yüzünü açtığında سفرت المراة عن وجهها tabiri kullanılmaktadır.[357]

Tefsir sözcüğü, birbirine yakın olan bu iki kelimeden türemiş olabilir. Ancak Hûlî, bu iki kelime arasındaki farkı şöyle açıklamıştır: سفر maddî ve zahirî anlama gelirken, فسر ise manevî bir keşif ve beyân anlamına gelmektedir. Bundan hareketle tefsir kelimesinin سفر'den değil, فسر kökünden türediğini ifâde etmiştir.[358]

Tefsir sözcüğünün yukarıdaki bilgileri dikkate alarak şöyle genel bir tanımını yapmamız mümkündür: Kur'ân ve hadis gibi naslardan, tarih gibi rivâyet ilimlerinden, sarf, nahiv ve belâgat gibi dil bilimlerinden, esbâb-ı nüzûl, muhkem-müteşâbih, has-âmm gibi Kur'ân ilimlerinden, mantık ve fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanılarak Kur'ân'ın açıklanmasını ve ondan hüküm çıkarılmasını konu edinen ilimdir.[359]

2. "İlmî tefsir" ve "bilimsel tefsir" kavramları arasındaki fark:

Arap âleminde genellikle deney ve gözleme dayalı pozitif bilimler anlamında "et-Tefsîru'l-İlmî", "et-Tefsîru'l-'Asrî" veya "et-Tefsîru'l-Fennî" ifâdeleri kullanılmaktadır. Ülkemizde de daha çok "ilmî tefsir" bazen de "fennî tefsir" ifâdeleri kullanılmaktadır. Ancak ülkemizde son yıllarda yayınlanan eserlerde daha çok "bilimsel tefsir" ifâdesi kullanılmaktadır. Çünkü ülkemizde, ilim ve bilim sözcükleri arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. İlim, daha çok dinî ilimlerle, bilim ise genellikle pozitif ilimlerle ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle "bilimsel tefsir" ifâdesinin kullanılmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz.[360]

3. Bilimsel tefsir ile ilmî i'câz kavramları arasındaki fark:

Bilimsel tefsir hareketi ile birlikte ilmî i'câz mefhumu ortaya çıkmış ve Kur'ân'ın mucizeliği bu yöntemle ispatlanmaya çalışılmıştır. Bu iki kavram incelenirken genellikle aynı âyetler ele alındığı halde amaç ve yöntem farkı ortaya

[357] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 5/55; İsfahânî, *Müfredât*, 1140; Zerkeşî, *Burhân*, 2/162.
[358] Emîn el-Hûlî, *et-Tefsîr ma'alimu hayatihi ve menhecuhu'l-yevm* (Mısır: y.y., 1944), 5.
[359] Zerkeşî, *Burhân*, 2/163; Süyûtî, *İtkân*, 2/1189.
[360] Veysel Güllüce, "Kur'ân'a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi", *Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar* (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, 2010), 377; Ahmet Akbaş, *Zağlûl en-Neccâr ile Bilimsel Tefsir Üzerine* (İstanbul: Nida Yayınları, 2017), 13-14.

çıkmaktadır. Birbirine yakın anlamlı bu iki terimin aralarındaki farkı kısaca şöyle açıklayabiliriz:

İlmî i'câz, Hz. Peygamber'in risâletini ispat etme, Kur'ân'ın Yüce Allah'ın kelamı olduğunu tehaddi bağlamında ve Kur'ân'ın i'câzının bir vechi olarak ispat etme anlamında kullanılırken bilimsel tefsir, Kur'ân'daki kevnî âyetleri bilimsel verilerle tefsir etme anlamında kullanılmaktadır.[361]

Bilimsel tefsirin tarifi, bilimsel tefsirin tanımını yapan kişinin bu tefsir anlayışına karşı veya taraftar olmasına göre farklılık arz etmektedir. Çağımızın önemli âlimlerinden biri olan Muhammed Hüseyin ez-Zehebî (ö. 1399/1978) bilimsel tefsiri, "bilimsel kavramları Kur'ân'ın ifâdelerine hakem kılan ve o ifâdelerden çeşitli bilimsel sonuçlar ve felsefî görüşler elde etmeye çalışan tefsir metodu" olarak tanımlamıştır.[362]

Görüldüğü gibi bu tanım aynı zamanda ağır bir tenkidi de ifâde etmektedir. Çünkü "bilimsel kavramları Kur'ân'ın ifâdelerine hakem kılma" tabiriyle, bu tefsiri tercih edenlerin, bilimi Kur'ân'a hâkim kıldıklarını ima etmektedir. Bilimsel tefsire karşı olanların hassasiyetlerine saygı duymakla birlikte, yapılan bu tanımın haksız eleştiriler içerdiğini de söylemek gerekir. Böyle bir tanımın ya taassuptan ya da bilimsel tefsir adına yapılan bazı hatalardan veya abartılı örneklerden kaynaklandığını söylemek mümkündür.[363]

Ülkemizde bilimsel tefsire dair ilk eser yazan Celal Kırca ise bilimsel tefsiri, "Kur'ân'daki kevnî âyetleri tecrübeye dayalı bilim dallarının verileriyle açıklamaya çalışan tefsir" olarak tarif etmiştir.[364]

Bilimsel tefsirin esas ve usulü hakkında ilk Türkçe eser yazan Veysel Güllüce'ye göre ise "bilimsel tefsir, Kur'ân âyetlerini bilimsel veriler ışığında açıklamak, âyetlerdeki bilimsel gerçekleri ortaya çıkararak Kur'ân'ın mucizevî yönlerini göstermektir".[365]

---

[361] Zağlûl Neccâr, *Min âyâti'l-i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Mısır: Mektebetu'ş-Şurûki'd-Devliyye, 2011), 35-36.
[362] Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/417.
[363] Akbaş, *Zağlûl en-Neccâr ile Bilimsel Tefsir Üzerine*, 14-15.
[364] Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'ân'a Yönelişler* (İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1993), 213.
[365] Güllüce, "Kur'ân'a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi", 379.

2.2. Bilimsel Tefsirin Doğuşu

Müfessirler ilk dönemlerde Kur'ân'ı genellikle rivâyet metoduyla tefsir ediyorlardı. Ancak İslâm coğrafyasının genişlemesi, yeni hâdiselerin ve ilimlerin ortaya çıkmasıyla beraber, müfessirler rivâyet yönteminin yeterli olamayacağını anlamışlardı. Bunun üzerine müfessirler, Kur'ân tefsirinde, rivâyet kaynaklarıyla birlikte dil edebiyat, mantık, kıyas ve çeşitli ilimlerden istifâde ederek, kendi görüşlerini de aktararak akla dayalı dirâyet metodunu da kullanmaya başlamışlar.[366]

Zaman içerisinde dirâyet tefsir yönteminden yeni ekoller ortaya çıkmıştır. Bu ekollerden biri, Kur'ân'daki kevnî âyetleri pozitif bilimlerin verileriyle tefsir etmeye çalışan bilimsel tefsir ekolüdür. Bilimsel tefsir ekolü dirâyet tefsirinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Çünkü kevnî âyetleri pozitif bilimlerin verileriyle tefsir etmeye çalışmak, bir tür içtihat ve görüş beyân etmektir. Zaten bilimsel tefsir hareketi müstakil bir ekol haline gelinceye kadar dirâyet tefsirleri içinde yer almış ve gelişmesini sürdürmüştür.[367]

Bilimsel tefsir ekolü, diğer birçok İslâmî ilimle birlikte ilk defa Emeviler zamanında ortaya çıkmış, Abbasîler döneminde başlayan ilim ve tercüme hareketiyle canlanmıştır. Hatta Ebû Ca'fer el-Mansûr (ö. 158/775) ile Harûn Raşîd (ö. 193/809) diğer ilimlerle birlikte bu ilmi de yaymaya çalışmışlardır.[368]

Abbasîler döneminde başlayan ilim ve tercüme hareketi neticesinde âlimlerin bir kısmı bu yolla elde edilen fikir, düşünce ve bilgileri aynen alıp kabul etmiş ve onları dinî inançlarla uzlaştırmaya çalışmışlardır. Diğer bir kısmı da dine aykırı olan düşünceleri tenkit ederek İslâm'ı müdafaa sadedinde görüşler ifâde etmişlerdir. Bu faaliyet neticesinde, İslâm âlimleri Kur'ân'ı daha fazla düşünmeye ve özellikle kevnî âyetleri anlamaya ve mahiyetini araştırmaya çalışmışlardır. İslâm alêminde canlılık ve yeniliğe sebep olan felsefe, fizik, kimya, tıp ve astronomi gibi ilimlerde yüzlerce ilim adamı yetişmiş ve bilimsel tefsir hareketinin başlamasına da önemli bir etken olmuştur.[369]

---

[366] Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 1/221.
[367] Celal Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1982), 52; Mehmet Zeki Doğan - Abdulbaki Güneş, "Tefsir Tarihine Kısa Bir Bakış", *İlahiyat* 2/Haziran (2019), 11-12.
[368] Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 98; Süleyman Gezer, *Kur'ân'ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 123.
[369] Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*, 60-61.

2.2.1. Bilimsel Tefsirin Doğuşunu Etkileyen Faktörler

Bilimsel tefsirin doğuşunu etkileyen sebeplerin başında dinî olanlar gelmektedir. Zaten bilimsel tefsiri savunanlar, görüşlerini genellikle Kur'ân'daki kevnî âyetler, Hz. Peygamber'in hadisleri ve sahâbeden rivâyet edilen bazı sözler üzerinde temellendirmeye çalışmışlardır.[370]

Bilimsel tefsirin doğuşunu etkileyen dini faktörlerin en önemlisi Kur'ân'da bütün ilimlerin veya her şeyin mevcut olduğuna işaret eden şu kevnî âyetlerdir:

1. مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ "*Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp Rablerinin huzuruna getirileceklerdir."*[371]

2. وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ "*Gaybın anahtarları Yüce Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır*."[372]

3. وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ "*Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik*."[373]

Bilimsel tefsiri savunanlar, bu âyetlerin zahirî anlamlarından hareketle, Kur'ân-ı Kerîm'de her şeyin mevcut olduğunu, çıkmış ve çıkacak bütün ilimlerin Kur'ân'da var olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu ekolü savunanların delili sadece yukarıda belirtilen üç âyet değildir. Bu âyetlerle birlikte insan ile ilgili,[374] evren ve diğer varlıklarla ilgili[375] âyetleri de delil olarak getirmişlerdir.

---

[370] Süyûtî, *İtkân*, 2/1025-1026.
[371] el-En'âm 6/38.
[372] el-En'âm 6/59.
[373] en-Nahl 16/89.
[374] et-Târık 86/5-7; el-Mü'minûn 23/12-14; ez-Zümer 39/6.
[375] Yûnus 10/101; Kāf 50/6; en-Nûr 24/43; el-Ğâşiye 88/17-20; en-Neml 27/88; el-Enbiyâ, 21/30; er-Ra'd 13/41.

Ayrıca Kur'ân'daki insanı düşünmeye ve araştırmaya sevk eden,[376] âyetlerle birlikte açık ve dolaylı olarak, ilmî ve fennî konulara, tabiat olaylarına, evrendeki canlı veya cansız varlıklara temas eden[377] âyetler de bilimsel tefsirin doğuşuna neden olmuşlardır.

Bilimsel tefsirin doğuşunu etkileyen dinî faktörlerden bir tanesi de Hz. Peygamber'den Kur'ân'da her şeyin mevcut olduğuna, âyetlerin zâhirî ve bâtınî manaların bulunduğuna dair nakledilen şu hadislerdir:

1. Hz. Ali: Ben Allah Resûlü'nün şöyle dediğini duydum: "Haberiniz olsun bir fitne çıkacak". Ben de: "Ondan kurtuluş nedir?" diye sordum. Buyurdular ki: "Allah'ın kitabıdır. Onda sizden öncekilerin ve sonrakilerin haberi ve aranızda meydana gelecek ahvalin hükmü vardır…"[378]

2. "Kur'ân'ın her kelimesinin zâhir, bâtın, had ve matla' şeklinde dört anlamı vardır"[379]

3. إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ "*Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda aklıselim sahipleri için elbette ibretler vardır"*[380] âyeti hakkında Hz. Peygamber, "bu âyeti okuyup da onun üzerinde tefekkür etmeyene yazıklar olsun" dediği rivâyet edilmiştir.[381]

Bilimsel tefsirin doğuşunu etkileyen dinî faktörlerden bir diğeri de sahâbeden nakledilen şu sözlerdir:

1. İbn Mes'ud: "Kim öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini öğrenmek isterse, Kur'ân'ı çokça tetkik etsin ve araştırsın" demiştir.[382]

2. Yine İbn Mes'ud şöyle demiştir: "Kur'ân yedi harf üzerine nazil olmuştur. Her âyetin bir zâhirî bir de bâtınî vardır."[383]

---

[376] en-Nisâ 4/82; en-Nahl 16/44; el-Kamer 54/17.
[377] İsrâ 17/50; el-Kehf 18/96-97; Yûnus 10/6; el-Zilzâl 99/78; el-Kıyâmet 75/3-4; el-En'am 6/35, 125; el-Hac 22/31; el-Hicr 15/14-15; er-Rahmân 55/ 33.
[378] Tirmizî, *es-Sünen*, "Fedâilu'l-Kur'ân", 14.
[379] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/22; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-Dîn* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.s.), 1/289.
[380] Âl-i İmrân 3/190.
[381] Nâsırüddîn Ebû Sa'îd 'Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1418), 2/54; Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/310.
[382] İbn 'Atıyye, *Muharreru'l-vecîz*, 1/36; Zerkeşî, *Burhân*, 2/171.

3. İbn Mes'ud'un bir diğer sözü de şudur: "Kur'ân'da her ilim bildirilmiş ve bize her şey açıklanmıştır. Fakat bize bildirilen şeyleri anlamaya bizim ilmimiz yetmez."[384]

4. Ebû Bekr b. Mücâhid de şöyle der: "Âlemde ne varsa, mutlaka o Allah'ın kitabında bulunmaktadır."[385]

5. Hz. Ömer ise şu tavsiyede bulunmuştur: "Yönünüzü tayin etmenize yardımcı olan yıldız ilmini öğreniniz." [386]

Bilimsel tefsirin doğuşunu etkileyen önemli faktörlerden biri de aklî ve sosyo-kültürel etkenlerdir. Abbasîler döneminde başlayan ilim ve tercüme hareketi neticesinde, İslâm âlimleri Kur'ân'ı daha fazla düşünmeye ve özellikle kevnî âyetleri anlamaya ve mahiyetini araştırmaya çalışmışlardır. Bu âlimler İslâm'ın temel inanç esaslarına ters düşmeyen konularda, Kur'ân'daki kevnî âyetlerin daha iyi anlaşılması ve Allah'ın kudretinin daha iyi gösterilmesi amacıyla, çağın anlayışı ve terakkisi oranında bilimsel verilerden istifâde ederek açıklamaya çalışmışlardır.

Bu hareket neticesinde kırâat, tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm gibi dinî ilimlerle birlikte, İslâm alêminde canlılık ve yeniliğe sebep olan felsefe, fizik, kimya, matematik, tıp, tarih ve astronomi gibi ilimlerde yüzlerce ilim adamı yetişmiştir. Bu ilim adamları arasında, astronomide el-Birûnî (ö. 443/1051), matematikte el-Hârizmî (ö. 236/850), fizik ve kimyada Câbir b. Hayyân (ö. 159/776), tıpta İbn Sînâ (ö. 428/1307), coğrafyada İbn Bâtûta (ö. 749/1337), tarih felsefesi ve sosyolojide İbn Haldûn (808/1406) gibi şöhretleri İslâm âlemini aşan bilginler vardır.[387]

2.3. Bilimsel Tefsirin Gelişmesi

Bilimsel tefsiri ilk kez derli toplu bir şekilde ele alan ve geliştiren Gazâlî olmuştur. Gazâlî, bu alandaki görüşlerini değişik eserlerinde açıklamıştır. En meşhur eseri olan *"İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*"in آداب تلاوة القران babının dördüncü bölümünde,

---

[383] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/22; Zerkeşî, *Burhân*, 2/170.
[384] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İklîl fi istinbâti't-tenzîl*, thk. Seyfeddin Abdülkādir el-Kâtib (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1981), 12; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/420.
[385] Süyûtî, *İtkân*, 2/1027.
[386] Muammed Yusuf Kandehlevî, *Hadislerle Hz. Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*, çev. Yaşar Erol vd. (İstanbul: Cümle Yayıncılık, 1976), 4/1540.
[387] Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*, 60-61.

Kur'ân'ın sadece Hz. Peygamber'den gelen rivâyetlerle iktifa edilerek tefsir edilmesinin tutarsız olduğunu, sahâbenin nakillerle yetinmediğini, Kur'ân'ın kapsadığı ilimlerin ve manaların çeşitliliğini sadece nakil ile değil akılla da yorumlanması gerektiğini vurgulamıştır. Gazâlî, Hz. Peygamber'den ve İbn Mes'ûd'den "Kur'ân'ın her kelimesinin zâhir, bâtın, had (helâl ve haram) ve matla' (va'd ve vaîd) şeklinde dört anlamı vardır" sözünü nakletmiştir.[388]

Bize göre mübalağa gibi görünen fakat Gazâlî'nin kabul ettiği ve bazı âlimlere isnat ettiği her bir âyetin 60.000 manası olduğunu ve açıklanmayan manaların daha çok olduğunu söylemesidir. Gazâlî, diğer bazı âlimlerin ise Kur'ân'da 77.200 ilmin var olduğunu aktarmıştır. Ona göre bu sayı Kur'ân'da bulunan kelimelerin sayısıdır. Aynı zamanda Gazâlî, Kur'ân'daki her bir kelimenin ayrı bir ilim olduğunu ve her birinin de zâhir, bâtın, had ve matla' şeklinde dört katına çıktığını söylemektedir.[389]

Meseleyi ayrıntılı bir şekilde izah eden Gazâlî'ye göre Kur'ân, Allah kelamı olduğu için, kelimelerin manalarında kesret, tenevvü, derinlik ve evrensellik vardır. Çünkü ona göre yeryüzündeki bütün ilimler Allah'ın fiil ve sıfatlarının yansımalarıdır. Allah'ı gereği gibi tanımak için de bütün ilimlerin bilinmesi gerekmektedir. Kur'ân, O'nun fiil ve sıfatlarını güzel bir şekilde açıklamaktadır. Gazâlî bu konuyu âyetlerden, hadislerden ve sahâbe sözlerinden delil getirerek ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir.[390]

Gazâlî, *"İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*" isimli eserinden ilimleri kaynağına göre şer'î (dinî) ve gayri şer'î olmak üzere ikiye; şer'î olmayan ilimleri de mahmûd, mezmûm ve mübah olmak üzere üç kısma ayırmıştır.[391]

Gazâlî'nin *"İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*"den sonra yazdığı ve bilimsel tefsir metoduna kaynak olacak birçok hususa değindiği "*Cevâhiru'l-Kur'ân*" adlı eserinde, "bütün ilimlerin Kur'ân kaynaklı olduğunu, Kur'ân'ın eşsiz inci ve mercanları bulunduran uçsuz bucaksız bir okyanusa benzediğini" ifâde etmiştir.[392]

---

[388] Gazâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-Dîn*, 1/289.
[389] Gazâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-Dîn*, 1/289.
[390] Gazâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-Dîn*, 1/289-293.
[391] Gazâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-Dîn*, 1/16.
[392] Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî, *Cevâhiru'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi'l-'Ulûm, 1985), 21-22.

Gazâlî, bu eserinde Kur'ân ilimlerini kabuk ve öz olmak üzere iki gruba ayırmaktadır.[393] Kur'ân'dan çıkan tıp, yıldız, astronomi, hayvanat, teşrih ve sihir gibi ilimleri ele aldıktan sonra, bunların ötesinde daha sayılamayacak kadar ilimlerin olduğunu ve onları ancak uzmanların bilebileceklerini ifâde etmiştir.[394]

Gazâlî, güneş ve ayın hareketini, gece ve gündüzün oluşunu en iyi şekilde, ancak yeryüzü ve gökyüzünün terkibini bilen âlimlerin bilebileceğini söylemiştir. Aynı zamanda o,

يَاأَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ

"*Ey insan! Yüce Rabbin hakkında seni yanıltıp aldatan ne oldu? 0 Rabbin ki seni yarattı, seni insan olarak şekillendirdi ve seni dengeledi*."[395] âyetlerinin tefsirinde, insan azasının zâhirini, bâtınını, sayısını, çeşidini, hikmetlerini ve faydalarını bilen kimselerin bu âyetlerin gerçek anlamını anlayabileceğini ileri sürmüştür.[396]

Gazâlî'den sonra, bilimsel tefsire yer veren âlimlerden biri de İslâm düşünürü ve filozofu İbn Rüşd'dür (ö. 595/1198). İbn Rüşd, vahiy ile evrenin kaynağının bir olduğunu, ikisi arasında çelişkinin olmadığını, vahyin evreni tanıttığını belirterek,[397] zamanındaki bilimsel verilerle Kur'ân'daki kevnî âyetlerden bazılarını yorumlamaya çalışmıştır.

İbn Rüşd'den sonra, Kur'ân'ı bilimsel tefsir anlayışına göre ilk defa bir tefsir kitabında ele alan ve zamanındaki bilimsel verilerinden de istifâde eden ilk müfessir Râzî olmuştur. Her ne kadar bilimsel tefsiri derli toplu bir hale getirip merkezileştiren ve bu alanda ilk eser yazan Gazâlî ise de tefsir kitabında ilk defa bu metodu tatbik eden ve Kur'ân'ı baştan sona kadar tefsir eden Râzî olmuştur.[398]

Râzî, meşhur *"Mefâtîhu'l-Ğayb"* adlı tefsirinde Kur'ân âyetlerini ayrıntılı ve sistemli bir şekilde tefsir etmiş, kevnî âyetler üzerinde durmuş, yaşadığı dönemin ilmî görüş ve nazariyelerini de dikkate alarak âyetleri yorumlamaya çalışmıştır. Râzî,

[393] Gazâlî, *Cevâhiru'l-Kur'ân,* 36-38.
[394] Gazâlî, *Cevâhiru'l-Kur'ân,* 44.
[395] el-İnfitâr 82/6-8.
[396] Gazâlî, *Cevâhiru'l-Kur'ân,* 46.
[397] Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *el-Keşfu 'an menâhici'l-edille fi 'akâidi'l-mille* (Beyrut: Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabîyye, 1998), 152.
[398] Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler,* 72.

kelamcı olarak şöhret bulmasına rağmen, tefsirinde felsefe, fıkıh, akâid ve tasavvuf konularına da yer vermiş ve astronomiye dair bazı âyetleri yaşadığı dönemin kozmoloji bilgilerine göre açıklamaya çalışmıştır.

Râzî, Kur'ân'da çokça tekrarlanan gökyüzü, yeryüzü, insan ve hayvanat âlemi hakkında kevnî âyetlerin genelinde, meseleler ve bölümler başlığı altında ilgili konuları ayrıntılı bir şekilde açıklamış ve onları kendi döneminin bilimsel verilerinden istifâde ederek yorumlamaya çalışmıştır. Meselâ, Kehf sûresindeki حَتَّى إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ "*Nihayet güneşin battığı yere varınca, onu kara bir balçıkta batar buldu*"[399] âyetini tefsir ederken dünyanın yuvarlak olduğunu, gökyüzünün de onu tam kuşattığını ifâde etmiştir.[400] Aynı zamanda bazılarının وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ "*yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?*"[401] âyetini delil göstererek dünyanın yuvarlak olmadığına dair deliller getirdiklerini, fakat delillerinin yetersiz olduğunu ifâde etmiştir. Yeryüzünün "yayılmasını" da "son derece büyük olan bir yuvarlağın her parçası düz gibi görünür" şeklinde açıklamıştır.[402]

Râzî, dünyanın yuvarlak olduğunu kabul etmiş bununla beraber dünyanın dönmediğini de iddia etmiştir. Bu teori, Aristo (m.ö. 322) ve Batlamyus'un (ö. 165) astronomi ile ilgili teorileridir. Râzî, onların döneminin anlayışı olarak kabul edilen bu nazariyeden etkilenmiştir denilebilir. Râzî, ilgili âyeti tefsir ederken الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً "*Rabbiniz ki sizin için yeri döşek, göğü bina kılmıştır"*[403] dünyanın dönmediğini, tam tersine sabit olduğunu yaptığı şu değerlendirmeyle ispatlamaya çalışmıştır:

"Eğer dünya hareket ederse, düz veya yuvarlak bir şekilde hareket etmesi gerekir. Düz olarak hareket edecekse bizim için mutlak bir yatak olmayacaktır. Yuvarlak olarak hareket edecekse ondan tam olarak faydalanılmayacaktır. Örneğin, dünya hareketi doğuya, insan da batıya doğru hareket etse, yerkürenin hareketi daha

[399] el-Kehf 18/86.
[400] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21/496.
[401] el-Gāşiye 88/20.
[402] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/145.
[403] el-Bakara 2/22.

hızlı olduğundan, insanın olduğu yerde kalması ve gitmek istediği yere gitmesinin imkânsız olması gerekirdi". Râzî bu sebeplerden dolayı dünyanın dönmediğini, tam tersine sabit olduğunu ifâde etmektedir.[404]

Râzî'nin bilimsel tefsir anlayışı çağdaş muhalifleri tarafından tenkit edildiği gibi, vefatından sonra da onun bu tarz tefsir anlayışını tenkit edenler olagelmiştir. Ebû Hayyân, tefsir ilmi için gerekli olmayan birçok şeyi tefsirinde topladığı için Râzî'yi eleştirmiş ve bazı âlimlerin de onun tefsiri için: "Onda tefsir dışında her şey vardır" dediklerini nakletmiştir.[405]

Reşîd Rızâ da tefsirinde önceki milletlerden gelen matematik ve tabiat gibi ilimleri nakletmek ve Yunan astronomisi gibi ilimleri de tefsirine ilave etmek suretiyle insanları, Kur'ân'ın asıl hedefinden uzaklaştırdığını iddâ ederek Râzî'yi eleştirmiştir.[406]

Râzî'nin ardından bilimsel tefsirin en önemli savunucularından biri olan Mürsî, Kur'ân'daki ilimleri ve sanatları ele almış, Kur'ân'ın geçmiş ve gelecek bütün ilimleri kendisinde toplayan bir kitap olduğunu ifâde etmiştir. İbn 'Abbâs'ın "Şayet devemin yularını kaybedersem, onu mutlaka Allah'ın kitabında bulurum" sözünü de naklettikten sonra, Kur'ân'dan kaynaklandığını düşündüğü ilimleri ve çeşitlerini zikretmiş ve bunlara ilaveten Kur'ân'ın tıp ve geometri gibi sonradan ortaya çıkacak ilimleri de kapsadığını söylemiştir.[407]

Süyûtî'nin belirttiğine göre, Mürsî, Kur'ân'da çeşitli sanatlara işaret eden şu âyetleri örnek olarak vermiştir: Tıp,[408]geometri,[409] terzilik,[410] marangozluk,[411] dokumacılık, sanayii,[412] tekstil,[413] ziraatçılık,[414] dalgıçlık,[415] kuyumculuk,[416]

[404] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/336.
[405] Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 1/551.
[406] Rızâ, *Menâr*, 1/8.
[407] Süyûtî, *İtkân*, 2/1027-1028; Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*, 82.
[408] el-Furkân 25/67; en-Nahl, 16/69.
[409] el-Mürselât 77/30.
[410] el-A'râf 7/22.
[411] Hûd 11/ 37.
[412] en-Nahl 16/92.
[413] el-Ankebût 29/41.
[414] Vâkıa 56/63.
[415] Sâd 38/37; en-Nahl 16/14.
[416] el-A'râf 7/148.

camcılık,[417] seramik,[418] gemicilik,[419] fırıncılık,[420] boyacılık,[421] atıcılık.[422] Evrende var olan her şeyin, Kur'ân'da mevcut olduğunu ifâde eden Mürsî, bu gerçeği مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ "*Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."*[423] âyeti ile izah etmeye çalışmıştır.[424]

Kur'ân'ı ilimlerin kaynağı olarak gören, onun bütün ilimlere şamil olduğunu belirten âyet, hadis ve sahâbe sözlerini ve özellikle Mürsî'nin ilmî tefsir anlayışını yansıtan örnekleri nakleden Süyûtî de bilimsel tefsiri savunan âlimlerden biri olmuştur. Tefsir kitaplarında âyetlerin bilimsel yönüne değinmeyen Süyûtî'nin "*el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân" ve "el-İklîl fi İstinbâti't-Tenzîl*" adlı eserlerinde bilimsel tefsiri kabul ettiğini görmekteyiz.[425]

Bilimsel tefsir ekolü Süyûtî'den sonra XIX. asra kadar bir duraklama devrine girmiştir. Bu dönemdeki âlimler Gazâlî ve Râzî'den nakiller yapmakla yetinmişlerdir. Kâtip Çelebî (ö. 1068/1657), İbrahim Hakkı (ö. 1186/1772), Hint'li Molla Kudsî (ö. 1262/1846) ve Halil Rahmî (ö. 1265/1848) gibi bazı âlimler tarafından bilimsel tefsir anlayışı canlandırılmaya çalışılmışsa da bunlar münferit birer hadis kalmaktan öteye geçememiştir.[426]

2.4. XIX. Asırdan Günümüze Kadar Bilimsel Tefsir Çalışmaları

Süyûtî'den sonra uzun süren durgunluk döneminin ardından, XIX. asırda Batı'daki bilim ve teknolojinin gelişmesi ve İslâm dünyasındaki uyanışın ardından bilimsel tefsir hareketi yeniden canlanmıştır. Bu uyanışın neticesinde, Kur'ân'daki çeşitli ilimlere ait olduğu düşünülen âyetler bir araya getirilerek bilimsel verilerle kıyaslanmaya çalışılmış ve Kur'ân'ın bu ilimlerle olan münasebeti araştırılmaya başlanmıştır. Bilimsel tefsir hareketi, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren tefsir

[417] en-Neml 27/44.
[418] el-Kasas 28/38.
[419] el-Kehf 18/79.
[420] Yûsuf 12/36.
[421] el-Bakara 2/138.
[422] el-Enfâl 8/17,60.
[423] el-En'âm 6/38.
[424] Süyûtî, *İtkân*, 2/1027-1028.
[425] Süyûtî, *İtkân*, 2/1025-1033; Süyûtî, *İklîl*, 11-12.
[426] Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*, 113.

ilminin parlayan yüzü olmuş, bilim ve teknolojinin akıl almaz bir hızla ilerlediği asrımızda ise önemini ve etkisini daha da arttırmıştır.[427]

Bilimsel tefsirin XIX. yüzyıldaki ilk muharriki ve bu alanda yazılan ilk eser, İskenderânî'nin "*Keşfu'l-Esrâri'n-Nûraniyyeti'l-Kur'âniyye fî mâ Yete'alleku bi'l-Ecrâmi's-Semâviyye ve'l-Ardiyye ve'l-Hayvânât ve'n-Nebâtât ve'l-Cevâhiri'l-Ma'deniyye*" adlı eseridir. Üç ciltten oluşan bu eserde yer, gök, insan, hayvan, bitki ve madenlerin yaratılışı ve onların karakterinden bahsedilmektedir.

İskenderânî, bu eserin yazılış nedenini şöyle açıklamaktadır:

"1290/1873 yılında Şam'da Hıristiyan doktorların toplantılarına katılmıştım. Bu doktorlar, taş kömürünün oluşumunu ele alarak, onu Tevrat ve İncil'de aramaya başladılar. Aradıklarını Tevrat ve İncil'de bulamayınca, bunun Kur'ân'da olup olmadığını bana sordular. Bunun üzerine onlara gücümün yettiği kadar anlattım. Daha sonra yoğun bir çaba ve gayretle âlimlerin sözlerini araştırdım, fesâhat ve belâgat ehlinin meselelerini inceledim, tefsir ve tıp kitaplarından istifâde ettim. Taş kömürünün oluşumu üzerinde durduktan sonra çabam arttı, yer, gök, insan, hayvan, bitki ve madenlerin nasıl meydana geldiklerini açıkladım ve bu eseri yazdım".[428]

İskenderânî, aynı zamanda kendi branşı da olan tıbbın konularından insanın yaratılışı, büyümesi, gelişmesi ve yaşaması ile ilgili âyetleri incelemiş ve birçok öneride bulunmuştur.[429] O, tıbbın yanı sıra bitki,[430] yeryüzü, tabiat olaylarını ve evrende meydana gelen diğer olayları[431] ayrıntılı bir şekilde ele almış ve onları zamanındaki bilimsel verilerle izah etmeye çalışmıştır.

İskenderânî'den sonra bilimsel tefsirin savunuculuğunu yapan, Kur'ân'ı شمس العلوم وكنز الحكم "ilimlerin güneşi ve hikmetlerin hazinesi" olarak[432] niteleyen, Kevâkibî gelmektedir. O, bu konudaki görüşlerini değişik gazetelerde yazdığı makalelerle

[427] Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/435; Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*, 113.
[428] Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî, *Keşfu'l-esrâri'n-nûraniyyeti'l-Kur'âniyye fî mâ yete'alleku bi'l-ecrâmi's-semâviyye ve'l-ardiyye ve'l-hayvânât ve'n-nebâtât ve'l-cevâhiri'l-ma'deniyye* (Mısır: el-Matbû'u'l-Vehbîyye, 1297), 1/3.
[429] İskenderânî, *Keşfu'l-esrâri'n-nûraniyyeti'l-Kur'âniyye*, 1/12-98.
[430] İskenderânî, *Keşfu'l-esrâri'n-nûraniyyeti'l-Kur'âniyye*, 3/1-284.
[431] İskenderânî, *Keşfu'l-esrâri'n-nûraniyyeti'l-Kur'âniyye*, 2/1-343.
[432] Abdurrahmân el-Kevâkibî, *Tabâi'u'l-istibdâd ve mesâiri'u'l-isti'bâd* (Kahire: Kelimât 'Arabiyye, 2011), 32.

yansıtmaya çalışmış ve daha sonra bu makalelerini bir kitap haline getirerek, 1318/1900 yıllarında Mısır'da *Tabâi'u'l-İstibdâd ve Mesâiri'u'l-İsti'bâd*" adıyla neşretmiştir.[433]

Kevâkibî, bu eserinde Kur'ân'ın bilimsel i'câzının وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ "*Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.*"[434] âyetinden açıkça anlaşıldığını, Kur'ân'ın bütün ilmî teorilere şamil olduğunu, zaman ilerledikçe Kur'ân'daki kevnî âyetlerin daha iyi anlaşılacağını ve bu durumun ise Kur'ân'ın i'câzına has bir durum olduğunu ifâde etmiştir. Amerikalı ve Avrupalı bilim adamları tarafından keşfedilen gerçeklerin Kur'ân-ı Kerîm'de açık veya dolaylı bir şekilde bulunabileceğine işaret ederek Kur'ân'da astronomi, fizik ve tıp gibi bilimlere ait birçok örnekler vermektedir.[435]

Zannedildiği gibi وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ "*Sürü sürü kuşlar salmadı mı?"*[436] âyetindeki طَيْرًا kelimesini ilk kez bilimsel şekilde mikroplar olarak tefsir eden kişi Abduh değil,[437] Kevâkibî'dir.[438] Zira Kevâkibî, Abduh'tan yaklaşık üç yıl önce böyle bir iddiada bulunmuş, onun bu eseri İslâm dünyasında Abduh'un tefsiri kadar tanınmadığından insanların dikkatini çekmemiştir.[439]

Kevâkibî'den sonra, bilimsel tefsir hareketinin öncülüğünü yapanlardan biri de Osmanlı devletinde birçok idarî görevi ifa eden ve "*Serâiru'l-Kur'ân"* adlı eserinde astronomi ile alakalı yetmiş kadar bilimsel âyeti bir araya getirerek çağının bilimsel verileriyle tefsir eden Muhtar Paşa'dır. Onun "*Serâiru'l-Kur'ân"* adlı eseri alanında önemli ve ciddi olduğundan modern dönemin meşhur âlimlerinden biri olan Râfiî tarafından takdir ile karşılanmıştır.[440]

1937 yılında vefat eden Mısırlı büyük âlim Râfiî de "*İ'câzu'l-Kur'ân*" adlı eserinde Kur'ân'ın bilimsel tefsir metodu ile ilgili özel bir bölüm açmış ve konuya

---

[433] Kevâkibî, *Tabâi'u'l-istibdâd ve mesâiri'u'l-isti'bâd*, 8.
[434] el-En'âm 6/59.
[435] Kevâkibî, *Tabâi'u'l-istibdâd ve mesâiri'u'l-isti'bâd*, 32-33.
[436] el-Fîl 105/3.
[437] Dücane Cündioğlu, "Tefsirde Helenizm: Bilimsel Tefsir Zaafı ve Eleştirisi" 4/Güz (1993), 165.
[438] Kevâkibî, *Tabâi'u'l-istibdâd ve mesâiri'u'l-isti'bâd*, 33.
[439] Abdurrahman Ateş, "Geçmişten Günümüze Bilimsel Tefsir Okulu", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/4 (2002), 124.
[440] Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 106.

dair görüşlerini açıklamıştır. Râfiî'nin bu meşhur eserinin mukaddimesinde âlimlerin bir kısmı şöyle bir iddiada bulunmuştur:

"Her Müslümana nasıl bir Kur'ân gerekli ise onun yanında bu kitabın bulunması da aynı şekilde gereklidir."[441]

Râfiî bu eserinde, Kur'ân'ın ilimlerle olan münasebetini ele almış ve سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ "*Onun gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz. Rabbinin her şeye tanıklık etmesi (onlar için) yeterli değil midir?"*[442] âyetinden hareket ederek Kur'ân'ın bütün ilimleri kapsadığını ileri sürmüştür.[443]

Süyûtî'den sonra durma noktasına gelen bilimsel tefsir ekolünün çağımızdaki en büyük temsilcisi ve savunucusu Tantâvî Cevherî olmuştur. Tantâvî Cevherî, önce "*et-Tâcu'l-Murassa' bi-Cevâhiri'l-Kur'âni ve'l-'Ulûm*" adlı eseri yazmıştır. Daha sonra 1925 yılında yazımı tamamlanan ve kendisine yazımı ilham yoluyla emredildiğini ve ezilmişlerin kurtuluşuna vesile olacağını iddia ettiği,[444] "*el-Cevâhir fi Tefsîri'l-Kur'ân"* adlı 25 ciltlik tefsirini yazmıştır. Tantâvî Cevherî, bu eseri ile bilimsel tefsir ekolünü zirveye ulaştırmıştır.[445]

Tantâvî Cevherî'den önceki müfessirler, eserlerinde yeri ve sırası geldikçe bilimsel tefsir metodunu kullanmış, Tantâvî Cevherî ise Kur'ân'ın tamamını bilimsel tefsir metoduna göre tefsir eden ve kevnî âyetler ile pozitif bilimlerin uzlaşmasını açık bir şekilde ortaya koyan ilk müfessir olmuştur.[446]

Tefsirini "letâif" ve "cevâhir" başlıkları altında[447] uzun bölümlere ayıran Tantâvî Cevherî, Müslümanların ihtiyacı olan itikat, hukuk, ahlâk ve ahkâm hakkındaki âyetleri klasik yöntemlerle tefsir etmiş, kevnî âyetleri de kendi

[441] Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 19.
[442] Fussile t 41/ 53.
[443] Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 94-104.
[444] Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'ân* (Mısır: Matba'atu Mustafa el-Bâbî, 1350), 1/3.
[445] Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/441-444; Mehmet Suat Mertoğlu, "Tantâvî Cevherî", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/579-580.
[446] Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*, 116.
[447] Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'ân*, 1/92-93.

zamanındaki bilimsel verilerden istifâde ederek ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir.[448] Genellikle ansiklopedik bilgilerin yer aldığı bu tefsirde, uzayda bulunan cisimler ile ilgili fotoğraflar,[449] grafik ve şemalar bulunmakta, aynı şekilde bitki[450] ve hayvanlarla[451] ilgili âyetlerin tefsirinde de onların resimlerinden birçok örnek bulunmaktadır.

Tantâvî Cevherî, Allah'ın kâinat ve kelâmî olmak üzere iki kitabı olduğunu ve bu iki kitabın birbiriyle uyumlu olduğunu[452] ifâde ettikten sonra, Kur'ân'daki evrenle ilgili kevnî âyetlere gereken önemin verilmediğinden yakınarak şöyle demiştir:

"Kur'ân'da fıkıh ile ilgili 150 âyet, bilim ve fenle alakalı ise 750 âyet bulunmaktadır.[453] Hal böyle iken, Müslüman âlimler fıkıh ilminde on binlerce kitap yazdılar, ancak neredeyse her sûrede bulunan kevnî âyetlere gereken önemi vermediler. Müslümanların âyetleri az olan bir alanda başarılı olmaları, âyetleri çok olan başka bir alanda yetersiz kalmaları akla ve şeriata uygun mudur? Atalarımızın fıkıh alanında önde oldukları gibi bizim de evren biliminde başarılı olmamız gerekir. Müslümanların ilerlemeleri için bunu yapmalıyız."[454]

Tantâvî Cevherî, Müslümanların varlıklarını sürdürebilmeleri ve düşmanlarına galip gelebilmeleri için kâinat ilmini iyi bilmeleri gerektiğini ifâde etmiştir. Matematik ilminin sadece bir bölümü olan ferâiz ilmi, farz-ı kifâye olduğu halde bu ilimle uğraşanların neden Allah'ın büyüklüğüne ve kudretine delâlet eden ve aynı zamanda farz-ı ayn olan matematik gibi müspet ilimlerle uğraşmadıklarını hayretle ifâde etmektedir.[455]

"*el-İslâm ve't-Tıbbu'l-Hadîs"* adlı eserin yazarı Dr. Abdülazîz İsmâîl (ö. 1357/1942), başta tıp olmak üzere ilmî konuları ele alarak bilimsel tefsir geleneğinde yerini almıştır. İsmâîl, Ezher Dergisinde neşrettiği makalelerini bir araya getirerek bu kitapta toplamıştır. Kur'ân'ın bir geometri, tıp ve astronomi kitabı olmadığını, ama

[448] Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'ân*, 1/3.
[449] Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'ân*, 4/77.
[450] Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'ân*, 12/56.
[451] Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'ân*, 12/57.
[452] Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'ân*, 5/14.
[453] Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'ân*, 1/3.
[454] Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'ân*, 3/19.
[455] Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'ân*, 3/19.

bu ilimlere bazen işaret ettiğini ve bu ilimler öğrenmeden Kur'ân'ın gerçek manada anlaşılamayacağını ifâde etmiştir.[456]

Abduh,[457] Reşîd Rızâ,[458] ve Merâğî[459] gibi diğer bazı müfessirler de bilimsel tefsir anlayışından etkilenmiş ve Kur'ân'ın bazı âyetlerini bilimsel verilerden istifâde ederek yorumlamaya çalışmışlardır.

Bilimsel tefsir ekolünün karşısında olmasına rağmen Kutub[460] ve Mevdûdî[461] gibi bazı müfessirler de bilimsel verileri ve tespitleri eserlerinde kullanmış ve bazı kevnî âyetleri çağının pozitif bilimlerinden istifâde ederek ayrıntılı bir şekilde açıklamışlardır.

Ülkemizde ise Elmalılı,[462] Ateş[463] ve Kırca[464] gibi bazı müfessirler de evren ile ilgili âyetlerin genelinde, bilimsel verilerin Kur'ân'la olan uygunluğunu ispatlamaya çalışmışlar ve kendi zamanlarındaki bilimsel verilerden yararlanarak kevnî âyetleri tefsir etmişlerdir.

XX. asırda yazılan tefsirlerin genelinde, bilimsel tefsir örneklerine rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra, bilimsel tefsir metodunu savunanlar bu görüşlerini tefsir kitapları dışında, müstakil eserler, risaleler ve akademik çalışmalarla ortaya koymuşlardır. Türkiye'de bu alanda ilk çalışmayı Celal Kırca yapmıştır. Kırca doktora tezi olarak hazırladığı çalışmasını *"Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler,* adıyla yayınlamıştır. Daha sonra *"Kur'ân-ı Kerîm ve Fen Bilimleri", "İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'ân'a Yönelişler"* ve *"Kur'ân ve Bilim"* adlı eserlerini yazmıştır.

Türkiye'de bilimsel tefsir alanında yapılan çalışmalar yetersiz ve zayıf bir şekilde devam ederken, Arap dünyasında ise bu konuda birçok eser yazılmıştır. XIX. yüzyıldan günümüze kadar bilimsel tefsir hakkında telif edilen çalışmaların

---

[456] 'Abdülazîz İsmâ'îl, *el-İslâm ve't-tıbbu'l-hadîs* (Mısır: Matbû'ul-'İtimâd, 1938), 1-4.
[457] Muhammed Abduh, *Tefsîru cüz'î 'Amme* (Mısır: el-Cem'yyetü'l-İslâmiyyetü'l-Hayriyye, 1341), 158.
[458] Rızâ, *Menâr,* 1/206-209.
[459] Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî,* 1/5,18.
[460] Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân* (Kahire: Dâruş-Şurûk, 1992), 4/2376.
[461] Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 3/275;4/292.
[462] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 2007), 4/51-54; 6/545-548.
[463] Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995), 3/1303.
[464] Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'ân'a Yönelişler,* 213.

neredeyse tamamı Arap alêminde neşredilmiştir. Özellikle Tantâvî Cevherî'den sonra bu alanda pek çok eser yazılmış ve bu eserlerin sayısı her geçen gün artmaktadır.

Bilimsel tefsir alanında inceleme imkânı bulduğumuz ve istifâde ettiğimiz yukarıdaki eserler dışında şu çalışmalar da yapılmıştır:

1. Muhammed Abdullah eş-Şarkâvî, *el-Kur'ân ve'l-Kevn.*

2. Yusuf Mürüvve, *el-'Ulûmu't-Tabi'iyye fi'l-Kur'ân*.

3. Muhammed Cemâluddin el-Fendî, *Allah ve'l-Kevn.*

4. Seyyid el-Cümeylî, *el-İ'câzu't-Tıbbî fi'l-Kur'ân*.

5. Hanefî Ahmed, *el-Kur'ân Yenbû'u'l-'U'lûm ve'l-'İrfân*.

6. Sâmî Ahmed el-Mevsılî, *el-İ'câzu'l-'İlmyu fi'l Kur'ân*.

7. Beşir et-Türkî, *Lillâhi'l-'İlm.*

8. Abdurrahman Sa'd, *Âyâtü'l-İ'câzi'l-'İlmî min Vahyi'l-Kitâb ve's-Sünne*.

9. Halîl İbrahîm Ebû Ziyâb, *Zâhiratu't-Tefsîri'l-'İlmî li'l-Kur'âni'l-Kerîm.*

10. Muhammed Sa'îd es-Süyûtî, *Mu'cizât fi't-Tıbbi'n-Nebiyyi'l-'Arabî Muhammed sallahu 'aleyhi ve's-sellem.*

11. Abdüsselâm Hamdân, *el-İ'câzu'l-'İlmî fi Kur'âni'l-Kerîm.*

12. Mehmet Aydın, *Müsbet İlim ve Allah*.

13. Faruk Yılmaz, *Hücreden Allah'a.*

1. Mehmet Eminoğlu, *Kur'ân Işığında Kâinat ve Göklerin Fethi*.

2.5. Bilimsel Tefsire Karşı Çıkanlar

İnsanlık tarihinde meydana gelen her düşüncenin ve hareketin destekleyenleri olduğu gibi, ona karşı çıkanlar da olmuştur. Aynı şekilde destekleyenler ve karşı çıkanlar arasında ifrat ve tefrite düşenler de olmuştur. Bunun gibi bilimsel tefsir ekolü de doğuşundan günümüze kadar onu savunan ve uygulayanlar olduğu gibi ona karşı çıkanlar da olmuştur.

Bilimsel tefsire karşı çıkanların başında meşhur fâkih ve usûlcü Endülüslü Ebû İshâk İbrahim b. Mûsa eş-Şâtıbî (ö. 790/1388) gelmektedir. Bilimsel tefsir

metodunu şiddetli bir şekilde eleştiren Şâtıbî, görüşlerini "*el-Muvâfakât"* adlı eserinde şöyle dile getirmiştir:

"Allah, İslâm şeriatını okuma yazma bilmeyen Araplara göndermiştir. Allah Araplara onlar gibi ümmî bir peygamberi onların anlayacakları bir dil ile göndermiştir. Kur'ân onların aşina oldukları hususlar dışına çıkmamıştır. Onların anlayamayacağı şeylerin Kur'ân'da bulunması ise "teklif-i mâ lâ yutâk" olduğu için mümkün değildir. Birçok insan pozitif bilimleri, mantık, matematik ve ilm-i hurûf gibi öncekilerin ve sonrakilerin bütün ilimlerini Kur'ân'a isnat ettikleri için haddi aşmışlardır. Selef-i sâlihîn olan sahâbe, tâbiîn ve onlara uyan âlimler, Kur'ân'ı ve onun ihtiva ettiği ilimleri en iyi bilen kimseler olmalarına rağmen, onlardan Kur'ân'ın bütün ilimleri kapsadığına dair herhangi bir söz varid olmamıştır. Şayet bu konuda onların bir görüşü olsaydı, bize ulaşırdı. Ne var ki selef-i sâlihten bize, bu hususta herhangi bir şey ulaşmamıştır. Bu da ilmî tefsiri savunanların ileri sürdüğü, Kur'ân'da bütün ilimlerin mevcut olduğu iddiasının doğru olmadığını göstermektedir. Şu var ki Kur'ân bazı ilimleri ihtiva eder, ancak bunlar Kur'ân'ın indiği dönemdeki Arapların bildikleri ilimlerdir. Arapların bilmediği ilimler ise Kur'ân'da bulunmamaktadır. Kur'ân'da var olan bir şeyi inkâr etmek caiz olmadığı gibi, Kur'ân'da olmayan bir şeyi onda var olduğunu söylemek de caiz değildir. Dolayısıyla Kur'ân'ın anlaşılması için Arapların bildiği ilimlerle yetinmek gerekir. Kim bundan başka bir anlayışla Kur'ân'ı yorumlamaya yeltenirse, Kur'ân'ın hakikatinden uzaklaşmış, Allah ve onun elçisine de yalan isnat etmiştir".[465]

Şâtıbî, bilimsel tefsiri savunanların delil gösterdikleri *"Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik."*[466] âyetinden maksadın teklif ve ibadet olduğunu ileri sürmüş, *"Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp Rablerinin huzuruna getirileceklerdir."*[467] âyetindeki "kitap" tan maksadın ise levh-i mahfuz olduğunu ifâde etmiştir. Ayrıca o bu konu ile ilgili seleften nakledilen rivâyetlerin sahih olmadığını iddia etmiştir.[468]

---

[465] Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî eş-Şâtıbî, *Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân (b.y.: Dâru bin 'Affân, 1997), 2/27-31.
[466] en-Nahl 16/89.
[467] el-En'âm 6/38.
[468] Şâtıbî, *Muvâfakât*, 2/29-30.

Şâtıbî'nin bu görüşlerini olduğu gibi kabul eden Zehebî de bilimsel tefsiri lügat, belâgat ve itikat açısından eleştirmektedir:

1. Lügat Yönünden: Kur'ân'daki kelimeler kullanıldığı günden günümüze kadar aynı manada kullanılmamıştır. Hayatın değişmesiyle kelimelerde de değişiklikler olmuştur. Kur'ân'ın ilk muhatapları olan Araplar, bu kelimelerin geldiği manaların bir kısmını biliyorlardı, bir kısmını da bilmiyorlardı. Kur'ân lafızlarını, nüzûl dönemindeki muhatapların bilmediği yeni birtakım anlam ve terimlere hamletmek doğru olur mu? Allah'ın bu kelimelerle, Kur'ân'ın nüzûlünden asırlar sonra ortaya çıkan bu anlamları kastetmiş olabilir mi? Dolayısıyla Kur'ân sözcüklerine, Arapların bilmediği yeni birtakım manaları hamletmek kesinlikle doğru değildir.[469]

2. Belâgat Yönünden: Kur'ân, belâgatın zirvesinde olan bir kitaptır. Bilimsel tefsiri kabul edenlerin yolundan giderek, Kur'ân'ın bütün ilimleri içerdiğini, lafızlarının da ortaya çıkacak manaları taşıdığını söylersek kendimizi kurtuluşu olmayan bir çıkmaza sokmuş oluruz. Eğer Kur'ân'ın nüzûl dönemindeki muhatapları, bu manaları bilmiyor ve anlamıyor olsalardı, Kur'ân'ın onları gözetmediği anlamı ortaya çıkar ki bu da onun beliğ olmamasını gerektirir. Eğer bu manaları biliyor idiyseler, niçin Araplar öncekilerin ve sonrakilerin bütün ilimlerini içeren Kur'ân'ın nüzûl döneminden itibaren, bilimsel kalkınma hamlesini gerçekleştirmediler ve niçin ilk anlardan itibaren kalkınmalarını çeşitli ilim ve sanatları açıklayan kevnî âyetler üzerine inşa etmediler?[470]

3. İtikâdî Yönünden: İnsanın aklına hitap eden Kur'ân hükümleri, nazil olduğu andan kıyamete kadar bâki olup getirdiği temel ilkeler de bütün zaman ve mekânlar için geçerlidir. Bundan dolayı Müslümanların ona imân etmeleri ve onun emirlerine uyması gerekir. Şayet Kur'ân'ın bütün ilimleri içerdiğini iddia edenlerin anlayışını kabul edersek, o zaman onu tıp kaidelerinin, astronomi prensiplerinin, mühendislik teorilerinin, kimya kanunlarının ve diğer pozitif bilimlerin kaynağı kabul etmemiz gerekir. Eğer böyle yaparsak, Müminlerin Kur'ân'la ilgili itikâtlarına şüphe sokmuş olabiliriz. Çünkü bilimsel kuralların ve dayandıkları nazariyelerin bir karar ve devamlılığı yoktur. Bir zaman için doğru olarak kabul edilen bir teori daha

[469] Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/430.
[470] Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/430-431.

sonra yanlışlığı ortaya çıktığında mutlaka terk edilecektir. Eski ve yeni teorilerin birçoğu arasında çelişki olmasına rağmen Kur'ân'ın bu bilimsel teorilerin tamamını içerdiği düşünebilir mi ve bütün bunlardan sonra bir Müslümanın, Kur'ân'ı imanının temel esası olarak görmesi mümkün müdür?[471]

Şâtıbî ve Zehebî dışında bilimsel tefsiri eleştirenler arasında Reşîd Rızâ,[472] Merâğî (Abdülazîz İsmâîl'in *"el-İslâm ve't-Tıbbu'l-Hadîs"* adlı eserin takrizinde),[473] Mahmut Şeltût[474], Hûlî,[475] Kutub,[476] Mevdûdî,[477] Subhî Sâlih[478] Kâmil Hüseyin,[479] Muhammed Arkoun, Atıf Ahmed[480] ve Bintü'ş-Şâtî[481] gibi bazı âlimleri de görmek mümkündür.

Bilimsel tefsiri kabul etmeyenlerin delillerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Seleften bilimsel tefsirle ilgili sahih herhangi bir söz bulunmamaktadır.

2. Kur'ân, sadece nüzûl dönemindeki Arapların bildiği bazı ilimleri içermektedir

3. Din ayrı, bilim ayrıdır. Kur'ân, bir bilim kitabı değildir. Onda ilim kavramı varsa da bugünkü bilim kavramını ihtiva etmez.

4. Kur'ân hidâyet rehberi olarak inmiştir. Bilimsel veriler ise öğrenmek içindir.

5. Kur'ân bütün insanlara hitap ederken, bilimle sadece ihtisas sahipleri ilgilenmektedir.

6. Kur'ân nefislere, bilim ise akla hitap etmektedir.

7. Kur'ân'daki lafızlar ve hükümler evrensel ve değişmezken, bilimsel verilerin elde ettiği sonuçlar ise zamanla gelişmeye ve değişmeye müsaittir.

---

[471] Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/431.
[472] Rızâ, *Menâr*, 1/8.
[473] İsmâ'îl, *el-İslâm ve't-tıbbu'l-hadîs*, 5.
[474] Mahmûd Şeltût, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâruş-Şurûk, 2004), 1/11-12.
[475] Hûlî, *et-Tefsîr ma'alimu hayatihi ve menhecuhu'l-yevm*, 27.
[476] Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, 1/377.
[477] Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 3/51.
[478] Sâlih, *Mebâhis*, 297.
[479] Muhammed Kâmil Hüseyin, *ez-Zikru'l-hekîm* (Mısır: Mektebetu'n-Nahdiyeti'l-Mısriyye, t.s.), 183-187.
[480] Ahmed 'Atıf, *Nakdu'l-fehmi'l-'asrıyyi li'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru't-Tali'a., 1972), 80-81.
[481] Bintü'ş-Şâtî, *el-İ'câzu'l-beyâni li'l-Kur'ân*, 95-97.

8. Bilimsel sonuçları Batılılar bulduktan sonra, bu ekolün savunucuları, bilimsel icatların Kur'ân'da var olduğunu söylemeye başladılar.[482]

Bilimsel tefsire karşı çıkanların ileri sürdükleri bu delilleri kabul etmemiz mümkün değildir. Zira seleften bilimsel tefsirle ilgili sahih herhangi bir sözün gelmemiş olması, sonrakilerin bu alanda eser meydana getirmelerine engel değildir. Nitekim ilim, nesilden nesile aktarılan bilgi ve birikimle ancak günümüze ulaşılabilmiştir. Ayrıca Kur'ân'ın sadece nüzûl dönemindeki Arapların bildiği bazı ilimleri içerdiği anlayışını da kabul etmemiz mümkün değildir. Zira Kur'ân'ın nüzûl dönemindeki Arapların ümmî olmaları daha sonrakilerin de ümmî olmalarını gerektirmez. Aynı zamanda Kur'ân'daki lafız ve hükümlerin evrensel ve değişmez olduğu, bilimsel verilerin elde ettiği sonuçların ise zamanla gelişmeye ve değişmeye müsait olduğu hususu elbette doğrudur. Fakat Kur'ân'daki lafız ve hükümlerin farklı şekillerde yorumlanması hususu da ilk dönemlerden beri yapılmakta ve kevnî âyetlerin her çağa bakan bir yönü bulunmaktadır.

Kur'ân'ın hidâyet rehberi olarak indirilmesi, bütün insanlara hitap etmesi, bilim kitabı olmaması, dinin ayrı, bilimin ayrı olması ve bilimsel sonuçları Batılılar bulduktan sonra bu ekolün savunucularının bilimsel icatların Kur'ân'da var olduğunu söylemeleri gibi gerekçeler, bilimsel tefsir anlayışından yararlanmamayı gerektirmez. Aksine Kur'ân'ı daha iyi anlayabilmek için ifrat ve tefrite kaçmadan, kesinleşmiş bilimsel verilerden yararlanmak gerekmektedir. Bilimsel tefsirde yanlış olan, ölçüyü tanımamak ve pozitif bilimlerin sonucunu nihâî bir anlayış olduğunu ileri sürmektir. Bu anlayışa yapılan eleştirenlerin de henüz kesinliği ispatlanmamış teorilerden yararlanan ve aşırı gidenlere yönelik olduğu kanaatindeyiz.

---

[482] Bu konuda bk. Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/358-362; Rızâ, *Menâr*, 1/8; Şeltût, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1/11-12; Hûlî, *et-Tefsîr ma'alimu hayatihi ve menhecuhu'l-yevm*, 27; Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, 1/377; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 3/51; Sâlih, *Mebâhis*, 297; Hüseyin, *ez-Zikru'l-hekîm*, 183-187; 'Atıf, *Nakdu'l-fehmi'l-'asrıyyi li'l-Kur'ân*, 80-81; Fehd b. Abdurrahmân b. Abdüsselâm er-Rûmî, *Menhecu'l-medraseti'l-'akliyeti'l-hadîseti fi't-tefsîr* (Riyad: y.y., 1983), 17270-17279; Hind Şelebî, *et-Tefsiru'l 'ilmî li'l Kur'âni'l-Kerîm beynen-nazâriyye ve't-tatbîk* (Tunus: y.y., 1985), 20-38; Abdüsselâm Hamdân, *el-İ'câzü'l-'İlmî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Filistin: Âfâk, 2002), 16-143; Şehmus Demir, "Kur'ân'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Kur'ân'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım* (Tarihten Günümüzde Kur'ân'a Yaklaşımlar, İstanbul: Özkan Matbaacılık, 2010), 415-422; Ateş, "Geçmişten Günümüze Bilimsel Tefsir Okulu", 136-138.

2.6. Bilimsel Tefsirde Uyulması Gereken Kurallar

Âlimler, bir müfessirde bulunması gereken birtakım şartlar zikretmektedirler. Süyûtî, bu şartların başında müfessirin sağlam ve sahih bir inanca sahip olması gerektiğini söylemektedir. Bu temel şartlar dışında Süyûtî aynı zamanda bir müfessirin; sarf, nahiv ve lügat gibi dil ilimlerine; esbâb-ı nüzûl, muhkem-müteşâbih, has-'âmm gibi Kur'ân ilimlerine; me'ânî, beyân ve bedî' gibi belâgat ilimlerine; kırâat, kelâm, fıkıh, hadis ve mevhibe gibi diğer ilimlere de âşina olmasını şart koşmaktadır.[483]

Ömer Nasûhi Bilmen (ö. 1971) bu ilimlere astronomi, coğrafya, tarih, ahlâk, biyoloji, sosyoloji, psikoloji ve siyer ilimlerini de eklemektedir.[484]

Mennâ' Halil el-Kattân ise müfessirde bulunması gereken şartları şu şekilde özetlemektedir: İnancının sağlam ve doğru olması, Arap dilini ve edebiyatını iyi bilmesi, Kur'ân ilimlerine vakıf olması ve derin bir anlayışa sahip olması gerekir. Ayrıca müfessirin, güzel ahlâka sahip olması, bildikleri ile amel etmesi, hata ve yanlışa düşmemesi için, rivâyet ettiği şeyi iyice inceleyip, emin olmadan konuşmaması ve yazmaması gerekir. Alçakgönüllü ve yumuşak huylu olması; değersiz işlerden uzak olması, el açan dilenci gibi değil, yüksek mevki ve makam sahiplerine karşı onurlu olması; sözü güzelce söyleyip anlatmakla kalmayıp, tane tane konuşabilme özelliğine sahip olması, önceki âlimlerin kıymetini iyi bilmesi gerekir. Aynı zamanda âyetleri tefsir ederken önce âyetlerin nüzûl sebebini, sonra kelimelerin manalarını, terkiplerin açıklamasını, belâgat ve i'râb vecihlerinin beyanını zikrettikten sonra genel manayı açıklayarak istinbat ve ahkâma geçmesi gerekir.[485]

Bu temel şartlar dışında Kur'ân'daki kevnî âyetleri bilimsel tefsir metodu ile yorumlamaya çalışan bir müfessirin şu prensiplere de riayet etmesi gerekir:

1. Kur'ân, fen ve diğer bilimlerin esaslarını ortaya koyan bir kitap değildir. Onun Yüce Allah'ın iradesini ortaya koyan bir hidâyet kitabı olduğunu unutmamalı ve yapılan yorumların da Kur'ân'ın gönderiliş gayesine uygun olmalıdır.

---

[483] Süyûtî, *İtkân*, 1209-1212.
[484] Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1973), 1/24.
[485] Kattân, *Mebâhis*, 340-343.

2. İfrât ve tefritten uzak durmalıdır.

3. Bilimsel verilere işaret eden kevnî âyetlerin Arapçada delâlet ettiği manalara uygun bir şekilde yorumlamalıdır.

4. Âyetleri Kur'ân'ın bütünlüğü içinde ele almalı, ilgili âyetlerin tamamına bakarak yorumlamaya çalışmalıdır.

5. İlgili âyetleri tefsir eden âyet ve hadislerin ışığında tefsir etmelidir.

6. Âyetin konuya delaletinin açık ve net olması ve bilimsel işaretin sınırlarını da iyi belirlemelidir.

7. Kur'ân'ın, bilimsel hakikatlerin detayına girmediği gerçeğini dikkate alarak kevnî âyetlerin tefsirinde bilimsel tespitlerin detayına da girmemelidir.

8. Kevnî âyetlerin delâlet ettiği manayı anlamak için o alanda uzman olan bilim adamlarının görüşlerine başvurmalıdır.

9. Karine olmadan nassı te'vil etmemelidir.

10. Kur'ân'daki kevnî âyetleri ispatlanmış bilimsel hakikatlerle tefsir etmelidir.

11. Yapılan bilimsel tefsirin hiçbir zaman nihâî bir anlayış olduğunu ileri sürmemelidir.

12. Bilimsel tefsirdeki yorumların âyetlerin lafzıyla münasebeti kesilmemeli ve Kur'ân'ın temel ilkelerine de aykırı olmamalıdır.

13. Âyetleri bilimsel teorilere uygun hale getirmek için zorlama yorumlardan kaçınmalıdır.[486]

[486] Bu konuda bk. Fehd b. Abdurrahmân b. Abdüsselâm er-Rûmî, *Dirâsât fi 'ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Riyad: y.y., 2005), 323; Bekir Zeki İbrâhîm 'Avd, *et-Tefsîru'l-'İlmî li'l-âyati'l-kevniyyeti târihuhu-mevâkifu'l-'ulemâî minhu* (b.y., t.s), 503-504; Muslih, *el-İ'câzu'l-ilmî fi'l-Kur'ân ve's-Sünne*, 30-36; Müslim, *Müslim*, 134-138; Şelebî, *et-Tefsiru'l 'ilmî li'l Kur'âni'l-Kerîm*, 54-63; Abdulbaki Güneş, *Kur'ân Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası* (İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005), 121; Güllüce, "Kur'ân'a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi", 394-395; Ergün Çapan, "İfrât ve Tefrit Arasında Kur'ân ve İlmî Hakikatler" 16/51 (2012), 189-191.

3. KUR'ÂN'IN BİLİMSEL İ'CÂZI

Kur'ân'da gaybî haberler olduğu gibi varlık âlemi ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Bu bilgiler, insan ve diğer varlıklar ile ilgili olup, insanın insanla, insanın evrenle olan münasebetini değişik yönlerden ele alan bilim dallarının konuları arasında yer almaktadır. Nitekim Kur'ân'da, evrenin yaratılışı, genişlemesi, daralması, dünyanın oluşumu, geotik şekli, dönmesi, göklerin ve yerin yaratılması, ay ve güneş hareketleri, ay ve güneş ışığı ve çekim gücü gibi astronomi ile ilgili; yeryüzündeki uyum ve madenlerin oluşumu gibi jeoloji ile ilgili; üç karanlıkta yaratılış, insanın yaratılış aşamaları, koruyucu hekimlik ve jinekoloji gibi tıpla alakalı; botanik ve genetik gibi biyoloji ile ilgili; gün, sene ve sayılar gibi matematik ile ilgili; eşyanın çift oluşu, demir ve atom gibi fizik ile ilgili; psikoloji ve sosyoloji gibi bilimlerle ilgili birçok bilgi bulunmaktadır.

Kur'ân, temel ilkeleri ve kuralları olan bir kitaptır. Bunun için onda astronomi, biyoloji, fizik, jeoloji, tıp, eczacılık, botanik ve coğrafya gibi bilim dallarına ait bazı bilgiler bulunmaktadır. Fakat bu bilim dallarına ait bütün bilgiler bulunmamaktadır. Zira Kur'ân'ın temel amacı insana yol göstermektir.[487] Onun gönderiliş amacına, temel ilkelerine, yapısına, üslubuna ve i'câzına ters düştüğü için onda ayrıntılar bulunmamaktadır.

Kur'ân'da, insanın aklını ve duyu organlarını kullanarak kendisini tanımaya yönelik 350, yeryüzündeki varlıklara bakmayı, tefekkür etmeyi emreden 50[488] ve Kur'ân'ın modern ilimlerle olan münasebetine işaret eden 750'den fazla âyet bulunmaktadır.[489] Bunların yanında Kur'ân'daki Ra'd, Nûr, Duhân, Necm, Kamer, Me'âric, Burûc, Şems ve Asr gibi sûrelerin bir kısmının adı astronomi ile ilgili iken, Bakara, Nisâ, Nahl, Enbiyâ, Şu'arâ, Ankebut, Ahzâb, İnsan, Fil ve Nas gibi sûrelerin bir kısmının isimleri de insan, hayvan ve canlı varlıklarla ilgilidir.[490]

Kur'ân'da birçok sûrede bilimsel hakikatlere değinilmiş, yeryüzü, gökyüzü, yıldız, dağ, deniz, hava, su, insan, kuş, böcek, evcil ve yabani hayvanlar hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. İlk dönemlerde bu bilgilerin mahiyetinden ziyade daha çok

---

[487] el-Bakara 2/5, 97; Âl-i İmrân 3/4, 138; el-Mâide 5/46; el-En'âm 6/157; et-Tevbe 9/57.
[488] Nevfel, *el-Kur'ân ve'l-'ilmu'l-hadîs,* 24.
[489] Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'ân,* 1/3.
[490] Mehmet Halil Çiçek, *Delâiletu esmâi süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm'i min manzûrin hadâriyyin* (Beyrut: Muesesetu'r-Risâle, 2001), 229-236.

onların hikmetleri üzerinde durulmuş, VIII. yüzyıldan itibaren de kevnî âyetlerin tefsiri üzerinde fikir yorma sürecine ancak girilmiştir.

Kur'ân'da yukarıda ismini zikrettiğimiz pozitif bilim dallarına ait bilgilerin yer alması, birçok ilim adamını bu yönden Kur'ân'a yönelmeye ve yorumlamaya sevk etmiştir. Bilim ve teknoloji geliştikçe, bilimsel açıdan Kur'ân'a yöneliş ve ilerleme de o oranda artmıştır.

Daha önce belirtiğimiz gibi, bilimsel tefsiri ilk kez derli toplu bir hale getiren ve Kur'ân'ın bilim ile olan münasebetini sistemli bir şekilde ele alan Gazâlî olmuştur. Gazâlî'den sonra, din-bilim uzlaşmasını savunan ve bilimi Allah'tan bağımsız düşünmeyen İslâm düşünürü ve filozofu İbn Rüşd gelmektedir. İbn Rüşd'den sonra, Kur'ân'ı bilimsel tefsir anlayışına göre ilk defa bir tefsir kitabında ele alan ve zamanındaki bilimsel verilerinden de istifâde eden ilk müfessir Râzî'dir. Râzî'nin ardından, Mürsî, Süyûtî, Kâtip Çelebî, İbrahim Hakkı, Molla Kudsî, İskenderânî, Halil Rahmî, Kevâkibî, Muhtar Paşa ve Tantâvî Cevherî gibi âlimler de Kur'ân'ın bilim ile olan münasebetini ele almış ve bu doğrultuda kevnî âyetleri tefsir etmişlerdir.

Kur'ân'da sözü edilen veya işaret edilen bazı bilimsel konuları değişik başlıklar altında ele almak istiyoruz.

3.1. Astronomi

Astronomi, evrenin, gök cisimlerinin, gezegenlerin ve diğer cisimlerin oluşumlarını, fiziksel yapılarını, kimyasal bileşenlerini ve onların hareketlerini inceleyen bir bilim dalıdır.[491]

Astronomi biliminin alanına giren evrenin yaratılışı, genişlemesi, daralması, dünyanın oluşumu, şekli, dönmesi, göklerin ve yerin yaratılışı, çekim gücü, ay ve güneş hareketleri gibi Kur'ân'da insanları düşünmeye sevk eden ve ilimleri araştırmaya teşvik eden pek çok âyet bulunmaktadır.[492]

---

[491] Tevfik Fehd, "İlm-i Felek", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/22/126; Turan Tanın - Muhyettin Erev, *Astronomi Dersleri* (İstanbul: İnkılap- Aka Kitabevleri, 1968), 6; Mehmet Bayraktar, *İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi* (Ankara: Rehber Yayınları, 1992), 78; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (b.y.: İz Yayıncılık, 1996), 75.

[492] el-En'âm 6/97; Hûd 11/7; el-Enbiyâ, 21/30; Fussilet 41/11; el-Câsiye 45/13; el-Mülk 67/3-5.

Kur'ân, astronomi ile ilgili âyetlerde kimi zaman net ve ayrıntılı açıklamalarda bulunmuş, kimi zaman da ayrıntıya girmeden kendi temel prensipleri içerisinde detaylara girmemiştir. Bu bağlamda bu bilim dalı hakkındaki âyetler de diğer âyetler gibi Kur'ân'ın temel ilkeleri içerisinde değerlendirilmelidir. Zaten bilimsel tefsirlere tarihi süreç içerisinde bakıldığında genel olarak müfessirlerin kevnî âyetlerin tefsirinde bu hususlara dikkat ettiği görülecektir. Kur'ân'ı bilimsel verilerden istifâde ederek yorumlamaya çalışan müfessirlerin astronomi ile ilgili yorumları nesilden nesile aktarılmış ve kendi içinde bir literatür oluşturmuştur. Bu bakımdan Kur'ân'ı bilimsel yönden tefsir etmeye çalışan müfessirlerin astronomi ile ilgili âyetlerin tefsirinde tarihsel süreci dikkate alarak aktarmaları gerekmektedir.

Biz de Kur'ân'da astronomi ilgili âyetleri çağımızdaki kesinleşmiş bilimsel verilerinden de istifâde ederek evrenin yaratılması, genişlemesi, göklerin ve yerin yaratılması, dünyanın şekli, dönmesi, güneş ve ay hareketleri şeklinde incelemeye çalışacağız.

3.1.1. Evrenin Yaratılması

Bilim ve teknoloji geliştikçe evrenin yaratılması ile ilgili Kur'ân âyetlerindeki esrar perdesi biraz daha aralanmaktadır. Evrenin nasıl yaratıldığı, hangi aşamalardan geçtiği sorusu öteden beri insanların zihinlerini meşgul etmiştir. Bu alanla ilgilenenler kendilerince birtakım teoriler ileri sürmüşlerdir. Evren, Kur'ân'ın belirttiği gibi yoktan mı, yoksa nüvesini teşkil eden bir maddeden mi yaratıldı? Evren statik bir halde midir yoksa devamlı bir hareket ve oluşum içinde midir? Çağımızdaki Sir James Jeans (ö. 1938), George Gamow (ö. 1968), Erwin Glikes (ö. 1994), Fred Hoyle (ö. 2001), Thomas Gold (ö. 2004), Herman Bondi (ö. 2005), Velyaminov (ö. 2009) ve Steven Weinberg gibi bazı astrofizikçiler, bu tip sorulara tabiat kanunlarının sonuçlarından elde ettikleri birtakım bilgilerle evrenin yaratılış konusunda farklı bilimsel teoriler ortaya koyarak cevap vermişledir. Bu sorulara ikna edici cevap veren, önceki tezleri çürüten ve Kur'ân'ın ifâdelerine uygun olan "Big Bang" (büyük patlama) teorisidir. Şaşırtıcı gelişmelere neden olan ve bilimsel çevrelerin gündemini oluşturan Big Bang teorisinin sahibi George Gamow'dur. Esasen bu teoriye zemin hazırlayan bilim adamları; Rus Kozmolog Alexander

Feridman (ö. 1925), Albbert Einstein (ö. 1955), Sitter ve Georges Lemaître (ö. 1966) olmuştur.[493]

Kendisinden önceki bilgileri değerlendiren Gamow, evrenin meydana gelişi hakkındaki Big Bang teorisini ortaya koymuştur. Bu teoriye göre; evren sürekli genişlediğine göre onun bir başlangıcı vardır demektir. O başlangıcı bulmak için de evrenin şu anki genişlemesini geri çevirmek gerekir. Bir filmi geri çevirerek nasıl başına ulaşıyorsak, evrenin genişlemesini de geri çevirmek suretiyle onun başlangıcına ulaşmamız mümkün olacaktır. Gamow, evrenin ilk maddesinin çok yoğun ve aşırı sıcak, iğne ucu kadar bir madde olduğunu ve bu maddenin aşırı yoğunluk ve sıcaklık sebebiyle şiddetli bir şekilde patlaması sonucunda uzayın derinliklerine dağıldığını ileri sürerek bu teoriyi kozmoloji ilmine kazandırmıştır.[494]

Yaratılıştan önce madde, enerji, uzay, zaman ve mekân yoktu. Bu yokluğu ifâde edecek bir isim veya tanımlayacak bir sıfat bile yoktu. İşte bu yokluktan aniden şiddetli bir patlama ile atom altı parçacıklar yaratıldı. Saniyenin kentrilyonda birinde atomlar ve moleküller ortaya çıktı. Madde oluşmaya başladı, dünyalar, güneşler ve galaksiler yerlerini alarak düzene girdiler. Bu şekil evrende akıl almaz bir uyum, olağanüstü bir simetri ve zarafet hâkim oldu.[495]

Kur'ân-ı Kerîm'de de Yüce Allah'ın büyüklüğüne, kuvvetine ve kudretine delâlet eden evrenin yaratılışı hakkında pek çok kevnî âyet bulunmaktadır. Her asrın anlayışına hitap eden bu âyetlerin mahiyetlerinin anlaşılması kısmen de olsa, çağımızdaki bilimsel keşiflerin icadı ve bu konuda ileri sürülen teorilerin yardımıyla mümkün olabilmiştir.

Lafzı, manası ve içeriği itibariyle mu'ciz olan Kur'ân'da ise evrenin yaratılışı şöyle anlatılmaktadır:

---

[493] Marcus Chown, *Büyük Patlamanın Işığı*, çev. Çevrim Başak Çiğdem (İstanbul: Alfa Yayınları, 2013), 25-50; Marcus Chown, *Atomların Dansı*, çev. Tan İmge (İstanbul: Alfa Yayınları, 2011), 143; Neccâr, *Min âyâti'l-i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1/42; Canan Taslaman, *Big Bang ve Tanrı.* (İstanbul: İstanbul Yayınları, 2003), 10-35; Tevfik Yücedoğru, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış* (Bursa: Emin Yayınları, 2006), 140.

[494] Hawkıng, *Zamanın Kısa Tarihi*, 21; Chown, *Büyük Patlamanın Işığı*, 25-50; Neccâr, *Min âyâti'l-i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1/42; Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî*, 377-381; Taslaman, *Big Bang ve Tanrı.*, 10-35.

[495] Zeki Yıldırım, "Enbiya, 30 Ekseninde Evrenin Oluşumu", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013), 52-53.

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

"*İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmazlar mı?*"[496]

İlim adamlarını hayrete düşüren hususlardan biri de evrenin yaratılışı ile ilgili olan bu âyettir. Bu kevnî âyeti eski ve yeni müfessirler farklı şekillerde yorumlamışlardır. Âlimler, ihtilafın asıl nedeni olan ve bitişik ve kaynaşık anlamına gelen رَتْق ile birbirinden ayrılma anlamına gelen فَتْق sözcükleri üzerinde yoğunlaşmışlardır.

رَتْق: Yaratılış itibariyle bitişik olmak, birleşmek ve kaynaşmak demektir.[497]

فَتْق: Bitişik iki şeyi, aralarında bir aralık ya da yarık oluncaya kadar birbirinden ayırmak demek olup رَتْق kelimesinin tam zıddıdır.[498]

Evrenin yaratılışı ile ilgili olan bu âyetin tefsirini ilk dönem müfessirleri şu şekilde yapmışlardır:

1. Yer ve gökler birbirine bitişik tek kütle iken Yüce Allah onları ayırdı ve aralarına havayı yerleştirdi. Said b. Cübeyr (ö. 95/714), Dahhâk (ö. 105/723), Hasan Basrî (ö. 110/728) ve Katâde b. Diâme (ö. 117/735) gibi ilk dönem müfessirleri bu görüşü tercih etmişlerdir.[499] Ubey b. Ka'b (ö. 30/650) ise birbirine bitişik olan yer ve göklerin arası rüzgâr ile birbirinden ayrıldığını söylemiştir. Kur'ân'ı bilimsel anlayışa göre ilk defa bir tefsir kitabında ele alan Râzî de bu görüşü benimsemiştir.[500]

2. Gökler birbirine bitişik tek kütle halindeydi. Yüce Allah bu kütleyi bölüp onu yedi kat gök haline getirdi. Yerler de bitişik tek kütle halinde idi, onu da aynı

[496] el-Enbiyâ 21/30.
[497] İsfahânî, *Müfredât*, 595; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 10/114; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhîri'l-Kâmûs*, 25/331.
[498] İsfahânî, *Müfredât*, 1116; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 20/295.
[499] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/431.
[500] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 22/137.

şekilde yedi kat yer haline getirdi. Bu görüşü Mücâhid ve Süddî (ö. 127/744) tercih etmiştir.[501]

3. Gökler birbirine yapışık olduğu için yağmur yağdırmıyordu. Yerler de birbirine yapışık olduğu için bitki bitirmiyordu. Yüce Allah gökleri yağmurla, yeri de bitkilerle yardı. İbn ‘Abbâs, İkrime (ö. 104/722), Taberî ve müfessirlerin çoğu bu âyetteki “*Bizler her canlıyı sudan yarattık*” cümlesini dikkate alarak bu görüşü tercih etmişlerdir.[502]

4. Ebû Müslim el-İsfahânî (ö. 322/934) ise فَتْق sözcüğünün, الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ “*Hamd gökleri ve yeri yaratan Allah’a mahsustur*”[503] âyetindeki gibi yaratma ve ortaya koyma anlamına geldiğini ifâde etmektedir. Yüce Allah yaratmasını فَتْق ile yaratmadan önceki halini de رَتْق şeklinde ifâde etmiştir.[504]

Kur’ân’ı bilimsel tefsir anlayışına göre yorumlamaya çalışan modern dönem müfessirlerine göre ise âyette evrenin başlangıçta bir tek kütle olduğunu, bu kütlenin sonradan dünyanın da içinde olduğu parçalara ayrıldığını ifâde etmişlerdir.[505]

Bu âyetin çağımızda yapılan bilimsel yorumu günümüzdeki astrofizikçilerin evrenin yaratılması hakkında ileri sürdükleri teoriyle uyuşmaktadır. En son bilimsel teoriye göre uzaydaki cisimler vaktiyle bir gaz ve toz kütlesi (nebula, bulutsu) halinde idi. Merkezî çekim sebebiyle değişik noktalarda yoğunlaşan bu gaz kütlesinden zamanla parçalar koparak uzay boşluğuna fırlamış, merkezî çekim kuvvetinin tesiriyle dönmeye ve zamanla soğumaya başlamıştır. Bu dönüş esnasında yoğunlaşan ana kütlelerden de parçalar kopmuş, bunlar da ana kütlenin etrafında dönmeye devam etmiştir. Böylece zaman içinde tek bir kütleden pek çok galaksi, güneş sistemleri, gezegenler, yıldızlar ve onların uyduları meydana gelmiştir.

---

[501] İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 3/158.
[502] İbn Abbâs, *Tenvîru’l-mıkbâs*, 270; Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 18/432; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 3/158; Kurtubî, *el-Câmi‘u li ahkâmi’l-Kur’ân*, 11/283.
[503] Fâtır 35/21.
[504] Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 22/137.
[505] Rızâ, *Menâr*, 12/16; Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri’l-Kur’ân*, 10/207; Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru’l-münîr* (b.y.: Risale Yayınları, ts.), 9/40-43; Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı: Meal-Tefsir*, çev. Ahmet Ertürk, Koytak Cahit (Ankara: İşaret Yayınları, 2002), 3/651; Ateş, *Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, 3/1682; Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2017), 12/433-440; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri* (y.y.: Anadolu Yayınları, ts.), 8/3904-3905.

Milyarlarca yıldan beri dönmekte olan güneşten, üzerinde yaşadığımız dünya ve diğer gezegenler kopmuştur. Nihayet dünyamızın da içinde olduğu gezegenler soğuyarak bugünkü şeklini almıştır. Dünyamız, güneşin diğer uydularıyla birlikte hem kendi etrafında hem de güneşin çevresinde dönmeye başlamıştır. Diğer güneşlerin de kendilerinden kopmuş gezegenleri vardır. Evrende dünyamıza benzer en az 300 milyon gezegen vardır. Ama bizim güneşimizin gezegenleri içinde bizim dünyamızdan başka böyle mükemmel bir hayat olup olmadığı henüz tespit edilebilinmiş değildir. Çünkü onlarda böyle bir hayat için uygun ortam yoktur.[506]

Güneşin etrafındaki gezegenler, uzayda onun etrafında döndükleri gibi her güneş de kendi ana güneşinin çevresinde dönmektedir.[507] Ay, güneş ve yıldızların her biri suda yüzen biri gibi kendilerine mahsus bir felekte yüzmektedir. لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ *"Ne güneşin aya yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzüp gider."*[508] âyeti bu teorinin söylediği gibi dünyanın, ayın ve güneşin birer yörüngede yüzdüklerini dile getirmektedir.

Yeryüzünde bulunan 92 elementten 67 elementin güneşte de mevcut olması, evrenin oluşumu ile ilgili bu teoriyi teyit eden unsurlardandır. Bu teoriyi teyit eden bir husus da yerin içindeki hararettir. Yerin merkezine doğru inildiğinde her 33 metrede bir derece artmaktadır. Yerin merkezine doğru inildikçe sıcaklık artmakta ve bu hesaba göre merkeze doğru 30 km inildiğinde, yer kabuğu ile bu derinlik arasındaki fark 1000 dereceyi bulmaktadır.[509] Bu teoriyi teyit eden diğer bir husus da dünyanın birçok yerinde bulunan yanardağlardır. Bunlar yer kabuğunun zayıf noktalarıdır. Dünyanın merkezindeki buharlar ve alevli gazlar kraterlere basınç yaparak kendilerine yol açmakta, oradan da çok yükseklere, uzun mesafelere erimiş demirler ve alevler fışkırtmaktadırlar. Aynı zamanda sıcak su ve jeotermal kaynaklar da Kur'ân'ın bilimsel i'câzıyla uyuşan bu teoriyi teyit etmektedir.[510]

---

[506] Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî*, 337-381; Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 3/651; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 3/1682; Taslaman, *Big Bang ve Tanrı.*, 127.
[507] Davıd Garfinkle - Rıchard Garfinkle, *Üç Adımda Evren*, çev. Tarcan Deniz Güliyeva (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), 5.
[508] Yâsîn 36/40.
[509] Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*, 132.
[510] Karaçam, *En Büyük Mucize Kur'ân*, 405-406.

Kur'ân'ın bilimsel i'câzının en güzel örneklerinden biri olan bu âyet, her şeyden önce evrenin bir başı olduğunu, maddenin sonsuzdan beri var olmadığını ve maddenin de diğer bütün varlıklar gibi yaratıldığını haber vermektedir. Evrenin oluşumunu anlatan bu âyet ile evrenin ilk maddesini yaratan gücün Yüce Allah olduğu anlaşılmaktadır. Her şeyi yaratanın da ayrı güçlerin değil, tek bir gücün yönettiği, o güç sahibinin de Yüce Allah olduğu ortaya çıkmaktadır. Yüce Allah, bu âyet ile aynı zamanda kuvvetinin ne kadar büyük olduğunu, her şeyi en ince ayrıntısına kadar nasıl mükemmel bir şekilde planladığını göstermektedir. Ayrıca bu âyet, evreni yaratan Yüce Allah için zor diye bir şeyin olmadığını, O isteyince her şeyin olduğunu ve O'nun sadece كُنْ "ol" demesinin yeterli olacağını göstermektedir.

Bütün bu açıklamalardan sonra şu sonuca varıyoruz ki evrenin oluşumunu açıklayan bu âyetin içeriği ile bilimselliği kesinleşmiş modern ilimlerin verileri arasında herhangi bir çelişkinin olmadığı, aksine tam bir uyumun olduğu anlaşılmaktadır. Çağımızda modern ilimlerin ulaşmaya çalıştığı bu gerçekleri, Kur'ân-ı Kerîm 1400 yıl önce haber vermektedir. Bu durum, Kur'ân'ın Yüce Allah kelamı olduğunu ve bilimsel i'câzın Kur'ân'ın en önemli i'câz vecihlerinden biri olduğunu göstermektedir.

3.1.2. Evrenin Genişlemesi

Evrenin sonsuz veya sınırlarla çevirili durağan bir yapıda olup olmadığı meselesi, ilk önce felsefe içinde, daha sonra fizikte en çok tartışılan konu olmuştur. Bilginlerin bir kısmı evrenin sonsuz olduğunu, bir kısmı da evrenin sınırlarla çevirili durağan bir şekilde sonlu olduğunu söylemişlerdir.[511] Kur'ân ise bu iki görüş dışında sürekli genişleyen bir evren modelini çizmiştir. Kur'ân'ın çizdiği bu model, evrenin sonlu olmakla sonsuz evren modelinden, sürekli genişlemekle de durağan sınırlı modelinden ayrılmaktadır. Böylece Kur'ân evren konusunda mevcut görüşler dışında üçüncü bir modeli öngörmüştür:

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ "*Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz biz genişletmekteyiz*"[512]

[511] Chown, *Büyük Patlamanın Işığı*, 43; Hawkıng, *Zamanın Kısa Tarihi*, 58-60.
[512] ez-Zâriyât 51/47.

Müfessirler bu âyetteki مُوسِعُونَ "*genişletmekteyiz*" kelimesini farklı şekillerde yorumlamışlardır. İlk dönem müfessirleri bu kelimeyi sözlük anlamından hareketle genişlik ve kudret anlamında anlamış ve âyeti farklı şekillerde tefsir etmişlerdir. İbn 'Abbâs âyeti "yarattıklarımızın rızkını genişleteniz" şeklinde tefsir etmiştir.[513] Hasan Basrî, "yağmurla rızkı genişleteniz" anlamında âyeti tevil ederken, Dahhâk ise "sizi zengin kılan ve ihtiyaçlarınızı gidereniz" şeklinde yorumlamıştır.[514] Râzî bu âyeti "yaratıkların rızkını vermeye ve haşirde semânın bir benzerini yaratmaya kadir olduğu" şeklinde anlarken,[515] Beydâvî (ö. 585/1189) ise "rızkı genişletmeye veya gökyüzü ile yeryüzü arasındakilere kâdir olması" şeklinde yorumlamıştır.[516]

Çağımızdaki bazı müfessirler ise bu kelimenin sözlük anlamı yanında âyete bilimsel açıdan da yaklaşarak, bu âyetin açık bir şekilde evrenin merkezden dışa doğru sürekli genişlediğine işaret etiğini beyân etmektedirler. Çünkü bu âyette geçen ve ism-i fâilin cem'i olarak kullanılan مُوسِعُونَ kelimesi bir şeyi genişletmek, yaymak, daha geniş ve daha uzak hale getirmek anlamına gelen اَوْسَعَ fiilinden türemiştir. Başındaki "lâm" ise lâm-ı tekit olup, takip ettiği isim ya da sıfata vurgu yaparak "çok daha fazla" anlamı katmakta ve evrenin sürekli genişlemesinden şüphe edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca bu âyette, tekrar ve teceddüt ifâde eden fiil cümlesi yerine devamlılık ve sebat anlamı taşıyan isim cümlesi kullanılmıştır. Bu da evrenin sonlu bir büyüklüğe sahip olmasına rağmen yaratıldığından günümüze ve Yüce Allah'ın dilediği zamana kadar sürekli genişleyeceğine işaret etmektedir.[517]

Çağımızın önemli araştırmacılarından Zağlûl Neccâr ise evrenin genişlemesi hakkında bilimsel verileri aktardıktan sonra bu âyetten şu beş sonucu daha çıkarmaktadır:

1. Gökyüzünün ne kadar sağlam, kendi içinde ne kadar mükemmel bir uyuma sahip olduğuna işaret etmektedir.

---

[513] İbn Abbâs, *Tenvîru'l-mıkbâs*, 442.
[514] Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân,* 17/52.
[515] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 28/188.
[516] Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 5/150.
[517] Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Mehâsinu't-te'vîl*, thk. Muhammed Bâsil (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1418), 9/44; Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 3/1071; Bucaille, *Tevrat, İncil, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim*, 245; Neccâr, *Min âyâti'l-i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 41; Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî*, 321; Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*, 78.

2. Evrenin büyüklüğüne ve mükemmel bir yapı ve düzene sahip olduğuna dikkat çekmektedir.

3. Evrenin sürekli genişlediğine vurgu yapmaktadır.

4. Evrenin genişlemesi, her şeyin bir madde ve enerjiden yaratıldığına işaret etmektedir.

5. Evrenin genişlemesi, her şeyin bir noktadan başladığına işaret etmektedir.[518]

Kur'an-ı Kerîm'in 1400 yıl önce evrenin genişlediğini haber veren bu âyetin sözlük anlamı yanında bilimsel açıdan da tahlilini yaptıktan sonra, şimdi de bu konuda bilimin ne dediğine bakalım.

Daha önce belirttiğimiz gibi XX. yüzyılın başına kadar bilim dünyasında hâkim olan evrenin sonsuz olduğu ya da evrenin sınırlarla çevirili durağan bir şekilde sonlu olduğu görüşü kabul edilirdi. Bu yüzyıla kadar hiçbir bilim insanı kâinatın genişlemesinden bahsetmemiş, bırakın bahsetmeyi belki bunu hayal bile edememiştir.

Einstein'in formüllerinden yola çıkan ünlü Rus Fizikçi Alexander Friedmann (ö. 1925), en ufak bir etkide evrenin genişleyeceğini veya daralacağını keşfederek bu görüşü ilk çürüten bilim adamı olmuştur. Evrenin açık ve iddialı bir şekilde genişlemekte olduğunu savunan ise Belçikalı Papaz ve evren bilimci Georges Lemaître olmuştur. Friedmann'ın modelinde galaksilerin hepsi birbirinden doğrudan uzaklaşmaktadır. Evrenin bu yapısı üzerinde boyayla bazı noktalar eklenmiş bir balonun durmadan şişirilmesine benzemektedir. Balon genişledikçe tüm noktalar arasındaki mesafe büyümektedir. Ama genişlemenin merkezi olarak adlandırılacak bir nokta yoktur. Dahası noktalar birbirinden ne kadar uzaksa birbirlerinden uzaklaşmaları da o kadar hızlı olmaktadır. Bu gerçek ancak 1929 yılında Amerikalı astronom Edwin Hubble (ö. 1953) tarafından gözlemsel olarak ispatlandı. Hubble, Mount Wilson gözlem evinde son derece gelişmiş teleskopla gökyüzünü incelerken, tüm galaksilerin birbirinden uzaklaştıklarını keşfetti. Yıldızlar ve galaksiler sadece bizden değil, birbirlerinden de uzaklaştığını, böylece evrenin genişlediğini gözlemsel

[518] Zağlûl Neccâr, *Tefsîrü'l-âyâti'l-kevniyyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i* (Kahire: Mektebetu'ş-Şurûki'd-Devliyye, 2008), 3/420-422.

olarak ispatladı. Hubble, bu gözlemiyle beraber çarpıcı bir yasa daha buldu, galaksilerin uzaklaşma hızları, galaksiler arasındaki uzaklıkla doğru orantılıdır. Yani bir galaksi bizden ne kadar uzaksa, bizden o kadar hızlı bir biçimde daha fazla uzaklaşmaktadır. Bu sonuç ilerleyen yıllarda yapılan gözlemlerle kesinlik kazanmıştır. Bu da evrenin daha önce düşünüldüğü gibi durağan olmadığı, aksine sürekli genişlediği ve galaksiler arasındaki uzaklığın da sürekli arttığı anlamına gelmektedir.[519]

Aslında evrenin genişlemesi onun manyetik kuşaklarının genişlemesidir. Çünkü kesret dediğimiz çokluklar evrenin temel var oluş esası mesafelerdir. Nitekim modern astrofizik, everenin yaratılışında bu ilkeyi temel kavram olarak kabul etmektedir. Gerek dağılan parçacıklar teorisi gerekse kuasarlara kıyasla genleşen evren görüşü bu kavramın modern fizikçe kabulüdür. Bu teoriye göre, sabit bir sonsuz enerji noktasından küresel kuşaklar halinde dağılmalar ve genişlemeler sonucu kâinat meydana gelmekte ve bu genişleme devam etmektedir.[520]

Bu hakikat, bilimsel birikim ve gelişmiş teleskopların icadıyla ancak XX. yüzyılda fark edildiği halde, Kur'ân 1400 yıl önce bu gerçeği bildirmiş ve evrenin genişlediğini açıklamıştır. Bu da Kur'ân'ın Yüce Allah'ın kelâmı olduğunu net bir şekilde ispat etmektedir. Zira 14 asır önce, teleskopun adının bile bilinmediği bir zamanda, gelişmiş modern büyük teleskoplarla ancak keşfedilebilen bir gerçeği okuma yazma bilmeyen Hz. Peygamber'in kendi kendine keşfetmesi mümkün değildir. O halde bu Kur'ân, kâinatı yaratan, düzenleyen ve genişleten Yüce Allah'ın mu'ciz kelâmıdır.

3.1.3. Göklerin ve Yerin Yaratılması

Kur'ân'da göklerin, yerin yaratılması ve safhaları ile ilgili detaylarına geçmeden önce, çağımızda geçerliliğini koruyan bu konudaki teoriyi özetlemeyi uygun görüyoruz. Bu teoriye göre, gökler, yer ve diğer gök cisimleri sedîm denilen gaz ve duman karışımı bir maddeden meydana gelmiştir.[521] Bu maddenin meydana

[519] Hawkıng, *Zamanın Kısa Tarihi*, 53-73.
[520] Haluk Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve ilmî gerçekler* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı), 198.
[521] Sir James Jeans, *Universe Around Us (Etrafımızdaki Kainât)*, çev. Salih Murat Özdilek (İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1950), 239.

gelişinden zamanımıza kadar 4-5 milyar senenin geçtiği tahmin edilmektedir.[522] Aynı zamanda bu teoriye göre, insanoğlunun varlığının izleri ancak 200.000 ile 300.000 sene geriye gidebilmekte, ondan ötesine gidildiğinde insan türüne rastlanmamaktadır.[523] Netice itibariyle, göklerin ve yerin meydana gelişiyle, insanın yaratılışı arasında uzun dönemler geçmiş[524] ve yeryüzü, birtakım jeolojik dönemlerden ve zamanlardan geçmek suretiyle ancak bugünkü şekline gelebilmiştir.

Kur'ân'da göklerin ve yerin yaratılışı ile ilgili birçok âyet bulunmaktadır.[525] Bu âyetlerde gök السَّماء/semâ, yer ise الأَرْض/arz kelimeleriyle ifâde edilmektedir.

السَّماء/semâ kelimesi, her tür nesnenin üst ya da en yüksek kısmını ifâde etmek için kullanılmaktadır. Buna göre her bir semâ altındaki semâya göre bir semâ ve üstündeki semâya göre de bir ard (arz)'dır. Ama en üstte bulunan semâ bundan müstesnadır. Çünkü o, bir ard değil sadece semâdır. Araplar, yağmur gökten geldiği için onu semâ ile adlandırmışlardır. Ayrıca bitkiye de semâ demişlerdir. Çünkü bitki semâ (yağmur) sayesinde ortaya çıkmakta ve yerden yükselmektedir. Ard kelimesinin karşıtı olan semâ sözcüğünün çoğulu السَمَاوَات/semâvâttır. Semâ sözcüğü Kur'ân'da bazen tekil[526] bazen de çoğul olarak[527] kullanılmaktadır. Bu sözcük النَخْل ve الشَجَر kelimeleri gibi Kur'ân'da hem müzekker[528] hem de müennes[529] olarak kullanılmaktadır.[530]

الأَرْض/arz kelimesi ise Kur'ân'da üzerinde yaşadığımız yeryüzü anlamında kullanılmaktadır. Bu kelimenin çoğulları olan أَرَضُونَ, أَرَاضٍ, أَرْضُونَ, آرَاضٌ ve أُرُوضٍ ifâdeleri[531] Kur'ân'da geçmemektedir.[532]

---

[522] Toygar Akman, "Yıldızların Doğumu", *Bilim ve Teknik Dergisi* 8/9 (1975), 3.
[523] Toygar Akman, "Evrenin Varoluşu", *Bilim ve Teknik Dergisi* 5/58 (1972), 17.
[524] el-İnsân 76/1.
[525] el-Bakara 2/29, 117; el-A'râf 7/54, 101; Yûnus 10/3; Hûd 11/7; el-Enbiyâ 21/30; el-Furkān 25/59; Fussilet 41/9-12; el-Hadîd 57/4; es-Secde 32/4; Kāf 50/38.
[526] el-Hâkka 69/16; el-İnfitâr 82/1.
[527] el-Bakara 2/29; Zümer 39/5.
[528] el-Müzemmil 3/18.
[529] el-Hâkka 69/16; el-İnfitâr 82/1.
[530] İsfahânî, *Müfredât*, 752-753.
[531] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 7/111.

Yüce Allah, kudretini ve azametini göstermek amacıyla birçok âyette yerin ve göklerin yaratılışına işaret etmiştir. Yer ve göklerin yaratılışını konu alan birkaç âyeti esas alarak konumuzu açıklamaya çalışacağız. Yer ve gökler hakkında bilgi veren ve yaratılış sırasını beyân eden şu âyettir:

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتَ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ

"Arşı su üzerinde iken hanginizin daha güzel davranacağını denemek için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Eğer sen, "Öldükten sonra mutlaka diriltileceksiniz" desen kâfirler derhal, "Bu apaçık bir düzmecedir" derler."[533]

Bu âyette bir yaratılış sırası verilmektedir. Yüce Allah, yer ve göklerin yaratılışından önce evrendeki cisimlerin tamamını kuşatan ve mahiyetini bilemediğimiz Arş'ı yaratmıştır. Arş'tan sonra suyu yaratmış ve onun buharından çıkan dumanımsı, hafif, rakik, görülmez, tutulmaz, akıcı, boşluğu dolduran esîr-sedîm maddeden de bütün evreni yaratmıştır.[534] Günümüzde "siyah fon dalgacıkları" olarak adlandırılan esîr-sedîm maddesinden önce yaratılmış mahlûkat vardı. Onlar da Arş ve su idi. Yer ve gökler ilk yaratılmış varlıklar değildir. Yüce Allah sırasıyla ilk önce Arş'ı, sonra suyu, daha sonra yer ve gökleri yaratmıştır.[535]

Âyetteki وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ *"Arşı su üzerinde idi"* ibaresinden yer ve göklerin yaratılışından önce veya o esnada Arş'ın suya bitişik olması; geminin su üzerinde oluşu gibi anlaşılmaması gerekir. Zira semânın da ardın üzerinde olduğu söylenmekte, fakat bununla semânın arza bitişik olduğu kastedilmemektedir.[536] Ayrıca bu ibareden, bütün canlıların sudan yaratıldığı ve suyun canlı hayatın ana kaynağı olduğu anlaşılmalıdır.[537]

Mu'tezile âlimleri âyetteki bu ibareden hareketle yer ve göklerin yaratılışından önce 'Arş, su ve meleklerin yaratılmış olduğunu ileri sürmüşlerdir.[538]

---

[532] İsfahânî, *Müfredât*, 115.
[533] Hûd 11/7.
[534] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15/248-250; Rızâ, *Menâr*, 12/16.
[535] Yücedoğru, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış*, 33.
[536] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/319.
[537] Rızâ, *Menâr*, 12/16.
[538] Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/380.

Çünkü onlara göre, ‘Arş ve su hiç kimsenin yararlanmaması için yaratılmış ise bu caiz değildir. Zira yaratılan her şeyin birilerinin istifade edebilmesi için yaratılmış olması gerekir. Yüce Allah’ın kendisinin istifade edebilmesi için yaratması söz konusu olmadığına göre, O, zatının dışında başka bir varlık için yaratmıştır. O varlık da cansız olamaz, zira cansız varlıkların o yaratılandan faydalanması mümkün değildir. Öyleyse, Arş ve su canlı varlıklar için yaratılmıştır, onlar da meleklerdir. Mu‘tezile böyle bir mantıkla, yer ve göklerin yaratılışından önce Arş, su ve meleklerin daha önce yaratılmış oldukları sonucuna varmışlardır.[539]

Müfessirler, âyetteki bu ibareden yer ve göklerin yaratılışından önceki durumu değil yaratılış anını veya sonraki bir devreyi anlattığını ifâde etmişlerdir. Ayrıca onlara göre, ibarede bütün canlı hayatın kaynağının su olduğuna işaret vardır.[540]

Yerin ve göklerin yaratılışı hakkında önemli bilgi veren, konumuzun esasını teşkil eden ve onların “*altı günde*” yaratıldığını beyân eden birçok âyet bulunmaktadır.[541] Bu hususla ilgili âyetlerden birisi şudur:

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ *“gökleri ve yeri altı günde yaratandır.”*[542]

Müfessirler bu âyette ve aynı anlamdaki diğer âyetlerde geçen سِتَّة أَيَّام *“altı gün”* tabiri hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı *“altı gün”*den maksadın, belli ve malum olan altı dünya günü olduğunu söylemiş,[543] bir kısmı da *“altı gün”*den maksadın, bizim bildiğimiz altı gün değil, altı gün kadar zaman olduğunu söylemişlerdir.[544] Diğer bir kısım müfessirler ise *“altı gün”* tabirini *“mutlak zaman ve vakit”*,[545] *“altı devir”, “altı zaman” ve “altı merhale”* olarak yorumlamışlardır.[546]

---

[539] Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 17/319; Yücedoğru, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış*, 34-35.
[540] Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/569-574.
[541] el-A‘râf 7/54; Yûnus 10/3; Hûd 11/7; el-Furkân 25/59; el-Hadîd 57/4.
[542] el-A‘râf 7/54.
[543] Süyûtî, *ed-Durru’l-mensûr* (Mısır: Dâru’l-Hicre, ts.), 135; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 2/195.
[544] Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 4/309.
[545] İsfahânî, *Müfredât*, 1607.
[546] Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, 3/16; Muhammed b. Muhammed Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘akli’s-selîm ila mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-‘Arabî, t.s.), 2/232; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/51-54; 6/545-548.

Bilimsel tefsir ekolünün çağımızdaki en büyük temsilcisi ve savunucusu olan Tantâvî Cevherî, *"Altı gün"*den maksadın, şu altı vakit olduğunu ifâde etmiştir:

1. Kâinatın esîr denilen bir maddeden yaratılışı.
2. Güneş sisteminin meydana gelişi.
3. Madenlerin yaratılışı.
4. Bitkilerin yaratılışı.
5. Hayvanların yaratılışı.
6. İnsanların yaratılışı.[547]

Çağımızın önemli müfessirlerinden biri olan Elmalılı da *"Altı gün"* tabirini yaratılışın altı merhalesi olarak anlamış ve bu altı merhaleyi şöyle açıklamıştır:

1. Maddenin başlangıcının buğu ve duman halindeki yaratılış devri.
2. Ecrâmın teşekkül devri.
3. Yerin semâdan ayrılış devri.
4. Yer kabuğunun oluşum devri.
5. Dağ ve nehirlerin teşekkül devri.
6. Hayatın başlangıcı ile bitki, hayvan ve insanların yaratılışına kadar olan tekâmül devri.[548]

Kanaatimizce, Kur'ân'da Yüce Allah'ın eylemleri için kullanılan اليَوْم/gün tabiri bildiğimiz yirmi dört saat olan dünya günü olarak anlamamız lazım. Zira diğer âyetlerde Allah'ın eylemleri ile ilgili *yevm* sözcüğü شَأْن/an anlamında kullanıldığı gibi,[549] Yüce Allah'ın katında bir günün insanların hesaplarına göre 1000 yıl[550] veya 50.000 yıl tuttuğu ifâde edilmiştir.[551] Bundan dolayı sonlu ve sınırlı düşünebildiğimiz boyutlu ve belli zaman dilimlerini Yüce Allah ve O'nun eylemleri için düşünmememiz gerekir. Bu nedenle yaratan-yaratılan ilişkilerinde zaman mefhumunu daima yaratılan açısından dikkate almak gerekmektedir.

Ayrıca bu âyetlerde kullanılan اليَوْم /gün kavramını bildiğimiz yer günü olarak anlamamamızın bir diğer nedeni de yeryüzünün zaman ölçüsü olan dünya günü,

[547] Cevherî, *el-Cevâhir fî tefsîri'l-Kur'ân*, 4/159-160,173.
[548] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/79-80.
[549] er-Rahmân 55/29.
[550] el-Hac 22/47; es-Secde 32/5.
[551] el-Meâric 70/4.

ancak dünya yaratıldıktan sonra meydana gelmiştir. Yeryüzü yaratılmadan önce bu zaman kavramıyla göklerin ve yerin yaratıldığını düşünmek doğru olmaz.[552]

Beşerî bilgimizin ulaşabildiği ve uzay fiziğinin evrenin yaratılışıyla ilgili yeni teorilerine göre, buradaki günden maksadın yeryüzünün geçirdiği devirlerdir. Çünkü yeryüzü birçok merhaleden ve aşamalardan geçmiştir. Gaz bulutundan galaksilere, dünyadaki atmosfere, suların, madenlerin oluşumuna kadar değişik aşamalardan ve dönemlerden geçerek hayata elverişli hale gelmiştir.

İslâm âlimlerinin yaratılış anlayışını şekillendiren, yeryüzünün ve gökyüzünün yaratılış sırası hakkında en geniş şekilde bilgi veren âyetlerden bir kısmı da şunlardır:

قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَنْدَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ (9) وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِلسَّائِلِينَ (10) ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ (11) فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَى فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (12)

9. "De ki: "Arzı iki evrede yaratanı inkâr edip O'na başkalarını ortak mı koşuyorsunuz? O yaratıcı, âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah'tır." 10. Ard üzerinde sarsılmaz dağlar oturttu, orayı bereketli hale getirdi; gerekli besinlerini orada - bunlara ihtiyacı olan varlıklar için eşit derecede olmak üzere- uygun ölçülerle yarattı. (Bütün bunlar) dört evrede oldu. 11. Dahası O, duman halinde olan semâya iradesini yöneltti; ardından ona ve arza, "İsteyerek veya istemeyerek (varlık sahnesine) gelin!" buyurdu. "Boyun eğerek geldik" dediler. 12. Böylece onları iki evrede yedi gök olarak yarattı, her göğe işlevini ilham etti. Biz, yakın semâyı kandillerle donattık ve onu koruduk. İşte bu, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Yüce Allah'ın takdiridir."[553]

Yüce Allah, bu âyetlerde önce yeryüzünü iki günde (evrede) yarattığını, yeryüzünde dağlar, nehirler, ağaçlar, kayalar, madenler, insan ve hayvan türlerinin geliştirilmesi ve hayatın idamesi için elzem olan hava, su ve besin gibi ihtiyaç

[552] Rızâ, *Menâr*, 3/396.
[553] Fussilet 41/9-12.

duyulan bütün imkânları yarattığını bildirmektedir. Varlıkların yaşamaları için gerekli olan her şeyin tamamını dört günde (evrede) yarattığını ifâde etmektedir. Aynı zamanda Yüce Allah, bu âyetlerde yeryüzünü ve içindekilerini yarattıktan sonra duhân/duman halindeki semâya yöneldiğini, bu duman halindeki gökyüzünü de iki günde yedi semâ olarak düzenlediğini, her semâya emrini bildirdiğini ve dünya semâsını yıldızlarla donattığını bildirmektedir.[554]

Müfessirlerin bir kısmı evrenin ilk maddesi olarak kabul edilen bu âyetteki "duhân" sözcüğünü su buharı olarak yorumlamıştır.[555] Râzî de onu أَجْزَاءٍ مُظْلِمَة/karanlık cüzler olarak te'vil etmiştir.[556] Astronomi ilminde esîr denilen, yapı itibariyle, oksijen ve su buharından meydana gelen bu âyetteki dumanı, Reşîd Rızâ, "duman gibi bir madde, yükselmiş buhar, su buharı ve karanlık (ışıksız) cevher" olarak yorumlamıştır.[557] Muhammed Esed (ö. 1992) ise bu yorumların yanında bilimsel teorileri de dikkate alarak duhân kelimesini hidrojen gazı olarak te'vil etmiştir.[558]

Müfessirlerin diğer bir kısmı ise evrenin ilk maddesinin duman olduğu anlayışını kabul etmemiş, dumanın sadece gökyüzünün temel maddesi olduğunu kabul etmişlerdir. Onlara göre, gökyüzünün temel maddesinin duman olduğu bu âyetten çıkarmak mümkündür, ancak yerin ve göklerin temel maddesinin duman olduğunu bu âyetten çıkarmak mümkün değildir.[559]

Ayrıca bu âyetlerden, Yüce Allah'ın önce yeryüzünü, sonra da gökyüzünü yarattığı anlaşılmaktadır. Ancak cumhur bu âyetlerin Nâziât sûresindeki şu âyetlerle çelişmemesi için, âyetlerin arasını telif etmeye çalışmışlardır;

أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا (27) رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّاهَا (28) وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا (29) وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا (30) أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَاهَا (31) وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا (32) مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ

[554] İbn Abbâs, *Tenvîru'l-mıkbâs*, 401; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21/434-435; İbn 'Atıyye, *Muharreru'l-vecîz*, 5/6.
[555] İbn Abbâs, *Tenvîru'l-mıkbâs*, 401; Ebü'l-'Abbâs İbn Teymiyye Takyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm el-Harânî, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. Âmir el-Cezâr - Enver el-Bâz (b.y.: Dâru'l-Vefâ, 2005), 17/256.
[556] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 27/546.
[557] Rızâ, *Menâr*, 12/18.
[558] Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 3/972.
[559] Yücedoğru, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış*, 40-41.

27. "Şimdi, sizi yaratmak mı daha zor yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah yaptı. 28. Onu yükseltip kusursuz olarak şekillendirdi. 29. Gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı. 30. Bundan sonra da yeryüzünü döşeyip yaydı. 31. Yerden suyunu ve bitkisini çıkardı. 32. Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi. 33. Hepsi sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için"[560]

Cumhurun görüşü şu şekilde özetlenebilir:

Yüce Allah, önce yeryüzünü iki günde yaratmış, sonra gökyüzünü yaratmış ve düzenlemiştir. Gökyüzünü yaratıktan sonra da yeryüzünü iki günde düzenlemiştir.[561]

Tabiîn âlimlerinden olan Katâde ve Süddî ise Cumhurun bu görüşüne katılmayıp, gökyüzünün yeryüzünden önce yaratıldığını söylemişlerdir. Katâde'nin bu görüşüne konuyla ilgili diğer âyetleri[562] de delil göstererek katılan Kurtubî (ö. 671/1273), gökyüzü ve yeryüzünün yaratılışı hakkında kanaatini şöyle ifâde etmiştir:

Yüce Allah, önce gökyüzünün dumanını (gazını), sonra yeryüzünü yaratmıştır. Ondan sonra duhân (gaz) durumundaki gökyüzüne yönelip onu düzenlemiştir. Daha sonra da yeryüzünü yayıp yuvarlatmıştır.[563]

Cumhurun bu görüşüne katılmayanlardan biri de Râzî'dir. Râzî, iki günde yeryüzünün, üçüncü günde dağların, dördüncü günde bitkilerin ve son iki günde de gökyüzünün yaratılmasıyla yaratılışın tamamının altı günde tamamlandığını ifâde etmiştir. Ayrıca ona göre, eğer gökyüzünün yaratılışı yeryüzünün yaratılışından önce olmuş olsaydı, ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ "*Dahası O, duman halinde olan semâya iradesini yöneltti; ardından ona ve arza, "İsteyerek veya istemeyerek (varlık sahnesine) gelin!" buyurdu. "Boyun eğerek geldik" dediler*"[564] âyeti, yaratılmışı tekrar yaratmak gibi bir durumu gerektirir ki bu da muhal ve batıldır.[565]

---

[560] en-Nâziât 79/27-33.
[561] Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/189; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4/79; Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân,* 1/255-256; Muhammed Tâhir b. 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Beyrut: Mûessetu't-Târîh, t.s.), 1/384.
[562] es-Secde 32/ 32/4; el-Hadîd 57/4; en-Nâziât 79/27-33.
[563] Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân,* 1/255-256.
[564] Fussilet 41/11.
[565] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb,* 27/546-547.

Cumhurun bu görüşüne katılmayanlardan bir diğer müfessir de çağımızda yaşamış olan İbn Âşûr (ö. 1972)'dur. Ona göre, Nâziât sûresindeki (79/30) بَعْدَ ذَٰلِكَ lafzı sonralık bildirme hususunda Bakara sûresindeki (2/29) ثُمَّ lafzından daha açıktır. Ayrıca astronomi bilginlerinin bilimsel teorilerine göre yeryüzü güneş sistemindeki diğer gezegenler gibi güneşten kopmuştur. Eğer semâdan maksat, atmosfer tabakasını oluşturan hava boşluğuysa, bu anlamda yeryüzü gökyüzünden önce yaratılmış demektir. Ama eğer semâdan maksat, uzay boşluğundaki gezegenler ise -ki فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَماواتٍ "*onları yedi gök halinde düzenleyendir*"[566] âyetiyle daha fazla örtüşen anlam budur- bu durumda da gökyüzü yeryüzünden önce yaratılmıştır.[567]

Süleyman Ateş de önce yeryüzünün sonra da gökyüzünün yaratıldığı şeklindeki cumhurun bu görüşüne katılmamıştır. Ona göre, Yüce Allah, önce bütün gök cisimlerinin temel maddesi olan duhânı (gazı) yaratmış ve gök cisimleri arasında insanın yaratılacağı dünyayı yuvarlatıp; onu hayatın oluşmasına elverişli duruma getirmiştir. Dünyada hayatın oluşabilmesi için ısı, ışık, hava ve su gereklidir. Isı ve ışık Güneş'e bağlı olduğuna göre demek ki dünyanın ve dünyadaki hayatın bağlı olduğu Güneş, Dünya'dan önce yaratılmıştır. Ateş, Nâziât sûresindeki âyetleri de (79/27-33) delil göstererek, ışık ve karanlık olaylarının dayalı bulunduğu Güneş'in yeryüzünden önce yaratıldığını ileri sürmüştür. Ayrıca O, yeryüzünün gökyüzünden önce yaratıldığını ifâde etmesinden dolayı Tantâvî Cevherî'yi sert bir şekilde eleştirmiştir.[568]

Yeryüzünün ve gökyüzünün yaratılışını konu edinen bu âyetlerin tamamı değerlendirildiğinde, onların temel maddelerinin yaratılışları ayrı, düzenlenişleri ve hazırlanışları ayrı kelimelerle anlatılmış olmaları, âlimlerin temel bir maddenin var olduğunu iddia ettikleri âyetlerin bu manaya kesin delâletinin olmayışları, yeryüzünün, gökyüzünün, güneşin ve ayın, bütün evren parçalarının ilk temel maddelerinin bizzat Yüce Allah tarafından belli bir kanun çerçevesinde ayrı ayrı yoktan yaratmış olduğu kanaatini teyit etmektedir.[569]

---

[566] el-Bakara 2/29.
[567] İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/384.
[568] Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 1/117-118.
[569] Yücedoğru, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış*, 47.

Kur'ân'da yeryüzünden ve gökyüzünden çokça bahsedilmesinin nedeni, yaratılmışlar arasında insanın gözüne ilk çarpan şeyin onlar olması ve bu şekilde insanın sınırlı bir varlık olduğunun ortaya konulmaya çalışılmasıdır. Zira bilim adamlarına göre: Evren içinde milyarlarca Samanyolu benzeri galaksi ve bu galaksiler içinde de yüz milyarlarca güneş sistemimize benzer güneş sistemi bulunmaktadır. Güneşimiz de sıradan, ortalama büyüklükte sarı bir yıldızdır.[570]

Biz de Kur'ân-ı Kerîm'deki mevcut yeryüzü ve gökyüzünün yaratılışından bahseden bu âyetlerin tamamını ve müfessirlerin bu konudaki görüşlerini de dikkate alarak kanaatimizi şöyle ifâde edebiliriz: Kur'ân'ın bazı âyetlerinde, yeryüzü gökyüzünden önce,[571] bazı âyetlerin de ise gökyüzü yeryüzünden önce zikredilmiştir.[572] Aslında bu bir çelişki değildir. Zira bu âyetlerin hiçbirinde, birinin önce diğerinin de sonra yaratıldığı amaçlanmamıştır. Aksine nerede Yüce Allah'ın büyüklüğüne ve kudretine dikkat çekilecekse orada önce gökyüzü sonra da yeryüzü zikredilmiştir. Çünkü göklerin mükemmel manzarası, insanları hayretler içinde bırakmaktadır. Nerede Yüce Allah, insanların dikkatini yeryüzünün nimetlerine çekmek istemişse, orada önce yeryüzü sonra da gökyüzünü zikretmiştir. Ayrıca, Kur'ân'da açık bir şekilde yeryüzü gökyüzünden önce veya gökyüzünün yeryüzünden önce yaratıldığına dair bir ifâde de kullanılmamıştır. Bu âyetlerde geçen ثُمَّ (sonra) veya بَعْدَ ذَٰلِكَ (bundan sonra, daha sonra) edatları da bir öncelik ve sonralık anlamında değil, sadece zikir sonralığını ifâde etmek için kullanılmıştır.[573] Zira bu edatların, Kur'ân'ın birçok yerinde kronolojik sıralama dikkate alınmadan kullanıldığını görmekteyiz.[574] Burada önemli olan zamanın tertibi değil, beyânın tertibidir.[575]

Diğer bazı âyetler de yerlerin ve göklerin sayısını belirtmektedir. Kur'ân'da göklerin سَبْعَ سَمَاوَات/yedi semâ olduğunu bildiren dokuz âyet bulunmaktadır.[576] Bu

[570] Hawkıng, *Zamanın Kısa Tarihi*, 54-58.
[571] el-Bakara , 2/29.
[572] en-Nâziât 79/30.
[573] Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/123; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/170; Rızâ, *Menâr*, 1/207.
[574] ez-Zümer 39/6; el-Kalem 68/13; el-Beled 90/17.
[575] Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 5/96-97.
[576] el-Bakara 2/29; el-İsrâ 17/44; el-Mü'minûn 23/17, 86; Fussilet 41/12; et-Talâk 65/12; el-Mülk 67/3; Nûh 71/15; en-Nebe 78/12.

âyetlerin birinde gökyüzünün yedi kat olduğu belirttikten sonra yeryüzünün de onu misli olduğu belirtilmektedir.[577]

Kur'ân'da "semâ" kelimesi, genelde uzayın tamamını ifâde etmesi yanında bazen tavan,[578] bazen de atmosfer[579] anlamlarına gelmektedir. Çünkü yağmur, bulut ve rüzgâr gibi hadiseler dünya etrafında koruyucu etkisi olup, bugüne kadar başka hiçbir gezegende aynısı bulunmayan atmosfer içinde oluşmaktadır.[580]

Müfessirlerin bir kısmı, Kur'ân'daki سَبْعَ سَمَاوَات "*yedi gök*" ibaresini, yedi ve yetmiş sayıları gibi çokluktan kinâye veya mübâlağa olarak kullanılmasından hareketle bu tabirin de temsilî bir anlam taşıdığı, bu sebeple سَبْعَ سَمَاوَات ibaresinin rakamsal olarak yedi kat gök şeklinde anlaşılmaması gerektiğini ifâde etmişlerdir.[581] Zira bu tabirlerin bu şekildeki kullanımları hem Kur'ân'da[582] hem de Arap dilinde mübâlağa manasında kullanıldığı bilinmektedir. Meselâ bir kişi başkasına para verdiğinde parayı alan kişi, kat kat artırma manasına gelen سَبَّعَ الله لك الأَجر duasıyla karşılık vermektedir.[583]

Müfessirlerin büyük bir kısmı da bu âyetlerdeki سَبْعَ سَمَاوَات tabirinin hakiki manada kullanıldığını ve semânın yedi kattan oluştuğunu söylemişlerdir. Delil olarak da Allah Resulünün yedi gök ve yerin varlığını ifâde eden çeşitli hadisleri de örnek vermişlerdir.[584] Biz de bunlardan sadece şu hadisi örnek vermekle yetineceğiz:

رَبَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبَّ الْأَرَضِينَ "…yedi göğün ve yerlerin Rabbi…"[585] Bu hadisten göklerin yedi olduğu ve yedi rakamının ise hakiki manasında kullanıldığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Ancak bu görüş sahipleri yedi kat semâyı farklı şekillerde açıklamışlardır. Onların bir kısmı, İbn 'Abbâs'tan nakledilen şu rivâyeti esas almış, yedi kat göklerin demir, bakır, gümüş, altın gibi madenlerin renginde

[577] et-Talâk 65/12.
[578] el-Enbiyâ 21/32; Hac 22/15.
[579] el-Bakara 2/22; el-A'râf 7/57.
[580] Yücedoğru, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış*, 51-52.
[581] Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/295.
[582] el-Bakara 2/ 261; el-En'âm 6/160; et-Tevbe 9/80; Lokmân 31/27.
[583] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8/146.
[584] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, Arş", 1; Müslim, *Müslim*, "Sidretu'l-Munteha", 173.
[585] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/539.

yaratıldığını, her bir gökyüzünün رقيع, أرفلون, عروباء, وفناء, دبقاء, ماعون, قيدوم gibi ayrı isimlerinin olduğunu ve onların farklı melekler tarafından korunduğunu ifâde etmişlerdir.[586] Bir kısmı da Batlamyus teorisini esas almış ve bu anlayış çerçevesinde yedi gökyüzü katlarını, Venüs, Merkür, Güneş, Ay, Merih, Jüpiter ve Satürn şeklinde sıralamışlardır.[587]

Bazı Astronomi bilginleri سَبْعَ سَمَاوَات ibaresinin yedi gezegen olduğu kanaatindedir. Uzayda sayısız gezegen olduğu halde bu yedisinin özellikle zikredilmesinin nedeni, bunların en büyük gezegenler olmasındandır. Dolayısıyla Kur'ân'da yedi gezegen tanımlamasında hasr (sınırlama) manası yoktur. Bazıları da yedi gezegen konusunda hakiki bir sınırlama bulunduğunu ifâde etmişlerdir.[588]

Çağdaş bazı astrofizikçiler ise gök yüzünün katlarını troposfer, stratosfer, ozonosfer, mezosfer, termosfer, iyonosfer ve ekzosfer şeklinde sıralamışlardır. Fakat bu görüş sahiplerinin bu yorumu gökyüzünü yalnız atmosfer tabakalarıyla sınırlandırdığı için kabul görmemiştir.[589]

Diğer bilginlerden farklı düşünen Halûk Nurbaki ise dünyadan veya herhangi bir gezegenden uzaya bakıldığında o gezegeni yedi manyetik alanının kapladığını iddia etmektedir. Bu alanlar da şu yedi kat göklerdir:

1. Güneş sistemi ile birlikte temsil ettiğimiz uzay mekânı (1. Gök, 6,5 trilyon km'dir).

2. Galaksimizin temsil ettiği uzay mekânı (2. Gök, 30-100 bin ışık yılıdır).

3. Galaksi grubumuzun temsil ettiği uzay mekânı (3. Gök, 2 milyon ışık yılıdır).

4. Galaksi gruplarının ortaklaşa temsil ettiği evrenin radyo-manyetik mekânı (4. Gök, 100 milyon ışık yılıdır).

5. Kuasarların temsil ettiği evren mekânı (5. Gök, 1 milyon ışık yılıdır).

---

[586] Süyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, 1/238; İsmail Hakkî, *Rûhu'l-beyân* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, t.s.), 1/71.
[587] İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/386; Mustafa Öztürk, *Kur'ân ve Yaratılış* (İstanbul: Kuramar Yayınları, 2017), 117.
[588] Kâsimî, *Mehâsinu't-te'vîl*, 1/282-283; Öztürk, *Kur'ân ve Yaratılış*, 117.
[589] Öztürk, *Kur'ân ve Yaratılış*, 117.

6. Kaçan yıldızların temsil ettiği genleşen evren mekânı (6. Gök, 20-100 milyon ışık yılıdır).

7. Bunun dışındaki evrenin sınırsız sonsuzluklarını temsil eden evren mekânı (7. Gök). Bu semâların birinden diğerine intikal, hem hız yetersizliği yüzünden hem de manyetik gerilimleri aşması yönünden imkânsızdır. Bu semâlara intikal için ışık hızını aşmak ve maddi hüviyeti terk etmek gerekir.[590]

Müfessirlerin genel kanaatine göre Kur'ân'da السَّمَاءَ الدُّنْيَا (yakın semâ) diye söz edilen, güneş ve ay dâhil olmak üzere bütün yıldızların süslediği maddi semânın hepsi birinci kat semâyı oluşturmakta, bunun ötesinde mahiyetleri bilinmemekle birlikte altı kat semâ daha bulunmaktadır.[591]

Kanaatimizce mahiyetleri tam olarak bilinmemekle birlikte, Kur'ân'daki سَبْعَ سَمَاوَات ibaresinin bulunduğu âyetleri ve bu konuda varid olan çeşitli hadis rivâyetlerini topluca değerlendirdiğimizde; bunların tabaka tabaka birbiri üzerine geçirilmiş yedi katlar olduğu,[592] üzerimizde bina edilmiş yedi sağlam gökten meydana geldiği[593] açıkça görülecektir.

Kur'ân'da gökyüzünün sayısını dildiren âyetten hemen sonra yeryüzünün de onun misli olduğunu bildiren şu âyet mevcuttur:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا

"*Allah, yedi göğü ve yerden de onların benzerlerini yaratandır. Allah'ın gücünün her şeye yettiğini ve yine Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığını bilesiniz diye O'nun buyruğu, bunlar arasında sürekli gelip gerçekleşir*"[594]

Bu âyetten, yeryüzünün de gökyüzü gibi yedi kat olduğu anlaşılmaktadır. Müfessirler, bu âyette bulunan وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ "*yerden de onların benzerlerini*

[590] Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve ilmî gerçekler*, 146-147.
[591] Öztürk, *Kur'ân ve Yaratılış*, 117.
[592] Nûh 71/15.
[593] en-Nebe 78/12.
[594] et-Talâk 65/12.

yaratandır" ibaresi hakkında birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Onların bir kısmı konuya çeşitli açılardan yaklaşmış ve bilimsel verileri de dikkate almıştır. Bir kısmı da yüzeysel birtakım yorumlarda bulunmuş ve konuyu fazla irdelememiştir. Müfessirlerin yerin yedi kat oluşu hakkındaki görüşlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Yedi yer, birbirinin üstünde tabakalar halinde bulunmaktadır. Her bir yer tabakası arasında iki gök arasındaki gibi bir mesafe bulunduğu, tabakaları arasında 5000 yıllık bir mesafenin bulunduğu ve her yerin ayrı sakinleri bulunmaktadır. İslâm ehlinin daveti sadece en üst yer tabakasında bulunanlarla ilgili olup diğer tabakaların sakinleri için bağlayıcı değildir.[595]

2. Yedi kat yer şu yedi maddedir: موج مكفوف/sınırlanmış dalga, kaya, demir, bakır, gümüş, altın ve yakuttur.[596]

3. Yedi yer, birbirinden ayrı olan yedi kara parçadır. Bu yedi kara parçasını denizler birbirinden ayırmaktadır.[597]

4. Yedi yer, yedi iklimdir.[598]

5. Yedi yer, dünyamız gibi hayata elverişli yedi dünyadır.[599]

6. Yedi yer, atomların etrafında olan yedi manyetik alandır.[600]

7. Yedi yer, şu yedi tabakadır: sial, sima, üst manto, geçiş zonu, alt manto, dış çekirdek ve iç çekirdektir.[601]

Kanaatimizce, Kur'ân'daki yerin yedi kat oluşu hakkındaki âyet ve konuyla ilgili hadislerin tamamı göz önüne alındığında yeryüzünün de gökyüzü gibi yedi tabaka olduğu ve bu tabakalar sayesinde dünyamızda hayatın mümkün olabildiği anlaşılacaktır. Ayrıca, yeryüzünün yedi tabaka olduğunu bugünkü jeoloji bilimi de teyit etmektedir. Çünkü yeryüzünün en dışında dünyamızın %70'den fazlasını

[595] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/469-471; Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/174-175.
[596] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/467-47; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/566.
[597] Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/176.
[598] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/566.
[599] Bucaille, *Tevrat, İncil, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim*, 221.
[600] Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve ilmî gerçekler*, 149-150.
[601] Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî*, 235; Abdurrahmân b.Sa'd Sabyuddîn, *Âyetü'l-i'câzi'l-'ilmî min vahyi'l-kitabi ve's-sünneti* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008), 33-34; Yücedoğru, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış*, 56.

oluşturan birinci tabakada Litosfer'in su tabakası bulunmaktadır. Bunun altında diğer tabakalara göre daha ince olan ve ikinci tabakada bulunan Litosfer'in kara tabakası gelmektedir. Bu tabakaların altında üçüncü tabakada bulunan Üst Manto gelmektedir. Onun altında ise plastik özellikleri gösteren ve dördüncü tabakadaki Astenosfer gelmektedir. Bu tabakanın altında birleşiminde silikon, magnezyum, oksijen, demir, kalsiyum ve alüminyum gibi maddelerin mevcut olduğu beşinci tabakadaki Alt Manto gelmektedir. Bu tabakanın altında yerküre hacminin %30'una yakınını oluşturan ve altıncı tabakada bulunan Dış Çekirdek bulunmaktadır. Dünyamızın merkezinde ise hacim olarak en ince tabakalardan biri olan ve yedinci tabakada bulunan İç Çekirdek bulunmaktadır. Görüldüğü gibi dünyamız, hem maddeleri, hem de görevleri farklı farklı olan tabakalardan oluşmaktadır.[602]

Ancak burada şunu belirtmeliyiz ki bugüne kadar yerin ve göklerin yaratılışına dair ortaya atılan teoriler nihaî değillerdir. Çünkü bilim ve teknoloji hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde uzayın ancak bazı sırları yeni yeni keşfedilmektedir. Yerin ve göklerin yaratılışını beyân etmek için ortaya atılan bazı eski teorilerin tarihe gömüldüğü bir gerçektir. Bizim amacımız ise günümüzde ispatlanmış bilimsel veriler ışığında Kur'ân'daki yeryüzünün ve gökyüzünün yaratılış süreci hakkında bilgi vermek, Kur'ân ve kesinleşmiş bilimsel veriler arasındaki uyumun olduğunu ortaya koymak ve akıl yürütmeye çalışmaktır. Çünkü Kur'ân, Yüce Allah'ın kudretine, azametine, ilmine ve yaratmasına delil getirmekte ve insana kendisi için hazırlanan nimetler ve içinde bulunduğu dünya hayatının hangi şartlar ve aşamalardan sonra bu hale getirdiği hatırlatılarak bunun üzerinde düşünmesini ve tefekkür etmesini istemektedir.[603]

3.1.4. Dünyanın Şekli

İnsanoğlu, evrenin, güneşin ve ayın hareketlerini araştırdığı gibi üzerinde yaşadığımız dünyanın şeklini de merakla araştırmıştır. Dünyanın şeklinin nasıl olduğu konusu, eskiden beri insanları meşgul etmiş ve bu hususta çok şey söylenmiştir. XV. yüzyıla kadar geçerliliğini koruyan, dünyanın kâinatın ortasında

---

[602] Richard A. Kerr, "How Does Earth's Interior Work", çev. Serpil Yıldız, *Bilim Teknik Yayınları* Temmuz (2005), 46; Latîf 'Abbûd 'Abbûd, *el-Beyân fi i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'ân* (Suriye: Dâru'l-İslâh, 2008), 167-168.

[603] Âl-i İmrân 3/191; en-Nahl 16/12-14; Kāf 50/6-8.

sabit ve hareketsiz duran ve diğer yıldızların onun etrafında döndüğü şeklindeki Aristo teorisi hâkimdi.[604]

Dünyanın yuvarlak olduğu fikri, İslâm alêminde Avrupalılardan yüz yıllar önce ele alınmıştır. Müslümanlar, dünyanın yuvarlak olduğunu, Avrupa'da ilk defa ortaya atanlardan birisi olan Christophe Colomb (ö. 1506) ve ilk devr-i alêm seyyahı Magellan'dan (ö. 1521) çok önce söylemişler ve konu ile ilgili âyetleri bu anlayışa uygun bir şekilde tefsir etmişlerdir.[605]

Nitekim Muhammed Hamîdullah'ın ifâde ettiğine göre, İslâm alêminde, dünyanın yuvarlaklığıyla ilgili ilk fikirler Ebû Hanife'ye (ö. 150/767) kadar dayanmaktadır. Mû'tezile mezhebine mensup birisinin "dünyanın merkezi neresidir" sorusuna karşılık, "tam oturduğun yerdir" cevabıyla dünyanın yuvarlak olduğunu belirtmiştir.[606]

İslâm alêminde, dünyanın yuvarlak olduğunu açıkça beyân eden ve bu hususu "*Tehâfutu'l-Felâsife*" adlı eserinde ilk kez dile getiren Gazâlî olmuştur.[607] Râzî de tefsirinin değişik yerlerinde dünyanın yuvarlak olduğunu açık bir şekilde beyân etmiş ve bu görüşü savunmuştur.[608]

Kur'ân'da açık bir şekilde olmasa da dünyanın yuvarlak olduğuna işaret eden birçok âyet bulunmaktadır.[609] Dünyanın yuvarlaklığına işaret eden bu âyetler, insanları düşünmeye ve araştırmaya sevk etmektedir. Aynı zamanda bu âyetler, dünyanın yapısına, şekline, işleyişine ve işlevine de vurgu yapmaktadır. Dünyanın yuvarlak olduğuna işaret eden şu âyetlerle konumuzu açıklamaya çalışacağız:

وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا (30) أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَاهَا (31) وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا (32) مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ

[604] Hawkıng, *Zamanın Kısa Tarihi*, 13.
[605] Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*, 136-139.
[606] Muhammed Hamîdullah, *İslâma Giriş*, çev. Koytak İbrahim Arif, Uysal Veysel (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 274.
[607] Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî, *Tehâfutu'l-felâsife*, thk. Süleyman Dünya (Mısır: Dâru'l-Ma'rife, 1966), 81.
[608] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 1/198; 4/163; 13/75; 20/190; 24/557.
[609] el-Bakara 2/164; el-A'râf 7/54; İbrâhim 14/33; Yâsin 36/40; ez-Zümer 39/5 en-Nâziât 79/30.

Bundan sonra da yeryüzünü döşeyip yaydı. 30. Yerden suyunu ve bitkisini çıkardı. 31. Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi. 32. Hepsi sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için"[610]

Bu âyetelerdeki دَحَا kelimesinden hareketle müfessirlerin bir kısmı, Yüce Allah, yeryüzünü döşemek, düzenlemek ve üzerinde yaşanabilecek şekilde yaratarak insanların ve hayvanların hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan pek çok nimetle donatması şeklinde tefsir etmişlerdir.[611] Müfessirlerin bu âyeti yeryüzünü döşemek, düzenlemek ve yaşamaya elverişli hale getirmek şeklindeki açıklamaları, dünyanın yuvarlak olmasına engel değildir. Çünkü dünya çok büyüktür ve yaşamaya elverişli bir durumdadır.

Müfessirlerin diğer bir kısmı ise دَحَا kelimesinin kökeninde yuvarlaklık ve devekuşu yumurtası gibi elips anlamlara geldiğini ifâde etmişlerdir.[612] Zira bu kelime ile aynı kökten gelen أُدْحِيّ sözcüğü devekuşunun yumurtladığı ve civcivlerinin çıkardığı yerdir. Bundan dolayı ceviz oynamaya veya taşı çukura atma oyununa da دَحْو denilmektedir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin de bu oyunu oynamışlardır. Bu oyunda eşilen çukura yuvarlak taş düşürülmeye çalışılırdı. Taşı çukura düşüren kazanır, düşürmeyen ise kaybederdi.[613]

Süleyman Ateş de دَحَا kelimesinin, döşemek ve düzeltmek manasına da gelebileceğini ancak bu döşeme ve düzeltmenin basit bir düzeltme olmadığını, yuvarlak olarak düzeltmek ve döşemek manasına geldiğini, bu âyetten de dünyanın yuvarlak olduğu manasının çıktığını belirtmiştir.[614]

Yukarıda belirtiğimiz gibi دَحَا kelimesinde yuvarlaklık anlamı olmasına karşın meal yazanların çoğu bu âyeti sadece yeryüzünün düzenlenmesi olarak

---

[610] en-Nâziât 79/3032.
[611] İbn Abbâs, *Tenvîru'l-mıkbâs*, 500; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/210; Begâvî, *Meâlimü't-Tenzîl,* 8/329; İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/86.
[612] İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs* (b.y.: Ekinci Yayınları, t.s.), 4/274; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 15/351; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 6/2964; Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler,* 136-137; Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 8/6577.
[613] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab,* 4/251.
[614] Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri,* 6/2964.

algılamışlardır. Oysa dünyanın şeklinin دَحَا kelimesinin ifâde ettiği gibi devekuşu yumurtası şekline benzediğine son bilimsel teorilerin de kabul ettiği bir gerçektir. Dünyamız güneş sisteminden koptuktan sonra kendi etrafında hızlı bir şekilde dönmesiyle "merkez kaç" kuvvetinin etkisiyle ekvatorda şişkin, kutuplarda da basıktır. Dünyanın kendi etrafında dönmesi sonucu kazandığı bu geometrik şekil hiçbir şekle benzemez. Dünyanın bu şekline geoid denilmektedir.[615]

Bu âyet aynı zamanda dünyanın küresel yapısını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Dünyanın ilk yaratılışındaki enerjiden maddeye dönüş halini ayrıca şekilsizlikle tanımlamış olmaktadır. Dünyanın güneşten koptuğu veya güneşle birlikte bir su bulutu içinde yoğunlaştığı şeklinde iki teori bulunmaktadır. Astrofizikte her iki teoriye göre de dünyanın ilk yaratıldığı, henüz belirli şekil almadığı, sonradan söbü (elipsoit) bir biçim kazandığı gerçeğini kabul etmektedir. Ayrıca bu âyetler, dünyanın elipsoit şeklini aldıktan sonra sıra ile suyun verildiğini sonra da ilk bitkisel örtü olan meraların sıra ile yaratıldığını bildirmektedir. Zira jeofizik konsepsiyonları aynen bu sırayı kabul etmektedir. Dünya küresel elipsoit şeklini aldıktan sonra su yapısı teşekkül etmiş, denizler ve daha sonra da bitki örtüsü ortaya çıkmıştır.[616]

Dünyanın yuvarlak olduğuna işaret eden âyetlerden biri de şudur:

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ "*O, gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı; sürekli olarak geceyi gündüzün, gündüzü de gecenin üstüne sarmaktadır*"[617]

التَّكْوِير kelimesi, bir nesneyi döndürmek, sarmak, dolamak ve parçalarını birbirine yanaştırmak demektir.[618] *"Sürekli olarak geceyi gündüzün, gündüzü de gecenin üstüne sarmaktadır*" âyeti, dünyamızın yuvarlak olduğunu ve kendi ekseni etrafında döndüğünü göstermektedir. Çünkü dolama ve sarma işi baş gibi yuvarlak bir cisim üzerinde ancak yapılabilmektedir. Dünya, kendi ekseni çevresinde dönerken güneş karşısında olan yüzünün bir kısmı gündüz, diğer kısmı ise gecedir.

[615] Tayfun Yılmaz, *Coğrafya* (Ankara: Fon Yayıncılık, 2016), 103.
[616] Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve ilmî gerçekler,* 183-184.
[617] ez-Zümer39/5.
[618] İsfahânî, *Müfredât*, 1310.

Dünya döndükçe bir tarafı karanlık (gece), aydınlık (gündüz) olan yüzün üstüne sarılıp onu gece yapmaktadır. Diğer taraftan da aydınlık, karanlık olan yüzün üstüne sarılıp onu gündüz yapmaktadır. Böylece her an, gece gündüzün, gündüz de gecenin üstüne sarılmaktadır. Dünyanın ancak bu şekli sayesinde gece ve gündüzün yer değiştirmesi olabilmektedir. Yani gece ile gündüzün oluşma sebebi dünyanın bu küremsi yapısıdır.[619]

Aynı zamanda bu âyet ancak asrımızda anlaşılabilen bir gerçeğe daha işaret etmektedir. Güneş'in bir saniyede 20 km hızla Hercules takımyıldızındaki Vega yıldızına doğru gittiği bilinmektedir. Dünyanın güneş etrafındaki hareketiyle Vega yıldızına doğru olan hareketi birleştiğinde helezonik (sarığın sarılması gibi) bir hareket meydana geldiği de bilinmektedir.[620]

Dünyanın ekvatorda şişkin, kutuplarda basık kendine özgü bir şekle sahip olduğunu ve bu şekle geoid adı verildiğini belirtmiştik. Dünyanın şeklinin geoid olduğunun bazı kanıtlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Güneş ışınları dünyanın şekline bağlı olarak ekvatordan kutuplara doğru küçülmektedir. Bu da sıcak, soğuk ve ılıman iklimlerin oluşmasına neden olmaktadır.

2. Dünyamızın güneşe dönük tarafı aydınlık diğer kısmı da karanlık olduğu için gece ve gündüzün oluşumuna neden olmaktadır.

3. Dünyanın bu dönüşünden dolayı güneşin doğuş ile batış zamanını ifade eden tan ile gurûb vakitlerinin ekvatordan kutuplara doğru azalmasına neden olmaktadır.

4. Dünyanın şeklinden dolayı bir yerden hareket eden ve sürekli aynı tarafa giden biri tekrar başlangıç noktasına dönecektir.

5. Yerçekimi ekvatordan kutuplara doğru artmaktadır. Dünya geoid şeklinde olmasaydı yerçekimi her yerde aynı olurdu.[621]

---

[619] Rızâ, *Menâr*, 1/177; Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî,* 23/145; Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, 5/3038; Neccâr, *Tefsîrü'l-âyâti'l-kevniyyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i,* 3/179-180; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri,* 5/2240; Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî,* 231-233; 'Abbûd, *el-Beyân fi i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'ân*; 'Abbûd, *el-Beyân fi i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'ân,* 158-162.

[620] Taşkın Tuna, *Güneş Sistemi* (İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1983), 17.

[621] Yılmaz, *Coğrafya,* 103-105; Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî,* 231-233; 'Abbûd, *el-Beyân fi i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'ân,* 158-162.

Bunlar dışında yukarıya atılan bir cismin tekrar yere düşmesi, gölgelerin kutuplara doğru uzaması, yağmur damlalarının şekli, bir kütlenin ağırlığının her yerde aynı olması, güneşin doğudan doğup batıdan batması, güneşin her yerde aynı anda doğmaması, ufuk çizgisinin daire biçiminde algılanması, yüksek yerlerin uzaklardan görülmemesi, durgun su yüzeyinde ayın görüntüsü, seviye denemeleri, Coğrafya seyahatleri ve uydu fotoğrafları dünyanın küre şeklinde oluşunun diğer bazı kanıtlarıdır.[622]

Kur'ân'ın indiği dönemde dünyanın düz ve hareketsiz olduğu inancı hâkimdi. Bu inanç Batıda yeniçağa kadar devam etmiştir. Kilise dünyanın yuvarlak olduğunu söyleyenleri asırlarca işkencelere mahkûm etmiştir. Oysa Kur'ân dünyanın şekli ile ilgili bu bilimsel gerçeği yedinci yüzyılda; yani Batıdan 1000 yıl önce beyân etmiştir. Ayrıca Kur'ân, dünyanın şeklini insanların hayallerinde canlandırmak için, o dönemde Arap yarımadasında bolca bulunan ve insanların ellerine alıp inceleyebilme imkânı buldukları دَحَا/devekuşu yumurtasıyla ifâde etmektedir. Devekuşu yumurtasına benzeyen dünyanın geoid şekli, Kur'ân'ın ifâde ettiği inceliği tüm insanlığa açık bir kanıt ve aydınlatıcı bir nur olarak ortaya koymaktadır.

Kur'ân'ın ortaya koyduğu bu gerçeklerin bilimsel ispatı, Hz. Peygamber'in vefatından ancak 1000 yıl sonra mümkün olabilmiştir. Böylece Kur'ân'ın, Yüce Allah'ın eşsiz kelamı olduğu ve hükümlerinin indiği ilk günden kıyamete kadar tüm insanlara hitap edecek evrensel bir kitap olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Kur'ân'ın 1400 yıl önce beyân ettiği dünyanın şekli üzerinde düşündüğümüzde, Yüce Allah'ın ilmini, kudretini, sanatını, her şeyi nasıl mükemmel planladığını ve Kur'ân'ın bilimsel i'câz yönlerinin ne kadar önemli bir konu olduğunu daha iyi anlayabilmekteyiz.

3.1.5. Dünyanın Dönmesi

Kur'ân'ın indiği dönemde dünya merkezli Aristo teorisi hâkimdi. Bu teoriye göre, dünya evrenin ortasında sabit ve hareketsiz durmakta, bütün gezegenler, yıldızlar, güneş ve ay onun etrafında dönmektedir.[623] Aristo'nun bu görüşünü 1514

[622] Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî*, 231-233; 'Abbûd, *el-Beyân fi i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'ân*, 158-162; Mustafa Çağrıcı, "Yer", *Yer* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 13/476-482.
[623] Hawkıng, *Zamanın Kısa Tarihi*, 13.

yılına kadar Batlamyus astronomik bir model olarak devam ettirmiştir. Batlamyus'un bu görüşü 1500 yüz yıl Hristiyanlar başta olmak üzere geniş kitleler tarafından, astronominin temeli ve Hristiyanların resmi görüşü olarak kabul edilmiştir. Kilise dünyada Tanrı'nın temsilcisi olarak kabul edildiği için, kilisenin resmi görüşüne karşı gelmek, Tanrı'ya karşı gelmek olarak değerlendirilmiştir.[624]

Bu modelin geçersiz olması sürecini başlatan ise Polonyalı rahip Kopernik (ö. 1543) olmuştur. O, dünya yerine, güneş merkezli bir evren modelinin daha uyumlu olacağını beyân etmiştir. Ona göre, güneş evrenin merkezinde durmakta, dünya ve gezegenler döngüsel yörüngeler izleyerek güneşin etrafında hareket etmektedir. Daha sonra Kopernik'in bu kuramını Alman gökbilimci Johannes Kepler (ö. 1630) ve İtalyan gökbilimci Galileo Galilei (ö. 1642) savunmuşlardır. Aristo'nun bu kuramına asıl darbe 1609 yılında vurulmuştur. Bu yılda Galileo geceleri gökyüzünü yeni icat edilmiş olan bir teleskopla gözlemlemeye başlamıştır. O, jüpitere baktığında bu gezegenin yörüngesinde birkaç küçük uydu veya ayın döndüğünü görmüştür. Bu şekilde Galileo, teleskopla yaptığı gözlemleri değerlendirmiş ve Aristo'nun evren modeline ölümcül darbeyi vurmuştur.[625]

Ancak Kilise Kopernik ve Kepler'e yumuşak davrandığı gibi Galileo'ya davranmamıştır. Kilise Galileo'yu engizisyon mahkemelerinde yargılamıştır. Galileo, hayatını kurtarmak için dünyanın döndüğü görüşünden ve güneş merkezli evren modelinden vazgeçtiğini söylemek zorunda kalmıştır.[626]

Aristo ve Batlamyus'un dünya merkezli bu teorileri, Abbasiler döneminde Yunancadan yapılan tercümelerle İslâm alêmine girmiş ve onları da büyük ölçüde etkilemiştir. Bu nazariye o dönemde revaçta olduğu için diğer bilginlerle birlikte tefsircilerin bir kısmını da etkilemiştir. Sayıları az da olsa Kur'ân âyetlerini bu anlayışa göre yorumlayan tefsirciler olmuştur. Daha önce ifâde ettiğimiz gibi bunun en bariz örneği Râzî'dir. Râzî, الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً "*Rabbiniz ki sizin için yeri döşek, göğü bina kılmıştır"*[627] âyetinin tefsirinde dünyanın dönmediğini, tam tersine sabit olduğunu yaptığı şu değerlendirmeyle ispatlamaya çalışmıştır:

[624] Taslaman, *Big Bang ve Tanrı.*, 12-13.
[625] Hawkıng, *Zamanın Kısa Tarihi*, 14-15.
[626] Bucaille, *Tevrat, İncil, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim*, 181; Taslaman, *Big Bang ve Tanrı.*, 14.
[627] el-Bakara 2/22.

"Eğer dünya hareket ederse, düz veya yuvarlak bir şekilde hareket etmesi gerekir. Düz olarak hareket edecekse bizim için mutlak bir yatak olmayacaktır. Yuvarlak olarak hareket edecekse ondan tam olarak faydalanılmayacaktır. Örneğin, dünya hareketi doğuya, insan da batıya doğru hareket etse, yerkürenin hareketi daha hızlı olduğundan, insanın olduğu yerde kalması ve gitmek istediği yere gitmesinin imkânsız olması gerekirdi. Bu sebeplerden dolayı dünyanın dönmediğini, tam tersine sabit olduğunu ifâde etmiştir".[628]

Buna rağmen Kopernik'ten 500 yıl önce dünyanın döndüğünü ilk defa dile getiren Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî (ö. 453/1061) olmuştur. Bîrûnî'nin çağdaşı olan Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed es-Siczî de (ö. 415/1024) dünyanın döndüğünü kabul etmiş, hatta dünya ve gezegenlerin dönüşü esasına dayalı bir usturlap bile icat etmiştir.[629]

Her şeye ya açıkça veya dolaylı olarak yer veren Kur'ân'da ise dünyanın döndüğüne şu şekilde işaret edilmektedir:

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ

"Dağları görür, onların durduğunu sanırsın; oysa bulutlar gibi hareket ederler. Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır."[630]

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ "*O, gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı; sürekli olarak geceyi gündüzün, gündüzü de gecenin üstüne sarmaktadır*"[631]

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ "*Ne güneşin aya yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzüp gider"*[632]

---

[628] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/336.
[629] Fuat Sezgin, *İslâm'da Bilim ve Teknik* (İstanbul: Tuba Yayınları, 2008), 1/80; Şaban Döğen, *İslâm ve Astronomi* (b.y.: Gençlik Yayınlar, 1993), 40-42.
[630] en-Neml 27/88.
[631] ez-Zümer 39/5.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ "*Yeryüzünü sizin için kullanışlı hale getiren O'dur. Üzerinde dolaşınız ve Allah'ın rızkından yiyip içiniz; (ama unutmayınız ki) dönüş yalnız Allah'adır"*[633]

Müfessirler, bu âyetleri çeşitli dönemlerde farklı şekillerde yorumlamışlardır. Bazı müfessirler, birinci âyetteki dağların yürümesini kıyamet ahvalinden biri olarak değerlendirmişlerdir. Hareketsiz ve sabit gibi görünen dağların kıyamet gününde bulutlar gibi hareket edeceklerini ve dağılacaklarını beyân etmişlerdir.[634] Diğer bazı müfessirler de bu bilimsel âyetin dünyamızın güneş etrafında döndüğünün işareti olarak değerlendirmişlerdir.[635]

Elmalılı, bu âyetin değişik yönlerini ve manalarını açıkladıktan sonra çağdaş bazı müfessirlerin bu âyetle ilgili görüşlerinin doğru olduğunu söyleyerek تَمُرُّ "*hareket ederler"* fiilinin şimdiki zamana ait olması gerektiğine hükmetmiş, bununla dünyanın döndüğünü ispatlamaya çalışmış ve âyeti şu şekilde çevirmenin isabetli olacağını söylemiştir: "*Sen bugün dağları câmid/sabit sanırsın, hâlbuki onlar, bulut geçer gibi geçerler."*[636]

Süleyman Ateş de bu âyetteki وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ *"Dağları görür, onların durduğunu sanırsın; oysa bulutlar gibi hareket ederler"* tabirinden dağların hareketsiz gibi görünmesinin, aslında gerçek değil, yanlış bir sanıdan ibaret olduğunu, hareketsiz gibi görünen dağların gerçekte yürüdüklerini ifâde etmektedir. Dünyanın sivri noktaları olan dağlar sürekli hareket ediyorsa, onların oturduğu dünya da daima hareket ediyor demektir. Bundan da dünyanın sürekli döndüğü ve hareket ettiği anlaşılmaktadır. Zira bu âyetin sonunda: " صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ "*Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sanatıdır"* ifâdesi, dünyanın çok ince bir nizamla yaratıldığını göstermektedir.[637]

---

[632] Yasîn 36/40.
[633] el-Mülk 67/15.
[634] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 24/574; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 7/94; Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâikut'-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 2/623.
[635] İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 20/48-49; Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî*, 206-207.
[636] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/166-167.
[637] Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 4/1921-1922.

Bu âyetten yeryüzünün en sağlam görüntüsüne sahip olan dağlar sabit görünseler de aslında hareket halinde oldukları, onların bu hareketleri bulutların hareketlerine benzedikleri, dağların bu hareketi hayali değil, Yüce Allah'ın sanatının sağlam bir hikmeti olduğu ve onlarla beraber üzerinde yaşadığımız dünyanın da döndüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca bu âyette, insaf sahiplerini hayretler içinde bırakacak Kur'ân'ın iki bilimsel mucizesi de bulunmaktadır:

1. Ardın toprak olan kısmı bir portakalın ince kabuğu gibi sınırlı bir tabaka teşkil etmektedir. Ard kalınlığının büyük bir kısmı mağma tabanı ile sıvılaşmış madenlerden oluşan jeolojik bir yapıya sahiptir. Böylece, ardın merkezinde sıvı tabakası, onun üstünde katı birçok katlar ve en üstte de toprak, dolayısıyla dağlar bulunmaktadır. Ardın merkezi sıvı statiğine tâbi çok yavaş bir harekete sahiptir.

2. Bulutlar gökyüzünde hareket ettiklerine göre, dağlar da uzay mekânı içinde hareket ediyor demektir. Âyetteki جَامِد kelimesi, fizik anlamda statik, duran, cansız ve hareketsiz demektir. Dağların uzay mekânı içinde hareket etmesinin tek bir imkânı vardır. O da ardın hareketidir. Zaten âyetin önemli bir mucizesi de rüzgâr önünde hızla giden bulutların hızı ile ardın dönüş hızının birbirine yakın olmasıdır.[638]

Çağımızda kabul edilen bilimsel verilere göre de dünyanın iki türlü hareketi bulunmaktadır:

A. Dünya kendi ekseni etrafındaki dönüşünü 24 saatte tamamlamaktadır. Dünyanın bu hareketi batıdan doğuya doğrudur. Buna bağlı olarak, doğuda güneş erken doğmakta, yerel saat ileri olmakta, doğu ve batı yönleri belirlenmektedir. Dünyanın kendi etrafındaki bu dönüşünün sonuçlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Dünyamızın güneşe bakan tarafı aydınlık, bakmayan tarafı ise karanlıktır.

2. Gündüz vaktindeki sıcaklık ile gece vaktindeki soğukluk arasındaki sıcaklık farklarının oluşmasına neden olmaktadır.

3. Meridyenleri farklı olanlar arasında yerel saat farkı olmaktadır.

4. Rüzgârlar ve okyanus akıntılarında sapmalar gerçekleşmektedir.

5. Bir gün içerisinde güneşin gökyüzündeki görünümü sürekli değişmektedir.

[638] Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve ilmî gerçekler*, 60-61.

6. Fiziksel çözülme oluşmaktadır.

7. Günlük basınç farkları oluşmaktadır.

B. Dünya kendi ekseni etrafında döndüğünde aynı zamanda güneşin etrafında da dönmüş olmaktadır. Elips bir yörünge üzerinde 365 gün 6 saatte tamamladığı bu harekete dünyanın yıllık (yörünge) hareketi denmektedir. Dünyanın yıllık hareketi sonucunda; aynı anda farklı yarım kürelerde farklı mevsimler yaşanmakta, aydınlanma çemberi yer değişmekte, muson rüzgârları oluşmakta, yıl içerisinde sıcaklık, gölge boyları, basınç, gece-gündüz süreleri ile güneşin doğuş ve batış saatleri değişmektedir.[639]

3.1.6. Güneş ve Ay Hareketleri

Evrende galaksimizden başka yüz milyarlarca galaksi daha bulunmaktadır. Bizler yaklaşık olarak 100.000 ışık yılı genişliğinde olan ve ağır ağır dönen bir galakside hayatımızı devam ettirmekteyiz. Galaksimizin sarmal kollarında yer alan yıldızlar da galaksi merkezi etrafındaki dönüşlerini yaklaşık olarak birkaç milyon yılda bir ancak tamamlayabilmektedir. Bu galaksilerin her birinde de yüz milyarlarca güneş sistemi bulunmaktadır. İçerisinde yaşadığımız güneş sistemimiz de bu sarmal kollardan birinin iç kenarının yakınında yer alan, sıradan ve orta büyüklükteki yıldızlardan bir tanesidir.[640]

Güneş, başlangıçta ekseni etrafında ağır dönen kızgın bir gaz ve toz bulutu halindeydi. Yoğunluğun düşmesi, sıcaklığın 5000 derece dolaylarına inmesi ile soğumuş, büzülmüş ve küçülmüştür. Çekim kuvvetinin etkisiyle sıkışmış, dönme hızı artmış ve gaz (hidrojen) bulutundaki atomlar kendi içindeki küçük bir astroid'in etrafında kümelenerek güneşin ilk maddesini meydana getirmiştir. Gazlar böylece dönerek açısal hızın az olduğu merkezde güneş teşekkül etmiş, sıkışan kitle ısınmış ve çekirdekteki sıcaklık nükleer reaksiyonlara neden olacak bir değere ulaşmıştır. Böylece merkezde çekim kuvvetiyle dengede kalacak bir kütle toplanmıştır. Bu dengenin oluşmasıyla da güneş meydana gelmiştir. Big Bang'tan sonra, artakalan parçaların bir araya toplanması olarak izah edilen bu güneş teşekkülü teorisi, diğer bütün güneş sistemlerine de uygulanmış ve hepsinin aynı şekilde meydana geldiği

[639] Yılmaz, *Coğrafya*, 106-111.
[640] Hawkıng, *Zamanın Kısa Tarihi*, 55-56.

kabul edilmiştir. Çağımızdaki astronomlar da güneş sisteminin oluşumu hakkındaki bu teorilerden hareketle, güneş sistemimizin, yaklaşık 5 milyar yıl kadar önce galaksimizin bir gaz ve toz bulutundan meydana geldiğini ifâde etmişlerdir.[641]

Ay ise yer üzerinden güneşin çekim kuvveti sonucunda ve bir rezonansla (salınım dengesizliği) yumrusundan doğmuştur. Ay 5 milyar yıl önce yerin ana gövdesinden ayrılmış ve uzaklaşmıştır. Bu ayrılmadan dolayı yerin dönüş hızında da azalma olmuştur. İlk zamanlarda sıvı olan dünya, güneş etrafında dönerken gelgitler meydana gelmiştir. Gelgitlerden dolayı da yerin bir tarafı kabarmış ve ay ondan kopmuştur. Bu kopma esnasında ay, dünya etrafında bir turunu dört saat gibi kısa bir zamanda tamamlıyordu. Ay, gittikçe dünyadan uzaklaşmaya başlamış ve bugün ise 29 gün, 7 saat, 43 dakika ve 11 saniyede ancak dünya etrafında bir turunu tamamlayabilmektedir. Ayrıca Pasifik Okyanusunun yüz ölçümü ile ayın yüzölçümünün aynı olması ve aydaki elementlerle dünyadaki elementlerinin de aynı olması, ayın dünyadan ayrıldığının diğer kanıtlarındandır. Ayın oluşumu hakkında başka teoriler de bulunmaktadır. Bunlara göre ay, ilk başta dünya gibi sıcak bir gaz halindeydi. Zamanla soğumuş ve şimdiki halini almıştır. Ya da ay, gezegenler gibi şekil bulmuş ve sonradan dünyanın etrafında dönen bir gök cismi haline gelmiştir.[642]

Dünyanın uydusu ve ona en yakın gökcismi olan ay, dünyaya ortalama uzaklığı 384.400 km, ortalama yarıçapı 1738 km, yaklaşık alanı 9 milyon km², ortalama yoğunluğu 3.34 gr/cm² ve ortalama çekim gücü ise yerkürenin 1/6 kadardır. Kendi ekseni etrafında ve dünya etrafındaki dolanımı 29 gün, 12 saat, 44 dakikadır. Yüzeyindeki sıcaklık en düşük -200°C iken, en yüksek sıcaklık ise +130°C dir. Ay'da atmosfer olmadığı için, onda hava, su, akarsu ve yer altı suları bulunmamaktadır. Ay'da mekanik çözülme ve günlük sıcaklık farkı fazladır. Ay iç ısısını kaybettiği için, onda deprem, dağ, kıta ve volkanik oluşum hareketleri görülmemektedir. Bütün bu nedenlerden dolayı Ay'da canlıların yaşama imkânı olmamaktadır.[643]

---

[641] Hawkıng, *Zamanın Kısa Tarihi*, 55-56; Yücedoğru, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış*, 147-149.
[642] Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî*, 305-306; Sabyuddîn, *Âyetü'l-i'câzi'l-'ilmî min vahyi'l-kitabi ve's-sünneti*, 71-72; Yücedoğru, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış*, 156.
[643] Yılmaz, *Coğrafya*, 116-117.

Isı ve aydınlık saçan güneş ile bizzat ışık kaynağı olmayan, güneşten aldığı ışığı yansıtan ay hakkındaki âyetlerin bir kısmı onların mahiyetleri, diğer bir kısmı ise onların belli bir yörüngede hareket etmeleri hususunda bilgi vermektedir. Biz de günümüzde kesinleşmiş bilimsel verilerden istifâde ederek Kur'ân'daki güneş ve ay hareketlerini bu iki yönde incelemeye çalışacağız.

Kur'ân-ı Kerîm, güneşin ve ayın mahiyetini şöyle ifâde etmektedir:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ "*Güneşi aydınlatıcı, ayı ise aydınlık yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilesiniz diye ona menziller belirleyen O'dur. Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Bilme kabiliyetinde olanlar için de âyetlerini detaylı bir şekilde gözler önüne seriyor."*[644]

تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا "*Gökte yıldız kümeleri oluşturan, yine orada bir ışık kaynağı ve aydınlatan bir ay yaratan güç mübarektir, cömerttir."*[645]

15. أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا (15) وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا *"Görmüyor musunuz Allah yedi göğü birbiriyle nasıl uyumlu yaratmıştır! 16. Onların içinde ayı bir ışık, güneşi ışık kaynağı yapmıştır."*[646]

وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا (12) وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا *"12. Üstünüzde yedi kat sağlam gök yaptık. 13. Orada ısı ve aydınlık saçan bir lamba yarattık."*[647]

Bu âyetlerde güneş için "aydınlık saçan, mükemmel bir lamba ve ışık kaynağı" anlamında سِرَاج; "aydınlığın kaynağı" anlamında ضِيَاء kelimeleri kullanılmıştır. Ay için ise "ışık, aydınlık yapan, ışık yansıtıcı" anlamında نُور ve "ışık kaynağı" anlamında مُنِير sözcükleri ile nitelendirilmiştir.

[644] Yûnus 10/5.
[645] el-Furkān 25/61.
[646] Nûh 71/15-16.
[647] en-Nebe 78/12-13.

Müfessirlerin bir kısmına göre ضِيَاء ile نُور aynı anlamı ifâde etmektedir. Diğer bir kısmı ise diyânın nurdan daha kuvvetli olduğunu beyân etmektedir.[648] Aslında bu iki kavram, karanlığın zıddı olan aydınlığı ifâde etmektedir. Aydınlığın derecelerine nûr denilmektedir. Yalnız nûr diyâdan daha genel, diyâ da nûrdan daha belirgin ve daha kuvvetlidir. Diyâda aşırı bir parlaklık, belli bir parıldama, kuvvetli bir yayılma ve şiddet vardır. Nûrda ise yumuşak bir yayılma, sükûn ve huzuru andıran bir letâfet bulunmaktadır. Buna göre nûr, diyânın ışığı ve karanlığın en yakın karşıtıdır.[649]

Bu âyetlerde geçen diyâ ile nûr arasında mahiyet farkı olduğu gibi, bir ışık kaynağı olarak da güneş ile ay arasında fark bulunmaktadır. Nitekim güneş ve ayın mahiyeti hakkında Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: كَانَا شمسين "ikisi de güneş idi".[650]

İbn 'Abbâs da güneş ve ay ile ilgili şöyle buyurmuştur: "Ay da güneş gibi aydınlatıcı idi, fakat sonradan aydınlığı giderildi".[651]

Modern dönem müfessirlerinden Elmalılı ise bu konuda şu açıklamayı yapmaktadır: "Ayın aydınlığını güneşten aldığı eskiden beri astronomi bilginleri tarafından bilinmekteydi. Ancak ayın önceleri güneş gibi aydınlatıcı özelliğe sahipken, sonradan ışığının sönmüş olduğu hususu bilinmemekteydi. Kur'ân'ın asırlar önce ifâde etmiş olduğu bu hakikati, nihayet çağımızdaki bilim adamları da kabul etmiş ve bilimsel düşüncelerini bu esaslar üzerine inşa etmişlerdir".[652]

Aynı zamanda bu âyetlerden güneşin bir sirâc; ayın da bir ışık yansıtıcısı olduğu anlaşılmaktadır. Sirâc, ışığı kendi ateşinden doğan bir kandildir. Bunun verdiği ışığa da diyâ denilmektedir. Güneşin ışığı, hidrojeni helyuma dönüştüren, zincirleme nükleer patlamalardan oluşmaktadır. Güneş, her an sayısız atom bombalarının patladığı bir kaynaktır ki bu patlamalardan kendisine tabi yıldızlara korkunç enerji ve ışık gitmektedir. Güneşin kendinden olan enerjisi, kendi sisteminin hayat kaynağı olmuştur. Ay ise sönmüş, soğumuş ve kabuk bağlamış bir gezegen

[648] Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/329.
[649] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/490.
[650] Süyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, 5/247.
[651] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 27/396.
[652] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/331.

olduğu için kendisinin bir ışığı yoktur. Ancak güneşten kendisine vuran ışığı yansıtmaktadır. Aydan yansıyan bu ışığa da nûr denilmektedir.[653]

Bu âyetlerde başka bir incelik de ضِياء kelimesinin ضَوْء sözcüğünün çoğulu şeklinde gelmesidir.[654] Bu takdirde güneşten bir ışık değil, birçok ışığın geldiği anlamı çıkmaktadır. Gerçekten de güneşten her an patlayan sayısız atomlarının her birinden ayrı ayrı ışıklar oluşmaktadır. Bu ışıklar tayftaki yedi rengi oluşmaktadır. Böylece güneşin ışığının bir değil, yedi çeşit olduğu anlaşılmaktadır. İşte bu ince noktaya işaret etmek için güneşin bir değil, birçok ışık gönderdiği belirtilmektedir.[655]

Kur'ân-ı Kerîm'de, güneşin ve ayın mahiyetinden bahseden âyetler olduğu gibi, onların hareketleri, birbirleriyle olan münasebetleri ve yörüngelerinde dönmeleri hakkında da önemli bilgiler veren şu âyetler bulunmaktadır:

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ

"Gökleri görebileceğiniz bir direk olmaksızın yükselten, sonra arşa istiva eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır; her biri belirlenmiş bir vakte kadar akıp gitmektedir. İşleri Allah düzenliyor; âyetleri de açıklıyor ki rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanasınız."[656]

وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ *"Düzenli seyreden güneşi ve ayı sizin için yararlı kılan, gece ile gündüzü faydalanacağınız biçimde yaratan O'dur."*[657]

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ *"0, geceyi, gündüzü, güneşi, ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzmektedir."*[658]

---

[653] Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 3/1216.
[654] Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 3/105.
[655] Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 3/1216-1217.
[656] er-Ra'd 13/2.
[657] İbrâhîm 14/33.
[658] el-Enbiyâ 21/33.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

"Allah'ın geceyi gündüze kattığını, gündüzü de geceye kattığını; her biri belirli bir süreye kadar hareketini sürdürmek üzere güneşi ve ayı (buyruğuna) boyun eğdirdiğini ve Allah'ın yapıp ettiklerinizden kesin olarak haberdar olduğunu bilmez misin?"[659]

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (38) وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ (39) لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ

"38. Güneş kendisine ait yerleşik bir düzene göre hareket eder. Bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir. 39. Ay için de menziller belirledik; sonunda o, hurma salkımının (ağaçta kalan) yıllanmış sapı gibi olur. 40. Ne güneşin aya yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzüp gider."[660]

الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ *"Güneş ve ay bir hesaba bağlanmıştır."*[661]

Bu âyetlerde güneş, ay ve bütün yıldızların kendilerine mahsus bir yörüngede Yüce Allah'ın takdir ettiği zamana kadar hareket ettiklerine, kâinattaki bütün varlıkların Yüce Allah tarafından yaratıldığına, ilminin her şeyi kuşattığına işaret etmektedir. Aynı zamanda güneş, ay ve diğer gökcisimleri üzerinde insanları düşünmeye, bunların O'nun büyüklüğünün eseri olduğuna ve Rabbimizin bizlere lütfettiği nimet ve ikramlara dikkat çekmeyi de hedeflemektedir.

Kur'ân'da güneş hareketi için "sebbaha" (yüzme) ve "cerâ" (akma) fiilleri kullanılmıştır. Kur'ân'da iki yerde keçen sebbaha fiili, felekle birlikte kullanıldığı görülmektedir.[662] Bu âyetlerde felek kelimesi ile galaksi, gök cisimlerin yörüngeleri, yıldızların döndüğü yer ve gökyüzü kastedilmektedir. Aynı zamanda burada ay ve güneşin birbiriyle yarışmadan bir gemi gibi kendi rotalarında hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Cerâ fiili ise beş ayrı âyette geçmektedir. Bu âyetlerden sadece

[659] Lokmân 31/19.
[660] Yâsîn 36/38-40.
[661] er-Rahmân 55/5.
[662] el-Enbiyâ 21/33-Yâsîn 36/38-40.

birinde[663] güneşin hareketi ile ilgili malumat verilmekte, diğerlerinde ise[664] güneş ve diğer gök cisimlerinin hareketi hakkında bilgi verilmektedir.[665]

Âyetteki مُسْتَقَر kelimesi, ismi zaman ve ismi mekân anlamına gelen mimli masdar olduğu için, müfessirlerin bir kısmı bu âyeti zaman açısından, diğer bir kısmı ise onu mekân açısından te'vil etmişlerdir. Bu sözcüğün başındaki lâm harfi ile bu kelime birkaç anlam kazandığı için de âyetin bu kısmı hakkında değişik şu yorumlar yapılmıştır:

1. Güneş bir rastlantı eseri değil, belli bir düzen ile hareket etmektedir.

2. Güneş kendi sisteminde bir düzen meydana getirmek için akıp gitmektedir.

3. Güneş kendisine takdir edilmiş zamana kadar akıp gitmektedir. Güneşin durma zamanı ise kıyamet vaktidir. Kıyamette evrenin düzeni bozulunca güneş de parçalanır ve hareket edemez.

4. Güneş kendine özgü bir yörüngede akıp gitmektedir.

5. Güneş istikrar bulacağı yer için hareket etmektedir

6. Güneş yıllık veya günlük hareket etmektedir.[666]

Kur'ân'ın belli bir yörüngede hareket ettiğini bildirdiği güneş, çağımızdaki astrofizikçilerin kabul ettikleri bilimsel verilerle de örtüşmektedir. Zira güneş magnetik alana sahip olan ve kendi ekseninde dönmekte olan bir cisimdir. Güneş kendi ekseninde yaklaşık olarak 25 günde dönebilmekte, kendisine tabi olan yıldızlarla birlikte de başka bir galaksi çevresinde hareket etmektedir. Çağdaş astronomi uzmanları, güneşin galaksi merkezine olan uzaklığı ve galaksiyle beraber dönüş hızlarını hesaplamışlardır. Shapley'in 1997 yılında yaptığı hesaba göre güneş ile galaksi merkezi arasındaki mesafe on kiloparsektir. Yani kilometreye çevirirsek yaklaşık olarak üç rakamının önüne on yedi sıfır koymakla ortaya çıkan sayı kadar ($3x10^{17}$) kilometre uzakta yer almaktadır. Kendi çevresinde tam bir dönüş yapmak

[663] Yâsîn 36/38.
[664] er-Ra'd 13/2; Lokmân 31/19; Fâtır 35/13; ez-Zümer 39/5.
[665] Celal Yeniçeri, "Güneş", *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 14/291-292.
[666] Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 4/2154-2155.

için hem galaksi hem de güneş, yaklaşık 250 milyon yıl harcarlar ve bu hareket içerisinde güneş, saniyede yaklaşık 250 kilometrelik bir hızla dönmektedir.[667]

Güneş ve diğer gök cisimleri belli bir yörüngede hareket ettikleri gibi, Kur'ân'da 27 âyette geçen ayın da modern bilimin verileriyle uygunluk arz eden şu üç hareketi bulunmaktadır:

1. Ay kendi etrafındaki hareketini güneş günüyle 29,5 günde tamamlamaktadır.

2. Ay, dünya etrafındaki hareketini 29,5 günde tamamlamaktadır. Bu nedenle ayın hep aynı yüzü görülmektedir. Ayda gece ve gündüz süreleri arasında fark çok fazla olduğundan yaklaşık 15 gün gündüz, 15 gün gece yaşanmaktadır.

3. Ay, dünya ile beraber güneş etrafındaki hareketini 365 gün 6 saatte tamamlamakta, güneşten aldığı ışınları yansıttığından ve dünyanın etrafındaki hareketinden dolayı dünyadan farklı görülmektedir. Ayın yeni ay, ilk dördün, dolunay ve son dördün şeklinde değişik biçimlerde görülmesine "ayın evreleri" denilmektedir.[668]

Daha önce ifâde ettiğimiz gibi Kur'ân'ın indiği dönemde Batlamyus teorisi hâkimdi. Bu nazariyeye göre güneş ve ayı hareket ettiren bizzat felek idi. Hâlbuki ilgili âyetlerde bunların felekteki devirlerine ve seyirlerine devam ettikleri beyân edilmektedir. Böylece Kur'ân, indiği çağda geçerli olan Batlamyus teorisine en büyük darbeyi vurup yıkmıştır. Çağımızdaki bilimsel teorilere göre de güneş, ay ve diğer gök cisimlerinin her biri, Kur'ân'ın beyân ettiği şekilde belli bir yörüngede yüzmektedir. Bu şekilde Kur'ân, Güneş, Ay ve hareketleri ile ilgili en doğru bilgiyi en güzel şekilde açıklamaktadır. On dört asır önce çoğunluğunun okuma yazma bilmeyenlerden oluşan bir toplum içerisinde, onlar gibi okuma yazma bilmeyen bir peygambere nazil olan Kur'ân'da bu ifâdelerin yer alması, onun Yüce Allah'ın kelâmı olduğunu, Hz. Peygamber'in O'ndan vahiy aldığını, güneşi ve ayın yaratıcısı tarafından eğitildiğini ve bilimsel i'câzın Kur'ân'ın en önemli i'câz vecihlerinden biri olduğunu teyit etmektedir.

---

[667] Bucaille, *Tevrat, İncil, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim*, 237.
[668] Yılmaz, *Coğrafya*, 117-118.

3.2. Jeoloji

Yerbilimi anlamına gelen jeoloji kavramı, Latincede "geologia, geo-yer, logia-bilim" sözcüklerinden türemiştir. Jeoloji, geniş anlamda yerküreyi, dar anlamda Litosferi, daha da dar anlamda Litosferin üst seviyesi olan yerkabuğunun oluşumunu, bileşimini, yapısını, hareketini, değişikliklerini, değişiklikleri meydana getiren olayları ve tarihsel evrimini inceleyen bir bilim dalıdır.[669]

Jeoloji bilimi, fiziksel ve tarihsel olarak iki geniş alana sahiptir. Fiziksel jeoloji, yer kürenin içinde ve üstünde halen çalışmaya devam eden aşamaları anlamaya çalışmakta ve yer kürenin içindeki malzemeleri incelemektedir. Tarihsel jeoloji ise yer kürenin kökenini ve zaman içerisindeki gelişimini anlamaya çalışmaktadır. Böylece jeoloji zamanla oluşmuş pek çok fiziksel değişimi ortaya çıkarmakta ve kronolojik olarak sıralamaktadır.[670]

Kur'ân'da evrenin yaratılışı, genişlemesi, daralması, dünyanın şekli, dönmesi, göklerin ve yerin yaratılması, ay ve güneş hareketleri hakkındaki astronomi ile ilgili malumatlar olduğu gibi yeryüzündeki uyum,[671] kömürün oluşumu,[672] demir,[673] altın,[674] gümüş,[675] petrol[676] ve yer altı suları[677] gibi madenlerin oluşumu hakkında Jeoloji ile ilgili de birçok bilgi bulunmaktadır.

Kur'ân, jeolojiden bahsederken bir sınıflandırma yapmaksızın konu ile ilgili âyetleri değişik sûrelerde serpiştirilmiş bir vaziyette ele almaktadır. Bu da konuyu belli bir sınıflandırmaya tabi tutarak incelemeyi zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı yapılan bütün sınıflandırmalar öznel bir bakışı yansıtmaktadır. Biz de Kur'ân'daki konu ile ilgili âyetleri günümüzde kesinleşmiş bilimsel verilerden de istifâde ederek yeryüzünü sağlamlaştıran dağlar, kömürün oluşumu, demirin indirilmesi ve yanan deniz şeklinde dörtlü bir tasnife tabi tutarak incelemeye çalışacağız.

---

669 Yusuf Tatar, *Genel Jeoloji* (İstanbul: http:// www.yusuftatar.net. (Erişim Tarihi: 20.10.2019), 2015), 4.
670 Faruk Ocakoğlu, *Genel Jeoloji* (Eskişehir: http://jeoloji.ego.edu.tr/Storage/Jeoloji/Uploads/genel-jeoloji-1notlar-2014. (Erişim Tarihi: 20. 02. 2020)., 2014), 4.
671 el-Hicr 15/19; el-Enbiyâ 21/31; Lokmân 31/10; Kāf 50/7; el-Mürselât 77/27; en-Nebe 78/6-7.
672 el-A'lâ 87/5.
673 el-Hadîd 57/25.
674 Âl-i İmrân 3/14.
675 et-Tevbe 9/34.
676 el-A'lâ, 87/4-5.
677 ez-Zümer 39/21.

3.2.1. Yeryüzünü Sağlamlaştıran Dağlar

Enerjisini "manto"daki magmadan alan kuvvetlere iç kuvvet denilmektedir. İç kuvvetlerin oluşum hareketlerine ise tektonik hareketler denilmektedir. İç kuvvetlerin etkisiyle dağ oluşumu (orojenes), kıta oluşumu (epirojenes) depremler (seizma) ve volkanizma olayları meydana gelmektedir. Dağ oluşumu diye adlandırılan orojenes olayı son derece yavaş bir süreçte gelişmektedir. Bu süreç şu iki şekilde gerçekleşmektedir:

1. Akarsular, buzullar ve rüzgârlar aşındıkları malzemeleri denizlere yığarak jeosenklinal adı verilen birikim alanlarının oluşmasına neden olmaktadır. Bu alanlar milyarlarca yıl süren birikimin sonucunda kalınlığı binlerce metreyi bulan bir tortul tabaka görünümünü almaktadır.

2. Kıtaların kenarında oluşan bu tabakaya birbirine yaklaşan kıtasal levhalar yan basınç uygulamaktadır. Uygulanan basıncın etkisiyle esnek olan tabakalar kıvrılmakta, sert olanlar ise kırılmaktadır. Bu olayın sonucunda orojenik oluşumlu kırık ve kıvrım dağ sistemleri meydana gelmektedir. Orojenik kökenli olmayan volkanik dağlar ise yerin derinliklerindeki magmanın yeryüzüne çıkarak soğuması sonucu oluşmaktadır. Kırık ve kıvrım dağları sıralar halinde uzanırken, volkanik dağlar genelde tek tek yükselmektedir.[678]

Yeryüzü iskeletinin ana unsuru olan dağlar, büyük ölçüde dünyanın soğumasıyla meydana gelmiştir. Dünyanın büzüşmesi ve soğuması neticesinde, dağların yaklaşık iki milyar yıl önce meydana geldiği tahmin edilmektedir. Son bilimsel araştırmalar da göstermektedir ki dağların üçte ikisi dünyanın sıvı kısmı içine gömülü ve bazalt tabakası içinde birbirine bağlı olmakta, dağların üçte biri de yeryüzünde yükselen yumrular şeklindedir. Dağların, dünya üzerindeki durum ve pozisyonları gibi, okyanuslar içindeki buzdağlarının büyük bölümü de su altında diğer az olan kısım ise su üstünde olduğu gözlemlenmektedir.[679]

Kur'ân, yeryüzü engebeleri konusunda genellikle dağların oluşmasından bahsetmektedir. Kur'ân'da dağ anlamına gelen جِبَال, جَبَل ve اَعْلَام kelimeleri bulunmaktadır. Bu kelimeler Kur'ân'ın değişik sûrelerinde değişik formlarda

[678] Yılmaz, *Coğrafya*, 238,345-346.
[679] Yücedoğru, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış*, 155.

geçmekte ve Yüce Allah'ın birliğini, kudretini ve ahirete imân gibi İslâm'ın temel esaslarını ispatlamak için ele alınmaktadır.

Kur'ân'da birçok âyette dağların özelliklerinden ve faydalarından bahsedilmektedir. Bu özellikler içerisinde en çok vurgulanan, onların yeryüzündeki sarsıntıları önleyici niteliklere sahip olmaları, ardı yerinde dengede tutmaları ve yapı itibariyle yeryüzünde dikilmiş sabit kazıklara benzetilmiş olmaları gelmektedir. Aynı zamanda dağların içinde madenlerin bulunması, suların birikmesi, rüzgârların, bulutların, yağmurların çeşitli akımlarla dağılımını sağlamaları, deniz sularının yeryüzünü istilasına engel olmaları, yol göstermeye yardımcı olmaları, üstlerinde bitki türlerini ve ormanların meydana gelmesi gibi sayılamayacak kadar birçok faydaları da bulunmaktadır.

Kur'ân'da dağların bu fonksiyonlarına işaret eden bazı âyetler şunlardır:

"0, وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ *sizi sarsmaması için yere sağlam dağlar yerleştirdi, ırmaklar ve yollar açtı ki gideceğiniz yere ulaşabilesiniz.*"[680]

"وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ *Yeryüzüne onları sarsmasın diye sağlam dağlar yerleştirdik; hedeflerine ulaşsınlar diye de orada vadiler, yollar açtık."*[681]

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ *"O, gökleri görebileceğiniz herhangi bir destek olmadan yarattı, sizi sarsmaması için yere sağlam dağlar yerleştirdi."*[682]

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ *"Yeryüzünü de düzledik, üzerine sarsılmaz dağlar yerleştirdik, orada her türden güzel bitkiler yetiştirdik*."[683]

وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا *"Ayrıca yeryüzünde sabit yüce dağlar yarattık. Sizlere tatlı sular içirdik."*[684]

[680] en-Nahl 16/15.
[681] el-Enbiyâ 21/31.
[682] Lokmân 31/10.
[683] Kāf 50/7.

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا (6) وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا (7) *"Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da yeri tutan kazıklar yapmadık mı?*[685]

Ayrıca Yüce Allah, dağları Kur'ân'daki şu olağanüstü olaylar bağlamında zikretmektedir:

1. Hz. Nuh'un inatçı ve inkârcı olan kavminin yok oluşu,[686]

2. Hz. Salih'in kayaları oyarak sağlam evler yapan Semûd kavminin helâkı,[687]

3. Yüce Allah ile Hz. Mûsâ arasında geçen konuşma,[688]

4. Parçalanmış kuşların nasıl diriltildiği,[689]

5. Yüce Allah dağı yoldan çıkan Yahûdîlerin başına kaldırarak bir gölge gibi bıraktığı,[690]

6. İnanmayanların kurduğu tuzakların dağları yerinden kaldırabileceği,[691]

7. Dağların Yüce Allah'ı tesbih etmesi,[692]

8. Yüce Allah'ın kıyametin kopmasından bahsetmesi.[693]

Yüce Allah bu âyetlerde etkileyici ve muazzam duruşa sahip olan dağların iki özelliğine vurgu yapmaktadır. Bunlardan biri Yüce Allah'ın yeryüzündeki kudretinin ve azametinin göstergesi olan dağların sabit ve yeryüzündeki sarsıntıları önleyici niteliklere sahip bir şekilde yaratmasıdır. Bunu da bu âyetlerde geçen ve sabit dağlar anlamına gelen رَوَاسِي kelimesi ile ifâde etmektedir.[694]

Sabit olan dağların yeryüzündeki sarsıntıları önleyici niteliklere sahip olduğunu İbn 'Abbâs'ın şu sözleri de teyit etmektedir:

---

[684] el-Murselât 77/27.
[685] en-Nebe 78/6-7.
[686] Hûd 11/ 42-43.
[687] el-Hicr 15/82-83.
[688] el-A'râf 7/143.
[689] el-Bakara 2/260.
[690] el-A'râf 7/171.
[691] İbrâhîm 14/46.
[692] el-Enbiyâ 21/79.
[693] el-Kāria 101/5.
[694] İsfahânî, *Müfredât*, 618; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/131; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 3/83; Ali Muhammad es-Sallâbî, *el-Mu'cizetu'l-hâlide, el-İ'câzu'l-'ilmî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2017), 172.

"Yüce Allah, ardı suyun üzerine döşeyip yaydığında ard üzerindekilerle birlikte bir gemi gibi yan yattı. Yüce Allah üzerindekilerle yan yatmaması için, ardı ağır dağlarla sabitleştirdi".[695]

Allah'ın engin kudretinin azametini ve uçsuz bucaksız lütfunu yansıtan dağların bu özelliklerinden, dünyanın daha önce düz ve üzerinde yaşanamayacak kadar hararetli olduğu, daha sonra Yüce Allah'ın dağları yaratmasıyla yeryüzünün istikrarlı bir hale geldiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda dağların oluşumu, yer kabuğunun maruz kaldığı tedricî dengeleme ameliyesi ile olduğu anlaşılmaktadır. Bu ameliyeye göre, yerin yüzeyinden, büyük bir ihtimalle magma veya gazlardan oluşan yerin merkezine doğru ilerleyen soğuma ve katılaşmadan kaynaklı tazyik ve sıkışmaların etkisiyle olmaktadır. İç kısımda bulunan sıvı gaz karışımı, yukarıdaki tabakaların ve dağların büyük basıncıyla dengede tutulmaktadır. Bu denge depremlerde ve volkanik patlamalarda gördüğümüz gibi, mutlak bir denge olmasa da yeryüzünde hayatın devam etmesine imkân sağlayan ve yer altındaki akıcı tabakalara karşı temel direnci gösteren dağlardır.[696] Dağların bu dengeleme fonksiyonları özellikle yerin dağlık bölgelerinde görünmektedir. Zira bu bölgelerde zemin daha sağlam olduğundan, depremin etkisinin vadilere ve ovalara göre daha az olduğu bilinmektedir.

Yüce Allah'ın bu âyetlerde vurguladığı dağların ikinci özelliği de onların kazıklara benzetilmesidir. Bunu da Nebe (78/6) sûresinde geçen ve kazıklar anlamına gelen اَوْتَاد kelimesi ile ifâde etmektedir. اَوْتَاد sözcüğü, çadırı rüzgâr ve fırtınalara karşı ayakta sabit tutan, dengesini sağlayan, çoğunun yere çakıldığı ve azının da yer üstünde kaldığı kazıklar anlamına gelmektedir.[697]

Kazıklar çadırın yerde sağlam durmasını sağladıkları gibi, dağlar da kazıkların bu görevini yeryüzünde yapmaktadır. Dağlar yeryüzünün dengesini sağlayan, ardı titreme ve sarsıntılara karşı koruma görevi yapan temel unsurlardır.

Dağların kazıklar gibi bir köke sahip oldukları, ancak 1864 yılında bir grup İngiliz bilim adamının Himayala dağında yaptıkları çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır

---

[695] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/131.
[696] Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 2/531-532.
[697] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 3/444; Neccâr, *Tefsîrü'l-âyâti'l-kevniyyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i*, 4/277; Sallâbî, *Mu'cizetu'l-hâlide,* 170.

(Yusuf, 2003: 238). Dağların yer altındaki kökleri yeryüzünde görünen kısmının 10-15 katı kadar yerin altında görünmez durumdadır. Örneğin Nepal'da bulunan Himayala dağlarındaki Everest tepesi, dünyanın en yüksek zirvesi ile yerin yaklaşık olarak 9 km (8848m) üstünde bulunmakta, bu tepenin yerin altındaki kökü ise 130 km civarındadır. Dağların karada kökleri olduğu gibi denizlerde de kökleri vardır.[698]

Bütün bu âyetler gösteriyor ki Kur'ân'ın bu beyânları günümüzde kesinleşmiş jeoloji verileriyle tamamen uygunluk arz etmektedir. Dağların yeryüzünü dengeleyen temel unsur olmaları ve dağların kazıklara benzetilmesinin hikmeti çağımızdaki kesinleşmiş bilimsel verilerle daha iyi anlaşılmaktadır. 14 asır önce dağların yerkabuğunda istikrarı temin eden temel unsurlar olduğunu beyân eden Kur'ân, her konuda olduğu gibi bu meselede de bizi kendine hayran bırakmakta ve bilimsel i'câz yönünü bir kez daha bize sevdirmektedir.

3.2.2. Kömürün Oluşumu

En eski enerji kaynaklarından biri olan kömür, diğer kayaçlardan farklı olarak organik bir maddeden oluşmaktadır. Kömür, yer altı kaynakları arasında bulunan siyah veya kahverenginde yanabilen bir kayaçtır. Kömürün temel bileşenleri karbon ve diğer çeşitli organik ve inorganik maddelerdir. Karbon bileşeni, saf karbon şeklinde olabileceği gibi, hidrojen, azot, kükürt ve oksijen gibi diğer elementlerden bir veya birkaçını içeren karmaşık karbon şekilleri halinde de olabilmektedir.[699]

Tarih boyunca enerji kaynağı olarak kullanılan kömür, uzun sürelerde gerçekleşen biyolojik, kimyasal ve jeolojik süreçlerden sonra oluşmaktadır. Önceki jeolojik dönemlerde yaşamış dev bitki ve ormanların bataklık alanlarda ve sığ kıyılarda suların altında milyarlarca yıl kalmaları veya bitkisel artık içeren çözeltilerin üzerinde biriken tortul malzemelerinin kapanması sonucunda havanın oksijensiz kalması, yer altında basınç ve sıcaklığın etkisiyle de bu bitki artıkları kömüre dönüşmektedir. Bu biyolojik kütleler, yer altındaki basınç şartlarından ve ortamın sıcaklığından etkilenmektedir. Bu etkilenme sonucunda bu maddelerde fiziksel ve kimyasal değişimler ortaya çıkmaktadır. Bu değişimler esnasında da kömürün çeşitli türleri ortaya çıkmaktadır. Bitkilerin kalıntıları, tortul katmanların

[698] Neccâr, *Tefsîrü'l-âyâti'l-kevniyyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i*, 4/283.
[699] Ocakoğlu, *Genel Jeoloji*, 59; Tatar, *Genel Jeoloji*, 363; Sevgi Kıngır - Nurdane Aydemir, *Kimya* (Ankara: Tuna Yayınları, 2016), 80-81.

altında önce turba olarak adlandırılan ama kömür sayılmayan koyu bir renge ve sert bir yapıya sahip olmaktadır. Yerin ısısı arttıkça önceleri turba olarak adlandırılan bu madde, sonra sırasıyla linyit, taş kömürü, antrasit ve en sonunda şartlar uygunsa grafite dönüşmektedir.[700]

Jeolojik devirler boyunca ardın iklimi ve buna bağlı olarak bitki türlerinde periyodik değişimler olduğu bilinmektedir. Örneğin, 350 milyon yıl önce ardın çoğu bitki örtüsü ile kaplı bir haldeyken, sel ve deprem gibi bazı nedenlerle tortul katmanlar arasında kalan bu biyolojik maddeler zamanla kömüre dönüşmektedir. Kömürlerin yaşı yaklaşık olarak 400 milyon yıl ile 15 milyon yıl arasında değişmektedir. Linyit kömürünün jeolojik tarihi diğer kömür türlerine göre daha yenidir. Örneğin, Soma Linyit kömürünün oluşumu yaklaşık olarak 23 milyon yıl önce başlamışken, Zonguldak taş kömürünün oluşumu ise 350 milyon yıl önce karbonifer devrinde başladığı tahmin edilmektedir.[701]

Jeoloji verilerine göre şu anda yer altında yaklaşık sekiz milyar ton kömür bulunmaktadır. Günümüzde yılda ortalama iki milyon ton kömür tüketilmektedir. Bu da gösteriyor ki şu an yer altında bulunan kömür dört bin yıl insanlık ihtiyacını karşılayabilecek miktardadır.[702]

Kömür, emniyetli, güvenli, temiz ve düşük maliyetlerle elde edilebilen bir yakıt olduğu için dünyada yaygın olarak kullanılmaktadır. İçerdiği azot, kadmiyum, kükürt ve civa gibi maddeleri içermesi, yakıtlar içerisinde en az enerjiye sahip olması ve maden işçileri açısından yüksek risk taşıması gibi nedenlerden dolayı da kömür bazen tercih edilmemektedir.[703]

Lafzı, manası ve içeriği itibariyle eşsiz olan Kur'ân-ı Kerîm'de ise kömürün oluşumuna şu âyetler işaret etmektedir:

وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى (4) فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى *"(O Rabbin ki) Yeşil bitkileri çıkartan, sonra onları kapkara bitki kalıntısı haline getirendir."*[704].

[700] Tatar, *Genel Jeoloji*, 363; Kıngır - Aydemir, *Kimya*, 80-31; H. Yılmaz - M.S. Karacan, *Kimya* (Ankara: Milli Eğitim Bakınlığı Yayınları, 2015), 130-131.
[701] Yılmaz - Karacan, *Kimya*, 130-131.
[702] Nevfel, *el-Kur'ân ve'l-'ilmu'l-hadîs*, 84.
[703] Kıngır - Aydemir, *Kimya*, 83.
[704] el-A'lâ, 87/4-5.

Bu âyetlerde geçen غُثَاء kelimesi, sel sularının meralardan ve tarlalardan sürükledikleri bitkileri, çöpleri birbirine katarak derelerin etrafına attığı ot, çöp, yaprak, köpük ve çer çöp gibi manalara gelmektedir. Bu âyetlerdeki أَحْوَى sözcüğü ise karaya çalan, esmer, koyu yeşil ve duru renkler anlamına gelmektedir.[705]

Bu âyetleri eski ve yeni müfessirler farklı şekillerde yorumlamışlardır. Müfessirlerin bir kısmı, Yüce Allah'ın büyüklüğüne ve kudretine delâlet eden bu âyetleri yeryüzünü süsleyen, şenlendiren ve yeşillendiren bitkilerin dünya hayatının parlaklığına ve göz alıcılığına işaret ettiğini, dünya hayatı, yeryüzünü tezyin eden bu bitkiler gibi geçici ve süreli olduğunu, ahiret yurdunun ise sonsuza dek daimî ve kalıcı olduğunu ifâde etmişlerdir.[706]

Bu âyetler, dünya hayatının bir bahar mevsimi gibi kısa olduğuna da işaret etmektedir. Yeryüzünü şenlendiren bu bitkiler, belli bir zaman sonra kuruyup çürüyerek nasıl kömür gibi kara bir çer çöp haline geliyorsa, güçlü ve kuvvetli olan insan da gençlik çağına ulaşır, kuvvetli bir hale gelir ve kimisi de hiç ölmeyeceğini sandığı bir anda ölüm onu yakalar, bedeni çürür, bitki ve ağaçlar gibi toza toprağa karışmaktadır.[707]

Ayrıca bu âyetler, dünya hayatını sırf bitkisel ve hayvansal biçimde sadece bedenin arzu ve isteklerinden ibaret olduğunu sananların sonlarının da kap kara bir yığıntıdan oluşan kömürler gibi yanabileceğini göstermektedir.[708]

Aynı zamanda bu âyetler, cansız olan taş ve topraktan yeryüzünü süsleyen bitkilerin çıkması nasıl Yüce Allah'ın birliğine ve kudretine delâlet eden âyetlerse, sel sularının meralardan ve tarlalardan sürükledikleri otların ve ormanların da zamanla kömüre dönüşmesi de O'nun gücüne ve kudretine delâlet eden âyetlerdir.[709]

Kur'ân'ı bilimsel tefsir anlayışına göre yorumlamaya çalışan çağdaş bazı müfessirler ise bu âyetlerin kömürün oluşumuna işaret ettiğini ifâde etmişlerdir.

---

[705] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/130-131; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 5/305; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 15/115; Muhyeddîn Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhu* (Beyrut: Dâru'l-Yemame, 1415), 10/447-448; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhîri'l-Kâmûs,* 39/141.
[706] Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân,* 20/117-118; İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 30/278-279.
[707] Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 6/3025.
[708] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili,* 9/164.
[709] Emin Işık, "A'lâ Sûresi", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2/311.

Bilimsel tefsir ekolünün XIX. yüzyıldaki ilk muharriki ve jeoloji alanında ilk eserin yazarı İskenderânî, daha önce ifâde ettiğimiz gibi "*Keşfu'l-Esrâri'n-Nûraniyyeti'l-Kur'âniyye fî mâ Yete'alleku bi'l-Ecrâmi's-Semâviyye ve'l-Ardiyye ve'l-Hayvânât ve'n-Nebâtât ve'l-Cevâhiri'l-Ma'deniyye*" adlı eserin yazılış nedenini şöyle açıklamıştır:

"1290/1873 yılında Şam'da Hıristiyan doktorların toplantılarına katılmıştım. Bu doktorlar, taş kömürünün oluşumunu ele alarak, onu Tevrat ve İncil'de aramaya başladılar. Aradıklarını Tevrat ve İncil'de bulamayınca, bunun Kur'ân'da olup olmadığını bana sordular. Bunun üzerine onlara gücümün yettiği kadar anlattım. Daha sonra bu eseri yazdım".[710]

İskenderânî, bu eserinde kömürün oluşumunu şu şekilde açıklamaktadır: "Yeryüzü ilk başta sularla gömülü düz bir haldeydi, dağlar da henüz oluşmamıştı. Onda bazı bitki çeşitleri vardı, ama zamanımızdaki bitki türlerine benzemiyorlardı. Yosun ve kükürtlü bitki türlerinden olup çiçekleri görünmez ve bileşenleri de basit bir şekildeydi. Yalnız bunların hacimleri ilk yaratılışta büyük ve sayıları da çoktu. Bu bitkilerden yeryüzü kömürü oluşmuştur. Yanabilen bu kömür, hayvanların henüz yaratılmadığı bir zamandaki bitkilerden oluşmuştur. Yeryüzünde meydana gelen jeolojik değişiklikler ve hareketler sonucunda dağlar oluştu. Arzdaki o dev bitkiler yerin büyük derinliklerinde kaldı. Yeryüzünün altındaki sıcaklıktan dolayı bu bitkiler bazı özelliklerini kaybedip, zift ve katranlı maddeleri içermiş oldu. Jeolojik uzun devirler sonunda bu ziftli ve katranlı bitkiler kömür haline geldi".[711]

İskenderânî'den sonra Kur'ân'ın bilimsel tefsir metodunun önemli müfessirlerinden biri olan Elmalılı da bu âyetlerin tefsirinde Yüce Allah'ın önce insanların ve hayvanların faydalanmaları için, mera, yayla, çiftlik, bahçe ve ormanlardaki her türlü bitki, ağaç ve meyveleri kudreti ile yetiştirdiğini, daha sonra bunları kapkara bir sel köpüğüne çevirerek gübre ve kömür haline getirdiğini ifâde etmektedir. Aynı zamanda bu âyetler, jeolojinin kömürün oluşumu ile ilgili ortaya koyduğu bilimsel hakikatleri de teyit ettiğini söylemekte ve bu konuda

[710] İskenderânî, *Keşfu'l-esrâri'n-nûraniyyeti'l-Kur'âniyye*, 1/3.
[711] İskenderânî, *Keşfu'l-esrâri'n-nûraniyyeti'l-Kur'âniyye*, 1/8.

İskenderânî'nin görüşüne katılarak ondan kömürün oluşumu ve aşamaları ile ilgili uzun alıntılar yapmaktadır.[712]

Abdürrezak Nevfel,[713] Ateş,[714] Kırca[715] ve Celal Yıldırım[716] gibi bazı çağdaş müfessirler de eserlerinde bu âyetlerin kömürün oluşumuna işaret ettiğini belirtikten sonra kömürün teşekkülü hakkında bilgi vermektedirler.

3.2.3. Demirin İndirilmesi

Dayanıklı ve birçok bileşeni ihtiva eden demir, yer kabuğunda metaller arasında en yaygın olan madenlerdendir. Atom numarası 26, atom ağırlığı 55,85 g/mol, erime sıcaklığı 1535 °C, yoğunluğu 7, 874 gr/cm³ ve kaynama noktası 2750 °C olan kimyasal bir elementtir.[717]

Yeryüzünün özünü ve esasını teşkil eden demir, yeryüzüne uzaydan düşen ve bir kısmının ağırlığı onlarca tonu bulan binlerce meteor ve göktaşların kalıntılarından oluşmaktadır. Yeryüzünde bulunan madenler içinde %35 ile en yaygın olan element demirdir. Yeryüzünün dengesini muhafaza etmek için demirin yoğunluğu 7,874 gr/cm3'e kadar ulaşmaktadır. Demirin en belirgin özelliği de ardın yerçekimini dengeleyen manyetik özelliğe sahip olmasıdır.[718]

Yeryüzünde en çok Amerika, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde üretilen demirin temel mineralleri; hematit, götit, manyetit, limonit ve siderittir. Rengi beyaz olan, kolayca işlenebilen, ince tel ve levha haline getirilebilen; ısı ve elektriği iyi ileten saf demir, demir oksidin hidrojen akımında indirgenmesi ya da demir sülfat eriğinin elektrolizi ile elde edilmektedir. Demir, normal sıcaklıkta kuru havadan etkilenmemekte, ama hava nemli ise karbondioksitin etkisiyle yüzeyi oksitlenmektedir.[719]

---

[712] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili,* 9/156-164.
[713] Nevfel, *el-Kur'ân ve'l-'ilmu'l-hadîs*, 81-84.
[714] Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 6/3025.
[715] Kırca, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern İlimler,* 156-157.
[716] Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 13/6722.
[717] Serpil Tuncel vd., *Dünyada ve Türkiye'de Demir* (Ankara: Maden Teknik Arama Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017), 3-4.
[718] Muhammed Râtib en-Nâblusî, *Mevsû'âtu'l-i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'ân'i ves-sünneti* (b.y.: y.y., ts.), 200; Neccâr, *Tefsîrü'l-âyâti'l-kevniyyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i,* 4/139-140; Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî,* 224.
[719] Tuncel vd., *Dünyada ve Türkiye'de Demir,* 6-7.

Tarih boyunca insanoğlunun istifâde ettiği ve birçok aracın temel hammaddesi olan demirle evler inşa edilmekte, elbiseler demir aletler ile kesilmekte ve dikilmektedir. Devletler demirden yapılan silahlarla saltanatlarını devam ettirmektedir. Demir, başta inşaat olmak üzere ülke ekonomisinde lokomotif sektör özelliğine sahip olup, tüm otomotiv ve cihaz üretimine de katkı sağlamaktadır. Bundan dolayı demir, ilerlemenin kaynağı, kuvvetin vesilesi ve medeniyetin temel gücü olmaktadır.

İnsanoğlunun ihtiyaç duyduğu maddi ve manevî temel esaslara dikkat çeken Kur'ân, demirin indirilmesi, önemi ve faydaları hakkında da şu bilgileri içermektedir:

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ

"*Andolsun biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik ve beraberlerinde kitap ve mizanı da indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davransınlar. Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır. Böylece Allah, görmeden imân ederek kendisine ve peygamberlerine yardım edecekleri ortaya çıkaracaktır. Şüphesiz Allah güçlüdür, üstündür."*[720]

Kur'ân'ın 57. sûresinin adı olan ve demir anlamına gelen حَدِيد kelimesi, Kur'ân'da bu âyetle birlikte toplam altı yerde geçmektedir.[721] Kur'ân'da madenler içinde sadece demir anlamına gelen hadid sûre ismi olarak geçmektedir. Bu sûrenin yirmi beşinci âyetinde, demirin önem ve faydalarına işaret edildiği için hadîd kelimesi sûreye ad olmuştur.

Bu âyetten, Yüce Allah'ın peygamberlerine kitaplar gönderdiği, onların risâletini tasdik etmek için açık kanıt ve mucizeler bahşettiği, onlarla beraber kitap, adalet ölçüsü, büyük bir kuvvet sembolü ve insanlara sayısız yararı olan demirin de bir nimet olarak indirildiği vurgulanmaktadır. Kitap, vahyi; mîzan adaleti; demir ise

[720] el-Hadîd 57/25.
[721] el-İsrâ 17/50; el-Kehf 18/96; el-Hac 22/21; Sebe' 34/10; Kāf 50/22.

gücü temsil etmektedir. Bundan dolayı bu âyette kitap ve mîzan beraber zikredilmekte, bunların ardından da kuvvetin simgesi olan demir anılmaktadır.[722]

Aynı zamanda bu âyette bulunan kitabın yasama gücünü, mîzanın yargı gücünü, demirin ise yürütme gücünü temsil ettiği vurgulanmaktadır. İndirilen vahyin uygulanabilmesi için de adil bir hâkimin olması gerekmektedir. Zira hak, ancak adalet ile yürütülebilmektedir. Adaletin gerçekleşebilmesi ve ayakta kalması için de otorite gerekmektedir. Otoriteyi sağlamak için araçlara ihtiyaç olmakta, araçlar da ancak siyasî, askerî ve teknolojik gücü temsil eden demir ile mümkün olabilmektedir.[723]

Ayrıca bu âyetten, Yüce Allah'ın kitaplarına ve peygamberlerinin sünnetine imân eden, hak ve adalete tabi olanların bu gayelerini gerçekleştirmek için medeniyetin ve sanayinin temel madeni olan demirle sembolize edilen maddî ve siyasî güce sahip olmaları gerektiği vurgulanmaktadır.[724]

Sonuç olarak söylenebilir ki kimyasal element olarak pek çok bileşeni olan, iğneden ipliğe birçok sanayi kolunda önemli fonksiyon ve işleve sahip olan demirin önemini, özellikle çağımızdaki insan, hayatının her aşamasında görülmekte ve hissedilmektedir. Kısacası demir, kontrollü kullanıldığında beşeriyet için büyük faydalar sağlamakta, kontrolsüz kullanıldığında da büyük tehlikelere neden olmaktadır. Birçok mineralde de bulunan demir, insan vücudunda da önemli bir göreve haizdir. İnsan bedeninde demir eksikliğinden kaynaklanan kansızlık gibi hastalıklar, en çok rastlanan hastalıklardandır. Zaten demirin bütün bu özellikleri ve insan hayatındaki önem ve işlevi ile ilgili bilgiler ışığında âyetin "*Onda büyük bir güç, insanlar için yararlar vardır"* bölümü daha iyi anlaşılabilmektedir.[725]

Bu âyette geçen وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ *"demiri indirdik"* ifâdesini müfessirler, farklı şekillerde yorumlamışlardır. Sözlükte "yüksek bir yerden indirmek" manasına

[722] Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 5/2629.
[723] Mehmet Ali Duran, "Hadîd Sûresi: İsmi ve Sûredeki Demirin İnzâli Kavramı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/26 (2012), 185.
[724] Işık, "A'lâ Sûresi", 2/14.
[725] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 5/252.

gelen[726] inzâl kelimesini müfessirlerin bir kısmı, خَلَقْنَا "*yarattık*" şeklinde ifâde etmektedir.[727] Zira onlara göre indirme anlamına gelen inzâl kelimesi, şu âyette olduğu gibi yaratma ve lütfetme anlamına gelmektedir:

خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ

"0 sizi bir tek candan yaratmış, sonra ondan da eşini var etmiştir; hayranlardan da sizin için sekiz eş lütfetti. Sizi annelerinizin karnında üç karanlık içinde türlü yaratılış safhalarından geçirmektedir. İşte bu yaratıcı, Rabbiniz Allah'tır. Hükümranlık O'nundur; O'dan başka tanrı yoktur. Buna rağmen nasıl olup da hakikatten uzaklaşabiliyorsunuz!"[728]

Müfessirlerin bir kısmı da وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ *"demiri indirdik"* ifâdesini, demiri madenlerden çıkardık şeklinde yorumlamaktadır.[729]

Müfessirlerin diğer bir kısmı da وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ *"demiri indirdik"* ifâdesindeki inzâl sözcüğünün ikram anlamına geldiğini söylemektedir. Zira inzâl kelimesi Kur'ân'ın birçok âyetinde ikram anlamında kullanılmaktadır.[730]

Kur'ân'ı bilimsel i'câz anlayışına göre yorumlamaya çalışan müfessirler ise وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ *"demiri indirdik"* ifâdesini gerçek anlamda "demiri indirdik" şeklinde yorumlamaktadır. Bilimsel tefsir ekolünün çağımızdaki en büyük temsilcisi ve savunucusu olan Tantâvî Cevherî, "*el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân"* adlı eserinde bu âyeti yorumlarken demirin oluşumu hakkında çeşitli bilimsel açıklamalar yaptıktan sonra yağmurun gökten indirilmesi gibi demirin de semâden indirildiğini şu şekilde açıklamaktadır:

---

[726] İsfahânî, *Müfredât*, 1436.
[727] Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/480; İbn 'Atıyye, *Muharreru'l-vecîz*, 5/296; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/471; Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fi me'ani't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1415), 4/252.
[728] ez-Zümer, 39/6.
[729] Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el Mahallî - Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn* (İstanbul: Salah Bilici Kitap Evi Yayınları, ts.), 723; İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 27/416.
[730] Âl-i İmrân 3/198; el-Kehf 18/102; es-Es-Secde 32/ 32/19; Fussilet 41/32; Vâkıa 56/56, 93.

"İnsan ve hayvanlar yaratılmadan önce yeryüzü yavaş yavaş soğumaya başlamış, demir ve diğer madenler de o zaman bazen sıvı ve bazen de buhar halindeydi. Atmosferde bulutlar gibi yükselen demir belli süre sonra kuru olan yerlere yağıyordu. Bu şekilde demir, altın ve gümüş yıldan yıla ardın yarıklarına inmeye başladı. O eski zamanlarda demir ve diğer madenlerin ısıları çok yüksekti. Bu madenler soğumaya başladığında demir de aşamalı olarak soğumaya başladı ve bu şekilde sıvı halden katı hale dönüşmüş oldu".[731]

Çağımızın önemli araştırmacılarından biri olan Neccâr da söz konusu âyetin tefsirinde demirin önem ve faydaları ile ilgili izahatlar yaptıktan sonra Yüce Allah'ın diğer semavî vahiyleri indirdiği gibi demiri de gökyüzünden indirdiğini beyân etmektedir. Bu bilimsel hakikatin ise ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru bilim adamlarının çabaları sonucu ortaya çıktığını ifâde etmektedir. Ona göre demirin oluşabilmesi için belli bir sıcaklığa ihtiyaç duyulmaktadır. İhtiyaç duyulan bu sıcaklık, dünyamızda olmadığı gibi güneşimizde de bulunmamaktadır. Zira güneşimizin yüzeyinde ortalama altı bin santigratlık bir ısı bulunmaktadır. Güneşin çekirdeğinde ise bu ısı ortalama on beş milyon santigrattır. Bu da demir madeninin oluşması için yeterli bir sıcaklık değildir. Demir, ancak güneşimizden daha çok büyük olan ve sıcaklıkları yüksek olan yıldızlarda oluşabilmektedir. Bu yıldızlardaki demir yeryüzüne uzaydan düşen binlerce meteor ve göktaşları şekilde dağılmaktadır.[732]

Çağdaş astronomi bilginleri de demirin güneş sistemi içinde oluşmasının mümkün olmadığını söylemektedirler. Çünkü güneş, demiri oluşturabilecek kadar bir enerji ve ısıya sahip değildir. Bundan dolayı bilim adamları, demir madeninin güneş sistemimizin dışında oluştuğunu, meteor ve göktaşları şeklinde yeryüzüne indiğini vurgulamaktadırlar.[733]

Bu bilim adamlarından biri de Amerika Birleşik Devletleri uzay ajansının (NASA) en meşhur bilgini olan Astroch'tur. O, demir madeni ile ilgili hayretini şöyle ifâde etmektedir:

---

[731] Cevherî, *el-Cevâhir fî tefsîri'l-Kur'ân*, 24/100.
[732] Neccâr, *Tefsîrü'l-âyâti'l-kevniyyeti fî'l-Kur'âni'l-Kerîm'i*, 4/139-143.
[733] Abdülmecîd b. Abdülazîz ez-Zendânî, *Beyyinâtur-resûl ve mu'cizetuh* (Kahire: Dâru'l-İman, ts.), 106-107; Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî*, 225.

"Biz yeryüzünde çok maden ve laboratuvar araştırması yaptık, ama bizi hayrete düşüren tek araştırma demir madeni oldu. Çünkü demir atomundaki elektron ve nötronların oluşabilmesi için güneş sistemimizde bulunan toplam enerjinin dört katı kadar daha bir enerjiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı demirin yeryüzünde oluşması mümkün değildir. Onun garip bir şekilde yeryüzüne gönderildiği anlaşılmaktadır".[734]

Astroch'un demir madeni ile ilgili bu sözleri üzerine bilimsel i'câzın en meşhur savunucularından biri olan Zendânî ona وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ *"demiri indirdik*" âyetini açıklayınca o, şöyle dedi:

ان هذا الكلام لا يمكن ان يكون من كلام البشر "Bu sözün insan sözü olması mümkün değildir".[735]

Bütün bunlardan anlaşıyor ki demir madeni yeryüzünde oluşmamış, bu âyette belirtildiği gibi uzaydan indirilmiştir. Aynı zamanda bu âyette matematiksel bir uyum da bulunmaktadır. O da şudur: Demirin atom ağırlığı 57, hadîd sûresi de Kur'ân'ın 57. Süresidir.[736]

3.2.4. Yanan Deniz

Yüce Allah, tatlı yağmur suyunu insanlara ve genel olarak doğaya bahşettiği gibi tuzlu deniz suyunu da birçok nimetle donatarak faydalı kılmıştır. Tarih boyunca insanoğlunun ihtiyaç duyduğu besin, mücevher ve taşımacılık gibi birçok nimetin kaynağı olan denizlere hâkimiyet, günümüzde ilerlemenin sembolü, kuvvetin vesilesi ve medeniyetin temel gücü olarak kabul edilmektedir. İnsanı kuşatan ve sayısız nimetleri barındıran deniz ve okyanuslar, yeryüzünün %71'ini ve su kaynaklarının da %97'sini oluşturmaktadır.[737]

Kur'ân'da denizin önem ve yararlarına temas eden 40'tan fazla âyet bulunmaktadır.[738] Kur'ân, denizin bir besin kaynağı, taşımacılık aracı,[739] her devirde

[734] Zendânî, *Beyyinâtur-resûl ve mu'cizetuh*, 108.
[735] Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, *el-Edilletu'l-mâdiyyetu 'alâ ucûdillah* (y.y., ts.), 131-132.
[736] Nâblusî, *Mevsû'âtu'l-i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'ân'i ves-sünneti*, 200.
[737] Neccâr, *Tefsîrü'l-âyâti'l-kevniyyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i*, 2/119-124.
[738] Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 114.
[739] en-Nahl 16/14.

değerli olan inci ve mercan gibi mücevherlerin menşei[740] olduğunu beyân etmektedir. Ayrıca Kur'ân, Yüce Allah'ın verdiği nimetlerden yararlanmak ve onlara şükretmek için denizlerden istifâde etmeyi de istemektedir.[741] Aynı zamanda Kur'ân, uzak mesafeleri kat ederek denizlerde akıp giden,[742] yüksek dalgalar arasında yürüyebilen,[743] yüksek dağlar gibi süzülüp giden[744] ve insanların emrine sunulan[745] gemilerden de bahsederek denizlerin maddî yönüne dikkat çekmektedir.

Hz. Peygamber denizlerin olmadığı bir bölgede yaşadığı halde Müslümanların deniz yolculuğuna çıkacağına,[746] deniz savaşının önemine, denizde şehit olanın sevabının fazla olduğuna, deniz dalgalı ve fırtınalı olduğu zamanlarda hac, umre ve cihat dışında denizlere girmemesi gerektiğine işaret eden[747] birçok hadisi bulunmaktadır.

İlim adamlarını hayrete düşüren kevnî âyetlerden biri de Yüce Allah'ın yemin ettiği denizler hakkında bilgi veren şu âyettir:

وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ "*Tutuşmuş denize (Andolsun).*"[748]

Bu âyete geçen الْبَحْرِ kelimesi temelde, geniş ve büyük su kütlesini toplayan mekân anlamına gelmektedir. Sonradan kimi zaman mekânsal genişlik göz önünde bulundurularak buna benzetme yapılıp "deniz kadar genişlettim" demek için بَحَرْتُ كَذاَ tabiri kullanılmaktadır. Bir şeyi geniş biçimde elde eden kişiye بَحْر (deniz) adı verilmektedir. Geniş ilim sahibine de بَحْرٌ (derya) denilmektedir. Kimi zaman da denizin tuzlu olduğunu ifâde etmek için مَاءٌ بَحرَانِيٌ tabiri kullanılmaktadır. Bazıları, temelde بَحْر sözcüğünün tatlı su için değil tuzlu su için kullanıldığını söylemektedir. Yüce Allah'ın وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ *"Birinin susuzluğu giderici, diğerininki tuzlu ve acı iki denizi salı veren O'dur."*[749] sözünde tatlı suyun deniz diye isimlendirilmiş olması, tuzlu suyla beraber olmasındandır. Bu bakımdan

[740] er-Rahmân 55/22.
[741] el-Câsiye 45/12.
[742] el-İsrâ 17/66.
[743] Hûd 11/42.
[744] eş-Şûrâ 42/32; er-Rahmân 55/24.
[745] İbrâhîm 14/32.
[746] Müslim, *Müslim*, "Bâbu Fadli'l-Ğazvî fi'l-Bahr", 49.
[747] Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Bâbu Fadli'l-Ğazvî fi'l-Bahr", 10.
[748] et-Tûr 52/6.
[749] el-Furkān 25/53.

Güneş ve Ay'a birlikte قَمَرَان iki ay denmesine benzemektedir.[750] Bu âyetteki مَسْجُور sözcüğü ise سَجَرَ fiilinden türemiş olup ateşin canlanması veya tutuşturulup alevlendirilmesi anlamına gelmektedir.[751]

Müfessirler bu âyette geçen مَسْجُور kelimesine farklı manalar vermişlerdir. Bu manalardan hareketle söz konusu وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ terkibi için şu yorumlar yapılmıştır:

1. Mücâhid'e göre: Yanıp tutuşan deniz anlamına gelmektedir. Zira kıyametin kopması sırasında denizlerin tutuşacağını, ateş haline geleceğini ve kaynayacağını beyân eden başka âyetler de bulunmaktadır. Nitekim Tekvîr sûresinde وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ "*Denizler kaynatıldığı zaman"* (81/6) ve İnfitâr sûresinde وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ *"Denizler kaynayıp fışkırtıldığı zaman"* (82/3) âyetleriyle bu hakikat dile getirilmektedir.[752]

2. Katâde'ye göre: Dolu olup suyu taşan deniz anlamına gelmektedir.[753]

3. İbn 'Abbâs'a göre: Tutulmuş, hapsedilmiş, taşmasına engel olunmuş deniz manasına gelmektedir.[754]

4. İkrime'ye göre: Arşın altında yer alan denizdir.[755]

5. Rabi' bin Enes'e (ö. 139/757) göre: Tatlı suyu tuzlu suya karışan deniz anlamına gelmektedir.[756]

Ayrıca Firavun 'un boğulduğu deniz,[757] cehennem,[758] suyu çekilip kuruyan deniz[759] veya zıt anlamlı kelimelerden olup "boş" gibi anlamlara geldiğini söyleyenler de vardır.[760]

Su ile ateş birbirine zıt olan iki madde olduklarından dolayı bunların bir arada bulunmaları mümkün değildir. Zira su ateşi söndürmekte, ateş de suyu kaynatmakta veya buharlaştırmaktadır. Nasıl olur da birbirine zıt olan bu iki madde bir arada olacak ve deniz yanmış olacak? Bu çelişkiden dolayı görüşlerini açıkladığımız

[750] İsfahânî, *Müfredât,* 173-174.
[751] İsfahânî, *Müfredât,* 698-699.
[752] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/459.
[753] İbn 'Atıyye, *Muharreru'l-vecîz*, 5/186.
[754] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/459.
[755] Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân,* 17/62.
[756] Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullâh eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1414), 5/114.
[757] İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr,* 27/40.
[758] İbn 'Atıyye, *Muharreru'l-vecîz*, 5/186.
[759] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/459.
[760] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili,* 7/297.

müfessirler söz konusu âyeti ve buna benzer diğer âyetleri de delil göstererek kıyametin kopması sırasında ancak denizlerin tutuşabileceğini, ateş haline gelebileceğini ve kaynayabileceğini mümkün görmüşlerdir.

Kur'ân'ın nüzûlünden yakın zamana kadar insanlık aklı denizlerin dibinde ve okyanusların altında halen yanmakta olan denizlerin hakikatini kavrayamadı. Bu anlayış çağdaş jeoloji bilim adamları tarafından yakın zamanda denizlerle ilgili şu keşiflerine kadar devam etti:

Okyanusların altında denizlerin dibinde birtakım çatlaklıkların olduğu, bu çatlaklıklardan ısı ve sıcaklığın çıktığı günümüzde tespit edilmiştir. Yakın zamanda bilim adamlarını en çok şaşırtan olağanüstü olgulardan biri, okyanusların altında denizlerin dibinde birçok çatlağın olduğu ve bu çatlaklıklardan ısı ve sıcaklığın çıkmasıdır. Zira üzerinde yaşadığımız yeryüzü kayalık bir kabuğa sahip olmaktadır. Bu kabuk ise yüzlerce kilometre genişlik ve uzunluğundaki birçok çatlak tarafından parçalanmaktadır. Okyanusların altında bulunan bu çatlaklardan yüksek derecelere sahip olan ve denizleri tutuşturan mağma fışkırmaktadır. Çok olmasına rağmen ne su bu alevli ateşi söndürebilmekte ne de bin dereceden fazla sıcaklığa sahip olan mağma suyun sıcaklık derecesini yükseltebilmekte veya buharlaşabilmektedir. Yakın zamanda bilim adamlarını hayrete düşüren olaylardan biri de kuzey ve güney kutbundaki okyanuslar olmak üzere bütün okyanusların altı ile Kızıldeniz ve Arap Denizi gibi bazı denizlerin dibi de milyonlarca ton ağırlığında olan mağma lavları ile tutuşmaya devam etmesidir.[761]

Bu doğa gerçeğini Rusya ve Amerikalı bilim adamlarından oluşan bir grup jeologun dünyanın en önemli çatlağına yakın bir yerdeki dalışları da teyit etmektedir. Bunlar Mira adındaki modern denizaltı ile daldıktan ancak 1750 km sonra Miami kıyısında hedeflerine ulaşabildiler. Yüzeyden iki mil daldıktan sonra kayalık bir uçurumun kenarındaki bir vadide sıcaklığı 231°C olan su lavlarına ulaştılar. Yüzeydeki soğuk suyun bir mil kadar aşağıya fışkırdığını, alevli volkan ve mağmaya yaklaşınca ısındığını, en sonunda alevli maden ve çöplerle fışkırdığını fark ettiler.

[761] Neccâr, *Tefsîrü'l-âyâti'l-kevniyyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i,* 1/464-466.

Bunun sonucunda bu olağanüstü durumun bütün okyanus ve denizlerde olduğu kanaatine vardılar.[762]

Bütün bunlardan hareketle biz de وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ifâdesinin şu nedenlerden dolayı gerçek anlamda "ısınmış, tutuşmuş ve yanmakta olan deniz" şeklinde yorumlanması gerektiği kanaatindeyiz:

1. Bu âyet ifâdesinde anlatılan hususun dünyamızda gerçekleşmekte olduğuna önceki âyetler de işaret etmektedir. Zira Yüce Allah, bu âyetlerde tur dağına, açık sahifeler üzerinde yazılan kitaba, ma'mur olan eve ve yükseltilmiş tavana yemin etmektedir. Yemin konusu olan bu âyetlerin tamamı dünya hayatımızla alakalıdır.

2. Hz. Peygamber'in bu hadisi-i şerifi de bu hususu teyit etmektedir:

فَإِنَّ تَحْتَ الْبَحْرِ نَارًا وَتَحْتَ النَّارِ بَحْرًا "Denizin altında ateş, onun altında da deniz vardır."[763]

3. Zamanımızda kesinleşmiş bilimsel verilere göre bütün okyanusların altı ile bazı denizlerin dibi mağma lavları ile tutuşmaya devam etmektedir. Aynı zamanda bilim adamları bu gerçeği resimlerle de gözlemlemişlerdir.

Bu bilimsel hakikat ancak 1970'li yılların başında bazı bilim adamlarının çabaları sonucu ortaya çıkmıştır. Kur'ân ise bu hakikati asırlar önce bilim ve teknolojinin gelişmediği, denizaltıların olmadığı bir zamanda dile getirmiştir ki bu da Kur'ân'ın bilimsel i'câzıdır.

3. 3. Biyoloji

Biyoloji kelimesi, Yunanca'da canlı bilimi anlamına gelen bios (yaşam) ve logos (bilim) sözcüklerinin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Biyoloji; canlıların yapısını, gelişimini, beslenmesini, üremesini, solunumunu, boşaltımını, değişimini, sınıflandırmasını, coğrafi dağılımını ve diğer canlılarla olan etkileşimini inceleyen geniş kapsamlı bir bilimdir.[764]

Evrende çok fazla canlı türleri ile ilgilenen biyoloji, canlı çeşidine göre şu bölümlere ayrılmaktadır. Bitkileri inceleyen botanik, hayvanları inceleyen zooloji ve

[762] Sabyuddîn, *Âyetü'l-i'câzi'l-'ilmî min vahyi'l-kitabi ve's-sünneti*, 92.
[763] Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Bâbu Fadli'l-Ğazvî fi'l-Bahr", 10.
[764] Özgür Suna, *Biyoloji* (İstanbul: Netbil Yayınları, 2018), 15.

gözle görülmeyen tek hücreli bakteri, virüs ve protista gibi canlıları inceleyen mikrobiyoloji bunlardandır.[765]

Kur'ân'daki kevnî âyetlerin bir kısmı da canlılarla ilgili kapsamlı bilgi veren biyoloji ilmine temas etmektedir. Kur'ân'da biyoloji ile ilgili botanik,[766] zooloji[767] aşılama,[768] hayatın kaynağı olan su[769] ve genetik[770] hakkında birçok âyet bulunmaktadır.

Biz de bu bölümde Kur'ân'da hayatın kaynağı ve temel maddesi olan su ve rüzgârların aşılayıcı fonksiyonu hakkındaki âyetleri çağımızda doğruluğu uzmanlarınca kabul edilen bilimsel verilerden yararlanarak incelemeye çalışacağız.

3.3.1. Hayatın Kaynağı Olan Su

Kur'ân'da su anlamına gelen ماَء sözcüğünün aslı مَوَهٌ'dur. Çoğulu ise اَمْواَهٌ ve مِياَهٌ şeklinde gelmektedir. Küçültme (tasğir) ismine de مُوَيْهٌ denmektedir. Dolayısıyla "ه" harfi hazfedilmiş, "و" de "ا" harfiyle değiştirilmiştir.[771]

ماَء sözcüğü türevleriyle birlikte Kur'ân'da toplam 63 defa geçmektedir.[772] Kur'ân'da geçen ماَء kelimesi, hem gökyüzünden yağan yağmur suyu, hem deniz suyu, hem de herhangi bir sıvı anlamında kullanılmaktadır.[773]

Yüce Allah, evreni yaratıktan sonra, insanı yaratmadan önce hayatın kaynağı olan suyu yaratmıştır. Kur'ân'da suya temas eden âyetleri genel olarak, hayatın kaynağı olan suyun oluşumu, suyun belli bir miktarda olması, yağmurun rüzgârlarla olan münasebeti ve suyun evrendeki her canlıya sağladığı sınırsız faydalar şeklinde değerlendirmek mümkündür.

---

765 Suna, *Biyoloji*, 13-184.
766 er-Ra'd 13/3; en-Nahl 16/67.
767 el-En'âm 6/38; en-Nahl 16/68.
768 el-Hicr 15/22.
769 el-Bakara 2/164; el-A'râf 7/50; Hûd 11/40-44; en-Nahl 16/10-11; el-Furkân 25/48; Kāf 50/9; el-Vakı'a 56/54.
770 el-İnfitâr 82/8.
771 İsfahânî, *Müfredât*, 1408-149.
772 Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, 684.
773 Neccâr, *Tefsîrü'l-âyâti'l-kevniyyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i*, 2/119; Bucaille, *Tevrat, İncil, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim*, 269.

Yüce Allah, Kur'ân'ın değişik sûrelerinde hayatın kaynağı ve bütün canlıların temel maddesi olan suyun; nimet,[774] mübarek,[775] temiz,[776] cennetliklerin nimeti,[777] cehennemliklerin azabı,[778] inananları kurtaran, inanmayanları helak eden[779] ve ölü topraklara hayat veren[780] vb. anlamlara geldiğini görmekteyiz.

Kur'ân'da insanların, hayvanların ve bütün canlıların sudan yaratıldığı şöyle ifâde edilmektedir:

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

"*İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmazlar mı?"*[781]

وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Allah hareket eden her canlıyı bir sudan yarattı. Bunlardan kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimi de dört ayak üzerinde yol alır. Allah dilediğini yaratıyor, Allah her şeye kadirdir." [782]

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا *"İnsan türünü sudan yaratıp onların arasında soy ve sıhriyet bağı kuran da O'dur. Rabbin üstün kudret sahibidir."* (Furkân, 25/54).

وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ *"...Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsünüz; üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarır ve her cinsten nefis bitkiler çıkarır."*[783]

---

[774] en-Nahl 16/10-11.
[775] Kāf 50/9.
[776] el-Furkān 25/48.
[777] el-A'râf 7/50.
[778] Vâkıa 56/54.
[779] Hûd 11/40-44.
[780] el-Bakara 2/164.
[781] el-Enbiyâ 21/30.
[782] Nûr 24/45.
[783] el-Hac 22/5.

Bu âyetlerde hayatın temelinin suya dayandığına ve canlı olan her şeyin sudan yaratıldığına işaret edilmektedir. Çünkü su, canlı varlıkların gerek oluşumları ve gerekse hayatî varlıklarını sürdürebilmeleri için en önemli unsurdur. Aynı zamanda bu âyetlerde her canlı varlığın temel maddesinin su olduğuna işaret edildiği gibi, her canlı varlığın kaynağında suyun bulunduğuna işaret edilmektedir. Başka bir ifâdeyle hayat sudan kaynaklandığı gibi, canlı olan her hücrenin temel maddesi de sudur.

Bu âyetlerde geçen كُل sözcüğünden genel anlamda bitki, hayvan, insan ve canlı olan her şeyin sudan yaratıldığı ve ilk hayatın suyla başladığı anlaşılmaktadır.[784]

İlk dönem müfessirleri bu âyetlerde geçen وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ "*Her canlıyı sudan yarattık*" âyet sözünü hayatın temelinin suya dayandığına işaret edilmek üzere şu şekilde yorumlamışlardır:

1. Yüce Allah, her şeyi sudan yaratmıştır.[785]

2. Yüce Allah, her şeyin hayatını su ile muhafaza etmektedir.[786]

3. Canlı olan her şeyi sulbün suyundan yarattık.[787]

Çağdaş müfessirlerden olan Esed'e göre ise "*Her canlıyı sudan yarattık*" tabiri, günümüz bilim adamlarının genel olarak kabul ettiği bir hakikati özlü bir şekilde ifâde etmektedir. Ona göre bu âyet ifâdesi şu üç boyutlu anlamları taşımaktadır:

1. Canlı türlerin tamamı ilk örneğini su ortamında ortaya çıkarmaktadır.

2. Sıvılar içinde sadece su, hayatın var olması için en uygun özelliklere sahiptir.

3. Hayvan veya bitkilerin temelini oluşturan ve içinde canlılığın belirebileceği tek madde olan protoplazma (tüm canlı türlerinin ilk örneği) sudan müteşekkil olmakta ve tamamıyla ona dayanmaktadır.[788]

---

[784] Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/284-285; Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'ân*, 10/190; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/501.
[785] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/434.
[786] Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/284.
[787] Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/284.

Çağımızın önemli araştırmacılarından biri olan Neccâr da söz konusu âyetin tefsirinde suyun Yüce Allah'ın büyüklüğüne delâlet eden bilimsel bir âyet olduğunu ve "*Her canlıyı sudan yarattık*" ifadesinin de şu bilimsel gerçeklere işaret ettiğini ifâde etmektedir:

1. Su yaratılan ilk maddedir. Zira bilimsel teorilere göre dünyanın yaşı 4,6 milyar yıldır. Dünyadaki hayatın başlangıcı ise 3,8 milyar yıl öncesine dayanmaktadır. Bu da dünyada hayatın oluşabilmesi için 8 milyon yıl hazırlık yapıldığı anlamına gelmektedir. Bu uzun hazırlık dönemi boyunca Yüce Allah, yeryüzünü volkanik patlamalar sonucunda su ve hava gibi temel unsurlarla yaşanabilir bir hale getirmiştir.

2. Yüce Allah, bütün dünyevî yaşam formlarını suda yaratmıştır. Sulu alanlar yeryüzü yaratıldığında canlılar için en uygun ortamdı. Kayalarda yapılan çalışmalar sonucunda da sulu alanlardaki yaşamın karalardaki yaşamdan takriben 3 milyon yıl önce başladığını göstermektedir.

3. Yüce Allah, sırasıyla önce bitkileri sonra hayvanları ve en sonunda da insanları yaratmıştır. Aynı zamanda denizdeki bitkileri karadakilerden önce yarattığı gibi, denizdeki hayvanları da karadakilerden önce yaratmıştır.

4. İnsanların bildiği en büyük çözücü sudur. Yiyecek ve içeceklerle vücuda alınan besinlerin sindirimine yardımcı olmaktadır.

5. Su, evrendeki bütün canlıların bünyesindeki en temel unsurdur. İnsanların vücudunda bulunan su oranı, yetişkinlerde %71, bebeklerde ise %93'tür. Aynı zamanda insan kanındaki bileşimlerin %80'i sudan oluşmaktadır. Bitki ve hayvanlarda ise bu oran %90'dır.

6. Su, yaşamın tüm aktivite ve etkileşimlerinin devam etmesi için vazgeçilmez temel bir besin maddesidir. Su, vücut sıcaklığını dengede tutmakta, derinin kurumasını önlemekte, besinin yutulmasını kolaylaştırmakta, vücudun asitlik dengesini korumakta, vücuttaki toksin maddelerinin atılmasını ve böbreklerin düzenli çalışmasını sağlamaktadır. Ayrıca su, eklemlerin birbirine sürtünmelerini engellemekte, vücut için gerekli olan vitamin ve minerallerin çözülmesini

[788] Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 2/651.

sağlamaktadır. İnsan vücudunda bulunan sudan %1 oranında bir azalma olduğunda susuzluğu hissetmekte, %5 olduğunda boğazı ve dili kurumaktadır. Bu oran %10'u geçince de ölümle baş başa kalmaktadır. Aynı zamanda insanın vücudunda bulunan su miktarı artarsa yine ondan olumsuz bir şekilde etkilenmektedir.

7. Sular, dünyanın 510 milyon km² lik alanın %71'ini kaplamaktadır. Dünyadaki su miktarı yaklaşık olarak 1,4 milyar km³ tür. Geriye kalan %29 ise karadır. Dünyadaki su kaynaklarının %97'si denizlerin ve okyanusların tuzlu sularından oluşmaktadır. Su kaynaklarının %3'ü ise tatlıdır.

8. Su, denizlerdeki ve okyanuslardaki yaşanabilir ortamı sağlamak için sıcaklık derecesini dengelemektedir.[789]

Hayatın kaynağı, bütün canlıların temel maddesi olan suyun oluşumuna ve rüzgârların fonksiyonuna şu âyet işaret etmektedir:

اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ

"Bulutları harekete geçirsin diye rüzgârları gönderen Allah'tır. Derken O, bulutları gökyüzünde dilediği gibi yayar ve parçalara ayırır; nihayet arasından yağmurun çıktığını görürsün. Onu dilediği kullarının üzerine yağdırınca da o kullar sevince boğulurlar."[790]

Bu âyette, rüzgârların sağladığı faydalarla birlikte suyun oluşumuna da işaret edilmektedir. Yüce Allah'ın gönderdiği rüzgârlar denizlerden, ırmaklardan ve göllerden bulutları kaldırmaktadır. Kaldırılan bu bulutlar sünnetullah gereği gökyüzünde yayılmakta ve küme küme ayrılmaktadır. Sıkışan bu bulutlardan yağmur yağmaktadır.[791]

Hayatın kaynağı olan su molekülü, iki hidrojen ve bir oksijenden oluşmaktadır. Hidrojen, büyük patlamanın ardından oluşan ilk element özelliğine

[789] Neccâr, *Tefsîrü'l-âyâti'l-kevniyyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i*, 2/119-124.
[790] er-Rûm 30/48.
[791] Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 472004.

sahip olmaktadır. Oksijen ise ölü yıldızların ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu iki element de evrende bolca bulunmaktadır.[792]

Bilim adamlarına göre dünyamızda bulunan su, iki temel etkenle ortaya çıkmaktadır. Birincisi, yanardağlardan fışkıran gazlarla beraber su buharı da çıkmaktadır. Bu su buharından da yağmur oluşmaktadır. İkincisi de buzlardan oluşan küçük kuyruklu yıldızların ve asteroitlerin dünyaya çarpması sonucu su oluşmaktadır. Su, okyanuslardan, göllerden, akarsulardan ve bitkilerden buharlaşarak atmosfere geçmektedir. Atmosferde hava sıcaklığı daha düşük olduğundan havanın su buharını tutma kapasitesi daha de düşmektedir. Bunun sonucunda oranı iyice artan su buharı bulutları meydana getirecek şekilde yoğunlaşmaktadır. Yani yeniden sıvı hale gelmektedir. Bu yoğunlaşmayla bulutlardan yağış oluşmaktadır. Böylece su yeniden dünyaya dönmektedir.[793]

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ *"Gökten uygun ölçüde su indirir, onu arzda tutarız. Kuşkusuz bizim onu gidermeye de gücümüz yeter."*[794]

Bu âyetten, Yüce Allah'ın yarattıklarından habersiz olmadığı, aksine kâinatı ilâhî bir hikmet ve bir plan içinde kurduğu anlaşılmaktadır. Evrenin mükemmel bir düzen içinde kurulduğunu ve yaşatıldığını gösteren en dikkat çekici âyetlerden biri, hayatın kaynağı olan suyun önemi ve hayata katkısını hatırlatan ilâhî yasaların bir kısmına işaret eden bu âyettir. Bu ilâhî yasalardan biri yağmurun uygun ölçüde indirilmesidir. Bütün canlılar için en uygun miktarda ve saflıkta indirilen yağmur, her yeri kaplayacak ve zarar verecek kadar ne çoktur ne de kuraklığa neden olacak kadar azdır. Ne de hiçbir şeye fayda vermeyecek şekilde de zamansızdır.

Dünyaya yağan yağmur belirli sebep ve hikmetlere bağlı olarak bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir. Bununla birlikte su miktarında artma veya azalma olmamaktadır. Çünkü su, dünyada bir fiziksel halden diğerine sürekli bir döngü içindedir. Suyun, güneş enerjisinin etkisiyle okyanuslardan, göllerden, akarsulardan ve bitkilerden buharlaşarak atmosfere geçmesine, atmosferdeki buharın

[792] Ocakoğlu, *Genel Jeoloji,* 23-24.
[793] Zuhal Özer, "Su Döngüsü", *Bilim ve Teknik Dergisi Yeni Ufuklar* Kasım eki (2005), 19.
[794] el-Mü'minûn 23/18.

soğuk havayla buluşması sonucunda yoğunlaşarak kar, dolu ve yağmur şeklinde tekrar yeryüzüne inmesine "su döngüsü" denilmektedir. Yeryüzüne inen suyun bir kısmı yer altına geçerek yer altı sularını meydana getirmekte, bir kısmı da derelere ve nehirlere geçerek, buradan da tekrar göllere ve denizlere dönmektedir. Böylece döngü yeniden başa dönmektedir.[795]

Dünyada yaklaşık 4 milyar yıldan beri su bulunmaktadır. Suyun dünyada bu kadar kalıcı olmasının en önemli nedeni su döngüsüdür. Su döngüsü, sürekli tekrarlanan ve suyun kaybını önleyen, su moleküllerinin dünya ve atmosfer arasındaki gidiş gelişlerinden oluşan büyük bir sistemdir. Bu sistem, güneşten gelen enerjiyle harekete geçmekte, okyanuslar, atmosfer ve karalar arasında sürekli bir su buharı alışverişi gerçekleşmektedir.[796]

Bütün bu açıklamalardan sonra, suyun hayatın kaynağı ve temel maddesi olduğunu belirten bütün Kur'ân ifâdeleri ile bilimselliği kesinleşmiş modern ilimlerin verileri arasında herhangi bir çelişkinin olmadığı, aksine tam bir uyumun olduğu sonucuna varmış oluyoruz.

3.3.2. Rüzgârların Aşılayıcı Fonksiyonu

Kur'ân-ı Kerîm'de rüzgâr anlamına gelen رِيح sözcüğünün çoğulu رِيَاح, أَرْيَاح, أَرْوَاح ve أَرَاوِيح şeklinde gelmektedir (İbn Manzûr, ts: II, 455). Bu kelime Kur'ân'da tekil olarak رِيح ve çoğul olarak رِيَاح şeklinde değişik sûrelerde geçmektedir. Söz konu sözcük Kur'ân'da tekil olarak varid olduğu yerlerde genel olarak azap anlamında kullanılmaktadır.[797] Çoğul olarak geçtiği yerlerin tamamında ise rahmet anlamı ifâde etmektedir.[798] Bu sözcüğün tekili genel olarak azap, çoğulun da rahmet anlamına geldiğini Hz. Peygamber'in rüzgâr estiğinde okuduğu şu dua da teyit etmektedir:

---

[795] Başak Aytül Avcı, *Kimya Kitabı* (Ankara: Sonuç Yayınları, 2018), 142; Kıngır - Aydemir, *Kimya,* 120-121.
[796] Özer, "Su Döngüsü", 19.
[797] Âl-i İmrân 3/17; Yunûs 10/22; İbrâhim 14/18; el-İsrâ 17/69; el-Hac 22/31; er-Rûm 30/51; el-Ahzâb 33/9; Fussilet 41/16; eş-Şûrâ 42/33; el-Ahkâf 46/24; ez-Zâriyât 51/41; el-Kamer 54/19; el-Hâkka 69/6.
[798] el-Bakara 2/164; el-A'râf 7/57; el-Hicr 15/22; el-Furkân 25/48; en-Neml 27/63; er-Rûm 30/46, 48; el-Fâtır 35/9; el-Câsiye 45/5.

اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا رِيَاحًا وَلَا تَجْعَلْهَا رِيحًا اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا رَحْمَةً وَلَا تَجْعَلْهَا عذَابًا "Ey Allah'ım, sen bunu (rahmet) rüzgârlar kıl, (azap) rüzgâr kılma. Ey Allah'ım, sen bunları rahmet rüzgârlar kıl, azap rüzgârı kılma."[799]

Kur'ân'ın bilimsel i'câzına işaret eden tabiat olayları ile ilgili en önemli âyetlerden bir kısmı da rüzgârları konu edinen âyetlerdir. Rüzgârla ilgili Kur'ân'da birçok âyet bulunmaktadır. Bu âyetler rüzgârların oluşumundan, çeşitli yönlere esmesinden, bulutları hareket ettirmesinden, meteorolojik olayların oluşumuna olan etkisinden, bitkilerdeki döllenmeyi sağlamasından, yağışların dağılımını düzenlemesinden, yeryüzündeki işlevlerinden ve yararlarından bahsetmektedir.

Kur'ân'da Yüce Allah'ın birliğine, eşsiz, benzersiz ve bir tek ilâh olduğuna delâlet eden rüzgârların bu fonksiyon ve faydalarını şöyle sırlayabiliriz:

1. Rüzgârlar, Yüce Allah'ın tabiattaki varlığını, birliğini ve kudretini yansıtan kanıtlardır. Kur'ân, rüzgârların bu fonksiyon ve faydalarına işaret ederek akıl sahiplerini tefekkür ve tedebbüre davet etmektedir.[800]

2. Rüzgârlar, müminlerin savaşı kazanmasına yardımcı olduğu gibi, inanmayanların savaşı kaybetmesine de sebep olmuştur.[801] Hicretin beşinci yılında meydana gelen ve Müslümanların bir hayli sıkıntı çektikleri Hendek adıyla anılan Ahzâb savaşının son gecelerinin birinde, düşman ordusunun karargâhını yerle bir eden bir kasırganın çıkmasıyla, onların yiyecek ve içeceklerinin telef olmasına, hayvanlarının kaçışmasına ve kuşatmayı kaldırarak geri çekilmelerine neden olmuştur.[802]

3. Rüzgârlar, dağlar gibi büyük gemileri derin denizlerde akıp gitmelerine yardımcı olmaktadır.[803]

3. Yüce Allah, rüzgârları rahmetinin/yağmurun öncesinde müjdeci olarak göndermektedir.[804]

---

[799] Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsılî, *Müsnedü Ebî Yaʿlâ el-Mevṣılî*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Dımaşk: Dâru'l-Me'mûni li't-Turâs, 1984), 4/341.
[800] el-Bakara 2/164; el-Câsiye 45/5.
[801] el-Ahzâb 33/9.
[802] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/215-216.
[803] Yûnus 10/22; er-Rûm 30/46; eş-Şurâ 42/32-34.
[804] el-A'râf 7/57; er-Rûm 30/46.

4. Rüzgârlar, Yüce Allah'ın emriyle ceza aracı olarak her şeyi yerle bir eden, elem dolu,[805] gürültülü, dondurucu, insanları köklerinden sökülen hurma ağaçları gibi kaldırıp atan,[806] kökleri kesen ve her şeyi kül haline getiren[807] şeklinde belirtilmektedirler.

5. Rüzgârlar, Kur'ân'da güç ve kuvvet anlamında da kullanılmaktadır.[808]

6. Rüzgârların en önemli fonksiyonlarından biri de aşılayıcı özelliğe sahip olmalarıdır. Kur'ân'da rüzgârların, bu rolü şöyle anlatılmaktadır:

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ *"Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik, gökten su indirip onunla sizin su ihtiyacınızı karşıladık. Onu depolayan siz değildiniz."*[809]

Bu âyette aşılama anlamına gelen لَوَاقِحَ sözcüğü لَقَحَ fiilinden türemiştir. Çoğulu لِقَاحٌ ve لُقْحٌ şekillerinde gelmektedir. Masdârı ise لَقَاحٌ ve لَقَحٌ kalıplarında gelmektedir. Arapların ألقح الفحل الناقة erkek deve, dişi deveyi gebe bıraktı, ألقح الريح السحاب rüzgâr bulutu aşıladı ve ألقح فلان النخل filan kişi dişi hurma ağacını aşıladı tabirleri de لِقَاح sözcüğünün aşılayıcı manasına geldiğini teyit etmektedir.[810]

Bu âyetten, Yüce Allah'ın rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdiği, bütün canlıların hayat kaynağı olan suyun da O'nun hazinelerinden gelen nimetler olduğu anlaşılmaktadır. Rüzgârlar bu önemli aşılama fonksiyonlarını iki şekilde yapmaktadır. Birinci tür aşılamada rüzgârlar, yağmurun yağabilmesi için yağmur bulutlarını aşılamaktadır. İkinci tür aşılamada ise rüzgârlar, bitki tozlarını taşıyarak döllenmeye sebep olmaktadır.

Bir önceki bölümde rüzgârların oluşumu ve fonksiyonları hakkında gerekli bilgiyi ifâde ettiğimizden dolayı, bu bölümde rüzgârların bitkileri döllenmesindeki rolünü beyân etmeye çalışacağız.

---

[805] el-Ahkâf 46/ 24-25.
[806] el-Kamer 54/19-20.
[807] ez-Zâriyât 51/41-42.
[808] el-Enfâl 8/55.
[809] el-Hicr 15/22.
[810] İsfahânî, *Müfredât*, 1334-1335.

İbn ‘Abbâs, rüzgârların hem yağmur bulutlarını hem de bitkileri aşıladığını ifâde etmektedir.[811] İbn Mes‘ûd de bu ayeti şöyle yorumlamaktadır: Yüce Allah, rüzgârları bulutlara aşılamak için göndermekte, rüzgârlar da suyu taşıyarak bulutlara karıştırmakta, daha sonra bulutu sıkıştırarak akıtmaktadır. İbn Mes‘ûd’un bu görüşünü aktaran Taberî’ye göre Yüce Allah, rüzgârları aşılayıcı olarak nitelendirdiği gibi onlar hem bulutları hem de ağaçları aşılamaktadır.[812]

Çağımızın önemli araştırmacılarından biri olan Tantâvî Cevherî de söz konusu âyetin tefsirinde çiçeklerin türleri ve şekilleri hakkında geniş kapsamlı bir açıklama yaptıktan sonra, rüzgârların aşılayıcı bir fonksiyona sahip oldukları ve bu işlevlerini de bitkilerdeki erkeklik ve dişilik yumurtalarının birbirine ulaştırmak suretiyle yaptığını beyân etmektedir.[813]

Reşîd Rızâ ise rüzgârların bulutları, ağaç ve meyveleri aşıladığını şöyle ifâde etmektedir:

“Avrupalı bazı bilim adamları, bu meseleyi hallettikleri zaman, bu alanda hiç kimsenin kendilerini geçemeyeceğini zannetmişlerdir. Fakat onlardan Kur’ân’a muttali olan, Oxford Üniversitesi Arap dilinde hoca olan oryantalist Mister Agnery, hurma sahibi Arapların rüzgârların ağaç ve meyveleri aşıladığını Avrupalılardan 13 asır önce bildiklerini itiraf etmektedir. Hurma sahibi Araplar, aşılama sanatını, erkek hurmanın çiçeğinden dişi hurmanın çiçeğine kendi elleriyle aşı yaptıkları için biliyorlardı, fakat bu işi rüzgârların yaptıklarını bilmiyorlardı. İlk dönem müfessirler ise bu âyetteki gerçek manayı anlayamadıkları için mecazî bir anlam vermişlerdir”.[814]

Bu âyette ifâde edilen, rüzgârların aşılayıcı olma özelliği, özellikle çağımızda botanik biliminden elde edilen sonuçlarla daha iyi anlaşılmaktadır. Zira çiçeklerin en önemli özelliği eşey organlarını taşımalarıdır. Çiçeklerin erkek veya dişilik karakterini bu organlar taşımaktadır. Çiçeklerin büyük bir kısmı üniseksüeldir (tek eşeylidir). Yani yalnız erkek organlı veya dişi organlıdır. Diğer az bir kısmı ise

[811] İbn Abbâs, *Tenvîru’l-mıkbâs*, 217.
[812] Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 17/86.
[813] Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri’l-Kur’ân*, 8/34-36.
[814] Rızâ, *Menâr*, 1/175-176.

biseksüeldir (iki eşeylidir). Yani erkek ve dişi organ aynı çiçeğin içinde yer almaktadır.[815]

Aynı zamanda bitkiler üzerinde yapılan araştırmalar, bize göstermektedir ki erkek bitkilerde bulunan polen tohumları (Poleen Grain) rüzgârların tesiriyle dişi bitkilere konmakta (Stigmas) ve bu şekilde aşılama tamamlanmaktadır. Bu aşılama bazen tek bir çiçek veya bitki üzerinde erkek ve dişi unsurlar arasında olabilmektedir. Buna "bir evcikli bitkiler" (Self Pollination) denilmektedir. Bazen de iki ayrı bitki arasında olabilmektedir. Buna da "iki evcikli bitkiler" (Cross Pollination) denilmektedir. Polen tanelerinin intikali -insanların elleriyle yaptıkları hariç- ise bitki türüne göre şu üç şekilde gerçekleşmektedir:

1. Böcek ve kuşların ayakları ve kanatlarıyla bir bitkiden diğerine aktarması şeklinde gerçekleşen aşılama türü.

2. Suyun sebep olduğu aşılama türü.

3. En yaygın aşılama ise rüzgârların, erkek organ tozunu alıp dişi organa nakletmesiyle olan aşılama türüdür.[816]

Rüzgârların bitkileri aşılama meselesi, Yüce Allah'ın emri ve takdiriyle öyle planlı ve düzenli bir şekilde oluyor ki erkek bitkilerde bulunan polen tohumları rüzgârların etkisiyle dişi bitkilere konmaktadır. Eğer bu aşılama Yüce Allah'ın emriyle bir ölçü ile olmasaydı; yani rüzgârlar, takdir edilen zaman ve ölçüde esmeseydi büyük felaketler olabilir, polen tohumlarının, dişi bitkilerdeki yerlerine konması değil, ağaçların ayakta kalması mümkün olmayacaktı.

Yüksek basınç alanlarından, alçak basınç alanlarına doğru gerçekleşen yönü belli yatay hava akımı olan rüzgârlar,[817] bulutların oluşumundan, yağmurun yağmasından ve aşılayıcı fonksiyonlarına kadar birçok önemli işlevi yerine getirmektedir. Dünyanın kendi ekseni etrafında dönmesinden, yer şekillerine, yüksek ve alçak basınç alanlarına kadar birçok etken, rüzgârların oluşumunu etkilemektedir. Yeryüzünde etkili olan rüzgârlar, oluştukları alanların genişliklerine ve devamına

[815] M. Cihat Toker, *Bitki Morfolojisi* (Ankara: Ankara Üniv. Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü Yayınları, 2004), 9.
[816] Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî*, 253.
[817] Önder Özgener, "Türkiye'de ve Dünyada Rüzgâr Enerjisi Kullanımı", *Dokuz Eylül Üviversitesi Mühendislik Fak. Fen ve Mühendislik Dergisi* 4/3 (2002), 3.

göre gruplara ayrılmaktadır. Rüzgârların bir kısmı basınç merkezleri arasında sürekli esmekte ve kendi aralarında alizeler, batı rüzgârları ve kutup rüzgârları olarak üç bölüme ayrılmaktadır. Rüzgârların bir kısmı da mevsimliktir. Bu rüzgârlar bütün yıl aynı yönden esmez, yaz ve kış mevsimlerine göre kara ve deniz arasında yön değiştirmektedir. Bu rüzgârlar, kış musonu ve yaz musonu olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Rüzgârların diğer bir kısmı ise yereldir. Bu rüzgârlar, genel atmosfer dolaşımına, günlük sıcaklık farklarına, kara ve denizlerin ısınma özelliği ile ani basınç değişmelerine bağlı olarak kısa süreli etkili olmaktadır. Meltemler sıcak, soğuk, yerel rüzgârlar ve tropikal rüzgârlar olmak üzere dört bölüme ayrılmaktadır.[818]

Bütün bu hakikatlerden, evrenin planlı ve düzenli bir dengeye sahip olduğu ve bu planın amacından sapmadığı, Kur'ân'ın rüzgârlarla ilgili beyanlarının da günümüzde geçerliliğini koruyan botanik ilminin verileriyle tamamen uygunluk arz ettiği anlaşılmaktadır. Rüzgârların bitki tozlarını taşıyarak bitkilerin üremesinde rol oynamaları, yağmurun yağabilmesi için yağmur bulutlarını aşılamaları ve atmosferdeki ağır yüklü bulutları sürüklemeleri gibi birçok fonksiyon ve hikmetleri çağımızdaki geçerliliğini koruyan bilimsel verilerle daha iyi anlaşılmaktadır. Kur'ân'ın ortaya koyduğu bu hakikatlerin bilimsel ispatı ise ancak Hz. Peygamber'in vefatından on üç asır sonra mümkün olabilmektedir. Böylece Kur'ân'ın, Yüce Allah'ın mu'ciz kelamı olduğu bir kez daha ispatlanmış olmaktadır.

3.4. Tıp

Kur'ân'ın temel hedefi tevhit, nübüvvet, ahiret, ibadet ve adalettir. Kur'ân, bu temel ilkelerin gerçekleşmesi için birçok konuya temas etmektedir. Bunlardan birisi, milyarlarca mahlûkat içinde mümtaz bir konuma sahip olan insanı yakından ilgilendiren tıptır. Kur'ân, bir tıp kitabı olmadığı için onda ayrıntılı tıp bilgisi ve tedavi yöntemi bulunmamaktadır. Çünkü Kur'ân, gözlem, deney ve tecrübeye dayalı tıp ve diğer pozitif bilimlerle ilgili genel prensibi, insanları tefekküre, tedebbüre ve araştırmaya teşvik etmektir. Zira zamanla diğer pozitif bilimler gibi tıp ilmi de gelişebilmekte ve hatta değişebilmektedir. Kur'ân'ın temel hüküm ve prensipleri ise kesin olup, zaman ve mekâna göre değişmemektedir.

[818] Yılmaz, *Coğrafya*, 161-167.

Kur'ân'da Yüce Allah'ın kuvvet ve kudretine delâlet eden, insanları düşünmeye sevk eden ve ilim sahiplerini de araştırmaya teşvik eden tıpla ilgili pek çok kevnî âyet bulunmaktadır.[819]

İnsan sağlığını hedefleyen Kur'ân, insanın çamur merhalesi,[820] nutfe,[821] alaka,[822] mudğa,[823] kemik, kol, bacak,[824] cinsiyet,[825] yüz,[826] kulak, göz,[827] üç karanlık,[828] gebelik,[829] doğum,[830] emzirme,[831] anatomi,[832] fizyoloji[833] ve koruyucu hekimlik[834] gibi birçok konuya temas etmektedir.

Kur'ân, tıptan bahsederken bir sınıflandırma yapmaksızın konu ile ilgili âyetleri değişik sûrelerde ele almaktadır. Bu da konuyu belli bir sınıflandırmaya tabi tutarak incelemeyi zorlaştırmaktadır. Kur'ân, tıp ile ilgili âyetlerde kimi zaman net ve ayrıntılı açıklamalarda bulunmuş, kimi zaman da ayrıntıya girmeden kendi temel prensipleri içerisinde detaylara girmemiştir. Biz de Kur'ân'da tıpla ilgili bazı âyetleri çağımızda geçerliliğini koruyan bilimsel verilerden de istifâde ederek insanın üremesi, embriyoloji, cinsiyetin belirlenmesi, üç karanlıkta yaratılış ve koruyucu hekimlik şeklinde beşli bir tasnife tabi tutarak incelemeye çalışacağız.

3.4.1. İnsanın Üremesi

Bütün canlılarda olduğu gibi, insanın üremesi de belirli aşamalardan sonra ancak gerçekleşebilmektedir. Yüce Allah, insan neslinin devamını üreme organlarına bağlamaktadır. Erkekte kadına, kadında da erkeğe karşı bir meyil bahşetmektedir.[835]

---

819 el-Bakara 2/222; Âl-i İmrân 3/6; en-Nisâ 4/22; Meryem 19/8, 9, 16; el-Hac 22/5; el-Mü'minûn 23/12-14; es-Secde 32/8; Fâtır 35/11; ez-Zümer 39/6; el-Mü'min 40/67; en-Necm 53/45-46; et-Talâk 65/4; el-Kıyâme 75/38; el-İnsân 76/2; el-Mürselât 77/20-23; Abese 80/17-19; el-İnfitâr 82/6-8; et-Târık 86/5-6.
820 el-Hicr 15/26, 28, 33; el-Hac 22/5; el-Mü'minûn 23/12; er-Rûm 30/20; es-Secde 32/7; es-Sâffât 37/11; Sâd 38/71-72; er-Rahmân 55/14.
821 el-Hac 22/5; el-Mü'minûn 23/14; el-Mü'min 40/67; Abese 80/19.
822 el-Hac 22/5; el-Mü'minûn 23/14; el-Mü'min 40/67; el-Kıyâme 75/38; el-Alak 96/2.
823 el-Hac 22/5; el-Mü'minûn 23/14.
824 el-Bakara 2/59; el-Mü'minûn 23/14.
825 eş-Şurâ 42/49-50; el-Kıyâme 75/39.
826 el-Haşr 59/24; et-Teğâbun 64/3; el-İnfitâr 82/6-8.
827 el-Mü'minûn 23/78; es-Secde 32/9; en-Nahl 16/78; el-Mülk 67/23.
828 ez-Zümer, 39/6.
829 el-Ahkâf 46/15; er-Ra'd 13/8.
830 el-Ahkâf, 46/15.
831 el-Bakara 2/33.
832 el-A'râf 7/69; Fâtır 35/1.
833 en-Nahl 16/66.
834 el-Bakara 2/222; en-Nisâ 4/22.
835 er-Rûm 30/21.

Yeme ve içme insanın yaşamasını sağladığı gibi cinsî istek de neslin devamını temin etmektedir. Ayrıca insana çocuk sevgisi, onları büyütüp yetiştirmek ve onlar için her türlü fedakârlığa katlanma gücü de lütfedilmiştir.[836]

Üreme ile ilgili yazılmış eski eserlerin genelinde, birtakım yanlış telâkkiler bulunmaktadır. Orta çağ ve yakın bir zamana kadar bile bu konu bir yığın efsane ve hurafelere boğulmuş bulunuyordu.[837] Üremenin karmaşık mekanizmasını kavrayabilmek için, insanın anatomi, fizyoloji, embriyoloji ve jinekoloji gibi temel bilimleri bilmesi gerekmektedir. Kur'ân'da ise okuyucu nazarında yanlışlık içeren en küçük bir ifâde bile bulunmamaktadır. Kur'ân, bu konunun açık seçik mekanizmalarını ele almakta ve belirlenmiş olan merhalelerini bildirmektedir. Onda genel olarak insanlar tarafından her şey kolayca anlaşılabilmekte ve ileride keşfedilecek bilgilere uygun olarak ifâde edilmektedir.[838]

Kur'ân'da insan üremesi ile ilgili birçok âyet bulunmaktadır.[839] Yalnız bu âyetler, Kur'ân'ın kendine özgü tertibine tabî olmakta ve belirli bir sınıflandırma yapılmaksızın değişik sûrelere serpiştirilmiş bir vaziyette bulunmaktadır. Biz burada konumuzla ilgili âyetlerden, hadislerden, büyük İslâm âlimlerinin görüşlerinden ve günümüzde geçerliliğini koruyan bilimsel verilerden de istifade ederek erkek ve kadın üreme sistemi şeklinde iki başlık halinde incelemeye çalışacağız.

3.4.1.1. Erkek Üreme Sistemi

"Takdir etmek, ölçmek, canlıların takdir edildiği şey" anlamlarına gelen meni kelimesi,[840] Kur'ân'da erkek spermi,[841] fışkıran su,[842] mehîn su,[843] karışık veya bileşik bir nutfe[844] olarak geçmektedir. Bu sözcüğün, Kur'ân'ın şu üç sûresinde erkeklerin üreme sistemi anlamına geldiği anlaşılmaktadır:

---

836 en-Nahl 16/72.
837 K. L. Moore - T. V. N. Persaud, *İnsan Embriyolojisi*, ed. Mehmet Yıldırım vd. (İstanbul: Nobel Tıp Kitap Evleri, 2002), 9-12.
838 Bucaille, *Tevrat, İncil, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim*, 284.
839 Âl-i İmrân 3/6; er-Ra'd 13/8; el-Hac 22/5; el-Mü'min 40/67; en-Necm 53/45-46; Vâkıa 56/58-59; el-Mürselât 77/20-23; Abese 80/17-22; et-Târık 86/5-7.
840 İsfahânî, *Müfredât*, 1399.
841 el-Kıyâmet 75/37.
842 et-Târık 86/6.
843 es-Secde 32/8; el-Mürselât 77/20.
844 el-İnsân 76/2.

1. وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى (45) مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى *"Rahime atıldığı zaman nutfeden erkeğiyle dişisiyle iki cinsi yaratan da O'dur."*[845]

2. أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ (58) أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ *"Attığınız meniyi düşündünüz mü? 59. Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa biz miyiz yaratan?"*[846]

3. أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى (36) أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَى (37) ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى *36. "İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır! 37.0 akıtılan meniden bir damlacık değil miydi? 38. Sonra o, alaka (rahime tutunmuş embriyo) olmuş, derken Allah onu yaratıp şekillendirmiş; 39. Ondan iki eşi, yani erkek ve dişiyi yaratmıştır."*[847]

Birinci ve üçüncü âyette, nutfe ile meninin birbirinden ayrılması ve nutfenin meninin bir parçası sayılması, Kur'ân'ın bilimsel bir mucizesidir. Çünkü bu âyetlerde, Yüce Allah'ın erkeği ve kadını atılan meninin bir parçasından yarattığı belirtilmektedir. Zira bu âyetlerdeki مِنْهُ/مِنْ cer harfi ba'diyet ifâde etmektedir. Üçüncü âyette bulunan مِنْهُ zamiri ise nutfeye değil meniye dönmektedir. Eğer nutfeye dönseydi, zamirin müennes olarak gelmesi gerekirdi. Aynı gerçek Târık sûresinde de açık bir şekilde belirtilmektedir: خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ *"O, atılan bir sudan yaratıldı."*[848] Bu âyette de مِنْ harfi ba'diyet ifâde etmektedir. Yani âyetlerden insanın, spermin tamamından değil, bir parçasından yaratıldığı anlaşılmaktadır. Bilimsel olarak da atılan meni içindeki milyonlarca spermden sadece birinin, yumurtayı aşılamasıyla insanın yaratılmaya başlandığı bildirilmektedir.[849]

İnsanın, spermin tamamından değil, bir parçasından yaratıldığını Hz. Peygamber'in şu hadisi de işaret etmektedir:

---

[845] en-Necm 53/45-46.
[846] Vakı'a 56/58-59.
[847] el-Kıyâmet 75/36-39.
[848] et-Târık, 86/6.
[849] Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 6/2870,3017-3018.

ما من كل الماء يكون الولد وإذا أراد الله خلق شيء لم يمنعه شيء "Çocuk suyun tamamından yaratılmaz. Ama Allah, bir canı yaratmak dilerse kimse onu engelleyemez."[850]

Erkek genital sistemi, bir çift testis, genital boşaltma yolları, bu yollara açılan yardımcı bezler ve erkek dış genital organı olan penisten meydana gelmektedir.[851] Erkeğin üreme salgılarına, husye, prostat ve meni keseciğinin ifrazlarına meni denilmektedir. Kalvırt (büyük meni kanalı), prostat bezi, keşfedenin adını taşıyan Koo-per bezlerinin salgılarından, husyedeki meni kanalcıkların içinde oluşan hayvancıkları (spermleri) taşıyan, besleyen ve içinde yüzdürerek rahme kadar götüren sıvıdan oluşan meni suyunun görevlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Meni hayvancıklarını beslemek,

2. Bu hayvancıklara hareket kabiliyeti vermek,

3. Meni hayvancıklarının yüzerek önce erkek organından, kadının rahim (mehbil) yoluna, sonra rahim kanallarına geçmelerini sağlamak,

4. Hayvancıkları mehbilin (vajinanın) salgıladığı öldürücü asitlerden korumaktır.[852]

Erkek üreme sistemi, spermleri imal eden, her birinde dört lob bulunan, her lobda yarım metre uzunluğa sahip üçer adet meni borucuğu olan husyelerden ve spermlerin serbest hareket edebilmesini sağlayan prostattan oluşmaktadır. Aynı zamanda erkek üreme organları, meni kanalcıklarından çıkan spermleri meni kanalına akıtan altı metre uzunluğa sahip, sayıları yüz milyonlara varan meni hayvancıkların toplandığı, olgunlaştığı kalvırtten (büyük meni kanalı), spermlerin beslenmesinde son derece etkili olan meni keseciğinden ve üreme organlarının en belirgin parçası olan penisten oluşmaktadır.[853]

---

[850] Müslim, *Müslim*, "Bâbu'l-'Azl", 2.
[851] Aysel Şeftalioğlu, *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi* (Ankara: Alp Ofset Yayınları, 2003), 12.
[852] Muhammed Ali Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, çev. Abdülvehap Öztürk (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 17-39.
[853] Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,* 17-39; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri,* 6/2869-2885.

3.4.1.2. Kadın Üreme Sistemi

Kadın üreme organları dış ve iç genital (üreme) organlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Dış genital organlar mons pubis, labium majus putendi, labium minus putendi, clitoris, vestibuli ve vestibularis majorlardan meydana gelmektedir. Pelvis (organın leğen şeklindeki bölüm) boşluğunda yer alan iç genital organlar ise yumurtalık (ovarium), rahim (döl yatağı, uterus), rahim kanalı (tuba uretina) ve vajinadan oluşmaktadır.[854]

Kadının en önemli iç üreme organlarından yumurtalık, rahim ve rahim kanalı hakkında çalışmamızı ilgilendiren bazı hususları açıklamaya çalışacağız:

1. Yumurtalık (ovarium): Pelvis boşluğunun yan duvarına dayalı, sağ ve solda olmak üzere her kadında iki adet yumurtalık bulunmaktadır. Yumurtalıkların birbiriyle ilişkili iki önemli işlevi bulunmaktadır. Bunlardan biri kadının cins hücrelerini üretmek (oogenesis), diğeri ise steroid (cinsiyet) hormonlarını salgılamaktır (steroidogenesis). Yumurtalıklardan salgılanan steroidler, cins hücrelerinin gelişmesini, olgunlaşmasını, meme bezlerinin gelişmesini ve büyümesini kontrol etmektedir. Yumurtalıklar, dıştan tek katlı kübik ya da yassı hücre tabakasıyla örtülü bir halde bulunmaktadır. Yumurtalığın en önemli fonksiyonu ise ilkel cins hücrelerin oluştuğu yer olarak bilinmektedir.[855]

Erkeğin husyelerine tekabül eden yumurtalıklar, leğen boşluğunda bulunmaktadır. Yumurta veya kadının suyu denilen şey de burada meydana gelmektedir. Yumurtalık, her tarafını kuşatan sağlam bir mahfazadan oluşmaktadır. Bu mahfazanın içinde de kan bakımından oldukça zengin lif dokuları ve çeşitli boylarda küresel cisimcikler de bulunmaktadır. Bu küresel cisimciklere yumurtalık kesecikleri denilmektedir. Her kesecikte bir yumurta bulunmaktadır. Ana karnındaki bir kız çocuğunda bu keseciklerden dört yüz bin veya daha fazlası bulunmaktadır. Çocuk büyüdükçe bunlar ölmeye başlamakta ve adet görme devresine girince bunlardan ancak birkaç bin tanesi kalabilmektedir. Kadında cinsel hayat devam ettiği sürece her ay bir yumurta olgunlaşabilmektedir. Bu kadar sağlam bir yerde bulunan yumurtalığı rahme birtakım bağlar asılı halde tutmaktadır. Yumurtalığı rahmin üst

[854] Ahmet Kağan Karabulut, "Kadın Genital Sistemi Anatomisi", *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, ed. Mehmet Nedim Çiçek vd. (İstanbul: Güneş Kitap Evi, 2006), 27.
[855] Şeftalioğlu, *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi*, 47-48.

köşesine bağlayan rahim bağı ve yumurtalığı taşıyan bağ bulunmaktadır. Bir de kan, lenf ve sinirlerin yumurtalığa girmesini sağlayan bağlar da bulunmaktadır. Her iki yumurtalığı karından gelen arterra overia damarları beslemektedir. Bunun çıkış yeri de tam omurilikle eğe kemiklerin arasına tekabül eden kısmın yukarı tarafıdır. Nitekim yumurtalıktan çıkan kirli kan damarları da aynı bölgeye gitmektedir. Yumurtalığın sinirleri de böbrekten, yani karın aortunun etrafını çevreleyen sinir düğümlerinden gelmektedir.[856]

Bütün bunlardan, yumurtalığın gelişme ve beslenmesinin kaynağı, omurga kemiği ile eğe kemiği arasında olduğu anlaşılmaktadır. Modern tıbbın yakın bir zamanda tesbit ettiği bu bilimsel gerçeği Kur'ân, 1400 yıl önce şöyle beyân etmektedir:

يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ *"O su bel ve göğüs kafesi arasından çıkar."*[857]

Bu âyet, insanın yaratıldığı suyun sulb ile terâib arasından çıktığını ifâde etmektedir. Daha önce belirtiğimiz gibi modern tıp da spermlerin erkeğin husyelerinde, yumurtanın da kadının yumurtalığında oluştuğunu söylemektedir. Tıbbın söylediği ile Kur'ân'ın ifâde ettiği arasında bir çelişki bulunmamaktadır. Çünkü husye ve yumurtalık, anne karnındaki ceninin sulbü ile terâibi arasındaki bölgede oluşmaktadır. Sonra husye, hamileliğin ilerlemesiyle yavaş yavaş aşağı inmekte, yedinci ayda vücut dışındaki hayâ torbası içine girmektedir. Yumurtalık da kadının leğen kemikleri boşluğuna inmektedir. Husye ve yumurtalık yerlerinden aşağıya inmesine rağmen beslenmeleri, eskiden olduğu gibi yine sulb ile terâib arasından gelen kan, sinir ve lenf damarlarıyla olmaktadır. Husyenin ve yumurtalığın atardamarı, sulb ile terâib arasındaki karın aortundan gelmektedir. Husyenin toplardamarı aynı bölgeye dökülmektedir. Sol toplardamar, sol böbrek atardamarına açılmakta, sağ toplardamar da alt karın toplardamarına bağlanmaktadır. Yumurtalığın atar ve toplardamarı da aynı bölgeye, yani sulb ile terâib arasına bağlanmaktadır. Husye ve yumurtalığı besleyen sinirler de midenin altında sulb ile terâib arasında bulunan sinir grubundan dallanmaktadır. Lenf bezleri de aynı bölgeye bağlanmaktadır. Âyetin, atılan suyun sulb ile terâibden değil, bunların arasından

[856] Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,* 17-39.
[857] et-Târık 86/7.

çıktığını söylemesi, Kur'ân'ın bilimsel i'câzını ortaya koymaktadır. Çünkü meni husye bezlerinde üretilse de sulb ile terâib arasından geçen boşalma yoluyla dışarı çıkmaktadır.[858]

2. Rahim (döl yatağı, uterus): Rahim, döllenmiş yumurtanın içine yerleştiği, geliştiği, beslendiği, sırasıyla nutfe, alaka, mudğa, kemik, et, cenin ve en sonunda da insan şeklinde dışarı çıkacağı en sağlam yerdir. Rahim, armut şeklinde kalın kaslı duvarları olan, içi boş bir iç genital organdır. Yetişkin, doğum yapmamış genç kadınlarda rahmin ağırlığı 40-50 gr iken doğuma yakın çocukla birlikte 5 kg kadar çıkabilmektedir. Gebelik esnasında rahmin hacmi, şekli, pozisyonu değişmekte ve doğumdan sonra hemen hemen eski haline gelmektedir. Rahim, yapı ve fonksiyon bakımından beden (corpus uteri) ve boyun (cervix uteri) olmak üzere iki esas bölümden oluşmaktadır. Rahmin duvarı şu üç tabakadan oluşmaktadır:

1. Dış tabaka, serosa (perimetrium), ince bir bağ dokusu ile desteklenmekte, tek sıra ve mezotel (karın boşluğundaki organları örten) hücrelerden oluşmaktadır.

2. Orta tabaka, muscularis (miyometrium) düz kas tabakasından oluşmaktadır.

3. İç tabaka, mucosa (endometrium), dış taraftaki kas tabakasına yapışık olan düz bir örtü şeklindeki en iç tabakadır.[859]

Kur'ân'da ise rahim sözcüğü, şu âyetlerde kadın üreme organı, nutfenin beşiği ve koruyucusu olarak kullanılmaktadır:

1. وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *"Boşanan kadınların kendileri üç âdet görünceye kadar beklerler. Allah'a ve âhiret gününe imân ediyorlarsa, Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Eğer taraflar arayı düzeltmeyi istiyorlarsa kocaları, onları kendilerine geri çevirme hususunda başkalarından daha*

[858] Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, 40-41; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 6/2881-2882.
[859] Moore - Persaud, *İnsan Embriyolojisi*, 24-27; Şeftalioğlu, *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi*, 61-63; Karabulut, "Kadın Genital Sistemi Anatomisi", 29-31.

ziyade hak sahibidirler. Kadınların, mâkul ve meşru ölçülerde ödevlerine denk hakları vardır; erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur. Allah izzet ve hikmet sahibidir."[860]

2. هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ *"Sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O'dur. Mutlak güç ve hikmet sahibi olan Allah'tan başka ilâh yoktur."*[861]

3. اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَى وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ *"Allah her dişinin karnında neyi taşıdığını, rahimlerin neyi eksiltip neyi artıracağını bilir. O'nun katında her şey ölçü iledir*."[862]

4. وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى *"Ve biz dilediğimizi rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız."*[863]

5. إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ *"Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah'ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğim bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır."*[864]

Bu âyetlerden, rahmin insan bedeninde önemli bir işleve sahip olduğu anlaşılmaktadır. Rahme böylesine önem verilmiş olması, insan tohumunun tarlası olmasından ileri gelmektedir. Çünkü insan tohumu orada başlamakta, gelişmekte ve büyümektedir. Gıdasını oradan almakta, orada bütün tehlikelerden korunmakta ve oradan da dünyaya ayak basmaktadır. Bu kadar önemli bir fonksiyona sahip olan rahim, adalelerden oluşmuş sağlam bir duvara sahip olmakta ve insan vücudunun en çabuk büyüyen ve hızlı değişme kabiliyeti gösteren tek organıdır. Zira ergin bir kadında hacmi ilk başta iki mililitre olan rahim, hamileliğin sonunda ise genişler ve yedi bin mililitreye kadar çıkabilmektedir. Yani normal hacminin üç bin katı kadar

[860] el-Bakara 2/228.
[861] Âl-i İmrân, 3/6.
[862] er-Ra'd, 13/8.
[863] el-Hac 22/5.
[864] Lokmân 31/34.

daha büyümektedir. Rahim, leğen kemiği boşluğunun tam ortasında bulunduğu için emin bir yerde bulunmaktadır.[865] Rahmin sağlam bir korunakta olduğu hususu Kur'ân'da şöyle ifâde edilmektedir:

ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ *"Ardından onu sağlam bir korunakta nutfe haline getiriyoruz."*[866]

3. Rahim Kanalı (yumurtalık borusu, tuba uretina): Her iki yanda birer tane olmak üzere iki yumurtalık borusu bulunmakta ve her biri 10-12 cm uzunlukta olan bir çift organdır. Yumurtalıkların üzerinde bulunmakta olan saçaklar çıkan yumurtayı yakalamakta ve zigotun rahmin boşluğuna iletilmesini sağlamaktadır. Yumurtalar spermle genellikle burada karşılaşmaktadır. Sperma içindeki meni hayvancıkları yumurtaya ulaşınca içlerinden sadece biri yumurtayı aşılamayı başarabilmektedir. Artık yumurta "Nutfetu'n-Emşac" adını almakta ve bölünmeye başlamaktadır. Öte yandan yumurta rahme altı günde ulaşabilmekte ve böylece yumurtalık borusu görevini tamamlamış olmaktadır.[867]

3.4.2. Embriyonun Geçirdiği Aşamalar

Embriyoloji, geniş anlamda tüm canlıların oluşmaya başladığı andan itibaren belirli bir zaman içinde, kendilerine has şekillerini alacak kadar geçirdikleri gelişme evrelerini inceleyen bilimdir. Bu canlı insan olursa, kuşkusuz, onun gelişmesini inceleyen insan embriyolojisi çok daha ilginç olacaktır. Çünkü insan embriyolojisi, tek hücreden, farklı doku ve organların gelişerek, karmaşık çok hücreli insan organizmasının meydana geldiğini beyân etmektedir. Aynı zamanda doku ve organların gelişmesi, organizmanın temel özelliklerini; anormal gelişmenin altında yatan nedenleri, dokuların yenilenmesi, çoğalması, büyümesi ve bazı tümörlerin oluşması gibi patolojik olguları açığa kavuşturmaktadır.[868]

Kur'ân'a göre ana rahminde embriyonun geçirdiği aşamaları değerlendirmeden önce, bu konu ile ilgili daha önceki çalışmalara bakmak gerekir.

---

[865] Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, 27.
[866] el-Mü'minûn 23/14.
[867] Moore - Persaud, *İnsan Embriyolojisi*, 29; Şeftalioğlu, *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi*, 59; Karabulut, "Kadın Genital Sistemi Anatomisi", 27; Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, 29.
[868] Şeftalioğlu, *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi*, 1.

Zira embriyoloji, bugünkü düzeyine gelinceye kadar pek çok aşamalardan geçmiş ve ancak bugünkü seviyeye gelebilmiştir.

Embriyoloji ile ilgili ilk çalışmalar ünlü Yunan hekimi ve tıbbın babası olarak kabul edilen Kos'lu Hipokrat'ın (m. ö. 377) kitaplarında bulunmaktadır. Bu filozof, tavuk yumurtalarını tavuk ile kuluçkaya yatırmış, her gün yumurtaları incelemiş ve sonunda civciv gelişiminin insan embriyolojisi ile aynı olduğunu iddia etmiştir.[869]

İlk bilimsel embriyoloji çalışması yapan ve bu bilimin kurucusu sayılan Aristo ise embriyonun semen (erkek menisi) ve menstruasyon (adet) kanının birleşmesinden meydana geldiğini ileri sürerek, son derece yanlış bir fikri savunmuştur.[870]

Hamm ve Leeuwenhoek 1677 yılında gelişmiş mikroskop kullanarak ilk kez insan spermini incelemişlerdir. Von Baer de 1827 yılında insan yumurtasını teşhis ederek modern embriyolojinin babası ünvanını almıştır. 1839 yılında Schleiden ve Schwann organizmanın hücreler ve onların ürünlerinden meydana geldiğini ileri sürerek, hücre teorisini ortaya atmışlar ve bu alanda ciddi ilerlemelere neden olmuşlardır. Suni döllenme ile Edwars ve Steptoe, insan üremesi tarihinde devrim sayılacak olaylardan birine öncülük etmişlerdir.[871]

Gregor Mendel 1865'te kalıtımın esaslarını geliştirmiş, Von Beneden ise 1883 yılında ergin erkek ve dişi cins hücrelerinin mayoz bölünme nedeniyle indirgenmiş sayıda kromozom içerdiğini gözlemiştir. İnsan kromozomları üzerinde ilk gözlem 1912 yılında Von Winiwarter tarafından yapılmış ve organizma hücrelerinin 47 kromozom içerdiğini, Painter ise 1923'te doğru kromozom sayısının 48 olduğunu ileri sürmüştür. Tjio ve Levan, 1956 yılında insan kromozomları üzerinde ilk doğru gözlemi yapmışlar ve embriyon hücrelerinin 46 kromozom içerdiğini inandırıcı önemli verilerle ispatlamışlardır.[872]

Yukarıdaki görüşlerden yüzyıllar önce Kur'ân, embriyonun erkek ve kadının suyundan yaratıldığını ve ana rahminde embriyonun geçirdiği aşamaları çok açık bir şekilde beyân etmektedir. Kur'ân'da embriyonun aşamaları olan nutfeden alakaya;

[869] Moore - Persaud, *İnsan Embriyolojisi*, 9.
[870] Şeftalioğlu, *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi*, 2.
[871] Moore - Persaud, *İnsan Embriyolojisi*, 11-12.
[872] Şeftalioğlu, *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi*, 3-4.

alakadan çeşitli şekillere giren mudğaya; mudğadan iskeletin temelini meydana getiren kemiklere; kemikleri kaplayan kaslara, gözlerin ve kulakların aşamalarına; beyin, omurilik, sinir ve eklem teşekkülüne kadar bedenin yaratılış devrelerine ait malumat bulunmaktadır.

Kur'ân'da embriyoloji ile ilgili değişik sûrelerde pek çok âyet bulunmaktadır.[873] Kur'ân'da tasvir edilen ceninin gelişme aşamaları, modern embriyolojiye tamamen uymakta ve çağdaş bilimin tenkit edebileceği hiçbir ifâde bulunmamaktadır.[874]

Biz de Kur'ân'da embriyonun yaratılışı ile ilgili âyetleri, hadisleri ve İslâm âlimlerinin görüşlerini modern embriyolojinin verilerinden de istifâde ederek nutfe, alaka, mudğa, kemik ve et aşaması şeklinde dört başlık şeklinde incelemeye çalışacağız.

3.4.2.1. Nutfe Aşaması

Sözlükte "saf su, meni, katre, sızmak, akmak ve damlamak" gibi anlamlara gelen نُطفة sözcüğü, نَطَفَ fiilinden türemiş bir isimdir. Çoğulu ise نُطَف ve نِطاف şeklinde gelmektedir.[875]

Nutfe sözcüğü, az ya da çok suyu ifâde etmek için kullanılıyorsa da genellikle az miktardaki su için kullanılmaktadır. Nitekim su tulumunun ve kabının içindeki su boşaltıldıktan sonra dipte kalan az miktardaki suya نُطْفَة ve نُطاَفَة adı verilmektedir.[876]

Nutfe kelimesi, Kur'ân'da değişik on bir sûrede ve on iki âyette geçmektedir.[877] Bu kavram, erkek spermi,[878] fışkıran su,[879] mehîn su[880] ve karışık bir nutfe[881] olarak geçmektedir.

---

[873] el-Bakara 2/259; Âl-i İmrân 3/6; en-Nahl 16/4, 78; el-Kehf 18/37; el-Hac 22/5; el-Mü'minûn 23/13-14, 78; Lokmân 31/14; es-Secde 32/9; Fâtır 35/11; Yâsîn 36/77; ez-Zümer 39/6; el-Mü'min 40/67; en-Necm 53/46; el-Kıyâmet 75/37; el-İnsân 76/2; Abese 80/19; el-İnfitâr 82/7-8; el-Alak 96/2.
[874] 'Abbûd, *el-Beyân fi i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'ân*, 47.
[875] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 9/334; İsfahânî, *Müfredât*, 1458.
[876] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 9/334.
[877] en-Nahl 16/4; el-Kehf 18/37; el-Hac 22/5; el-Mü'minûn 23/13-14; Fâtır 35/11; Yâsîn 36/77; el-Mü'min 40/67; en-Necm 53/46; el-Kıyâme 75/37; el-İnsân 76/2; Abese 80/19.
[878] el-Kıyâmet 75/37.
[879] et-Târık 86/6.
[880] es-Secde 32/8; el-Mürselât 77/20.
[881] el-İnsân 76/2.

Nutfe çeşitlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Erkek Nutfe: Erkeklik bezi olan husyenin salgıladığı meni sıvısı içinde bulunan spermlerdir. Kur'ân, meni ve nutfeyi ayrı şeyler olarak şöyle ifâde etmektedir:

أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَى *"0 akıtılan meniden bir damlacık değil miydi?"*[882]

Daha önce ifâde ettiğimiz gibi bu âyetten, insan, meninin hepsinden değil, içindeki bir parçadan yaratıldığı anlaşılmaktadır. Yani âyet meniyi bir bütün, nutfeyi ise onun bir parçası olarak saymaktadır. Hz. Peygamber de ما من كل الماء يكون الولد "Çocuk suyun tamamından yaratılmaz."[883] hadisiyle bu gerçeğe işaret etmekte ve erkeğin suyunu şöyle nitelendirmektedir:

مَاءُ الرَّجُلِ غَلِيظٌ أَبْيَضُ "Erkek suyu katı ve beyazdır".[884]

Modern embriyoloji de Kur'ân'ın bu bilimsel i'câzını teyit etmektedir. Zira bir meni boşaltmasında yaklaşık olarak 200-600 milyon sperma ifraz edilmektedir. Spermler, mehbilden rahim kanalına, rahim kanalından rahme, oradan da yumurtalıklara varıncaya kadar uzun sürecek yolculuğu, sağlam uçları ve hareket yönünü tayin eden kuyrukları sayesinde yapabilmektedir.[885]

Spermlerin bazıları kısa, bazıları da uzun; bir kısmı güçlü diğer bir kısmı da zayıftır. İçlerinden tek ve çift başlısı olduğu gibi dik ve eğik başlı olanları da vardır. Bu milyonlarca spermin tamamı yumurtayı dölleyebilecek özelliğe sahip değildir. Çünkü bunların %20'si dölleme gücünden mahrumdur. %20'si de erkek organı ile rahim kanalı ağzına atıldıktan iki saat sonra ölmekte, kalanlar da rahim kanalı yolunu ancak altı saatte alabilmektedir.[886]

Spermlerin büyük bir kısmı mehbilin asitli salgısından, diğer bir kısmı da rahim ağzında ölmektedir. Yani spermlerin çoğu erkeklik organın kanalı ile mehbil arasındaki yolculuk esnasında ölmektedir. Aralarında ancak 200-500 tanesi

[882] el-Kıyâmet 75/37.
[883] Müslim, *Müslim*, "Bâbu'l-'Azl", 2.
[884] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/348.
[885] Şeftalioğlu, *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi*, 75.
[886] Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, 60-65.

yumurtaya ulaşabilmektedir. Bunlardan da sadece bir tanesi yumurtanın kalın duvarını delebilmekte ve onu döllemeyi başarabilmektedir.[887]

Sperm ilahî kudretle başını yumurta dışından içeri sokar sokmaz iki çekirdek birleşmeye başlamakta ve kromozomlar 23 çift anadan, 23 çift de babadan alarak sayılarını tamamlamaktadır. Bu şekilde döllenmiş yumurta bölünmeye başlamaktadır.[888]

2. Kadın Nutfe: Kadın yumurtalıkların ayda bir salgıladığı yumurtacıktır. Nutfe, bazılarının zan ettiği gibi cinsel ilişki esnasında kadından gelen su değildir. Nutfe, erkek menisinin az bir kısmı ve kadının büluğ çağından menopoza kadar her ay salgıladığı bir yumurtacıktır. Nutfeyi sadece erkeğin suyu diye tahsis etmek de yanlıştır. Çünkü Kur'ân'da bu anlama gelen nutfe kelimesi hem erkek hem de kadın nutfelerine şamil gelecek şekilde mücmel olarak şöyle ifâde edilmektedir:

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ *"İnsanı bir damla sudan yarattı; fakat görürsün ki o yaratıcısına muhalif olup çıkmıştır!"*[889]

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ (58) أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ *"Attığınız meniyi düşündünüz mü? 59. Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa biz iniyiz yaratan?"*[890]

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ (5) خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ (6) يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ *"Artık insan neden yaratıldığına bir baksın. 6.0, atılan bir sudan yaratıldı. 7. O su bel ve göğüs kafesi arasından çıkar,"*[891]

Bu âyetler, erkek ile kadına hitap etmekte ve ceninin kadınla erkeğin nutfesinden yaratıldığını ifâde etmektedir.[892] Aynı zamanda bu âyetler, erkek suyu ile kadının döl suyunun مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ *"atılan bir su"* özelliğine sahip olduğunu

[887] Şeftalioğlu, *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi*, 75-81.
[888] Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, 6065.
[889] en-Nahl 16/4.
[890] Vakı'a 56/58-59.
[891] et-Târık, 86/5-7.
[892] 'Adnân Şerîf, *min 'ilmi't-tıbbi'l-Kur'ânî es-sevâbitu'l-'ilmiyyetu fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, 2001), 36-37.

belirtmektedir. Fakat bu iki su rahimde birbirine karışmasından dolayı âyette tekil olarak zikredilmektedir.[893]

Bir Yahûdî'nin Hz. Peygamber'e insan neden yaratılır sorusuna, Hz. Peygamber'in verdiği şu cevap da bu hakikati teyit etmektedir:

مِنْ كُلٍّ يُخْلَقُ مِنْ نُطْفَةِ الرَّجُلِ وَمِنْ نُطْفَةِ الْمَرْأَةِ "Cenin her ikisinin, erkek ve kadının menisinden yaratılır."[894]

3. Karışık Nutfe (Nutfetu'n-Emşâc): Erkek suyu ile kadın yumurtasının karışımına emşâc denilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de nutfe kelimesi sadece insân sûresinde نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ *"katışık bir nutfe"* şeklinde bir defa şöyle geçmektedir:

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا *"Hakikatte biz insanı imtihan etmek üzere katışık bir nutfeden yarattık, bu sebeple kendisini işitir ve görür kıldık."*[895]

Bu âyette geçen أَمْشَاج kelimesi hakkında müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Zemahşerî, أَمْشَاج sözcüğünün tekil olduğunu ve erkek ile kadının karışımı olan su manasına geldiğini ifâde etmektedir.[896] Müfessirlerin çoğu ise bu kelimeyi مَشِيج sözcüğünün çoğulu olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca müfessirler أَمْشَاج sözcüğünün karışık manasına geldiği hususunda ittifak etmiş, fakat bu karışımın içeriği hakkında ihtilaf etmişlerdir. İbn 'Abbâs نُطْفَةٍ أَمْشَاج tabirini, "erkeğin beyaz ve katı menisi ile kadının sarı ve ince suyunun birbirine karışması şeklinde açıklamakta ve bu karışım sonucunda çocuk meydana gelir" diye te'vil etmektedir.[897] Buna mukabil İbn Mes'ûd, أَمْشَاج sözcüğünü nutfenin içindeki lifler veya temeldeki yapısal etkenler olarak yorumlamıştır.[898] Katâde ve İkrime, أَمْشَاج kelimesini nutfenin rahimdeki alaka

[893] Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/4.
[894] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/348.
[895] el-İnsân 76/2.
[896] Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/666.
[897] 'Abbûd, *el-Beyân fi i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'ân*, 495.
[898] Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/666.

ve mudğa gibi farklı aşamalarına, Mücâhid ise bu sözcüğü nutfenin değişik renkleri olarak yorumlamaktadır.[899]

Paris tıp akademisi cerrahi kliniği başkanı Dr. Maurice Bucaille ise birçok klasik müfessiri, أَمْشَاج kelimesini kadın ve erkeğin suyunun karışımı olarak gördükleri için eleştirmektedir. Onları döllenme fizyolojisi ve özellikle kadın yönünden döllenmenin biyolojik şartları konusunda en ufak fikir sahibi olmamakla eleştirmektedir. Kahire'deki İslâm İşleri Yüksek Meclisi tarafından yayınlanan el-Muntahâb tefsirinin yazarı gibi bazı çağdaş müfessirlerin, bu anlayışı tashih ettiğini ve meni damlasının "çeşitli elemanlarla mücehhez" olduğunu fark ettiklerini söylemekte ve Kur'ân'da geçen أَمْشَاج kelimesinin menideki şu unsurlardan oluştuğunu ifâde etmektedir:

1. Testiküller (erkek cinsel bezi salgısı, sperma hücreleri).

2. Sperma keseleri.

3. Prostat.

4. İdrar yollarının ek salgı bezleri.[900]

Yumurtayı aşılamak üzere yola çıkan milyonlarca sperm, birçok tehlikeyle karşılaştıktan sonra ancak bir tanesi yumurtanın içine girebilmektedir. Yumurtanın reaksiyonu, ötekilerin girmesini engellemektedir. Sperm içeri girince yumurtanın salgıladığı bir sıvı, çevresinde bir zar oluşturmakta ve bu zar yumurtayı sarmalamaktadır. Kadının yumurtasındaki 23 çift kromozom ile erkeğin spermindeki 23 çift kromozom birleşince, bölünme sonucunda 46 kromozom ihtiva eden bir hücre meydana gelmektedir. Bu hücreye, döllenmiş yumurta veya Kur'ân'ın tabiriyle نُطْفَةٍ أَمْشَاج *"karışmış nutfe"* denilmektedir. Modern embriyoloji ise sperma ve yumurtanın birleşimine zigot (tozoid) adını vermektedir.[901]

Bütün bu açıklamalardan sonra, Kur'ân'ın, ceninin ana rahminde geçirdiği ilk aşama olan ve 5-6 gün devam eden nutfe aşaması hakkındaki beyânları ile modern

[899] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/89-91.
[900] Bucaille, *Tevrat, İncil, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim*, 289.
[901] Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, 49-75.

embriyoloji bilimi arasında herhangi bir çelişkinin olmadığı, aksine tam bir uyumun olduğu anlaşılmaktadır. Çağımızda modern embriyolojinin ulaşmaya çalıştığı bu gerçekleri, Kur'ân-ı Kerîm çağlar öncesinden haber vermektedir. Bu durum, Kur'ân'ın Yüce Allah'ın eşsiz kelamı olduğunu göstermekte ve Rabbimizin, kâinatın her noktasında olduğu gibi, yaratılışımızın ilk aşaması olan nutfe aşamasında da olağanüstü tasarımını gözler önüne sermektedir.

3.4.2.2. Alaka Aşaması

عَلَقَة sözcüğü, "bir şeye bağlı, asılı kalmak, ona tutunmak, yoğun, koyu, kıvamlı, donmuş ve pıhtı halindeki kan" gibi anlamlara gelen عَلَق masdarından türemiş bir isimdir. Bu kelime, av ağa yakalandığında ya da sıkıca yapıştığında عَلِقَ الصيدُ في الحِبَالَةِ, birisi birini öldürdüğü zaman عَلِقَ دَمُ فُلانٍ بِفُلانٍ, kadın gebe kaldığında عَلِقتِ المَرأةُ tabirleri kullanılmaktadır. Ayrıca bu sözcük, boğaza asılı kalıp kan emen bir kurtçuk/sülük anlamına da gelmektedir.[902] Kurtubî, bu sözcüğün donmuş, taze veya koyu kırmızı kan anlamına da geldiğini dile getirmektedir.[903]

Bu kökten gelen kelimeler عَلَق ve عَلَقَة şeklinde beş sûrede ve altı defa geçmektedir. Ayrıca bu sözcük Kur'ân'ın 96. sûresinin de ismidir. Bu kelimenin geçtiği âyetleri şöyle sıralayabiliriz:

1. يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ *"Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayınız ki biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz bir çiğnemlik et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim. Ve biz dilediğimizin rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız ki daha sonra*

[902] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 10/261; İsfahânî, *Müfredât*, 1036-1037.
[903] Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/6.

yetişkinlik çağınıza erişesiniz. İçinizden kimi erken vefat ettirilirken kimi de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrün en düşkün çağına eriştirilir. Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsünüz; üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarır ve her cinsten nefis bitkiler çıkarır."[904]

2. وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ (12) ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ (13) ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ *"Gerçek şu ki biz insanı çamurdan süzülmüş bir özden yaratıyoruz; 13. Sonra onu sağlam bir korunakta nutfe haline getiriyoruz. 14. Ardından nutfeyi alakaya çeviriyor, alakayı bir çiğnemlik et yapıyor, bu çiğnemlik etten de kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere et giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir."*[905]

3. أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى (36) أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَى (37) ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى (38) فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى *"İnsan, kendisinin başı boş bırakılacağını mı sanır! 37.0 akıtılan meniden bir damlacık değil miydi? 38. Sonra o, alaka (rahime tutunmuş embriyo) olmuş, derken Allah onu yaratıp şekillendirmiş; 39. Ondan iki eşi, yani erkek ve dişiyi yaratmıştır."*[906]

4. هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ *"Sizi toprak, sonra nutfe, sonra alaka aşamalarından geçirerek yaratan O'dur. Sonra O sizi bir bebek olarak hayat alanına çıkarır; ardından güçlü çağınıza ulaşıncaya, sonra da yaşlılar haline gelinceye kadar sizi yaşatır; içinizden bazıları bundan önce vefat eder. Sonuçta belli bir vakte kadar yaşamaktasınız. Umulur ki (bunlar üzerine) akıl yorarsınız."*[907]

5. اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (1) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ *"Yaratan rabbinin adıyla oku! 2- O, insanı ataktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır."*[908]

---

[904] el-Hac 22/5.
[905] el-Mü'minûn 23/13-14.
[906] el-Kıyâmet 75/36-39.
[907] *el*-Mü'min, 40/67.
[908] el-Alak 96/1-2.

İlk dönem müfessirlerden İbn ‘Abbâs, عَلَقَة sözcüğünü دما عبيطاً “katı kan”,[909] Taberî ve Zemahşerî القطعة من الدم “kandan bir parça”,[910] Râzî ise الدَّمُ الْجَامِدُ “donmuş kan”[911] olarak yorumlamışlardır. Çağdaş müfessirlerden Merâğî ve Kutub de ilk dönem müfessirler gibi alakanın pıhtılaşmış kan anlamına geldiğini ifâde etmişlerdir.[912]

Söz konusu müfessirler, alaka sözcüğünü kan pıhtısı olarak yorumlamışlardır. Ancak tıp uzmanları, tefsircilerin bu görüşüne katılmamaktadırlar. Çünkü onlara göre insan, asla bir kan pıhtısı safhasını geçirmemektedir. Alakanın, karışık nutfenin rahim çeperine asıldığı ve orada takılı kaldığı aşama olduğunu ifâde etmektedirler.[913]

Günümüz uzman doktorlarının konu ile alakalı görüşlerine itibar etmemiz gerekmektedir. Çünkü teknolojinin gelişmesiyle bugün ana rahmine yerleştirilen ufak bir cihazla sperm hücresi ile yumurtanın ana rahminde geçirdiği aşamaların tamamını görüntülemek mümkündür. Bu görüntüler sayesinde, Kur’ân’ın birçok âyetinde geçen عَلَقَة kelimesiyle, fallop borusunda sperm hücresiyle döllenmiş yumurtanın, döllenmeden bir hafta sonra rahim duvarına asılıp gömülmesi (implantation) durumunun amaçlandığı anlaşılmaktadır. İlk müfessirlerin döneminde zamanımızdaki bilimsel veriler olmadığı için عَلَقَة sözcüğünü kan pıhtısı olarak tefsir etmişlerdir. Alaka kelimesi, sözlükte tutmak ve asılmak gibi manalara geldiği gibi, rahim duvarına tutulan, asılan ve etrafı kısa zamanda kan tabakasıyla sarılan bir madde anlamına da gelmektedir. Rahim duvarına tutunan alakanın o andaki hacminin ¼ mm olduğunu düşündüğümüzde önceki tefsircilerin ona neden koyu kan anlamını verdiklerini daha kolay anlayabiliriz. Çünkü çıplak gözle hemen hemen görülmeyecek kadar küçük olan alaka, kendisini besleyen kan kesecikleriyle kuşatıldığı için, kan pıhtısı diye yorumlanmıştır. Aslında müfessirler, bu yorumlarıyla büyük bir hata yapılmış sayılmazlar. Çünkü rahim duvarına yapışan ve

[909] İbn Abbâs, *Tenvîru’l-mıkbâs*, 285.
[910] Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 19/16; Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/144.
[911] Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 23/265.
[912] Merâğî, *Tefsîrü’l-Merâğî*, 27/8; Kutub, *fî Zilâli’l-Kur’ân*, 6/3938.
[913] Bucaille, *Tevrat, İncil, Kur’ân-ı Kerîm ve Bilim*, 291.

gözle görülemeyecek ölçüde küçük olan alaka, kalın bir kan tabakasıyla çevrilmekte ve göz onu kan pıhtısı şeklinde görmektedir.[914]

Modern embriyolojiye göre ise döllenmiş yumurta yaklaşık bir hafta içinde alaka aşamasına gelmekte ve dut adı verilen bir topaç şekline gelmektedir. Döllenmiş yumurta, hemen bölünmeye başlamakta ve bir olan hücre ikiye, iki olan hücre de dörde bölünmektedir. Yumurta kırk saat içinde dört hücreye, seksen saat içinde ise otuz iki hücreye bölünmektedir. Ana küre (cenin) rahim duvarına yerleştiği zaman ¼ mm kadar küçükken, bir hafta içinde altı kat büyümekte ve ½ mm'ye ulaşmaktadır. Ertesi hafta bir pirinç tanesi haline gelmektedir. Bununla beraber yaratılışın başlangıcına ait kalp atışları meydana gelmekte, beyin ve sinir sistemi de oluşmaya başlamaktadır.[915]

Döllenmenin dördüncü gününde dut meyvesi kadar olan ana küre, benzerliğinden dolayı marulla (dut) adını almaktadır. Marulla biraz daha büyüyüp içi su ile dolunca ana küre Blastula adını almaktadır. Blastula hücreleri ise iki tabakaya ayrılmaktadır:

1. Dış tabaka: Kemirici ve besleyici hücrelerden oluşmaktadır. Rahme varan ana küre, genellikle rahmin üst kısmının arka tarafına yapışmaktadır. Çünkü ana kürenin büyüyüp gelişmesi için rahmin en uygun yeri burasıdır. Rahim de içinde birçok kan kesecikleri oluşan kalın zarı ile cenini beslemeye uygun bir hale getirmektedir.[916]

2. İç tabaka: Yüce Allah, cenini ve onu saracak zarları bu tabakadan yaratmaktadır. İlk önce yuvarlak bir kursa benzeyen cenin tahtası oluşmakta, sonra bu kurs armut şeklini almaktadır. Daha sonra bu cenin tahtası dış ve iç olmak üzere iki yaprağa ayrılmaktadır. Dış yaprak, dikey hücrelerden oluşmakta ve amnion zarı tarafından örtünmektedir. İç yaprak ise vitellus (yumurtalık) kesesine bitişik bir durumda bulunmaktadır. Bu tabakadan karaciğer, pankreas, sindirim ve solunum gibi organlar oluşmaktadır.[917]

---

[914] Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, 85; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 6/2891-2892.
[915] Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, 85-94.
[916] Şeftalioğlu, *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi*, 85-87; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 6/2893.
[917] Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, 85-94.

Bu şekilde ana küre, beş altı gün sonra rahim duvarına yerleşmesini tamamlamaktadır. Karışık nutfenin (döllenmiş yumurtanın) rahme asılması (dut meyvesi şeklini alması) ile başlamış olan alaka aşaması, hamileliğin üçüncü haftanın sonuna kadar devam etmektedir. Bu esnada ana küre rahim duvarını kemirmeye başlamakta ve rahimden gerekli gıdaları temin etmektedir.[918]

3.4.2.3. Mudğa Aşaması

مُضْغ masdarından türemiş olan مُضْغَة kelimesi, etin bir parçası,[919] insanın ağzında çiğneyebilecek miktardaki et parçası, bildiğimiz normal etten başka bir et,[920] çiğnenmiş et parçası ve ceninin alaka durumundan sonra ulaştığı aşamanın ismi[921] gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca bu sözcüğün türevleri mecazen gıybet anlamına da şu şekilde gelmektedir:

رَجُلٌ مَضّاغَةٌ لِلُحُومِ الناسِ " O, insanların etini çiğneyen (gıybet eden) bir adamdır"[922]

Hz. Peygamber'in kalbin önemini belirttiği şu hadiste de mudğa kelimesi "et parçası" manasında kullanılmaktadır:

أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ

"İyi biliniz ki insanın bedeninde bir et parçası vardır. Eğer bu et parçası iyi olursa, bütün beden iyi olur. Eğer o et parçası bozulursa bütün beden fesada uğrar. İşte o et parçası kalptir."[923]

مُضْغَة sözcüğü iki âyette üç defa geçmektedir:

1. فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ *"Biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz bir çiğnemlik et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim."*[924]

---

[918] Şerîf, *min 'ilmi't-tıbbi'l-Kur'ânî*, 52.
[919] Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhîri'l-Kâmûs*, 22/569.
[920] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8/450.
[921] İsfahânî, *Müfredât*, 1831.
[922] Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhîri'l-Kâmûs*, 22/571.
[923] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "Îmân", 1.
[924] el-Hac 22/5.

2. ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ *"Ardından nutfeyi alakaya çeviriyor, alakayı da bir çiğnemlik et yapıyor, bu çiğnemlik et parçasından kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere et giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir."*[925]

İbn Manzûr (ö. 711/1311), bu âyetlerde geçen ve insanın ağzında çiğneyebilecek miktardaki et parçası anlamına gelen مُضْغَة kelimesinin ifâde ettiği et, bildiğimiz normal etten başka bir et anlamına da gelebileceğini beyân etmektedir.[926] Doktor Maurice Bucaille'nin bu konudaki kanaati de bu görüşü desteklemektedir. Ona göre mudğanın karşılığı çiğnenmiş et parçasıdır. لَحْم sözcüğünün karşılığı ise taze ettir. Kur'ân'ın yaptığı bu ayırım, gerçekten üzerinde durulması gereken bir husustur. Çünkü embriyo başlangıçta küçük bir kitle şeklinde olmaktadır. Embriyoya bu aşamada çıplak gözle bakıldığında gerçekten çiğnenmiş bir et parçası görünümüne sahip olduğu tespit edilmektedir. Kemik sistemi, bu kitlenin içinde mezoderm denilen yerde gelişmekte ve şekillenen etlere kaslar giydirilmektedir. Âyette geçen ve taze et anlamına gelen لَحْم kelimesi, bu kaslar için kullanılmaktadır.[927]

Müfessirler bu âyette (Hac, 22/5) geçen مُخَلَّقَة ve غَيْرِ مُخَلَّقَة sıfatları hakkında da ihtilaf etmişlerdir. Müfessirlerin bir kısmı, bu tabirleri nutfe sözcüğünün sıfatı saymakta ve mananın da şöyle olduğunu ifâde etmektedir:

"Biz, sizi önce topraktan, sonra muhallak olan ve muhallak olmayan nutfeden yarattık. Muhallak olan düzeltilip biçim verilen ve anasından tam doğandır. Muhallak olmayan ise henüz yaratılıp biçimlendirilmeden önce rahimden düşendir."[928]

Bu kanaati taşıyan müfessirler, İbn Mes'ûd'dan (ö. 32/654) rivayet edilen Hz. Peygamber'in yaratılış ile ilgili şu hadisini delil olarak göstermektedirler:

---

[925] el-Mü'minûn 23/14.
[926] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8/450.
[927] Bucaille, *Tevrat, İncil, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim*, 293.
[928] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/567.

"Nutfe rahme düşünce Allah bir melek gönderir. Melek: 'Ya Rabbi, bu muhallak mıdır, muhallak değil midir?' der. Yüce Allah: 'Muhallak değil' derse rahim onu kan şeklinde dışarı atar. Eğer Yüce Allah: 'Muhallaktır' derse, melek 'ya Rabbi bu nutfenin sıfatı nasıl, erkek mi dişi mi?..."[929]

Müfessirlerin bir kısmı da مُخَلَّقَة ve غَيْرِ مُخَلَّقَة tabirlerini mudğanın sıfatı saymakta ve bu kavramları şöyle yorumlamaktadır:

İbn 'Abbâs ve Katâde, مُخَلَّقَة kelimesini, yaratılışı tam, غَيْرِ مُخَلَّقَة tabirini de düşük olan olarak te'vil etmektedirler.[930]

Ferrâ, muhallak olanı şekli belli ve yaratılışı tam, muhallak olmayanı ise düşük olan olarak yorumlamaktadır. İbnu'l-Ârâbî de (ö. 231/746) مُخَلَّقَة sıfatını, yaratılışı başlanmış, غَيْرِ مُخَلَّقَة kelimesini henüz suret ve şekil verilmemiş olan olarak ifâde etmektedir. Taberî ise bu iki kavramlardan ilkini (مُخَلَّقَة), şekli ve yaratılışı tam, ikincini (غَيْرِ مُخَلَّقَة) ise yaratılışı tamamlanmadan düşük olan olarak te'vil etmektedir.[931] İbn Zeyd'in (ö. 870/1385) kanaatine göre muhallak, Yüce Allah'ın başını, iki elini ve iki ayağını yaratmış olan, muhallak olmayan da hiçbir şeyi yaratılmamış olandır.[932]

Müfessirlerin diğer bir kısmı da مُخَلَّقَة sıfatını, zamanında doğum yapan, غَيْرِ مُخَلَّقَة tabirini ise düşük olan için kullanmaktadırlar.[933] Ayrıca müfessirden bazıları da bu kavramların, düşük yapılan çocuğun sıfatı değil de anne karnındaki yavrunun sıfatı olduğunu beyân etmektedirler. Yani, Yüce Allah, onlardan bazılarını bir çiğnemlik etten sonraki yaratılışını tamamlamakta ve bütün azalarını da tam olarak yaratmaktadır. Bazılarının da yaratılışını ve organlarını eksik olarak yaratmaktadır.[934]

---

[929] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/567; Begâvî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 5/366.
[930] İbn Abbâs, *Tenvîru'l-mıkbâs*, 277; Begâvî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 5/366.
[931] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/568-569.
[932] Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 22/9.
[933] Begâvî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 5/366.
[934] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/9.

Müfessirlerin مُخَلَّقَة ve غَيْرِ مُخَلَّقَة kavramları hakkındaki görüşlerini özetlediğimizde, bu iki kavramdan ilkini (مُخَلَّقَة); şekli belirli bir aşamaya gelen, kendisine ruh üflenen, düzgün, kusursuz, şekli tamamlanan, normal doğumla zamanında eksiksiz bir biçimde sonuçlanan; ikincisi (غَيْرِ مُخَلَّقَة) ise henüz şekli belirli bir aşamaya gelmeyen, kendisine ruh üflenmeyen, kusurlu, şekli tamamlanmayan ve düşük yapılandır.

Kanaatimizce, bu görüşlerin içinde en isabetli görüş Taberî'nin tercih ettiği görüştür. مُخَلَّقَة ve غَيْرِ مُخَلَّقَة kavramları da nutfenin değil, mudğanın sıfatı olmaları şu nedenlerden dolayı daha uygundur. Birincisi, nutfe aşaması mudğaya dönüştükten sonra tam yaratılıncaya kadar onda şekilden başka hiçbir şey kalmamaktadır. Bu kavramların mudğanın sıfatı olmalarının daha uygun olmasının ikinci nedeni de nutfede henüz şekil olmadığından onu niteleyecek sözcüğün مُخَلَّقَة formatında değil, مَخْلُوقَة şeklinde olması gerekmektedir. Zira insan birçok uzva sahip olmakta ve bu uzuvlar ancak mudğa aşamasında görülebilmektedir. Üçüncü bir neden de ayette bu sıfatlar mudğa sözcüğünden hemen sonra gelmektedir.

Bu âyetlerden, anne rahminde alakadan sonra mudğa aşamasının başlandığı anlaşılmaktadır. Mudğa aşaması, takriben hamileliğin yirmi altıncı günde başlamakta ve kırk ikinci güne kadar devam etmektedir.[935]

Embriyo, bu aşamada anne rahmindeki küçüklüğünden dolayı çiğnenmiş bir et parçası şeklinde görülmektedir. Üzerinde diş izleri olan bir görüntüye sahip olduğu için mudğa adını almaktadır.[936] Bu aşamadaki embriyonun fotoğrafına bakıldığında gerçekten çiğnenmiş ve üzerinde diş izleri olan bir görünümün olması, bu aşamaya mudğa denilmesinin ne kadar yerinde bir isim olduğunu ortaya koymaktadır.[937]

Alaka aşamasının üçüncü haftasında embriyo 1,5 mm iken, mudğa aşamasında hızlı bir şekilde büyümekte ve organların bir kısmı tamamlanmaktadır. Dördüncü haftada vücut şeklinde büyük değişiklikler olmaktadır. Bu haftanın

[935] Neccâr, *Tefsîrü'l-âyâti'l-kevniyyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i*, 2/209-210.
[936] 'Abbûd, *el-Beyân fi i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'ân*, 59.
[937] Bucaille, *Tevrat, İncil, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim*, 293.

başında embriyo 2-3,5 mm iken, sonunda 4 mm uzunluğa ulaşmakta ve hemen hemen düz bir şekle sahip olmaktadır. Dördüncü haftada embriyonun şekli, baş ve kuyruk katlanması nedeniyle hafifçe kıvrık olmaktadır. Kalp ventralde büyük bir çıkıntı şeklinde atmaya başlamakta ve kan pompalanmaktadır. Ön beyin, baş bölgesinde oldukça büyük bir çıkıntı oluşmakta ve embriyonun kıvrılması ona tipik C şeklini kazandırmaktadır.[938]

Beşinci haftada beynin hızlı gelişmesinin bir sonucu olarak baş diğer bölgelere göre fazla büyümektedir. Yüz, kısa zamanda kalp çıkıntısına değmekte ve kol tomurcuğu kürek biçimini almaktadır. Dördüncü haftaya kıyasla küçülen ve inceleyen bir kuyruk, belirgin bir özellik olarak dikkat çekmektedir.[939]

Altıncı haftada kol tomurcuğu, dirsek ve el bileği gibi bölgesel bir farklılaşmanın başladığı gözlemlenmektedir. Kulak, göz görülebilir bir hale gelmekte, gövde ve boyun düzleşmeye başlamaktadır. Bu haftada embriyonun refleks yanıt verdiği belirtilmektedir. Yedinci haftada parmaklar belirgin olarak fark edilmekte, bağırsaklar ve göbek kordonunun başlangıç kısmına yerleşmektedir. Sekizinci haftada kesin olmamakla beraber, dış genital organlara bakılarak cinsiyet ayırımı yapılabilmektedir.[940]

3.4.2.4. Kemik ve Et Aşaması

Kemik anlamına gelen عَظْم sözcüğünün çoğulu عِظَام şeklinde gelmektedir. Bundan hareketle ön kolun kalın olan kısmına عَظْمَةُ الذِرَاع denilmektedir.[941]

عَظْم sözcüğü türevleriyle birlikte Kur'ân'da on beş defa geçmektedir.[942] Et anlamına gelen لَحْم kelimesinin çoğulu ise لِحَام, لُحُوم ve لُحْمَان formatında gelmektedir. Bu anlamlarından dolayı, adam kilo alınca لَحُمَ الرَّجُلُ tabiri kullanılmaktadır.[943] Bu

[938] Moore - Persaud, *İnsan Embriyolojisi*, 90-92.
[939] Şeftalioğlu, *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi*, 131.
[940] Moore - Persaud, *İnsan Embriyolojisi*, 94-100.
[941] İsfahânî, *Müfredât*, 1022.
[942] el-Bakara 2/259; el-En'âm 6/146; el-İsrâ 17/49, 97; Meryem 19/4; el-Mü'minûn 23/14, 35, 82; Yâsîn 36/78; es-Sâffât 37/16, 53; Vakı'a 56/47; el-Kıyâmet 75/3; en-Nâzi'ât 79/11.
[943] İsfahânî, *Müfredât*, 1323.

sözcük, Kur'ân'da لَحْم formatında yedi,[944] لَحْمًا şeklinde de dört[945] ve لُحُوم kalıbında ise bir[946] defa geçmektedir.

Embriyonun kemik ve et aşaması Kur'ân'da şöyle ifâde edilmektedir:

وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"**…***Ve kemiklere bak, onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz" buyurdu. Artık o adam için durum açıkça ortaya çıkınca, "Biliyorum ki Allah kesinlikle her şeye kadirdir" dedi.*[947]

فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ *"Bu çiğnemlik et parçasından kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere et giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir."*[948]

Bu âyetler, kemiklerin oluşumunun mudğa aşamasından sonra başladığını ve etin giydirilmesinin de kemiklerden sonraki safhada meydana geldiğini beyân etmektedir. Kemik aşaması, hamileliğin yedinci haftanın başından itibaren başlamaktadır. Sekizinci haftanın başlamasıyla da et aşaması başlamaktadır.[949]

Aynı zamanda bu âyetlerden, kemik oluşumundan ve ceninin kemik iskeleti tamamlandıktan sonra ancak et aşamasının başladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Mü'minûn sûresindeki فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا *"daha sonra da kemiklere et giydiriyoruz"*[950] ifâdesi büyük bir gerçeği tescil etmektedir. Zira bu ifâde genetik ilminin son dönemlerde bulduğu şu gerçeğe de işaret etmektedir: Et ve kemik hücreleri birbirinden tamamen farklı olmakta ve ana karnındaki ceninde kemik hücreleri et

[944] el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3; el-En'âm 6/145; en-Nahl 16/115; el-Hucurât 49/12; et-Tûr 52/22; Vâkıa 56/21.
[945] el-Bakara 2/259; en-Nahl 16/14; el-Mü'minûn 23/14; Fâtır 35/12.
[946] el-Hac 22/37.
[947] el-Bakara 2/259.
[948] el-Mü'minûn 23/14.

[949] Şerîf, *min 'ilmi't-tıbbi'l-Kur'ânî*, 60.
[950] el-Mü'minûn 23/14.

hücrelerinden önce oluşmaktadır. Kemik oluşumu tamamlandıktan ve ceninin kemik iskeleti bütünüyle belirdikten sonra ancak et hücrelerinin teşekkülü başlamaktadır.[951]

Kemik ve etin bu aşamada yaratıldığını Hz. Peygamber'in şu hadisi de teyit etmektedir:

إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ ثِنْتَانِ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَة بَعَثَ اللَّه إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا, وَخَلَقَ سَمْعهَا وَبَصَرهَا وَجِلْدهَا وَلَحْمهَا وَعِظَامهَا

"Nutfenin üzerinden kırk iki gece geçince Allah ona bir melek gönderir. Melek ona şekil verir. Kulağını, gözünü, derisini, etini ve kemiklerini yaratır."[952]

Bu aşamada embriyoya insan şeklini veren kıkırdak iskeleti ve kemikleşme süreci başlamaktadır. Daha sonra kemikler adalelerle kaplanmakta ve adaleler de birbirine sinirlerle bağlanmaktadır. Yedinci haftanın başından itibaren de baş gövdeden ayrılmaya, vücut belirginleşmeye ve sertleşmeye başlamaktadır.[953]

Vücut kemikleri kıkırdaksı ve zarımsı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Vücuttaki kemiklerin çoğu kıkırdaksıdır. Kol, bacak ve omurların tamamı ile kafatasını oluşturan kemiklerin bir kısmı da kıkırdaksıdır. Ceninin kol ve bacakları erken bir dönemde büyümeye başlamaktadır. Üçüncü haftada iki üstte, iki altta olmak üzere dört kabartı belirmektedir. Bu kabartılardan önce kıkırdak sonra da sinirler ve kan oluşmaktadır. Altıncı haftada üst kabartıda iki yerde daralma görülmektedir. Bunlardan biri dirseğin, diğeri de bileğin yerini belirlemektedir. Diz ve ayakların yeri ise yedinci haftada seçilmeye başlamaktadır. Böylece altıncı haftanın sonlarında üst tarafta pazı, önkol ve elin; yedinci haftanın sonlarında da alt tarafta uyluk, bacak ve ayağın yerleri belirlenmiş olmaktadır. Kıkırdak dokudan oluşan kol ve bacak kemiklerinin üzeri adalelerle kaplanmaktadır. Adaleler de birbirine sinirlerle bağlanmakta ve üçüncü ayda cenin normal şeklini almaktadır. Bu da hem gövde de hem de gövdenin alt ve üst tarafında kasılma, büzülme ve içe dönmelerle olmaktadır.[954]

---

[951] Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, 4/2459.
[952] Müslim, *Müslim*, "Bâbu Keyfiyeti'l-Halkı'l-Âdemiyyî fi Batni Ümmihi", 4.
[953] Sabyuddîn, *Âyetü'l-i'câzi'l-'ilmî min vahyi'l-kitabi ve's-sünneti*, 249.
[954] Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, 118-121.

Böylece embriyonun ilk aşaması olan nutfeden rahim duvarına asılan alakaya; alakadan çeşitli şekillere giren mudğaya; mudğadan iskeleti mükemmel bir şekilde tamamlanan kemiklere; kemikleri kaplayan kaslara, damarlara, sinirlere ve etlere; sonra göz ve kulakların oluşumuna, beyin, omurilik ile sinirlerin teşekkülüne, akciğer, karaciğer ve kalbin oluşumuna; daha sonra da vücuda kuvvet veren, bedenin hareket etmesini sağlayan diğer kemik ve kaslara kadar insan bedeninin yaratılış aşmaları tamamlanmış olmaktadır.

3.4.3. Cinsiyetin Belirlenmesi

Bilim ve teknoloji geliştikçe insanın yaratılışı ile ilgili Kur'ân âyetlerindeki esrar perdesi biraz daha aralanmaktadır. Ana rahmindeki ceninin "erkek veya kız mı?" sorusu öteden beri insanların zihinlerini meşgul etmektedir. Eskiden beri bu konuyla ilgilenenler kendilerince birtakım cevaplar vermişlerdir.[955]

Geçmişten günümüze kadar hala bazı insanlar, ceninin cinsiyetini anne hücrelerinin belirlediğini veya annenin yumurtası ile babanın sperminin eşit derecede bir katkıya sahip olduğunu sanıyorlardı. Günümüzde bile bazı erkeklerin, kadınları erkek çocuk doğurmadıkları için kınadıklarına şahit olmaktayız. Ancak Kur'ân, bu konuda farklı bilgi vermekte ve doğacak olan çocuğun kız veya erkek olmasında asıl etkenin erkeğin nutfesi olduğunu şu şekilde belirtmektedir:

وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى (45) مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى *"Rahime atıldığı zaman nutfeden erkeğiyle dişisiyle iki cinsi yaratan da O'dur."*[956]

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى (36) أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَى (37) ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى *36. 36. "İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır! 37.0 akıtılan meniden bir damlacık değil miydi? 38. Sonra o, alaka (rahime tutunmuş embriyo) olmuş, derken Allah onu yaratıp şekillendirmiş; 39. Ondan iki eşi, yani erkek ve dişiyi yaratmıştır."*[957]

Son âyetteki مِنْهُ zamirinin müzekker formatında gelmesi, ceninin erkek veya dişi olmasını belirleyenin erkeğin nutfesi olduğuna işaret etmektedir. Tohumun

[955] Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî*, 117-118.
[956] en-Necm 53/45-46.
[957] el-Kıyâmet 75/36-39.

erkekten verimli üretimin de kadından olduğunu beyân eden Kur'ân'ın bu beyânı da buna işaret etmektedir:

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ *"Kadınlar sizin ekeneğinizdir; ekeneğinize hangi taraftan isterseniz oradan varın."*[958]

Bu âyetler, çocuğun cinsiyetini belirleyenin, erkeğin spermi olduğunu belirtmektedir. Bunun seçimini de Yüce Allah yapmaktadır. Rabbimiz, erkek çocuk yaratmak isterse, erkek karakterli, kız yaratmak dilerse, kız karakterli spermi yumurtayı aşılamakla görevlendirmektedir. Zira cinsiyeti ne olursa olsun, dünyaya gelen her çocuk Yüce Allah'ın armağanı olduğunu, insanlar için de bir üstünlük ve kusur konusu olamadığını şu âyet beyân etmektedir:

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ (49) أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ

"Göklerin ve yerin egemenliği Allah'a aittir. O dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları bahşeder, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. 50. Yahut erkek ve kız çocuklarını birlikte verir. Dilediğini de çocuksuz bırakır. Şüphesiz O her şeyi bilir, her şeye gücü yeter."[959]

Taberî, Beğâvî, Zemahşerî, İbn 'Atıyye ve İbn Kesîr gibi bazı âlimler, tefsirlerinde rahimlerdeki bebeğin cinsiyetini "mugayyebât-ı hamse"den (beş bilinmeyen) biri olarak şu âyete dayanarak saymaktadırlar:

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

"Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah'ın kalındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğim bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır."[960]

---

[958] el-Bakara 2/ 223.
[959] eş-Şurâ 42/49-50.
[960] Lokmân 31/34.

Söz konusu âlimler, kıyametin ne zaman kopacağını, yağmurun ne zaman yağacağını, rahimlerde olanı, insanın yarın ne kazanacağını ve ne zaman öleceğini Yüce Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir[961]

Hâlbuki bu âyette kıyametin ne zaman kopacağı, insanın yarın ne kazanacağını ve nerede öleceği bilgisinin sadece Yüce Allah'a ait olduğunu beyân etmektedir. Fakat yağmurun ne zaman yağacağı ve rahimlerdeki ceninin cinsiyeti ile ilgili "bunları da sadece Allah bilir" gibi bir sınırlama bulunmamaktadır. Bu âyette sadece yağmuru Yüce Allah'ın yağdırdığı ve rahimlerdekini de bildiği ifâde edilmektedir. Bu âyetten kesinlikle bu iki meselede Yüce Allah dışında hiç kimsenin önceden malumat sahibi olamayacağı anlamı çıkmamaktadır. Nitekim çağımızdaki bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle bebeğin cinsiyeti ve yağmurun ne zaman yağacağı bilgisi tahmin edilebilmektedir. Ancak kuşku yok ki insanların bu konulardaki bilgileri sınırlı ve zannî iken, Yüce Allah'ın bilgisi sonsuz, sınırsız ve kesindir.[962]

Kız çocuklarının hor görüldüğü, hatta diri diri toprağa gömüldükleri (Tekvîr, 81/8-9) ve onları doğuran annelerinin bile hakir görüldüğü bir zamanda Kur'ân'ın asırlar önce ifâde ettiği bu bilimsel i'câzını, daha önce ifâde ettiğimiz gibi bilim ancak 20. asrın başlarında keşfedebilmiştir.[963]

Modern embriyolojiye göre, çocuğun cinsiyeti spermin yumurtayı dölleme anında belli olmaktadır. İnsan vücudunun her hücresinde 26 çift kromozom bulunmaktadır. Bunlardan sadece bir çift cinsiyet kromozomunu oluşturmaktadır. Erkek kromozomları XY, kadın kromozomları XX şeklindedir. Kadınlarda yumurtalama anında ikiye ayrılan kromozom hücrelerinin her biri X karakterine sahip olmaktadır. Erkekte bulunan sperm kromozomları ise ya X veya Y karakterini taşımaktadır. Erkekte bulunan X kromozomu kadınlardaki X kromozomuyla birleşirse bebek kız, erkekteki Y karakterine sahip olan kromozom kadındaki X kromozomuyla birleşirse cenin erkek olmaktadır. Kadının kromozomu tek karakterli ve dişil özelliğe sahip olduğundan çocuğun cinsiyetini belirlememektedir. Bebeğin

[961] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/159-160; Begâvî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 6/259; Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/55; İbn 'Atıyye, *Muharreru'l-vecîz*, 4/356; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 3/399.
[962] Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/345.
[963] Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî*, 115-120.

kız veya erkek olmasını belirleyen, sadece spermden gelen X veya Y karakterine sahip olan kromozomdur.[964]

3.4.4. Üç Karanlıkta Yaratılış

Kur'ân'dan, ceninin anne karnında tüm tehlikelere karşı şu üç zarla muhafaza edildiği anlaşılmaktadır:

خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ

"0 sizi bir tek candan yaratmış, sonra ondan da eşini var etmiştir; hayranlardan da sizin için sekiz eş lütfetti. Sizi annelerinizin kanunda üç karanlık içinde türlü yaratılış safhalarından geçirmektedir. İşte bu yaratıcı, Rabbiniz Allah'tır. Hükümranlık O'nundur; O'dan başka tanrı yoktur. Buna rağmen nasıl olup da hakikatten uzaklaşabiliyorsunuz!"[965]

Bu âyette geçen فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ *"üç karanlık içinde"* tabirini müfessirler farklı şekillerde yorumlamaktadır. İbn 'Abbâs, Mücâhid, İkrime, Dahhâk ve Katâde gibi bazı müfessirler bu tabiri batın, rahim ve meşime (döl eşi) olarak te'vil etmektedir.[966] Ebû Ubeyde (ö. 209/824) ise فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ tabirini babanın sulbü, anne karnı ve anne rahmi şeklinde yorumlamaktadır.[967]

Çağdaş müfessirlerden Merâğî, söz konusu âyetin tefsirinde, cenini muhafaza etmek ve onu çürümekten korumak için Yüce Allah'ın embriyoyu üç farklı karanlık zarla muhafaza ettiğini ifâde ettikten sonra, Abdülazîz İsmâîl'in *"el-İslâm ve't-Tıbbu'l-Hadîs"* adlı eserinden de şunları aktarmaktadır:

---

[964] Moore - Persaud, *İnsan Embriyolojisi*, 37; Şeftalioğlu, *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi*, 82; 'Abbûd, *el-Beyân fi i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'ân*, 75; Sallâbî, *Mu'cizetu'l-hâlide,* 229.
[965] ez-Zümer 39/6.
[966] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21/258-259.
[967] Ebû'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1422), 4/9.

"Kur'ân'ın bize bildirdiğine göre, karanlık diye adlandırılan, çıplak gözle bakıldığında tek bir zar gibi görünen ve ancak anatomi ile anlaşılabilen ceninin üç zarı bulunmaktadır. Bunlar, amniyon, koriyon ve rahim duvarı zarlarıdır."[968]

Esed de فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ifâdesini, embriyonun gelişim aşamaları, rahmin karanlığı, cenini çevreleyen zar ve onun doğum öncesi körlüğüne işaret olarak yorumlamaktadır.[969]

Buna mukabil Ateş ise bu tabiri, çocuğu kaplayan zar, zarın içinde bulunan rahim ve rahmin içindeki karın karanlığı şeklinde te'vil etmektedir.[970]

Bu âyet, Kur'ân'ın bilimsel bir i'câzına işaret etmektedir. Çünkü anne karnındaki embriyo bu zarlar sayesinde sıcaktan, soğuktan, ışıktan, sarsıntılardan, dış darbelerden ve annenin ani hareketlerinden korunmaktadır. Ayrıca bu zarlar, ceninin beslenmesini ve gelişmesini de sağlamaktadır. Zira modern embriyoloji de Kur'ân'ın bu hakikatini teyit etmekte ve bu zarları şöyle açıklamaktadır:

1. Amniyon zarı: Bu zar cenini koruyan ve içi amniyon sıvısı ile dolu olan bir zardır. Amniyon geliştikçe, koryon boşluğunu kapatmakta ve göbek bağını çevreleyen epiteliyi oluşturmaktadır. Amniyon sıvısı, ceninin büyümesinde ve gelişmesinde önemli bir rola sahip olmaktadır. Cenin büyüdükçe amniyon sıvısı da orantılı bir şekilde artmaktadır. Amniyon sıvısının su içeriği her üç saatte bir değişmektedir. Ceninin kanı ile sıvı değişimi göbek bağı aracılığıyla olmaktadır. Böylece amniyon sıvısı fetal dolaşımla dengelenmektedir.[971]

Göbek bağı ile asılı tutulan embriyo, amniyon sıvısı içinde serbestçe yüzmekte ve ceninin gelişiminde kritik şu işlevlere sahip olmaktadır:

1. Embriyonun dıştan simetrik bir şekilde büyümesini sağlamaktadır.

2. Cenini enfeksiyonlara karşı korumaktadır.

3. Fetüsün amnion kesesi duvarına yapışmasını önlemektedir.

4. Embriyoyu dıştan gelen darbe ve yaralanmalara karşı korumaktadır.

---

[968] Merâğî, *Tefsîrü'l-Merâğî*, 23/147.
[969] Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, 3/937-938.
[970] Ateş, "Geçmişten Günümüze Bilimsel Tefsir Okulu", 5/2242.
[971] Moore - Persaud, *İnsan Embriyolojisi*, 150-152.

5. Ceninin vücut ısısını kontrol etmektedir.

6. Fetüse serbest hareket etmesini sağlayarak kas-iskelet sistemini geliştirmektedir.

7. Embriyonun sıvı ve elektrolit dengesini sağlamaktadır.

8. Bebeğin akciğer gelişimini sağlamaktadır.[972]

2. Korion zarı: Embriyoyu çevreleyen ve düşen zarla amniyon zarının arasında bulunmaktadır. Yumurta, sperm tarafından döllenince hemen korion zarı oluşmaya başlamaktadır. Korion zarı, amniyonu dıştan kuşatmakta ve daha çok ceninin besin ve oksijen almasını sağlamaktadır. Bu zar, iç ve dış olmak üzere iki tabakadan oluşmaktadır. Dış tabakanın üzerinde anadan yavruya gıda ve oksijen; yavrudan da ana karnına karbondioksit ve üre taşıyan birçok tüy ve kabartılar bulunmaktadır. İç tabaka ise yumurtalık kesesinin üzerini kaplamakta ve ilk zamanlarda içinde embriyoya ait dış damarlar bulunmaktadır. Embriyo iç tabakadan yaratılmaktadır. Dış tabaka ise birtakım kemirici hücreler halinde birleşerek rahim cidarına yerleşmekte ve zamanla bu hücreler korion zarına dönüşmektedir.[973]

3. Decidua zarı (düşen zar): Rahmin içini astar gibi kaplayan, embriyoyu her taraftan kuşatan ve sümüksü bir özelliğe sahip olan üçüncü zar da deciduadır. Hamileliğin sonlarına doğru bu zar kalınlaşmakta ve üzerindeki damarlarla ceninin besin deposu olmaktadır. Hamileliğin sonunda düştüğünden, düşen zar olarak da bilinmektedir.[974]

3.4.5. Koruyucu Hekimlik

Kur'ân'da tevhit, ibadet ve ahlâk gibi temel birçok ilkeye ait emirler olmakla birlikte, insanın hayatını, bedenî ve ruhî her türlü hastalıklardan korumayı amaçlayan, hastalıkların bulaşmasını önleyen ve sağlık kurallarına uymayı emreden koruyucu hekimliğe de temas edilmektedir. Zira Kur'ân, her şeyden önce mümtaz bir konuma sahip olan insanı muhatap almakta ve onu her türlü fizyolojik, psikolojik ve mikrobik hastalıklardan korumayı hedeflemektedir. Kur'ân'ın bu temel hedefleri,

[972] Moore - Persaud, *İnsan Embriyolojisi*, 153; Şeftalioğlu, *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi*, 156.
[973] Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,* 162.
[974] 'Abbûd, *el-Beyân fi i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'ân*, 72; Bâr, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, 163; Sallâbî, *Mu'cizetu'l-hâlide,* 295.

insanın bedenen ve ruhen hastalanmasını önlemekte ve sağlıklı bir hayat sürmesini amaçlamaktadır.[975]

Kur'ân'da insanın en güzel şekilde yaratıldığı,[976] her şeyin onun emrine verildiği[977] ve insana sayısız nimetler bahşedildiği[978] belirtilmektedir. Bu nimetlerden biri de hiç kuşkusuz sağlıktır. Çünkü sağlık olmadan hiçbir nimet insana gerçek anlamda huzur ve saadet getiremez. Nitekim Hz. Peygamber sağlığın dindeki önemi hakkında bir hadisi şeriflerinde şöyle buyurmaktadır:

نعمتان مغبون فيهما كثير من الناس الصحة والفراغ "İnsanların çoğu bu iki nimetin kıymetini bilemezler: Bunlar, sağlık ve boş vakittir."[979]

Kur'ân, fert ve toplumun dünyada sağlıklı olmasını emrettiği gibi, onların itibarını zedeleyecek, beden ve ruh sağlığına zarar verecek davranışları da yasaklamaktadır. Kur'ân'da koruyucu hekimlikle ilgili ibadetlerin temeli ve anahtarı olan elbise temizliğinden,[980] vücut temizliğinden,[981] örtünmeden,[982] içkiden,[983] ölmüş hayvanların etinden, kandan, domuz etinden,[984] bulaşıcı hastalıklara neden olan zinadan,[985] ölülerin gömülmesinden,[986] anne, kız, kız kardeş, hala, teyze, yeğen, kayın valide, sütkardeş, sütanne gibi yakınlarla evlenmekten,[987] adet günlerinde cinsî temastan,[988] sapık (homoseksüel) ilişkilerden,[989] dengeli, temiz beslenmeden[990] ve şifalı yiyeceklerden[991] bahseden pek çok âyet bulunmaktadır.

Biz de çalışmamızın son bölümünde Kur'ân ve modern tıbba göre insan sağlığını tehdit eden, zinanın, adet günlerinde cinsel ilişkinin, domuz etinin ve

[975] el-Bakara 2/195.
[976] et-Tîn 95/4.
[977] el-Hac 22/65.
[978] İbrâhîm 14/34.
[979] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "Sıhhat", 1.
[980] el-Müddessir 74/4.
[981] el-Mâide 5/6; et-Tevbe 9/108.
[982] en-Nûr 24/30-31.
[983] el-Mâide 5/90.
[984] el-Bakara 2/173.
[985] el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/32.
[986] el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/32.
[987] en-Nisâ 4/23.
[988] el-Bakara, 2/222.
[989] eş-Şuarâ 26/165.
[990] el-Bakara 2/57; el-A'râf 7/31.
[991] en-Nahl, 16/69.

tehlikelerin en büyüğü olarak görülen alkolün yasaklanmasını, bilimsel verilerden yararlanarak incelemeye çalışacağız.

3.4. 5. 1. Alkolün Yasaklanması

Sözlükte "örtmek, gizlemek ve saklamak" gibi anlamlara gelen خَمْر sözcüğü, aklın işleyiş mekanizmasını örtüğünden özelde şarabın, genelde de sarhoşluk veren her şeyin adı olarak kullanılmaktadır.[992]

خَمْر sözcüğü, türevleriyle birlikte Kur'ân'da altı defa geçmektedir.[993] Kur'ân'da içkinin güzel bir rızık olmadığı,[994] zararlarının faydalarından fazla olduğu,[995] sarhoşken namaza yaklaşmanın yasak olduğu,[996] şeytan işi bir pislik olduğu[997] ve cennetliklerin nimeti olduğu[998] beyân edilmektedir.

Kur'ân, yükümlüklerin tebliği ve insanların ıslahı meselelerinde ikna edici bir metot ve tedricî; yani adım adım ilerleyen bir yöntem takip etmektedir. Özellikle toplumda adet haline gelmiş uygulamaların bir anda yasaklanmasının meydana getireceği sarsıntıyı Hz. Âişe'nin şu sözü bu hususu güzel bir şekilde ifâde etmektedir:

ولو نزل أول شيء لا تشربوا الخمر لقالوا لا ندع الخمر أبدا ولو نزل لا تزنوا لقالوا لا ندع الزنا أبدا

"Eğer Kur'ân'ın ilk nazil olan âyetleri 'içkiyi içmeyin ve zina etmeyin' şeklinde olsaydı insanlar içkiyi ve zinayı hiçbir zaman terk etmeyeceklerini söyleyeceklerdi."[999]

Kur'ân'ın indiği dönemde Araplar arasında içki yaygın olarak kullanılmaktaydı. Kur'ân içkiyi yasaklarken tedricî metodu takip etmekte ve insanların alışkanlıklarından hemen kurtulamayacaklarını dikkate alarak önce imanın sağlam temeller üzerinde oturmasını sağlamakta daha sonra onu şu dört aşamada kesin bir şekilde yasaklamaktadır:

---

[992] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 4/254; İsfahânî, *Müfredât*, 516.
[993] el-Bakara 2/219; el-Mâide 5/90-91; Yusûf 12/36, 41; Muhammed 47/15.
[994] en-Nahl, 16/67.
[995] el-Bakara 2/219.
[996] en-Nisâ, 4/43.
[997] el-Mâide 5/90-91.
[998] Muhammed 47/15.
[999] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "Te'lifu'l-Kur'ân", 6.

1. Kur'ân, içkinin güzel bir rızık olmadığını şu âyetle belirtmektedir:

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ *"Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının ürünlerinden hem içki hem de güzel besinler elde edersiniz. Bunda da aklını kullanan bir topluluk için açık delil vardır*."[1000]

Bu âyetten, Yüce Allah'ın insanlara birçok nimet verdiği anlaşılmakta ve bunlardan ibret alınması istenmektedir. Ayrıca bu âyet, meyvelerden elde edilen besin maddelerini güzel rızık olarak nitelemektedir. Fakat içki, meyvelerden üretildiği halde onun güzel rızık olarak nitelendirilmemesi, iyi, makul ve güzel bir madde olmadığını göstermektedir.

2. İçki hakkında ikinci sırada nazil alan ve onda büyük günah ve faydalar bulunduğunu, ancak zararlarının faydalarından daha fazla olduğunu belirten şu ayettir:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

"Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz."[1001]

Bu âyet, Hz. Ömer ve Hz. Muâz gibi bir grup sahâbe Hz. Peygamber'e içki hakkında hüküm vermelerini istemeleri, çünkü içkinin aklı giderdiğini, malı telef ettiğini ifâde etmeleri üzerine indiği ve bu âyetten sonra sahâbeden bir kısmının da içki içmeyi bıraktığı rivâyet edilmektedir.[1002]

3. İçki konusunda iniş sırasına göre üçüncü olarak nazil olan ve müminleri sarhoşken ne söylediklerini anlayıncaya kadar cemaatle namaza yaklaşmalarını yasaklayan şu âyettir:

[1000] en-Nahl 16/67.
[1001] el-Bakara 2/219.
[1002] Begâvî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 1/249; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/260.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

"Ey imân edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bitinceye kadar, yolcu olan müstesna olmak üzere, cünüp iken de gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya bir yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse yahut kadınlara dokunup da -bu durumlarda- su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır."[1003]

Bu âyette, sarhoşken namazın kılınması yasaklanmakta ve içkinin yasaklanması ile ilgili yeni bir adım atılmaktadır. Rivâyet edildiğine göre Abdurrahman bin 'Avf, Hz. Peygamber'in ashâbından bir grubu davet etmek için yemek hazırlamış. Misafirler yemekten sonra içki içmiş ve sonunda sarhoş olmuşlardır. Akşam namazı vakti gelince Hz. Ali imamlık yapmıştır. Namazda Kâfirûn sûresini anlamını değiştirecek şekilde yanlış okuyunca söz konusu âyet nazil olmuştur.[1004]

4. İçki hakkında dördüncü sırada son nazil alan, onu kesin bir şekilde yasaklayan ve şeytan işi bir pislik olduğunu bildiren şu âyetlerdir:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (90) إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

"Ey imân edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. 91. Şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?"[1005]

[1003] en-Nisâ 4/43.
[1004] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 8/376.
[1005] el-Mâide 5/90-91.

Yukarıdaki âyetlerin tefsirinde içkinin kesin bir şekilde yasaklandığına dair birçok rivâyet bulunmaktadır. Bir rivâyete göre Hz. Ömer, aklın ve malın zayi olmasına neden olan içkinin yasaklanması için اللَّهُمَّ بَيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانًا شَافِيًا "Allah'ım içki hakkında bize şifa verici açıklamalarda bulun" şeklinde dua edince bu âyetler nazil olmuştur. Âyetin sonu olan فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ *"Artık vazgeçtiniz değil mi?"* cümlesi karşısında Hz. Ömer:انْتَهَيْنَا يَا رَبِّ "Ey Rabbimiz vazgeçtik" demiştir.[1006]

Diğer bir rivâyete göre içki içen ve sarhoş olan bir grup muhacir ile ensar arasında kavganın çıkmasıyla Sa'd b.Vakkâs'ın burnu yaralanmış ve ardından içkiyi kesin bir şekilde yasaklayan bu âyetler nazil olmuştur.[1007]

Kur'ân'ın içki yasağında takip ettiği bu tedricî yöntem sahâbe tarafından sevinçle karşılanmıştır. Nitekim Hz. Peygamber,

إن الله تعالى حرم الخمر فمن أدركته هذه الآية وعنده منها شيء فلا يشرب ولا يبع "Yüce Allah, içkiyi haram kılmıştır. Kimin yanında ondan bir şey bulunduğu halde bu âyet kendisine ulaşırsa onu ne içsin ne de satsın" buyurunca, insanlar yanlarında bulunan içkileri hemen Medîne sokaklarına dökmüş ve içki kaplarını imha etmişlerdir.[1008]

Böylece Kur'ân, insanlar arasına kin ile düşmanlık sokan; onları Yüce Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyan içkiyi kesin bir şekilde haram kılmaktadır. İçkinin haram kılınmasında birçok hikmet bulunmaktadır. İçkinin insanı diğer canlılardan ayıran akla, bedene, mala ve insanların birbirlerine karşı olan ilişkilerine birçok zararı bulunmaktadır.

Hz. Peygamber'in de bütün kötülüklerin temel kaynağı olan içkinin tanımı, yasaklanmasının hikmetleri, zararları, üretimi, satımı, hastalıklara neden olduğu ve uhrevî cezasıyla ilgili birçok hadisi bulunmaktadır:

[1006] Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* 10/566-569; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 12/425; İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 7/22.
[1007] Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* 10/569.
[1008] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "Bâbu Tahrîmi Bey'i'l-Hamr", 1578.

1. كل مسكر خمر وأن كل خمر حرام "Sarhoş edici her şey içkidir ve her içki de haramdır."[1009]

2. ما أسكر كثيره فقليله حرام "Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır."[1010]

3. كل مسكر خمر وكل مسكر حرام ومن شرب الخمر في الدنيا فمات وهو يدمنها لم يتب لم يشربها في الآخرة "Sarhoş edici her şey içkidir ve her içki de haramdır. Kim dünyada içki içer de ona devam ederken tevbe etmeden ölürse, ahiret içkilerinden içemez."[1011]

4. لعن رسول الله صلى الله عليه وسلم في الخمر عشرة عاصرها ومتعصرها وشاربها وحاملها والمحمولة إليه وساقيها وبائعها وآكل ثمنها والمشتري لها والمشتراة له "Resûlullah, içki hakkında şu on kişiye lanet etti: içkiyi sıkana, sıktırana, içene, taşıyana, taşıtana, sunana, satana, parasını yiyene, satın alana ve satın aldırana."[1012]

5. إنه ليس بدواء ولكنه داء "Muhakkak ki içki deva değildir, bilakis hastalıktır."[1013]

Birçok kötülüğün kaynağı olan alkol, kişiyi Rabbine yakın olmasını engellemesine, insanlar arasında kin ve husumetin oluşmasına, nice yuvaların yıkılmasına ve düşmanlıkların artmasına sebep olduğu gibi, insanların ruh ve beden sağlığı üzerinde de olumsuz etkilere neden olduğu bilimsel olarak tespit edilmektedir. Zira modern tıbba göre alkol, merkezi sinir sistemini baskılamakta, beyne zarar vermekte, depresyona, karaciğer sirozuna, karaciğer yağlanmasına, akciğer veremine, pankreas iltihabına, yüksek tansiyona, ülser, mide, ağız, yemek borusu kanserine ve diğer iç organ kanserlerine yakalanma riskini artırmaktadır. Ayrıca insanın kavrama ve hatırlamada güçlük çekmesine, kalp damar hastalıklarına yakalanmasına, intihara sürüklenmesine, hafıza kaybına, bağışıklık sisteminin baskılanmasına ve cinsel işlev bozukluklarına neden olmaktadır. Aynı zamanda alkol kullanan annenin düşük yapmasına, bebekte zekâ geriliğine, gelişimine, kalp

[1009] Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*, "Eşribe", 77.
[1010] Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Eşribe", 5.
[1011] Müslim, *Müslim*, "Bâbu Tahrîmi Bey'i'l-Hamr", 2003.
[1012] Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Eşribe", 5.
[1013] Müslim, *Müslim*, "Bâbu Tahrîmi't-Tedâvî bi'l-Hamr", 1984.

bozukluklarına, iskelet sistemine ve zihin geriliği gibi birçok hastalığa sebep olmaktadır.[1014]

3.4.5.2. Zinanın Yasaklanması

Arada bir nikâh akdi olmaksızın cinsel ilişki anlamına gelen zina kavramı,[1015] türevleriyle beraber Kur'ân'da dokuz defa geçmektedir.[1016] Kur'ân'da zinanın çirkin bir iş olduğu ve ona yaklaşılmaması gerektiği belirtilmektedir.[1017] Zina, Kur'ân'da Yüce Allah'a ortak koşmak, hırsızlık yapmak[1018] ve adam öldürmek gibi büyük günahlar arasında zikredilmektedir.[1019] Ayrıca Kur'ân'da zina eden erkekle kadına verilmesi gereken ceza[1020] ve zina edenlerin ancak birbirleriyle veya Müşriklerle evlenebileceği vurgulanmaktadır.[1021] Aynı zamanda Kur'ân'da hayâsızlık anlamına gelen fahşâ sözcüğü de türevleriyle birlikte birçok âyette geçmekte ve genellikle zina manasına geldiği görülmektedir.[1022]

Kur'ân, fert ve toplumu korkunç bela ve musibetlerden koruyabilmek ve sağlam temeller üzerinde oturtabilmek için kalıcı hükümler getirmektedir. Bu hükümlerden biri de bireyleri, aileleri, nesilleri ve toplumları ifsat eden; edep ve hayâ duygularını yok eden, soyların karışmasına yol açan ve toplumun temel taşı olan aileyi kökünden sarsan, ahlaksızlığın yaygınlaşmasına neden olan zinanın yapılması şöyle dursun, ona yaklaşılmasını ve ona götüren sebepleri de kesin bir şekilde yasaklamaktadır:

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَا إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا *"Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur."*[1023]

[1014] Eugene W. Straus - Alex Straus, *Tıbbî Mucizeler Tıp Tarihinde Yaşamı Değiştiren 100 Gelişme,* çev. N. Durmuş (İstanbul: Domingo Yayınları, 2009), 342; Alparslan Özyazıcı, *Alkollü İçkiler Sigara ve Diğerleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 65-83.
[1015] İsfahânî, *Müfredât*, 674.
[1016] el-İsrâ 17/32; en-Nûr 24/2-3; el-Furkân 25/68; el-Mümtehine 60/12.
[1017] el-Furkân 25/68.
[1018] el-Mümtehine 60/12.
[1019] el-Furkân 25/68.
[1020] en-Nûr 24/2.
[1021] en-Nûr 24/3.
[1022] el-Bakara 2/169, 268; Âl-i İmrân 3/135; en-Nisâ 4/15, 19, 25; el-En'âm 6/151; el-A'râf 7/28, 33, 80; Yûsuf 12/24; en-Nahl 16/90; en-Nûr 24/19; en-Neml 27/54; el-Ankebût 29/28; el-Ahzâb 33/30; eş-Şurâ 42/37; en-Necm 53/32; et-Talâk 65/1.
[1023] el-İsrâ 17/32.

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

"De ki: Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızkını veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın yasakladığı cana kıymayın. İşte düşünüp anlayasınız diye Allah bunları size emretti. Umulur ki anlarsınız."[1024]

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا

"Onlar, Allah ile birlikte başka bir tanrıya da tapmazlar; haksız yere, Allah'ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına kıymazlar, zina etmezler. Zira (bilirler ki) bunları işleyen kimse günahını yüklenecek."[1025]

Yüce Allah bu âyetlerde, namus ve iffet duygusunu rencide eden zinayı ve ona yaklaşmayı yasaklamaktadır. Bir şeye yaklaşmayı yasaklamak, o şeyi yapmayı yasaklamaktan daha etkili olduğu için bu âyetlerde de لا تزنوا *"Zina yapmayın!"* ifâdesi yerine وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَا *"Zinaya yaklaşmayın!"* ve وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ *"Kötülüklere yaklaşmayın"* tabirleri kullanılmaktadır. Çünkü "zinaya yaklaşmayın" ifâdesiyle zinaya götürme tehlikesi bulunan bakmak, konuşmak, dokunmak, öpmek, göz kırpmak ve yabancı bir erkekle bir kadının bir odada baş başa kalmaları gibi tutum ve davranışlardan da uzak durmayı ifâde etmektedir.[1026]

Hem toplumun çekirdeğini oluşturan ailelerin oluşmasını engelleyen, hem de kurulmuş olanların dağılmasına ve perişan olmasına neden olan zinanın büyük bir günah ve çirkin bir suç olduğunu ifâde eden Hz. Peygamber'in de birçok hadisi bulunmaktadır:

[1024] el-En'âm, 6/151.
[1025] el-Furkân, 25/68.
[1026] Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr* (b.y.: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1394), 8/4375.

1…. بايعوني على أن لا تشركوا بالله شيئا ولا تسرقوا ولا تزنوا ولا تقتلوا أولادكم “Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek ve çocuklarınızı öldürmemek üzere bana biat ediniz…”[1027]

2. لا يزني الزاني حين يزني وهو مؤمن “Zina eden kişi zina ettiği sırada (kâmil) mümin olduğu halde zina etmez”.[1028]

3. إذا زنى العبد خرج منه الإيمان فكان فوق رأسه كالظلة فإذا خرج من ذاك العمل عاد إليه الإيمان “Kişi zina yapınca imanı çıkar ve başının üzerinde bir gölge gibi kalır. Ama bu işi bırakırsa imanı geri döner.”[1029]

4. ثلاثة لا يكلمهم الله يوم القيامة ولا يزكيهم ولا ينظر إليهم ولهم عذاب أليم شيخ زان وملك كذاب وعائل مستكبر “Yüce Allah, kıyamet gününde üç kişi ile konuşmaz, onları tezkiye etmez, onlara rahmet nazarı ile bakmaz ve onlar için de elim bir azap vardır: Yaşlı olan zinacı, yalan konuşan devlet başkanı ve kibirlenen fakirdir”.[1030]

Kalpleri karartan, beyinleri tahrip eden, toplumun ahlâkî çöküşünü hızlandıran, milyonlarca insanın sağlığını tehdit eden, sadakatsizlik, vefasızlık ve kürtajların artmasına neden olan; yuvaların dağılmasına, binlerce çocuğun yok olmasına, sokaklara atılmasına, anne ve babanın şefkatinden mahrum bırakılmasına sebep olan zinanın ve fuhuşun İslâm’da yasaklanışının hikmetlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Zinanın yasaklanışı, soyları ve nesilleri muhafaza etmektedir.

2. Zina neticesinde doğan çocuk, toplumda himayesiz kaldığından ve onun toplumdaki hukuku çiğnendiğinden dolayı zina yasaklanmaktadır.

3. Zinanın yasaklanışı, toplumun temelini teşkil eden ailenin düzenini, güvenini, sadakatini ve devamını sağlamaktadır.

4. Zinanın yasaklanışı, insanların iffet ve namusunu tecavüzden korunmasını sağlamaktadır.

[1027] Buhârî, *Câmi‘u’s-sahîh*, “İman”, 9.
[1028] Müslim, *Müslim*, “Bâbu Naksı’l-İmâni bi’l-Ma‘asî”, 100.
[1029] Tirmizî, *es-Sünen*, “Bâbu Lâ Yezni Zânî Vehuva Mümin”, 10.
[1030] Müslim, *Müslim*, “Bâbu Naksı’l-İmâni bi’l-Ma‘asî”, 172.

5. Zinanın yasaklanışı, insanların sağlığını tehdit eden cinsel ilişki ile bulaşan HIV/AIDS, gibi birçok bulaşıcı hastalığı önlemektedir.[1031]

Kur'ân, zinayı yasakladığı gibi modern tıp da birçok bakteri, virüs, parazit ve mantar gibi insan sağlığını tehdit eden gonore (bel soğukluğu), sifiliz, chlamydia enfeksiyonu, trikonomiyaz ve HIV/AIDS, gibi birçok bulaşıcı hastalığın cinsel yolla bulaştığını tesbit etmektedir.[1032]

İlk defa 1981 yılında Amerika'da tanımlanan AIDS, (kazanılmış bağışıklık yetersizliği sendromu) HIV olarak kısaltılan (insan bağışıklık yetersizliği virüsü) virüsünün sebep olduğu bir hastalıktır. Hastalık, HIV/AIDS kısaltması şeklinde de gösterilmektedir. Bu hastalığı taşıyanların vücut sıvılarının, bu virüsü taşımayanların vücutlarına girmesiyle bulaşmaktadır. Virüs, bu hastalığa bulaşan bireylerin kan, sperm, anne sütü ve vajina salgısında bulunmaktadır. HIV, bu hastalığa bulaşmayan bireylerin vücuduna, penis, vajina, rektum, anüs, damar yolu, ağız, burun ve göz gibi organların derideki kesik ve çatlaklardan girmektedir. Bu hastaların %80-85'i bu hastalığa cinsel ilişki yoluyla yakalanmaktadır. Ayrıca kan bulaşması, anneden bebeğe gebelik döneminde, doğum veya emzirme sırasında bulaşması, infekte organ ve doku nakli yoluyla da bulaşmaktadır.[1033]

Dünyada günde 14500, dakikada 10 yeni vakanın meydana gelmesine neden olan, çağımızın salgını olarak da bilinen HIV/AIDS hastalığı dünyada hızla yayılmakta ve her bölgeyi de tehdit etmektedir.[1034]

Günümüze kadar yaklaşık 40 milyon kişinin ölümüne sebep olan HIV/AIDS enfeksiyonu, erkekler arası homoseksüelin yaygın olduğu çoğu gelişmiş ülkelerde, heteroseksüel (karşı cinsellik) temas ve damar içi ilaç kullanımı ile bu hastalığa bulaşanların sayısında artış gözlenmektedir. UNAIDS (Birleşmiş Milletler AIDS ile

[1031] Muhammed Kemâl Mûyil, *Âyâtun tıbiyyetün fi'l-Kur'ân* (b.y.: y.y., 1995), 99-206.
[1032] Duygu Fındık - Uğur Arslan, "Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar", *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*, thk. Mehmet Nedim Çiçek vd. (İstanbul: Güneş Kitap Evi, 2006), 873.
[1033] Çiğdem Ataman Hatipoğlu vd., *Hıv Bilgilendirme Kitabı* (b.y.: Türk Klinik Mikrobiyoloji ve İnfeksiyon Hastalıkları Derneği Yayınları, 2016), 3-4.
[1034] Aygen Tümer - Serhat Ünal, "HIV/AIDS Epidemiyolojis ve Korunma", *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi, Sted Yayınları* 10/12 (2001), 446.

Mücadele Programı) verilerine göre; 2016 yılı itibariyle dünyada 36,7 milyon HIV ile enfekte, 1,8 milyon ise yeni vaka bulunmaktadır.[1035]

Sağlık bakanlığı verilerine göre; ülkemizde 1985'ten 01.11.2018 tarihine kadar tesbit edilebilen 18557 HIV (+) kişi ve 1736 AIDS vakası meydana gelmektedir. Bu vakaların %79,6'sı erkek, %20,4'ü kadınlardan oluşmaktadır. Vakaların bulaş yoluna göre %49,6'sı cinsel yolla, %1,3'ü damar içi madde kullanımıyla bulaşmakta, %48,3'ün de bulaşma nedeni bilinmemektedir. 2011 yılında bu hastalığa yakalananların sayısı 673 iken, 2017 yılında bu sayı dört katından daha fazla artış göstererek 3029 kişi olmaktadır.[1036]

Aynı zamanda zina, cinsel ilişki sonucu bulaşan Gonore (bel soğukluğu) hastalığına da neden olmaktadır. Bu hastalık dünya çapında cinsel münasebetle bulaşan enfeksiyonların en yaygınıdır. Gonore hastalığı, kadın ve erkek her cinste de görülmekte, vajinal, anal ve oral yolla cinsi temasla bulaşmaktadır. Bu hastalık en çok gençlerde görülmektedir. Zira CDC (ABD Hastalık Kontrol ve Koruma Merkezleri)'ye göre ABD'de 570.000 vaka 15-25 yaş arası gençlerde görülmektedir.[1037]

3.4. 5. 3. Adet Günlerinde Cinsel İlişkinin Yasaklanması

Sözlükte "akmak" anlamına gelen حَيْض sözcüğü, bir fıkıh terimi olarak da ergenlik çağına giren sağlıklı bir kadının rahminden düzenli aralıklarla gelen kanı ifâde etmektedir.[1038] Belirli bir vakitte ve nitelikte kadının döl yolundan çıkan kan anlamındaki حَيْض kelimesinin mimli masdârı مَحِيض şeklinde mekân veya zaman ismi olabilmektedir. Buna göre مَحِيض, hayız yeri veya zamanı anlamına gelmektedir.[1039]

[1035] Sağlık Bakanlığı, *HIV/AIDS Tanı Kılavuzu* (Ankara: Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Yayınları, 2018), 8.
[1036] Sağlık Bakanlığı, *https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/862-hiv-aids/1135-istatislik.html.* (Erişim Tarihi: 21.02.2020).
[1037] http://www.seyahatsagligi.gov.tr/Site/HastalikDetay/Bel-Soguklugu. (Erişim Tarihi: 21.02.2020).
[1038] Curcânî, *Ta'rifât*, 99; Ebû Hansur Muhammed b. Ahmed Ezherî, *ez-Zâhir fi garîbi elfâzi'ş-Şâfiî*, thk. Muhammed Cebr el-Elfî (Küveyt: Vizâratu'l-Evkâfi ve'l-Şuûni'l-İslâmiyye Yayınları, 1399), 67.
[1039] İsfahânî, *Müfredât*, 451.

حَيْض sözcüğü türevleriyle birlikte, âdet halinde bulunan kadınlarla cinsel ilişkinin yasaklanması[1040] ve âdetten kesilmiş veya henüz âdet görmemiş kadınların iddet sürelerinin belirlenmesi[1041] şeklinde Kur'ân'da iki sûrede dört defa geçmektedir.

Kur'ân, âdet halinde bulunan kadınlarla cinsel ilişki yasağını şöyle beyân etmektedir:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

"Sana kadınların aybaşı hallerini soruyorlar. De ki: O bir rahatsızlıktır. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah'ın emrettiği şekilde yaklaşın. Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever."[1042]

Bu âyette, âdet halinde bulunan kadınlarla cinsî temasın, kadına eziyet olduğu, âdetten temizleninceye kadar onlarla cinsel ilişkiden sakınılması ve daha sonra Yüce Allah'ın emrettiği şekilde onlara yaklaşılması emredilmektedir.

Medîne'deki bazı kabilelerin Yahudilerle yakın ilişkileri olduğundan onların bazı örf ve adetlerinden etkilenmişlerdi. Bu adetlerden biri de hayızlı olan kadınlarla cinsel ilişki meselesiydi. Yahûdîler âdet halindeki kadınlarla aynı evde yatmadıkları gibi onlarla birlikte yemek de yemezlerdi.[1043] Mecusîler de Yahûdîler gibi âdet halinde bulunan kadınlardan uzak dururken, Hristiyanlar ise hayzı önemsemiyorlardı ve âdetli kadınlarla cinsel ilişkiden kaçınmıyorlardı. Kadınları sosyal hayattan dışlayan Yahûdîlerin bu uygulamaları karşısında bazı Sahâbiler, bu konudaki İslâm'ın yaklaşımını öğrenmek için Hz. Peygamber'e soru sormaları karşısında söz konusu âyetin nazil olduğu rivâyet edilmektedir.[1044]

[1040] el-Bakara, 2/22.
[1041] et-Talâk, 65/4.
[1042] el-Bakara, 2/222.
[1043] Müslim, *Müslim*, "Kitâbu'l-Hayz", 302.
[1044] Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/81.

Bu âyette geçen أَذى sözcüğü, bir canlının nefsine, cismine ve kazancına ilişen dünyevî veya uhrevî zarar manasına gelebileceği gibi,[1045] insanı tiksindiren bir kirlilik ve pislik anlamına da gelmektedir. Yani yaklaşanı tiksindiren, kokusu kötü, rengi bozuk, karışımı kirli, pis ve değersiz bir kan olduğundan bu haldeki kadınla cinsî münasebetten uzak durulması istenmektedir.[1046]

Bu âyetteki فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ *"Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun ve onlara yaklaşmayın"* emirleri, onlarla cinsel ilişkide bulunmamak şartıyla uzak kalmayı ve yaklaşmamayı beyân etmektedir. Yoksa onların bedenlerinden uzak kalmayı ve bütün münasebetleri kesmeyi ifâde etmemektedir.[1047]

Böylece Kur'ân-ı Kerîm'de, batıl inançların aksine, kadınları sosyal hayatın dışına itecek ve onları hakir görecek hiçbir hüküm bulunmamakta, sadece âdet dönemindeki kadının hem fizyolojik hem de psikolojik olarak etkilendiğine dikkat çekmektedir. Nitekim âyetin devamındaki فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ *"temizlendiklerinde onlara Allah'ın emrettiği şekilde yaklaşın"* hükmü, Hz. Peygamber'in bu konudaki beyânları ve âdet gören eşleri ile münasebetleri bu durumu açık bir şekilde şöyle ortaya koymaktadır:

1. اِصْنَعُوا كُلَّ شي إِلَّا النِّكَاحَ "Nikâh dışında (cinsel ilişki) her şeyi yapınız."[1048]

2. أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يباشرها وهي حائض فوق الإزار "Hz. Peygamber, âdet dönemindeki hanımlarına elbise üzerinden dokunurdu."[1049]

3. Hz. Aişe'ye "eşi hayızlı olan erkeğe kadının neresi helal olur? diye soru sormaları üzerine, o şöyle cevap vermiştir: كل شيء إلا الجماع "Cinsel ilişki dışında her

[1045] İsfahânî, *Müfredât*, 451.
[1046] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/374-375.
[1047] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/374-377.
[1048] Müslim, *Müslim*, "Kitâbu'l-Hayz", 302.
[1049] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 47382.

şey helaldir.” Başka bir rivâyette ise: كل شيء إلا فرجها “Kadının cinsel organı (vajinal yol) dışında her şey” helaldir.[1050]

4. مَنْ أَتَى حَائِضًا أَوْ امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا أَوْ كَاهِنًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ “Kim âdet halindeki kadınla cinsel ilişkide bulunur veya onun dübürünü (anüsünü) kullanırsa ya da bir kâhine gidip onun dediğini onaylarsa, Muhammed’e nazil olanı inkâr etmiş olur.”[1051]

Görüldüğü gibi Kur’ân’ın hükümlerinde ve Hz. Peygamber’in uygulamalarında kadını âdet halinde sosyal hayattan dışlayan Yahûdî, Hristiyan ve Mecusilerdeki batıl adet ve inançların aksine, cinsel münasebet ve bazı ibadetlerden muaf tutulmaları dışında günlük hayatlarına, özel, aile ve sosyal ilişkilerine herhangi bir sınırlama getirilmemektedir.

Kur’ân’ın âdet dönemdeki kadınla cinsel ilişki yasağını modern tıp da teyit etmektedir. Modern tıbba göre bu dönemde cinsel ilişkinin muhtemel zararlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Normal şartlarda kadının vajinasında laktik asit bulunmaktadır. Bu asit, vajinayı zararlı bakterilerden korumaktadır. Âdet döneminde ise asit oranı düştüğünden vajinal ortam zararlı bakterilerin çoğalması için uygun bir ortam haline gelebilmektedir.

2. Âdet dönemindeki cinsî münasebet, mikropların artmasına ve vajinadaki tahrişin artmasına neden olabilmektedir.

3. Bu dönemde daha fazla hassas olan kadının genital organları olan döl yatağı, rahim kanalları ve vajina cinsel ilişki neticesinde iltihaplanmalara yol açabilmektedir.

4. Rahmin iç zarı bu dönemde düştüğü için yara halinde olduğundan ve âdet nedeniyle de genişlemiş bir şekilde bulunduğundan, mikroplar cinsel ilişki neticesinde vajinaya rahat bir şekilde geçebilmektedir.

[1050] Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 4/377-378.
[1051] Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâki (Beyrut: Dâru’l-Fikr, t.s.), “Hayz”, 122.

5. Âdet döneminde döl yatağı geniş olduğundan ve kanayan damarlar da açık olduğundan mikroplar kolayca döl yolunda iltihaplanmalara neden olabilmektedir.

6. Kadın bu dönemde psikolojik olarak cinsel ilişkiye girmek istemediğinden cinsel ilişkiden uzak kalabilmekte ve ondan nefret edebilmektedir.

7. Âdet döneminde genital bölge, âdet toksinleri denilen zararlı maddeleri içermektedir. Âdet döneminde kadınların maruz kaldığı hastalıklar bile, kendi kendine zehirlenme durumunu göstermektedir.

8. Âdet görme sırasındaki cinsel ilişkinin zararı ile ilgili en önemli yeni keşiflerden biri de âdet kanında bulunan arsenik, iyot, fosfor ve magnezyum gibi zararlı maddelerin varlığı laboratuvar incelemesiyle doğrulanmasıdır.

9. Âdet döneminde rahmin kasılması ve genital organların tıkanmasından kaynaklı kanama meydana gelmekte ve cinsel ilişki kanamanın şiddetini artırmaktadır.

10. Âdet döneminde tedirgin ve heyecanlı olan kadın, cinsel ilişki ile birlikte tedirginliği ve heyecanı daha da artmakta ve âdet döneminin düzensizliğine de yol açabilmektedir.

11. Kadınlar bu dönemde hastalıklara karşı dirençleri zayıf olduğundan enfeksiyon ve mikroplara daha fazla maruz kalabilmektedirler.

12. Âdet kanının kötü kokusu erkeğe eziyet verebildiği gibi, bu kanda bulunan mikropların erkeğin cinsel organına temasıyla, erkekte idrar yolu enfeksiyonlarına neden olabilmektedir.

13. Âdet dönemindeki cinsel münasebetin zararından en çok kadınlar etkilenmektedir. Çünkü hastalığın erkeklerden kadınlara geçme ihtimali %80 iken, kadınlardan erkeğe geçme ihtimali ise %20'dir.[1052]

3.4.5.4. Domuz Etinin Yasaklanması

Kur'ân, insan sağlığını korumak için temel kurallar koymakta ve bu kurallara uymayı da emretmektedir. Bu kurallardan biri de helal ve temiz olan yiyecek ve içeceklerden istifâde etmek, zararlı olanlardan da kaçınmaktır. Aynı zamanda

[1052] Mûyil, *Âyâtun tıbiyyetün fi'l-Kur'ân*, 64-66.

Kur'ân, insan için faydalı, temiz, güzel, iyi ve yararlı olan her yiyecek ve içeceği helal kılmaktadır.[1053] İnsana zarar verebilecek pis, habis ve çirkin olan her türlü yiyecek ve içecekleri de yasaklamaktadır.[1054]

Ayrıca Kur'ân, insan için faydalı olan hayvanların etlerini yemeyi serbest bırakmakta, pis ve zararlı olan domuz etini ise yasaklamaktadır. Kur'ân'da domuz anlamına gelen خِنْزِير sözcüğü beş defa geçmektedir.[1055]

Kur'ân'da pislik olarak nitelenen ve eti yasaklanan tek hayvan türü domuzdur. Kur'ân'da domuz etinin yanı sıra kendiliğinden ölmüş, boğulmuş, vurularak, boynuzlanarak, yuvarlanarak öldürülmüş, ya da usulüne uygun kesilmeden öldürülmüş hayvanın etini, hayvanların vücudundan akıp ayrılmış olan kanı ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olan hayvanın etinin haram olduğunu beyân eden şu dört âyet bulunmaktadır:

1. إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir."[1056]

2. حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla canlı iken yetişip kestiklerinizin dışında yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar

[1053] el-Bakara 2/168; el-Mü'minûn 23/51.
[1054] el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3; el-En'âm 6/145; el-A'râf 7/157; en-Nahl 16/15.
[1055] el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3, 60; el-En'âm 6/145; el-A'râf 7/157; en-Nahl 16/15.
[1056] el-Bakara 2/173.

adına boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla paylaşmanız size haram kılındı. Çünkü bunlar doğru yoldan sapmaktır. Bugün, kâfirler dininiz hakkında ümitlerini yitirmişlerdir. Onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i beğendim. Kim açlıktan darda kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."[1057]

3. قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"De ki: "Bana vahyedilende, murdar et veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, bunu (haram dediğinizi) yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak şartıyla, kim (yasaklananlardan) yemek zorunda kalırsa, bilsin ki Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir."[1058]

4. إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Allah size sadece murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça; bilsin ki Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir."[1059]

Yüce Allah bu âyetlerde, sadece domuz etinin haram olduğunu belirtmişse de müfessirlerin çoğuna göre domuzun kemiği, yağı, sütü ve diğer bütün organları da haramdır. Kanaatimize göre birçok âlimin de ifâde ettiği gibi, bu âyetlerde sadece domuz etinin haram olduğunun belirtilmesinin temel nedeninin etinden en çok yararlanmasındandır.[1060]

[1057] el-Mâide 5/3.
[1058] el-En'âm 6/145.
[1059] en-Nahl 16/115.
[1060] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5/192; Begâvî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 1/183; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1/133.

Mâide 3. âyette domuz eti فِسْق/Allah'ın emrini terk etmek, doğru yoldan sapmak, En'âm 145. âyetinde ise رِجْس/pislik olarak nitelendirilmektedir. Rics/pis şey ise dört açıdan olmaktadır:

1. Mizaç açısından,

2. Akıl açısından,

3. Şer'/din açısından,

4. Veya bunların tümü açısından pis olmaktadır. Domuzun pisliği ise şer'/din yönündendir.[1061] Domuzun pislik olarak nitelendirilmesinin asıl nedeni, beslenme tarzı ve pislikle beslenmesinden kaynaklanmaktadır.[1062]

Kur'ân'da فِسْق ve رِجْس olarak nitelendirilen domuz etinin pek çok hastalığa sebep olduğu ve insana verdiği zararların da öldürücü boyutlara ulaştığı hususu bilim adamları tarafından da teyit edilmektedir. Zira bu alanda yapılan araştırmalar, hayvanlar arasında en çok domuz etinin insana hastalık bulaştırdığını ortaya koymakta ve domuz etinde, kanında bağırsaklarında ve yağında birçok tehlikeli mikropların bulunduğunu modern tıp da teyit etmektedir. Nitekim modern tıbba göre domuz eti hem sağlığa zararlı hem de şu hastalıklara da yol açmaktadır:

1. Domuz eti çok yağlıdır. Yenildiği takdirde kandaki yağ miktarını artırmaktadır. Zira dananın etinde %10, koyunun etinde %20, kuzunun etinde %23 ve domuzun etinde ise %35 oranında yağ bulunmaktadır. Yağın kanda yüksek seviyede kalması, damarların daralmasına, sertleşmesine, kalp damarlarının tıkanmasına, bunama ve felç gibi birçok hastalığa neden olmaktadır.[1063]

2. Domuza özgü olan bağırsak kurdu, sindirim sistemi bozulması, kansızlık, sancı, ishal, kusma, depresyon, karamsarlık, sara nöbetleri ve şiddetli sinir gerilmesi gibi birçok hastalığa neden olmaktadır. Bu kurtçuktaki en tehlikeli şey ise larvaların

[1061] İsfahânî, *Müfredât*, 598.
[1062] Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 2/87.
[1063] Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve ilmî gerçekler*, 271-272.

kan akışına girerek beyin, kalp, karaciğer, akciğer gibi vücuttaki hayati öneme sahip olan organlara zarar vermesidir.[1064]

3. Hayvanlar arasında ürik asidi en çok domuz taşımaktadır. Domuz dışındaki hayvanlar bu maddenin çoğunu dışarı atmaktadır. Domuz ise ürik asidin ancak %2'sini dışarı atabilmekte ve geriye kalan %98'lik oran ise domuz etinin bir parçası haline gelmektedir. Bundan dolayı domuz etini yiyenlerde, eklem ağrıları ve kandaki kolesterol oranı artmakta ve ani ölümlere yol açan damar sertliği, kalp hastalığı ve göğüs kesilmeleri gibi birçok hastalığa neden olmaktadır.[1065]

4. Domuz etinin sebep olduğu ölümcül bir hastalık da trişin mikrobudur. Çoğu zaman kaslara yerleşen bu mikrop, ağır kas hastalığına, damar tıkanmasına, kolera, tifo ve ishal gibi hastalıklara yol açmaktadır.[1066]

Bunların dışında domuz eti, domuz şeridine, cinsel hayatı düzenleyen hormonların düzensizliğine, deri hastalıklarına, görme arızalarına, alerjik hastalıklara, dokulardaki şişmelere ve lenf bezlerinin iltihaplanmasına sebep olmaktadır. Domuz eti, kolon, prostat, pankreas, rahim, meme ve safra kesesi kanser türlerine; sinir sistemi ülserine, kronik bacak ülserine, egzama, beyin ve kalp kasının iltihaplanması gibi pek çok hastalıklara neden olmaktadır.[1067]

Aynı zamanda domuz eti, akciğer tüberkülozu, tifo gibi bakteriyel hastalıklara; beyin, kalp kası ve grip gibi nice virüslü hastalıklara; sıtma, karaciğer ve dalak büyümesine; akciğer, kalp kasları ve menenjit iltihabı gibi birçok mikrobik hastalıklara yol açtığı bilimsel olarak kanıtlanmıştır.[1068]

Bütün bu sebepler, Yüce Rabbimizin domuz etini yasaklamasının bazı hikmetlerini ortaya koymakta ve domuz etinin yasaklamasını beyân eden âyetlerin içeriği ile çağımızda bilimselliği kesinleşmiş modern tıbbın arasında herhangi bir çelişkinin olmadığını ortaya koymaktadır. Çağımızda ancak tıbbi cihazlar ve biyolojik testlerle ortaya konmuş domuz etinin bu zararlarına karşı, kimsenin bakteri, domuz şeridi, trişin ve siroz gibi hastalıklardan haberdar olmadığı bir dönemde,

[1064] Neccâr, *Tefsîrü'l-âyâti'l-kevniyyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i,* 1/539.
[1065] Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî,* 650.
[1066] Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve ilmî gerçekler*, 271.
[1067] Neccâr, *Tefsîrü'l-âyâti'l-kevniyyeti fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i,* 1/539-542.
[1068] Yûsuf, *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî,* 649-650.

Kur’ân-ı Kerîm bu gerçekleri yüzyıllar önce haber vermekte ve pislik olduğunu beyân etmektedir. Bu durum Kur’ân’ın, Yüce Allah’ın eşsiz kelamı olduğunu, tüm insanlara hitap edecek evrensel bir kitap olduğunu ve bilimsel i‘câzın Kur’ân’ın en önemli i‘câz yönlerinden biri olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

İnsan hayatını her açıdan kuşatan Kur'ân'ın anlaşılması için birçok yöntem ve üslup kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden biri kevnî âyetleri pozitif bilimlerin verileriyle tefsir etmeye çalışan bilimsel tefsir yöntemidir. İlk dönemlerden çağımıza kadar gelişimini devam ettiren bu yöntemde kevnî âyetler, her dönemde ilmî birikim ve kültürel seviye çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu yöntem özellikle Yüce Allah'ın varlığına, birliğine, eşsiz bir tek ilâh olduğuna, kudretinin yüceliğine işaret eden, astronomi, jeoloji, tıp, biyoloji, fizik, matematik, psikoloji ve sosyoloji gibi bilimlerle ilgili âyetlerden örnekler vererek insanları tefekkür etmeye ve akıllarını kullanmaya davet etmektedir. Bu anlayışla Kur'ân'a bilimsel yönden yaklaşımın önü açılmış ve kevnî âyetlerin bilimin verileriyle yorumlanma süreci başlanmıştır.

Kur'ân'da birçok bilimsel hakikat ile ilgili bilgi olmakla birlikte bu bilgiler, nüzûl döneminde yaşayan insanların anlayış düzeyine ve kültür seviyelerine göre aktarılmaktadır. Ancak bu durum, Kur'ân'daki bu bilgilerin her çağa hitap etmediği ve her çağda farklı yorumlanamayacağı anlamına gelmemektedir. Zira Kur'ân'daki bilimsel hakikatler bir kristale benzemekte ve hangi tarafından bakılırsa, o tarafında değişik mana ya da yeni bir buluşa işaret ettiği görülebilmektedir. İnsan veya evrenle ilgili her bir bilimsel âyetin, her çağa bakan bir yüzü ve yönü bulunmaktadır. Başka bir ifâdeyle bu tür âyetlerin nüzûl döneminde yaşayan insanlara bakan yönü ve yüzü olduğu gibi, çağımızda yaşayan insana bakan yüzü ve yönü de bulunmaktadır. Bu üslûbundan dolayıdır ki Kur'ân'ın tefsiri, içinde bulunduğu çağın bilimsel hareketlerinden etkilenmekte ve asrındaki bilimsel teorileri ve görüşleri yansıtmaktadır.

Bilimsel tefsire yaklaşımları yönünden âlimleri üç gruba ayırmak mümkündür. Âlimlerin birçoğu kevnî âyetlerin kesinleşmiş bilimsel verilerle tefsir edilmesinin gereğine inanmaktadır. Bu genel kabulün yanında bir kısım âlim ise bu tefsir anlayışını kabul etmemektedir. Diğer bir kısım ise çerçeveyi çok geniş tutup bu konuda aşırı gitmektedir; ilgili-ilgisiz âyetlerden bilimsel sonuçlar elde etmeye çalışmaktadır. Bilimsel tefsiri kabul edenlerin dayandığı temel sebeplerin başında Kur'ân'da bütün ilimlerin veya her şeyin mevcut olduğuna işaret eden âyetler, Hz.

Peygamber'in hadisleri ve sahâbeden rivâyet edilen bazı sözler ile aklî ve sosyo-kültürel etkenler gelmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca her düşüncenin taraftarları olduğu gibi, ona karşı çıkanlar da olmuştur. Aynı şekilde bilimsel tefsir yöntemini savunanlar olduğu gibi ona karşı çıkanlar da olmuştur. Bilimsel tefsire karşı çıkan veya mesafeli duranların değişik sebep ve gerekçeleri bulunmaktadır. Bu gerekçelerden dolayı bu yöntem birçok yönden eleştirilmiştir. Bu görüşteki âlimler; Kur'ân'ın sadece nüzûl dönemindeki insanların bildiği ilimleri içerdiğini, daha sonra ortaya çıkacak ilimleri ihtiva etmediğini savunmakta ve kendileri gibi düşünmeyenleri Kur'ân'ı anlamamakla itham etmektedir. Bu haksız ithamı kabul etmemiz mümkün değildir. Zira Kur'ân'ı sadece nüzûl döneminin ilim anlayışını aksettiren bir kitap olarak görmek, onu anlamamak ve hedefinden uzaklaştırmak demektir. Çünkü böyle bir anlayışı kabul etmek, tefsirde yeniliğe ve zenginliğe karşı çıkmak, demektir. Kur'ân'ın ilk muhataplarının ümmî olmaları daha sonra gelecek olanların da mutlaka ümmî olacakları anlamına gelmez. Kaldı ki Kur'ân'ın ilk muhatapları olan o ümmî toplum bile Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in eğitim ve öğretimi sayesinde yirmi üç yılda ümmî olmaktan kurtulmuş, orta çağın cehaletinde bir ilim ve nur toplumu haline gelmiştir.

Bilimsel tefsir ekolünün eleştiri noktalarından biri de Kur'ân'ın ilk muhataplarından bilimsel tefsire dair bir şeyin gelmemiş olmasıdır. Kur'ân'ın ilk muhataplarından bilimsel tefsire dair bir şeyin gelmemiş olması sonraki nesillerin bu alanda eser ortaya koymasına engel teşkil etmez. Bir bilgiyi başkasından alan kişinin sahip olduğu şartlar ve imkânlar, aldığı kişiden daha iyi durumda ise o bilgiyi daha iyi anlayabilir ve bu bilgiyi daha ileriye taşıyabilir. Nitekim ilimler birer çekirdek halinde başlamış, telakuku efkâr ile nesilden nesile aktarılmış ve sistematize edildikten sonra ancak müstakil birer ilmî disiplin haline gelebilmiştir. Zaman geçtikçe insanlar öncekilerin hayal dahi edemedikleri pek çok buluş gerçekleştirmiş ve birçok yeniliğe imza atarak ilmî seviyeyi yükseltmiştir.

Bilimsel tefsir ekolünün eleştiri noktalarından bir diğeri de Kur'ân'daki hakikatlerin sabit, kesin ve değişmez olduğu, bilimsel tespitlerin ise değişken ve yanlışa muhtemel olduğudur. Kur'ân'daki gerçeklerin değişmez olduğu elbette

doğrudur. Fakat bu hakikatler, ilk dönemden günümüze kadar farklı şekillerde tezahür etmekte ve insanlığa birçok yönden ışık tutabilmektedir. Aynı zamanda bu gerçekleri te'vil etmeye çalışan insan ve ondan etkilendiği fikir dünyası da değişken olduğundan, bu durum Kur'ân'ın te'viline de yansıması elbette olacaktır. Kur'ân'ın yorumundaki bu değişim sadece bilimsel tefsirle sınırlı kalmamaktadır. Zira Kur'ân'ın ictimaî, edebî, psikolojik ve hatta en temel kabul edilen lüğavî açıklamalarda bile bu değişim görüldüğüne göre bu itirazın tefsir ekollerinin tamamı için geçerli olması gerekir.

Bilimsel tefsir ekolünün eleştirilmesinin başka bir nedeni ise bu yöntemi benimseyenlerin tefsirlerinde ölçüsüz ve tutarsız örneklerin bulunmasıdır. Bu tefsir metodunu savunan müfessirlerin eserlerinde ölçüsüz ve tutarsız örneklerin var olması, çok sayıda i'câz örneğiyle çağımızdaki insana Kur'ân'ın Yüce Allah'ın kelâmı olduğunun delillerini gösteren bu tefsir anlayışını böyle basit gerekçeleri ileri sürerek tamamını reddetmek ve kabul etmemek doğru bir yaklaşım değildir. Zayıf ve uydurma hadisler vardır diye hadislerin tamamını reddetmek doğru bir yaklaşım olmadığı gibi, bilimsel tefsirin ölçüsüz ve tutarsız örneklerini öne sürerek tamamını reddetmek doğru değildir. Doğru olan bilimsel tefsir konusunda ifrat ve tefrit yapmadan meseleye mutedil bir şekilde yaklaşmaktır. Nitekim bu meseleye böyle yaklaşan pek çok müfessir bulunmaktadır. Hatta bilimsel tefsir ekolüne şiddetle karşı çıkanların bile bazı kevnî âyetleri çağının pozitif bilimlerinden istifâde ederek yorumlamak zorunda kaldıkları görülmektedir.

Kur'ân; belâgat, beyân, nazm ve fesahatiyle edebiyatın zirvede olduğu nüzûl dönemindeki muhataplarını âciz bıraktığı gibi bugün de bilim ve teknolojinin akıl almaz bir hızla ilerlediği asrımızın insanlarına bilimsel i'câzını göstermektedir. Kur'ân'ı daha iyi anlayabilmek ve esrarına nüfuz edebilmek için kesinleşmiş bilimsel verilerden yararlanmak, aklın ve tefekkürün gerekli kıldığı bir gerçektir. Bilim ve teknolojinin hızlı bir şekilde geliştiği çağımızda bilimsel gelişmelerden yararlanmamak, kevnî âyetleri sadece önceki âlimlerin yorumları ışığında değerlendirmek ve onların te'villeriyle yetinmek kabul edilecek bir davranış değildir. Zira bilimin gelişmesiyle evrenin işleyişi ile ilgili birçok âyetten neyin kastedildiği daha iyi anlaşılmış ve sır olmaktan çıkmıştır.

Ayrıca Kur'ân'ın i'câzı sadece nazm, belâgat ve fesâhat gibi Arapça bilenlerin anlayabileceği i'câz vecihleriyle münhasır olması düşünülemez. Çünkü Kur'ân bütün insanlara hitap etmektedir. Ancak onun muhataplarının çoğu Arap olmayan insanlardır. Kur'ân'ın Arapça bilmeyen insanlara yönelik bir i'câz yönü bulunması gerekir ki inanmayanların hidayetine, inananların da imanlarının güçlenmesine vesile olsun. Bu da Kur'ân'ın bilimsel yönden i'câzı anlamına gelmektedir. Bilim çağı olan asrımızda Kur'ân'daki kevnî âyetleri kesinleşmiş bilimsel verilerle ele alıp açıklamaya çalışmak, İslâm'a davette önemli kolaylıklar sağlamaktadır. Nitekim bu konuya ağırlık veren âlimler, İslâm davetinde Kur'ân'ın bu i'câz yönünü ön plana çıkararak pek çok bilim adamının Müslüman olmasına vesile olmuşlardır.

Bilimsel tefsir konusunda ifrat ve tefrit eksenli yaklaşımlar olsa bile meseleyi mutedil bir şekilde ele almak gerekmektedir. Kur'ân ve bilimsel hakikatler konusuna mutedil bir şekilde yaklaşmak için de Kur'ân'daki bilimsel hakikatlere işaret eden kevnî âyetleri görmezlikten gelerek tefrite düşmemeli, kevnî âyetlerin tefsirinde kesinleşmiş bilimsel verilerinden istifâde edilmeli, Kur'ân'ın ruhuna aykırı görüşler hakkında son derece dikkatli olmalı, henüz kesinleşmemiş teorilerle de âyetler te'vil edilmemeli ve Kur'ân'ı bir astronomi, fizik, kimya vs. kitabı haline getirmek gibi bir ifrattan da uzak olan bir yaklaşım benimsenmelidir.

Günümüz Türkiye'sinde bilimsel tefsir metodunun haksız ve yoğun bir eleştiriye maruz kalması nedeniyle araştırmacıların korktuğu bir alan haline gelmiştir. Nitekim ülkemizde bu alanda yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır ve olanlar da teorik düzeyde kalmış pratiğe geçememiştir. Arap dünyasında ise bu konuda pek çok eser yazılmış ve bu eserlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. XIX. yüzyılından günümüze kadar bilimsel tefsir hakkında telif edilen çalışmaların neredeyse tamamı Arap alêminde neşredilmiştir. Özellikle Arap dünyasında bu konunun önemine binaen yarım asırdır faaliyetlerini sürdüren "el-Hey'etu'l-'Âlemiye li'l İ'câzi'l-Kur'ân'ı ve's-Sünneti" ve İslâm Konferansı teşkilatı bünyesinde faaliyet gösteren "Kur'ân ve Hadislerdeki Bilimsel Mucizeler" gibi birçok kuruluş bilimsel tefsir faaliyetini yürütmektedir. Ülkemizde de Arap alêminde olduğu gibi bilimsel tefsir çalışma faaliyetleri hem bireysel düzeyde hem de devlet kurumları tarafından desteklenmeli, kabul ve ret tartışmalarının artık geride

bırakılması gerekmektedir. İfrat ve tefrite kaçmadan, çağımızın kesinleşmiş bilimsel verilerinden yararlanarak kevnî âyetleri anlamaya çalışmak gerektiği gibi, Kur'ân'ın temel ilkelerine aykırı olmayan, onun gönderiliş gayesine uygun olan itikat ve ahkâm dışındaki kevnî âyetleri ifrat ve tefrite kaçmadan kesinleşmiş bilimsel verilerden yararlanarak yorumlamayı makbul görmekteyiz.

Ayrıca Kur'ân'ın, bilimsel hakikatlerin detayına girmediği gerçeğini dikkate alan, bilimsel işaretlerin sınırlarını iyi belirleyen, kevnî âyetleri ispatlanmış bilimsel hakikatlerle yorumlayan, yapılan yorumların hiçbir zaman nihâî bir anlayış olduğunu ileri sürmeyen, âyetleri bilimsel teorilere uygun hale getirmek için zorlama yorumlardan uzak tutan, söz konusu metoda yönelik eleştirileri bir kenara atmayan ve bu eleştiriler doğrultusunda eksiklikleri gideren bilimsel tefsir anlayışının meşru ve zorunlu olduğuna inanmaktayız. Hatalı ve yanlış olan, bilimsel tefsirde ölçüyü tanımamak, aşırı gitmek ve pozitif bilimlerin neticesinin nihâî bir anlayış olduğunu ileri sürmektir. Bilimsel tefsire yapılan eleştirenlerin de bu konuda değişken ve henüz kesinliği ispatlanmamış bilimsel teorilerden istifâde eden ve aşırı gidenlere yönelik olduğu kanaatindeyiz.

Aynı zamanda kevnî âyetlerin delâlet ettiği manayı anlamak için o alanda uzman olan bilim adamlarının görüşlerine başvurulmalıdır. Zira Kur'ân'daki bilimsel hakikatlere işaret eden astronomi, jeoloji ve embriyoloji gibi bin üç yüzden fazla âyetin i'câz yönlerini ve bilimsel hakikatlerini bir insanın tek başına bilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı kevnî âyetler hangi alana işaret ediyorsa o alanın uzmanı ile temel İslâm kaynaklarını çok iyi anlayabilecek kadar Arap dili ve edebiyatına hâkim olan tefsir akademisyenleri ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Abduh, Muhammed. *Tefsîru cüz'î 'Amme*. Mısır: el-Cem'yyetü'l-İslâmiyyetü'l-Hayriyye, 1341.

Abdulbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li alfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: 'Arabî 't-Türasi'l-'Arabî, ts.

Abdullatif, Muhammed. "el-İ'câzu'l-Kur'ân'iyu'l-'adediyyu fi'l-Mîzân". *Ekev Akademi Dergisi* 18/58 (2014), 284-314.

Ahmadzada, Faig. *Kâdî Abdülcebbâr'a göre i'câzu'l-Kur'ân.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2010.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb b. Muharrem el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.

Akbaş, Ahmet. *Zağlûl en-Neccâr ile Bilimsel Tefsir Üzerine*. İstanbul: Nida Yayınları, 2017.

Akman, Toygar. "Evrenin Varoluşu". *Bilim ve Teknik Dergisi* 5/58 (1972), 15-21.

Akman, Toygar. "Yıldızların Doğumu". *Bilim ve Teknik Dergisi* 8/9 (1975), 1-7.

Arpa, Enver. "İ'câzu'l-Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 43/1 (2002), 81-107.

Ataman Hatipoğlu, Çiğdem vd. *Hıv Bilgilendirme Kitabı*. b.y.: Türk Klinik Mikrobiyoloji ve İnfeksiyon Hastalıkları Derneği Yayınları, 2016.

Ateş, Abdurrahman. "Geçmişten Günümüze Bilimsel Tefsir Okulu". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/4 (2002), 117-141.

Ateş, Süleyman. *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*. 6 Cilt. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995.

Avcı, Başak Aytül. *Kimya Kitabı*. Ankara: Sonuç Yayınları, 2018.

Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyîb b. Muhammed. *İ'câzü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed b. Abdilmün'im b. Hafâcî b. Süleymân. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991.

Bâr, Muhammed Ali. *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*. çev. Abdülvehap Öztürk. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. 22 Cilt. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 5. Basım, 2017.

Bayraktar, Mehmet. *İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*. Ankara: Rehber Yayınları, 2. Basım, 1992.

Begâvî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd. *Meâlimü't-Tenzîl*. 4 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1997.

Beydâvî, Nâsırüddîn Ebû Sa'îd 'Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1418.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi*. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1973.

Bintü'ş-Şâtî, Aişe Abdurrahmân. *el-İ'câzu'l-beyâni li'l-Kur'ân ve mesâilu İbni'l-Ezrâk*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1984.

Bolelli, Nusrettin. *Belâgat*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 6. Basım, 2011.

Bucaille, Maurice. *Tevrat, İncil, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim*. çev. Suat Yıldırım. İstanbul: Işık Yayınları, 2005.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2001.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1405.

Cevherî, Tantâvî. *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'ân*. Mısır: Matba'atu Mustafa el-Bâbî, 1350.

Chown, Marcus. *Atomların Dansı*. çev. Tan İmge. İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.

Chown, Marcus. *Büyük Patlamanın Işığı*. çev. Çevrim Başak Çiğdem. İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.

Curcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed. "Risâletüş-şâfiye (Selasu Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân)". thk. Muhammed Halefullah ve Muhammed Zağlûl Sellâm. Dâru'l-Ma'ârif, ts.

Curcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed. *Delâilü'l-i'câz*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kahire: Matba'atu'l-Hannacî., 2004.

Curcânî, Şerif. *et-Ta'rifât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2013.

Cündioğlu, Dücane. "Tefsirde Helenizm: Bilimsel Tefsir' Zaafı ve Eleştirisi" 4/Güz (1993), 152-176.

Çağrıcı, Mustafa. “Yer”. 13/476-477. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Çapan, Ergün. “İfrât ve Tefrit Arasında Kur’ân ve İlmî Hakikatler” 16/51 (2012), 167-193.

Çiçek, Mehmet Halil. *Delâiletu esmâi süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm’i min manzûrin hadâriyyin*. Beyrut: Muesesetu’r-Risâle, 2001.

Çuhadar, Mustafa. “Fesâhat”. *DİA*. 12/423-424. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Demir, Şehmus. *Kur’ân’ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: Özkan Matbaacılık, 2010.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul, 13. Basım, 2011.

Demmâminî, Ebû Abdullâh Bedreddîn Muhammed b. Ebi Bekr. *Mesâbihu’l-câmi‘*. thk. Nureddin Tâlib. 10 Cilt. Dımaşk: Dâru’n-Nevâdir, 2009.

Derveze, İzzet. *et-Tefsîru’l-hadîs*. b.y.: Ekinci Yayınları, ts.

Derviş, Muhyeddîn. *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhu*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Yemame, 1415.

Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. b.y.: İz Yayıncılık, 1996. Basım, 1996.

Doğan, Mehmet Zeki - Güneş, Abdulbaki. “Tefsir Tarihine Kısa Bir Bakış”. *İlahiyat* 2/Haziran (2019), 47-66.

Döğen, Şaban. *İslâm ve Astronomi*. b.y.: Gençlik Yayınlar, 2. Basım, 1993.

Dumlu, Ömer - Aydın, Mehmet. *Ana Konularıyla Kur’ân*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2009.

Duran, Mehmet Ali. “Hadîd Sûresi: İsmi ve Sûredeki Demirin İnzâli Kavramı”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/26 (2012), 180-197.

Durmuş, İsmail. “İbnu’l-Mukaffa‘”. *DİA*. 21/134-137. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1994.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *Tefsîrü’l-bahri’l-muhît*. thk. Zekeriyâ Abdülmevcud-Ahmed en-Necûlî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2010.

Ebû Ya‘lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsılî. *Müsnedü Ebî Yaʿlâ el-Mevşılî*. thk. Hüseyin Selîm Esed. 13 Cilt. Dımaşk: Dâru’l-Me’mûni li’t-Turâs, 1984.

Ebû Zehre, Muhammed. *el-Mu‘cizetü’l-kübra:el-Kur’ân*. b.y.: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 1970.

Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. *Zehretü’t-tefâsîr*. b.y.: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 1394.

Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdu’l-‘akli’s-selîm ila mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-‘Arabî, t.s.

Ebyârî, İbrâhim. *el-Mevsû‘atu’l-Kur’ân’iyye*. b.y.: Müessesetu Sicli’l-‘Arab, 1405.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur’ân Dili*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 2007.

Esed, Muhammed. *Kur’an Mesajı: Meal-Tefsir*. çev. Ahmet Ertürk, Koytak Cahit. Ankara: İşaret Yayınları, 2002.

Ezherî, Ebû Hansur Muhammed b. Ahmed. *ez-Zâhir fî garîbi elfâzi’ş-Şâfiî*. thk. Muhammed Cebr el-Elfî. Küveyt: Vizâratu’l-Evkâfi ve’l-Şuûni’l-İslâmiyye Yayınları, 1399.

Fehd, Tevfik. “İlm-i Felek”. *DİA*. 22/126-129. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Fethullahî, İbrahim. “Kur’ân İlimlerinde Bilimsel Metodların Kullanımı”. *Misbah İslâmî Düşünce ve Araştırma Dergisi* 4/11 (2015), 57-105.

Fındık, Duygu - Arslan, Uğur. “Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar”. *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*. thk. Mehmet Nedim Çiçek vd. İstanbul: Güneş Kitap Evi, 2. Basım, 2006.

Garfinkle, Davıd - Garfinkle, Rıchard. *Üç Adımda Evren*. çev. Tarcan Deniz Güliyeva. İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Cevâhiru’l-Kur’ân*. Beyrut: Dâru İhyâi’l-‘Ulûm, 1985.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *İhyâu ‘ulûmi’d-Dîn*. Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, ts.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Tehâfutu’l-felâsife*. thk. Süleyman Dünya. Mısır: Dâru’l-Ma‘rife, 4. Basım, 1966.

Gezer, Süleyman. *Kur'ân'ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.

Güllüce, Veysel. "Kur'ân'a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi". *Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar*. 377-399. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, 2010.

Güneş, Abdulbaki. *Kur'ân Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*. İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Beyân". *DİA*. 6/22-23. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

Hakkî, İsmail. *Rûhu'l-beyân*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, ts.

Hamdân, Abdüsselâm. *el-İ'câzü'l-'İlmî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Filistin: Âfâk, 2002.

Hamîdullah, Muhammed. *İslâma Giriş*. çev. Koytak İbrahim Arif, Uysal Veysel. İstanbul: Beyan Yayınları, 5. Basım, 2019.

Hatip, Abdülaziz. "Hidâyet ve Bazı İhtida Sebepleri". *Bakü Devlet Üniviversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası* mart (2007), 99-115.

Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî. *Beyânu'l-i'câzi'l-Kur'ân (Selasu resâil fî i'câzi'l-Kur'ân)*. thk. Muhammed Halefullah Ahmed, Muhammed Zağlûl Sellâm. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.

Hawkıng, Stephen. *Zamanın Kısa Tarihi*. çev. Gönülşen Barış. İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.

Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî. *Lübâbü't-te'vîl fi me'ani't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1415.

Hererî, Muhammed Emîn b. Abdullah el-Ürmî. *el-Kevkebü'l-vahhâc şerhu Sahihi Müslim*. Mekke: Dâru'l-Minhâc, 2009.

Hımsî, Ne'îm. *Fikretu i'câzi'l-Kur'ân mine'l-bi'seti'n-nebeviyye hatta 'asrine'l-hâdır ma'a'n-nakd ve't-ta'lik*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.

Hûlî, Emîn. *et-Tefsîr ma'alimu hayatihi ve menhecuhu'l-yevm*. Mısır: y.y., 1944.

Hüseyin, Muhammed Kâmil. *ez-Zikru'l-hekîm*. Mısır: Mektebetu'n-Nahdiyeti'l-Mısriyye, ts.

'Abbûd, Latîf. *el-Beyân fi i'câzi'l-'ilmî fi'l-Kur'ân*. Suriye: Dâru'l-İslâh, 2008.

'Atıf, Ahmed. *Nakdu'l-fehmi'l-'asrıyyi li'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru't-Tali'a., 1972.

‘Avd, Bekir Zeki İbrâhîm. *et-Tefsîru’l-‘İlmî li’l-âyati’l-kevniyyeti târihuhu-mevâkifu’l-‘ulemâî minhu*. b.y., ts.

‘Itr, Hüseyin Diyâuddîn. *el-Mu‘cizetu’l-hâlide*. Cidde: Dâru Nuri’l-Mektebât, 4. Basım, 2005.

‘Iyâz, Ebü’l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *eş-Şifâ bi ta‘rifi hukûkî Mustâfâ*. thk. Âmir el-Cezâr. Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2004.

Işık, Emin. “A‘lâ Sûresi”. *DİA*. 2/310-311. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

İbn Abbâs, Abdullah. *Tenvîru’l-mıkbâs min tefsîri İbni’l-‘Abbâs*. thk. Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya‘kûb el-Fîrûzâbâd. Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, ts.

İbn Fâris, Ebî Hüseyn ‘Ahmed b. Zekeriyâ. *Mu‘cemu meḳâyîsi’l-luğa*. thk. Abdusselâm Muḥammed Hârûn. 6 Cilt. Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1979.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyerî. *es-Sîretü’n-nebeviyye*. thk. Tahâ Abdurrauf Sa‘d. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1411.

İbn ‘Aşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*. 30 Cilt. Beyrut: Mûessetu’t-Târîh, ts.

İbn ‘Atıyye, Ebû Muhammed ‘Abdülhak b. Gâlib b. ‘Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî. *el-Muharreru’l-vecîz fi tefsîri’l-Kitâbî’l-‘azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfî Muhammed. 5 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1422.

İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ el-Kaysî. *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-‘Arabî, 1997.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâki. Beyrut: Dâru’l-Fikr, t.s.

İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Muhammed b. Mükerrem. *Lisânu’l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru’s-Sadr, ts.

İbn Rüşd, Ebü’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *el-Keşfu ‘an menâhici’l-edille fi ‘akâidi’l-mille*. Beyrut: Merkezu Dirâsâti’l-Vahdeti’l-‘Arabîyye, 1998.

İbn Teymiyye, Ebü'l-'Abbâs, Takyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm el-Harânî. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. thk. Âmir el-Cezâr - Enver el-Bâz. b.y.: Dâru'l-Vefâ, 3. Basım, 2005.

İbnu'l-Verdî, Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer el-Bekrî el-Kureşî el-Maarrî. *Târîhu İbni'l-Verdî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1996.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân Alî b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1422.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muntezam fi tarihi'l-mulûki ve'l-ümem*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1358.

İsfahânî, Hüseyn b. Muhammed b. Mufaddal. *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*. çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

İskenderânî, Muhammed b. Ahmed. *Keşfu'l-esrâri'n-nûraniyyeti'l-Kur'âniyye fî mâ yete'alleku bi'l-ecrâmi's-semâviyye ve'l-ardiyye ve'l-hayvânât ve'n-nebâtât ve'l-cevâhiri'l-ma'deniyye*. Mısır: el-Matbû'u'l-Vehbîyye, 1297.

İsmâ'îl, 'Abdülazîz. *el-İslâm ve't-tıbbu'l-hadîs*. Mısır: Matbû'ul-'İtimâd, 1938.

Jeans, Sir James. *Universe Around Us (Etrafımızdaki Kainât)*. çev. Salih Murat Özdilek. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1950.

Kandehlevî, Muammed Yusuf. *Hadislerle Hz. Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*. çev. Yaşar Erol vd. İstanbul: Cümle Yayıncılık, 1976.

Karabulut, Ahmet Kağan. "Kadın Genital Sistemi Anatomisi". *Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgisi*. ed. Mehmet Nedim Çiçek vd. İstanbul: Güneş Kitap Evi, 2006.

Karaçam, İsmail. *En Büyük Mucize Kur'ân-ı Kerîm'in İlmî ve Edebî Sırları*. İstanbul: İmaj Yayıncılık, 2005.

Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn. *Mehâsinu't-te'vîl*. thk. Muhammed Bâsil. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1418.

Kattân, Mannâ' Halîl. *Mebâhis fi 'ulumi'l-Kur'ân*. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârifi li'n-Neşri ve't-Tevz', 2011.

Kerr, Richard A. “How Does Earth’s Interior Work”. çev. Serpil Yıldız. *Bilim Teknik Yayınları* Temmuz (2005), 38-61.

Kevâkibî, Abdurrahmân. *Tabâi‘u’l-istibdâd ve mesâiri‘u’l-isti‘bâd*. Kahire: Kelimât ‘Arabiyye, 2011.

Kılıç, Suat. *Kur’ân: Dildeki Sonsuz Mucize*. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003.

Kıngır, Sevgi - Aydemir, Nurdane. *Kimya*. Ankara: Tuna Yayınları, 2016.

Kırca, Celal. *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur’ân’a Yönelişler*. İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1993.

Kırca, Celal. *Kur’ân-ı Kerîm ve Modern İlimler*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2. Basım, 1982.

Konaklı, Numan. “İ‘câzu’l-Kur’ân Fikri: Mahiyyet, Tarihsel Süreç ve Literatör”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2012), 251-290.

Kurtubî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi‘u li ahkâmi’l-Kur’ân*. thk. Ahmed el-Berdunî - İbrâhim el-Atfîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.

Kutman, Orhan. “Ondokuz Mesele’nin Reddi ve Mesele ile İlgili Önemli Meseller”. *İslami Araştırmalar Dergisi Ankara* 2/7 (1998), 7-22.

Kutub, Seyyid. *et-Tasvîru’l-fenniyyi li’l-Kur’ân*. Beyrut: Dâruş-Şurûk, 2002.

Kutub, Seyyid. *fî Zilâli’l-Kur’ân*. 6 Cilt. Kahire: Dâruş-Şurûk, 1992.

Merâğî, Ahmed Mustafâ. *Tefsîrü’l-Merâğî*. Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matba‘ati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evladihi, 1946.

Mertoğlu, Mehmet Suat. “Tantâvî Cevherî”. *DİA*. 39/579-580. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Mevdûdî, Ebü’l-A‘lâ. *Tefhimu’l-Kur’ân*. çev. Muhammed Han Kayanî vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.

Mezrûk, ‘Ammâd Hasan. *el-İ‘câzü’l-belâğî fi’l-Kur’âni’l-Kerîm’i ‘inde’l-Mu‘tezile*. İskenderiye: Mektebetu Bustân el-Ma‘rife, 2005.

Moore, K. L. - Persaud, T. V. N. *İnsan Embriyolojisi*. ed. Mehmet Yıldırım vd. İstanbul: Nobel Tıp Kitap Evleri, 6. Basım, 2002.

Muhaysin, Muhammed Sâlim. *Ravâi‘u’l-beyân fi İ‘câzil-Kur’ân*. Kahire: Dâru’l-Muhaysin, 2002.

Muslih, ‘Abdullâh b. ‘Abdul‘azîz. *el-İ‘câzu’l-ilmî fi’l-Kur’ân ve’s-Sünne tarihuhu ve devâbituhu*. Cidde: Dâru Ciyâd li'n-Neşri ve’t-Tevzi‘, 3. Basım, 2011.

Mustafâ, İbrâhîm vd. *el-Mu’cemu’l-vasît*. İstanbul: el-Mektebetu’l-İslamiyye, 1972.

Mûyil, Muhammed Kemâl. *Âyâtun tıbiyyetün fi’l-Kur’ân*. b.y.: y.y., 1995.

Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiʿu’ṣ-ṣaḥîḥ*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkī. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-‘Arabî, ts.

Müslim, Mustafâ. *Mebâhîs fi İ‘câzi’l-Kur’ân*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, ts.

Nâblusî, Muhammed Râtib. *Mevsû‘âtu’l-i‘câzi’l-‘ilmî fi’l-Kur’ân’i ves-sünneti*. b.y.: y.y., ts.

Neccâr, Zağlûl. *Min âyâti’l-i‘câzi’l-‘ilmî fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. Mısır: Mektebetu’ş-Şurûki’d-Devliyye, 13. Basım, 2011.

Neccâr, Zağlûl. *Tefsîrü’l-âyâti’l-kevniyyeti fi’l-Kur’âni’l-Kerîm’i*. Kahire: Mektebetu’ş-Şurûki’d-Devliyye, 2008.

Nesefî, Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku’t-tenzîl ve hakâikut’-te’vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, 1998.

Nevfel, Abdurrazâk. *el-Kur’ân ve’l-‘ilmu’l-hadîs*. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1984.

Nurbaki, Haluk. *Kur’an-ı Kerim’den ayetler ve ilmî gerçekler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 14. Basım. 2017.

Nursî, Sait. *İşâratu’l-i‘câz*. İstanbul: Tenvir Neşriyat, ts.

Nursî, Sait. *Sözler*. İstanbul: Tenvir Neşriyat, 2010.

Ocakoğlu, Faruk. *Genel Jeoloji*. Eskişehir: http://jeoloji.ego.edu.tr/Storage/Jeoloji/Uploads/genel-jeoloji-1notlar-2014. (Erişim Tarihi: 20. 02. 2020).

Özer, Zuhal. “Su Döngüsü”. *Bilim ve Teknik Dergisi Yeni Ufuklar* Kasım eki (2005), 1-31.

Özgener, Önder. “Türkiye’de ve Dünyada Rüzgâr Enerjisi Kullanımı”. *Dokuz Eylül Üviversitesi Mühendislik Fak. Fen ve Mühendislik Dergisi* 4/3 (2002), 159-173.

Öztürk, Mustafa. *Kur’ân ve Yaratılış*. İstanbul: Kuramar Yayınları, 3. Basım, 2017.

Özyazıcı, Alparslan. *Alkollü İçkiler Sigara ve Diğerleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Râfiî, Mustafa Sâdık. *İ'câzü'l-Kur'ân ve'l-belâğatü'n-nebeviyye*. Lübnan: Dâru'l-Erkam bin Ebi Erkam, 2004.

Râzî, Ebû 'Abdillâh Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 3. Basım, 1420.

Rızâ, Reşîd. *Tefsîrü'l-menâr*. Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-'Ammatü li'l-Kitâb, 1990.

Rûmî, Fehd b. Abdurrahmân b. Abdüsselâm. *Dirâsât fi 'ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Riyad: y.y., 2005.

Rûmî, Fehd b. Abdurrahmân b. Abdüsselâm. *Menhecu'l-medraseti'l-'akliyeti'l-hadîseti fi't-tefsîr*. Riyad: y.y., 1983.

Rummânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Îsâ b. Alî el-Bağdâdî. *en-Nüket fî i'câzi'l-Kur'ân* (Selasu Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân). thk. Muhammed Halefullah - Muhammed Zağlûl Sellâm. Kahire: Dâru'l-Ma'ârîf, ts.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Dımaş: Dâru'l-Kalem, 1408.

Sabyuddîn, Abdurrahmân Sa'd. *Âyetü'l-i'câzi'l-'ilmî min vahyi'l-kitabi ve's-sünneti*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008.

Sağlık Bakanlığı. *HIV/AIDS Tanı Kılavuzu*. Ankara: Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Yayınları, 2018.

Sağlık Bakanlığı. *https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/862-hiv-aids/1135-istatislik.html. 2018.* (Erişim Tarihi: 21.02.2020).

Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 2002.

Sâlih, Subhi. *Mebâhis fi 'ulumi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-'İlmi li'l Melâyîn, 2014.

Sallâbî, Ali Muhammad. *el-Mu'cizetu'l-hâlide, el-İ'câzu'l-'ilmî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2017.

Sezgin, Fuat. *İslâm'da Bilim ve Teknik*. İstanbul: Tuba Yayınları, 2. Basım, 2008.

Straus, Eugene W. - Straus, Alex. *Tıbbî Mucizeler Tıp Tarihinde Yaşamı Değiştiren 100 Gelişme*. çev. N. Durmuş. İstanbul: Domingo Yayınları, 2009.

Suna, Özgür. *Biyoloji*. İstanbul: Netbil Yayınları, 2018.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *ed-Durru'l-mensûr*. Mısır: Dâru'l-Hicre, ts.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İklîl fi istinbâti't-tenzîl*. thk. Seyfeddin Abdülkādir el-Kâtib. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1981.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fi 'ulumi'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Dîb el-Bugā. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1996.

Süyûtî, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî-Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tefsîrü'l-Celâleyn*. İstanbul: Salah Bilici Kitap Evi Yayınları, ts.

Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *el-Edilletu'l-mâdiyyetu 'alâ ucûdillah*. y.y., ts.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî. *Muvâfakât*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân. b.y.: Dâru bin 'Affân, 1997.

Şeftalioğlu, Aysel. *Genel ve Özel İnsan Embriyolojisi*. Ankara: Alp Ofset Yayınları, 4. Basım, 2003.

Şehrî, Abdurrahmân b. Mu'âdad. *el-Kavlu bis'sarfe fi i'câz'il-Kur'ân 'ardun ve nakdun.* Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1436.

Şelebî, Hind. *et-Tefsiru'l 'ilmî li'l Kur'âni'l-Kerîm beynen-nazâriyye ve't-tatbîk*. Tunus: y.y., 1985.

Şeltût, Mahmûd. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâruş-Şurûk, 2004.

Şengül, İdris. "Kıssa". *DİA*. 25/498-501. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.

Şensoy, Sedat. "Nazmü'l-Kur'ân". 32/464-465. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Şerîf, 'Adnân. *min 'ilmi't-tıbbi'l-Kur'ânî es-sevâbitu'l-'ilmiyyetu fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, 5. Basım, 2001.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullâh. *Fethu'l-kadîr*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1414.

Şimşek, Mehmet Sait. *Kur'ân Kıssalarına Giriş*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993.

Şirâzî, Muhammed el-Hüseynî. *el-Kur'ân'u yetehaddâ*. Beyrut: Mektebetu Heyeti'l-Emîn, 2005.

Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi‘u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*. Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 2000.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Tarihu’l-ümemi ve’l-mülûk*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1407.

Tanın, Turan - Erev, Muhyettin. *Astronomi Dersleri*. İstanbul: İnkılap- Aka Kitabevleri, 1968.

Taslaman, Canan. *Big Bang ve Tanrı.* İstanbul: İstanbul Yayınları, 2003.

Tatar, Yusuf. *Genel Jeoloji*. İstanbul: http:// www.yusuftatar.net. 2015. (Erişim Tarihi: 20.10.2019).

Teftâzânî, Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. *Muhtasarü’l-ma‘ânî*. b.y.: Dâru’l-Fikr, 1411.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-‘Arabî, ts.

Toker, M. Cihat. *Bitki Morfolojisi*. Ankara: Ankara Üniv. Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü Yayınları, 2. Basım, 2004.

Tuna, Taşkın. *Güneş Sistemi*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1983.

Tuncel, Serpil vd. *Dünyada ve Türkiye’de Demir*. Ankara: Maden Teknik Arama Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017.

Tümer, Aygen - Ünal, Serhat. “HIV/AIDS Epidemiyolojis ve Korunma”. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi, Sted Yayınları* 10/12 (2001), 446-449.

Ünver, Mustafa. “Temel Tefsir Yöntemleri”. *Tefsir Tarihi ve Usûlü*. ed. Bahattin Dartma. 108-131. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010.

Vakidî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Eslemî el-Medenî. *Kitabü’l-Megâzî*. thk. M. Cons. Beyrut: ‘Alemü’l-Kütüb, ts.

Yavuz, Yusuf Şevki. “İ‘câzü’l-Kur’ân”. *DİA*. 21/403-406. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Yeniçeri, Celal. “Güneş”. *DİA*. 14/291-292. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*. y.y.: Anadolu Yayınları, ts.

Yıldırım, Zeki. “Enbiya, 30 Ekseninde Evrenin Oluşumu”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013), 47-76.

Yılmaz, H. - Karacan, M.S. *Kimya*. Ankara: Milli Eğitim Bakınlığı Yayınları, 2015.

Yılmaz, Tayfun. *Coğrafya*. Ankara: Fon Yayıncılık, 2016.

Yûsuf, el-Hâc Ahmed. *Mevsû'atu'l-i'câzi'l-'ilmî fi Kur'ân ves-sünneti'l-mutâhhare*. Dımaşk: Mektebetu Dâru İbn Hacer, 2. Basım, 2003.

Yücedoğru, Tevfik. *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış*. Bursa: Emin Yayınları, 2006.

Zebîdî, Ebû'l-Feyd Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezâk el-Hüseynî, el-Murtadâ. *Tâcu'l-'arûs min cevâhîri'l-Kâmûs*. 40 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'rabuhu*. Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb, 1988.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tarihu'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşâhîri ve'l-'alâm*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1987.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. Mısır: Dâru'l-Hadis, 2005.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-akâvîli fi vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.

Zendânî, Abdülmecîd b. Abdülazîz. *Beyyinâtur-resûl ve mu'cizetuh*. Kahire: Dâru'l-İman, ts.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-Burhân fi 'ulumi'l-Kur'ân*. thk. Mustafâ Abdulkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fik, 1988.

Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr*. b.y.: Risale Yayınları, ts.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilu'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1996.